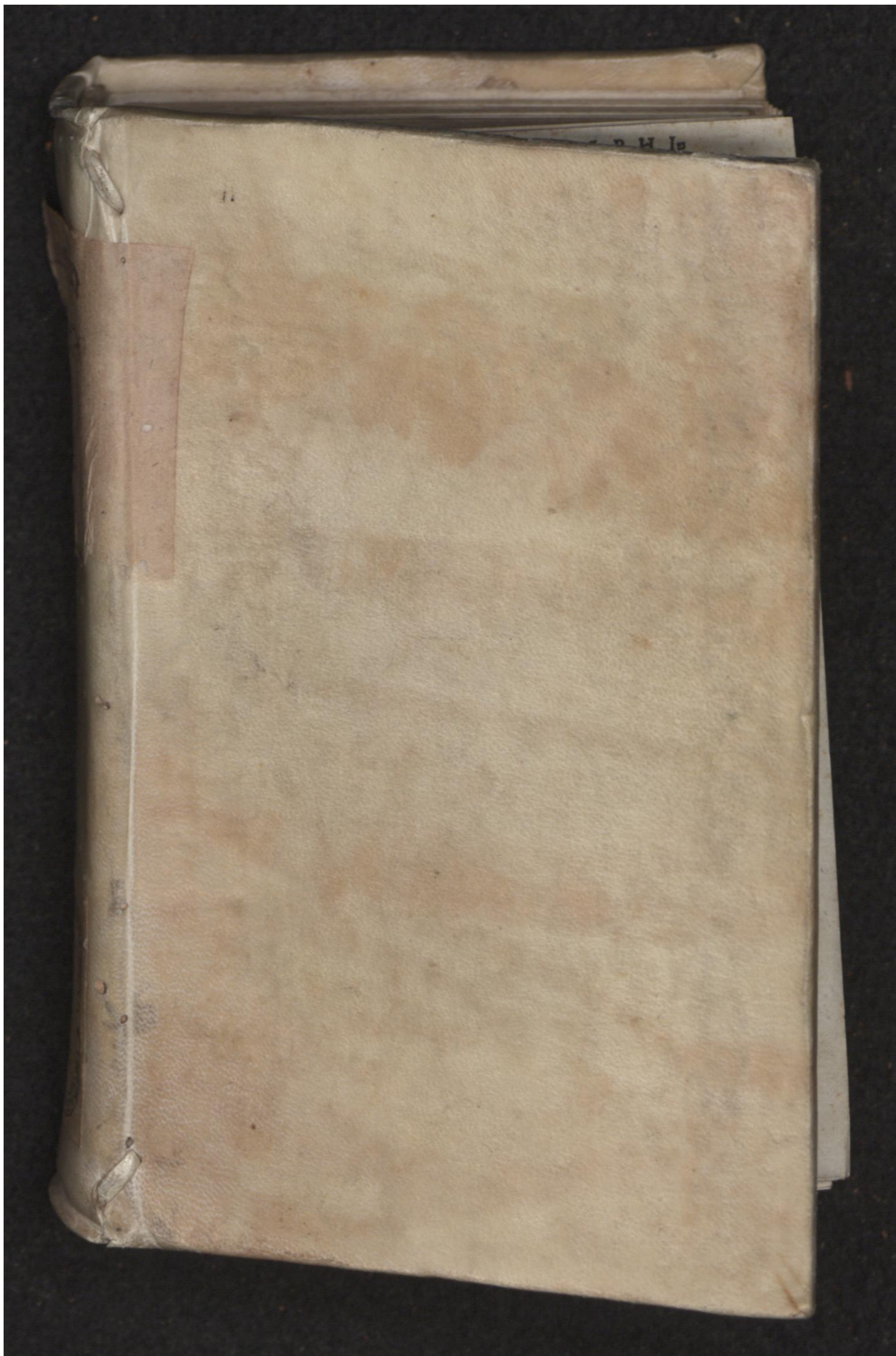
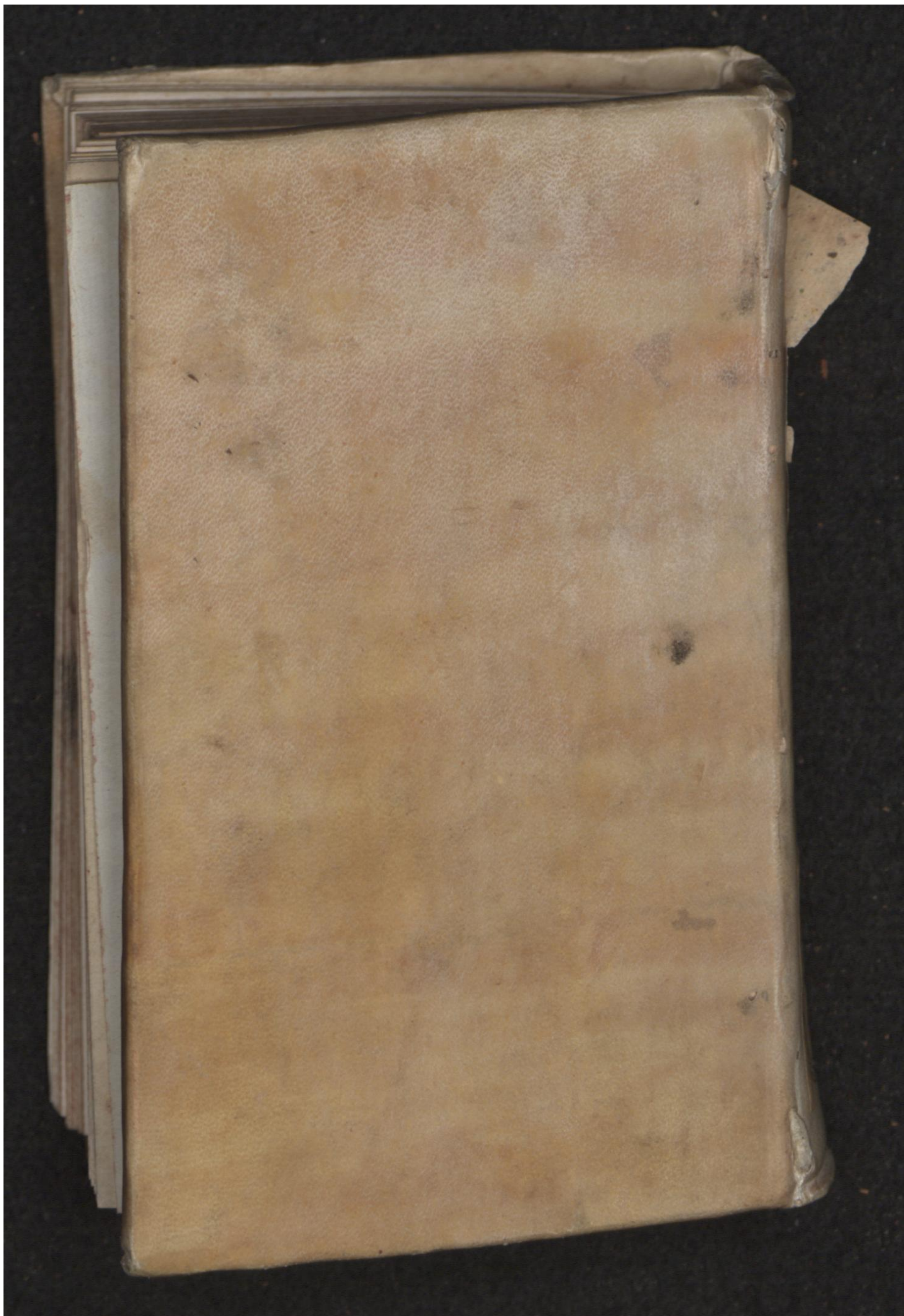

BIBLIOTECA NAZIONALE CENTRALE - FIRENZE
RACCOLTA NENCINI
ALDINI
III
5
45

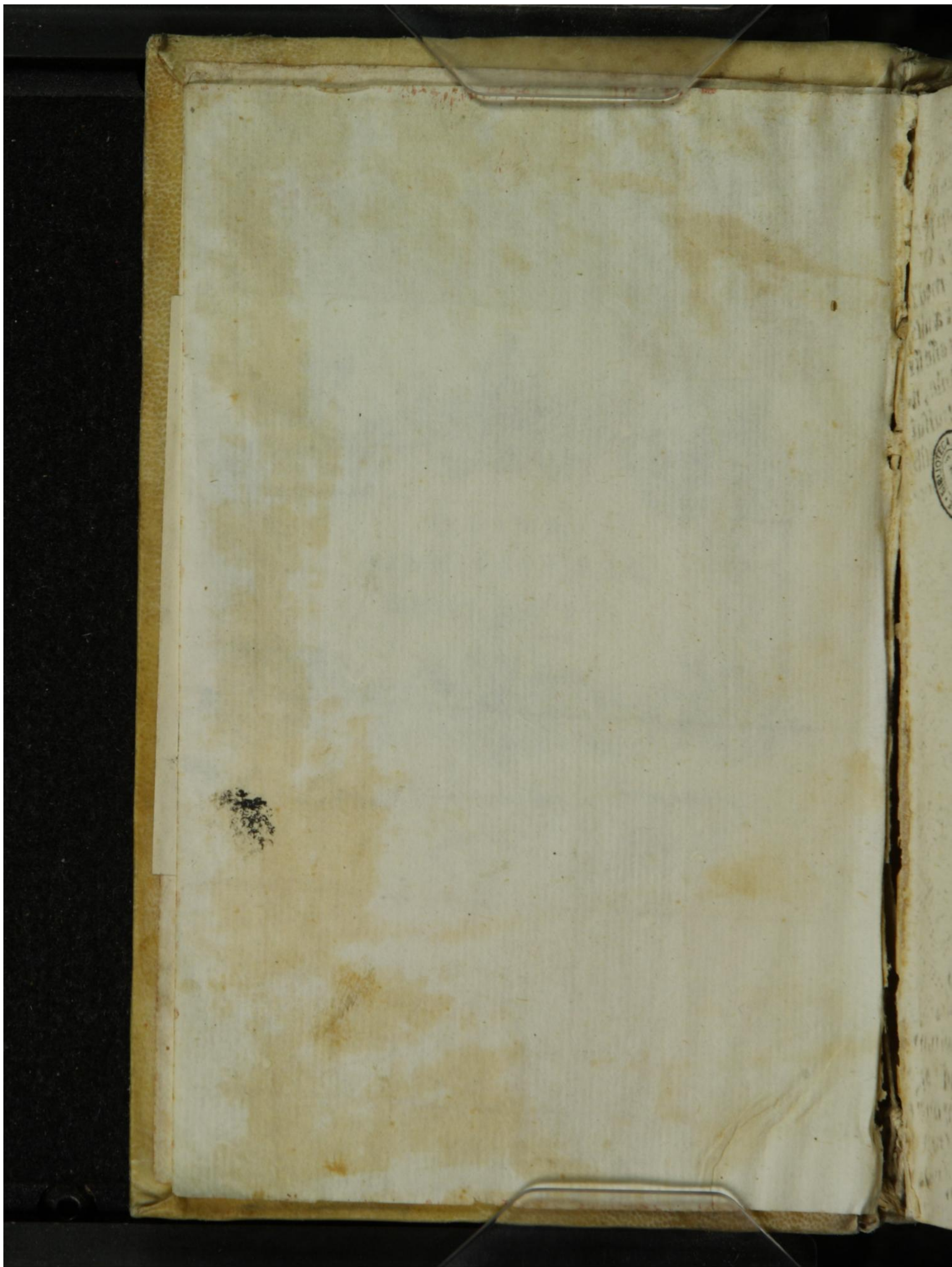

Ex Libris Ioannis Nencini
1874

BIBLIOTECA NAZIONALE CENTRALE-FIRENZE
ALDINI
III
5
45
RACCOLTA NENCINI

M. TVLLII CICERONIS DE PHILOSOPHIA VOLVMEN SECVNDVM, IDEST,

Cum scholijs, & coniecturis Pauli Manutij de locis aliquot obscurioribus.

CORRIGENTE PAVLO MANVTIO
ALDI FILIO.
VENETIIS, M. D. LII.

AD MARCELLVM CERVINVM, Reuerendissimum Sanctae Crucis Cardinalem, Pauli Manutij, Aldi filij, in alterá Ciceronis philosophiae partem praefatio.

E

St genus hominum, qui ita sentiunt: philosophari, aut totum nihil esse; aut nō eorum esse, qui rerum agendarum in studio uersantur. quorum in altero mihi uidentur, cum homines sint, bestiarum consuetudinem imitari, quae tantū ea, quae pedibus teruntur, quaeq; adsunt, intuentur, nihil altum suspiciunt, nihil longinquum cogitant: in altero res à natura copulatas uelle seiungere. nam qui ab actione rerum philosophiam excludit, is, quantū in se ipso est, corporis & animi societatem dirimit, cum & corpus regimine animi, & animus ministerio corporis indigeat. Sed proferunt multos, quibus ignoratio philosophiae non obstitit, quo minus ea, quae uolebant, rectissime perficerent. quasi uero sit eadem rerum omnium natura, & quod uni aliqua in causa cōtigerit, id cuilibet omnibus in causis posse cōtingere credibile sit. naufragium facit natationis ignarus: arripit tabulá, & amplexu tenens, ad litus incolumis à fluctibus appellitur. num iccirco natandi peritiá negemus esse utilem, quòd, sine ea qui fuit, è periculo tempestatis euaserit? incidit aliquis in febrem, non curatur, & conualescit: tollemus igitur medicinā, quoniam sunt qui sine eius ope sanentur? nihil minus: nisi si ea, quae in casu sita sunt, anteponimus ijs, quae ratio gubernat.

quod idem de philosophia dicendum est. nam ut illud demus, sine ea multos esse laudem consecutos: non & hoc dabimus, fore, ut sine eadem consequi omnes possint. non eiusdem semper generis agendæ sunt res. est, ubi prudentia uel mediocris abunde satisfaciat: est itē, ubi mentis altior speculatio requiratur. hoc extremū qui poterit, sequitur ut & illud primum possit: sed qui illud primum, non & hoc extremum. quod cum ita sit: utrum præstet habere, facilis est dijudicatio. in optione enim, & eligēdi potestate nemo ferè est quin totum partibus censeat esse preferendum: propterea quòd non totum in partibus, sed partes includuntur in toto. Ergo cum perspicuum hoc sit, accidere & posse, & solere, ut philosophiæ cognitio utilitatem afferat, ignoratio detrimentum: dubium non est, quin ea uideatur esse cum rerum actione coniungenda. sed ijdem coniungi posse negant: quo argumento? aiunt eas dissimili in genere uersari, alteram in otio, alteram in negotijs: itaque se non uidere, qui possit in utraque unus excellere. Hic ego Ceruine præstantissime meam memoriam non excutiam, ut ea, quæ legerim, aut audiuerim, reminiscar. non est consilium, quæ ad illos redarguendos faciant, ueterum è scriptis eruere. uolo, ut exemplo tuo refellantur. Romæ uiuis, & uixisti multos iam annos. nunquam omnino tua uirtus tam illustri loco latuit: sed postea quàm te Paulus III. incredibili Pontifex non modo sapientia, sed bonitate etiam ornatus, in altiore dignitatis gradu collocatum, suorum omnium cōsiliorum & participem, & adiutorem esse uoluit; tum uero clarissime sese

ostendit lumen animi,ingenijq́; tui; ut nullus esset ho nor tantus, qui in te collatus, non uideretur ei, qui contulisset,magnam esse iudicij laudem allaturus.ita= que paulo post Cardinalis factus es, & factus tanto bonorum applausu,tantaq́; lætitia, quantam in ani= mis hominum recte sentiẽtium summa dignitas uirtu ti tributa potuit excitare.quo toto tempore ualde tu quidem fuisti,atque es etiam nunc, districtus à nego= tijs,maximeq́; ab ijs,quæ & ad sedandas Christiano= rum principum discordias, & ad reprimendam Lu= theranæ hæresis immanitatem pertinẽt : sed te tamen à philosophiæ studio nulla res unquam potuit diuelle= re . sic & animo, & corpori suis cuique muneribus apte distributis,quotidie ferè modo à cognitione ad res agendas,modo à rebus agendis ad cognitionem tradu ctus,teq́; ipse in hoc quasi circulo identidem reuoluẽs, effecisti quod ab ijs,de quibus initio dixi,fieri posse ne gatur,ut & in tractandis negotijs, & in consideran= dis rerum humanarum diuinarũq́; causis occupatus, dispari in studio,pari tamen cum laude uerseris . ex quo intelligitur,ab ijs,qui rerum actioni se dant, & percipi philosophiam,& tractari posse: debere autem ostendimus: est igitur eorum, qui aliter existimant, sententia omnis explodẽda. nos quidem & nostra spõ te commoti,& tuo exemplo impulsi, quotidie magis philosophiam admirantes, in eius cognitione cupimus acquiescere,ad eamq́; magnis defatigati laboribus & molestijs tanquam ad iucundissimum diuersoriũ pro= peramus. quò si peruenero, uel potius cum peruene= ro(cur enim meam ipse cupiditatem ominibus optimis

non prosequar?)tum ego quidem multo, quàm nunc, facilius tua in me merita uel tuebor, uel etiã illustrabo. interea non sumus otiosi: utinam potius aliquanto minus occupati. prouinciam cepimus duram, atque difficilem, ueterum scriptorum libros emendare dum uolumus. omnino in hoc onere sustinendo ualde sudamus: sed animus tuarum cohortationum memoria cõfirmatus, manet in officio, manebitq́;, dum id, quod instituimus, absoluatur. nunc edemus Ciceronis libros de philosophia, sanè multis à mendis, potissimum ex antiquo Bernardini Maffei, qui te maxime obseruat, iuuenis eloquentissimi, libro uindicatos. qui cum ita digesti essent, ut in duas partes tributi legerentur; cumq́; ego ex ijs partibus eam maxime uellem tibi inscriptã emittere: feci, ut eam deligerem, in qua de natura deorum eleganter et acute disputatur: ut, quoniam ualde tibi pro tua ueteri erga me uolũtate, proq́; summis officijs deberi fructus industriæ meæ uidentur; ij dum ad maturitatem peruenerint, his te interim quasi floribus oblectares.

M. TVLLII CICERONIS DE NA-TVRA DEORVM AD MAR-CVM BRVTVM

LIBER I.

Vm multæ res in philosophia nequa-quã satis adhuc explicatæ sunt, tum perdifficilis Brute, quod tu minime ignoras, et perobscura quæstio est de natura deorũ: quæ et ad agnitionẽ animi pulcherrima est, & ad moderandam religionẽ necessaria. de qua tã uariæ sunt doctissimorũ hominum, tamq; discrepantes sentẽtiæ, ut magno argumẽto esse debeat, causam, id est principium philosophiæ, esse sciẽtiam, prudẽterq; Academicos à rebus incertis assensionem cohibuisse: quid est enim temeritate fortius? aut quid tam temerarium, tamq; indignum sapientis grauitate, atque cõstantia, quàm aut falsum sentire, aut, quod non satis explorate perceptum sit, & cognitum, sine ulla dubitatione defendere? uelut in hac quæstione, plerique, quod maxime uerisimile est, & quò omnes duce natura uehimur, deos esse dixerunt: dubitare se protagoras: nullos esse omnino Diagoras melius, & Theodorus Cyrenaicus putauerunt. qui uero deos esse dixerunt, tanta sunt in uarietate, ac dissensione constituti, ut eorum molestum sit annumerare sententias. nam & de figuris deorũ, et de locis, atq; sedibus, & actione uitæ multa dicuntur: deq; his summa philosophorũ dissensione certatur. quod uero maxime

rem, causamq; continet, utrum nihil agant, nihil moliantur, an ab omni curatione, & administratione rerum uacent; an contra ab his & à principio omnia facta, & constituta sint, & ad infinitum tempus regãtur, atque moueantur: in primis magna dissensio est: eaq; nisi dijudicatur, in summo errore necesse est homines, atque in maximarũ rerum ignoratione uersari. Sunt enim philosophi, & fuerunt, qui omnino nullam habere censerent humanarum rerum procurationem deos. quorum si uera sententia est, quæ potest esse pietas? quæ sanctitas? quæ religio? hæc enim omnia pure, ac caste tribuenda deorum numini ita sunt, si animaduertuntur ab ijs, & si est aliquid à dijs immortalibus hominũ generi tributũ. sin autẽ dij neque possunt nos iuuare, nec uolũt, nec curãt omnino, nec, quid agamus, animaduertũt, nec est quod ab his ad hominum uitam permanare possit: quid est, quòd ullos dijs immortalibus cultus, honores, preces adhibeamus? in specie autem fictæ simulationis, sicut reliquæ uirtutes, ita pietas inesse non potest: cum qua simul & sanctitatem, & religionem tolli necesse est: quibus sublatis, perturbatio uitæ sequitur, & magna confusio. atq; haud scio, an, pietate aduersus deos sublata, fides etiam, & societas humani generis, & una excellentissima uirtus iustitia tollatur. Sunt autem alij philosophi, et hi quidem magni, atque nobiles, qui deorum mente, atque ratione omnem mundum administrari & regi censeant: neque uero id solum, sed etiam ab ijsdem uitæ hominum consuli, & prouideri: nam & fruges, & reliqua, quæ terra pariat, &

tempestates, ac temporum uarietates, cœliq; mutatio-nes, quibus omnia, quæ terra gignat, maturata pube-scant, à dijs immortalibus tribui generi humano pu-tant, multáq;, quæ dicentur in his libris, colligunt: quæ talia sunt, ut ea ipsa dij immortales ad usum ho-minum fabricati pene uideantur. contra quos Car-neades ita multa disseruit, ut excitaret homines nõ so cordes ad ueri inuestigandi cupiditatem: res enim nul la est, de qua tantopere non solum indocti, sed etiam docti dissentiant. quorum opiniones cum tam uariæ sint, tamq; inter se dissidentes: alterum fieri profecto potest, ut earum nulla; alterum certe non potest, ut plus una uera sit. qua quidem in causa & beneuolos obiurgatores placare, & inuidos uituperatores confu-tare possumus, ut alteros reprehendisse pœniteat, al-teri se didicisse gaudeant. nam qui admonent, amice docendi sunt: qui inimice insectantur, repellendi. mul tum autem fluxisse uideo de libris nostris, quos com-plures breui tempore edidimus, uariumq; sermonem, partim admirantium, unde hoc philosophandi nobis subito studium extitisset; partim, quid quaque de re certi haberemus, scire cupientium, multis etiam sensi mirabile uideri, eam nobis potissimum probatam esse philosophiam, quæ lucem eriperet, & quasi noctem quandam rebus offunderet, desertæq; disciplinæ, & iampridem relictæ patrocinium nec opinatum à no-bis esse susceptum. nos autem nec subito cœpimus phi losophari: nec mediocrem à primo tempore ætatis in eo studio operam, curamq; consumpsimus, &, cum minime uidebamur, tum maxime philosophabamur.

quod & orationes declarant refertæ philoſophorum ſententijs; & doctiſſimorum hominum familiaritates, quibus ſemper domus noſtra floruit; & principes illi Diodotus, Philo, Antiochus, Poſidonius, à quibus inſtituti ſumus. & ſi omnia philoſophiæ præcepta referuntur ad uitam, arbitramur nos & publicis, & priuatis in rebus ea præſtitiſſe,, quæ ratio et doctrina præſcripſerit. ſin autem quis requirit, quæ cauſa nos impulerit, ut hæc tam ſero literis mandaremus: nihil eſt, quod expedire tam facile poſſimus. nam cum otio langueremus, & is eſſet Reip. ſtatus, ut eã unius cõſilio, atque cura gubernari neceſſe eſſet: primũ ipſius Reip. cauſa philoſophiam noſtris hominibus explicandã putaui, magni exiſtimans intereſſe ad decus, & laudem ciuitatis res tam graues, tamq; præclaras latinis etiam literis contineri. eóq; me minus inſtituti mei pœnitet, quòd facile ſentio, quàm multorum non modo diſcendi, ſed etiam ſcribendi ſtudia commouerim: complures enim græcis inſtitutionibus eruditi, ea, quæ didicerant, cum ciuibus ſuis communicare non poterãt, quòd illa, quæ à Græcis accepiſſent, latine dici poſſe diffiderẽt. quo in genere tantũ profeciſſe uidemur, ut à Græcis ne uerborum quidem copia uinceremur. Hortata eſt etiam, ut me ad hæc conferrem, animi ægritudo, fortunæ magna, & graui commota iniuria. cuius ſi maiorẽ aliquam leuationem reperire potuiſſem, non ad hanc potiſſimũ confugiſſem. ea uero ipſa nulla ratione melius frui potui, quàm ſi me nõ modo ad legendos libros, ſed etiam ad totã philoſophiam pertractandã dediſſem. omnes autem eius partes, atque o=

mnia membra tum facillime nascuntur, cũ totæ quæstiones scribendo explicantur: est enim admirabilis quædam continuatio, seriesq; rerũ, ut alia ex alia nexa, & omnes inter se aptæ, colligatæq; uideantur. qui autem requirũt, quid quaq; de re ipsi sentiamus, curiosius id faciunt, quàm necesse est: nõ enim tam auctores in disputãdo, quã rationis momẽta quærẽda sunt. quin etiã obest plerunq; ijs, qui discere uolunt, auctoritas eorũ, qui se docere profitentur: desinunt enim suũ iudicium adhibere: id habent ratũ, quod ab eo, quẽ probant, iudicatũ uident. nec uero probare soleo id, quod de Pythagoreis accepimus: quos ferunt, si quid affirmarẽt in disputando, cum ex ijs quæreretur, quare ita esset, respondere solitos, ipse dixit. ipse autem, erat Pythagoras. tantum opinio præiudicata poterat, ut etiam sine ratione ualeret auctoritas. qui autem mirantur nos hanc potissimum disciplinam secutos, his quatuor Academicis libris satis responsum uidetur. nec uero desertarum, relictarumq; rerum patrocinium suscepimus: non enim hominum interitu sententiæ quoq; occidũt, sed lucem auctoris fortasse desiderant: ut hæc in philosophia ratio contra omnia disserendi, nullamq; rem aperte iudicandi, profecta à Socrate, repetita ab Arcesila, confirmata à Carneade, usque ad nostram uiguit ætatem: quam nunc propemodum orbam esse in ipsa Græcia intelligo. quod non Academiæ uitio, sed tarditate hominum arbitror contigisse. nam si singulas disciplinas percipere magnũ est, quãto maius omnes? quod facere ijs necesse est, quibus propositum est, ueri reperiendi causa, & contra omnes philosophos, &

pro omnibus dicere. cuius rei tantæ, tamq; difficilis facultatem consecutum esse me non profiteor, secutũ esse præ me fero. nec tamẽ fieri potest, ut, qui hac ratione philosophẽtur, ij nihil habeãt quod sequãtur. dictũ est hac de re alio loco diligentius: sed quia nimis indociles quidam, tardiq; sunt, admonendi uidentur sæpius: non enim sumus ij, quibus nihil uerum esse uideatur; sed ij, qui omnibus ueris falsa quædam adiuncta esse dicamus, tanta similitudine, ut in ijs nulla insit certa iudicandi, & assentiendi nota. ex quo existit & illud, multa esse probabilia: quæ quanquam non perciperentur, tamen quia uisum haberent quendam insignem, & illustrem, his sapientis uita regeretur. sed iam, ut omni me inuidia liberem, ponam in medio sententias philosophorum de natura deorum. quo quidem loco cõuocandi omnes uidentur. qui, quæ sit earũ uera, iudicent. tum demum mihi procax Academia uidebitur, si aut consenserint omnes, aut erit inuentus aliquis, qui, quid uerum sit, inuenerit. itaq; mihi libet exclamare, ut Statius in Synephebis:

» Prò deum, popularium omnium adolescentium
» Clamo, postulo, obsecro, oro, ploro, atque imploro fidẽ:

non leuissima de re, ut queritur ille fieri in ciuitate facinora capitalia,

Ab amico amante argentũ accipere meretrix nũ uult:

sed ut adsint, cognoscant, animaduertant, quid de religione, pietate, sanctitate, cerimonijs, fide iureiurando, quid de templis, delubris, sacrificijsq; solennibus, quid de ipsis auspicijs, quibus nos præsumus, existimandum sit: hæc enim omnia ad hanc de dijs im

mortalibus quæstionem referenda sunt. profecto eos ipsos, qui se aliquid certi habere arbitrantur, addubitare coget doctissimorum hominum de maxima re tanta dissensio. quod cum sæpe alias, tum maxime animaduerti, cum apud C. Cottam familiarem meũ accurate sane, & diligenter de dijs immortalibus disputatum sit. Nam cum ferijs Latinis ad eum ipsius rogatu, accersituq; uenissem, offendi eum sedentem in exhedra, & cum C. Velleio senatore disputantem, ad quẽ tum Epicurei primas ex nostris hominibus deferebant. aderat etiam Q. Lucilius Balbus: qui tantos progressus habebat in Stoicis, ut cum excellentibus in eo genere Græcis compararetur. tum ut me Cotta uidit, peropportune, inquit, uenis: oritur enim mihi magna de re altercatio cum Velleio: cui pro tuo studio nõ est alienum te interesse. Atqui mihi quoque uideor, inquam, uenisse, ut dicis, opportune: tres enim trium disciplinarũ principes conuenistis: M. enim Piso si adesset, nullius philosophiæ, earum quidem, quæ in honore sunt, uacaret locus. Tum Cotta, si, inquit, liber Antiochi nostri, qui ab eo nuper ad Balbum missus est, uera loquitur: nihil est, quòd Pisonẽ familiarem tuũ desideres: Antiocho enim Stoici cum Peripateticis re cõcinere uidẽtur, uerbis discrepare. quo de libro uelim scire Balbe quid sentias. Ego ne? inquit ille. miror Antiochum, hominẽ in primis acutum, non uidisse; interesse plurimum inter Stoicos, qui honesta à cõmodis, nõ nomine, sed genere toto disiungerent; et Peripateticos, qui honesta cõmiscerent cõmodis; ut ea inter se magnitudine, et quasi gradibus, nõ genere differrẽt: hæc enim est nõ

uerborum parua, ſed rerum permagna diſſenſio. uerum hæc aliàs. nunc quod cœpimus, ſi uidetur. Mihi uero, inquit Cotta, uidetur. ſed ut hic, qui interuenit, me intuens, ne ignoret quæ res agatur, de natura agebamus deorum. quæ cum mihi uideretur perobſcura, ut ſemper uideri ſolet: Epicuri ex Velleio ſciſcitabar ſententiam. quamobrem, inquit, Vellei, niſi moleſtum eſt, repete quæ cœperas. Repetam uero: quanquam nõ mihi, ſed tibi hic uenit adiutor: ambo enim, inquit arridens, ab eodem Philone nihil ſcire didiciſtis.

Tum ego, quid didicerimus, Cotta uiderit: tu autem nolo exiſtimes me adiutorẽ huic ueniſſe, ſed auditorem, & quidem æquum, libero iudicio, nulla eiuſmodi aſtrictum neceſſitate, ut mihi, uelim, nolim, ſit certa quædam tuenda ſententia. Tum Velleius fidẽter ſanè, ut ſolent iſti, nihil tam uerens, quàm ne dubitare aliqua de re uideretur; tanquam modo ex deorum cõcilio, & ex Epicuri intermundijs deſcendiſſet, audite, inquit, non commentitias, futileſq; ſententias, non opificem, ædificatoremq; mundi Platonis de Timæo deum, nec anum fatidicam Stoicorum πρόνοιαν, quã latine licet prouidentiam dicere: neque uero mũdum ipſum animo, & ſenſibus præditum, rotundum, ardentem, uolubilem deum, portenta, & miracula non diſſerentium philoſophorum, ſed ſomniantium. quibus enim oculis intueri potuit ueſter Plato fabricam illam tanti operis, qua conſtrui à deo, atque ædificari mundum facit? quæ molitio? quæ ferramenta? qui uectes? quæ machinæ? qui miniſtri tanti muneris fuerunt? quemadmodum autem obedire, & parere uo

luntati architecti aer,ignis,aqua,terra potuerunt?un de uero ortæ illæ quinque formæ, ex quibus reliquæ formãtur,apte cadentes ad animum efficiendũ, pariẽdosq; sensus? longũ est iter ad omnia.quæ talia sunt, ut optata magis,quã inuenta uideãtur.sed illa palmaris quidem,ꝙ,qui nõ modo natũ mundũ introduxerit, sed etiam manu pene factum,is eũ dixerit fore sempiternũ.hũc censes primis,ut dicitur, labris gustasse physiologiam,qui quidquam,quod ortum sit,putet æternũ esse posse?quæ est enim coagmentatio nõ dissolubilis?aut quid est,cuius principiũ aliquod sit,nihil sit extremum?Pronœa uero si uestra est Lucili,eadẽ requiro quæ paulo ante,ministros,machinas, omnẽ totius orbis designationem,atque apparatũ:sin alia est, cur mortalem fecerit mundum,non,quemadmodum Platonicus deus,sempiternũ.ab utroque autem sciscitor,cur mundi ædificatores repente extiterint, innumerabilia ante secula dormierint. non enim, si mundus nullus erat, secula non erant.secula nunc dico, non ea,quæ dierũ noctiumq; numero annuis cursibus cõficiuntur: nam fateor ea sine mundi conuersione effici non potuisse: sed fuit quædam ab infinito tempore æternitas,quam nulla temporum circunscriptio metiebatur;spatio tamen qualis ea fuerit, intelligi non potest: quod ne in cogitationem quidem cadit,ut fuerit tempus aliquod, nullum cũ tempus esset.isto igitur tam immenso spatio quæro Balbe cur Pronœa uestra cessauerit. laborem ne fugiebat? at iste nec attingit deum, nec erat ullus,cũ omnes naturæ numini diuino,cœlum, ignes, terræ,maria parerent. quid autem erat, quod con=

cupisceret deus mundum signis, et luminibus tanquã Aedilis ornare? si ut deus ipse melius habitaret: antea uidelicet tẽpore infinito in tenebris tanquã in gurgustio habitauerat. post autem, uarietate ne eũ delectari putamus, qua cœlũ & terras exornatas uidemus? quæ ista potest esse oblectatio deo? quæ si esset, nõ ea tãdiu carere potuisset. An hæc, ut ferè dicitis, hominum causa à deo constituta sunt? sapientũ ne? propter paucos ergo tanta est facta rerum molitio. an stultorum? at primum causa non fuit, cur de improbis bene mereretur: deinde quid est assecutus, cũ omnes stulti sint sine dubio miserrimi, maxime quòd stulti sunt? miserius enim stultitia quid possumus dicere? deinde ꝙ ita multa sunt incõmoda in uita, ut ea sapientes commodorum compensatione leniant, stulti nec uitare uenientia possint, nec ferre præsentia. Qui uero mundum ipsum animantẽ, sapientemq; esse dixerunt, nullo modo uiderunt animi naturam, intelligẽtes in quã figuram cadere posset: de quo dicam paulo post. nunc autem hactenus admirabor eorum tarditatem, qui animantem, immortalem, & eundem beatum, & rotundũ esse uelint, quòd ea forma ullam neget esse pulchriorem Plato. at mihi uel cylindri, uel quadrati, uel coni, uel pyramidis uidetur esse formosior. Quæ uero uita attribuitur isti rotundo deo? nempe ut ea celeritate cõtorqueatur, cui par nulla ne cogitari quidẽ possit. in qua non uideo ubinam mens constans, & uita beata possit insistere: quodq; in nostro corpore si minima ex parte significetur, molestum sit; cur hoc idem non habeatur molestum in deo? terra enim profecto,

quoniam

quoniam pars mundi eſt, pars eſt etiam dei. atqui terræ maximas regiones inhabitabiles, atque incultas uidemus, quòd pars earũ appulſu ſolis exarſerit, pars obriguerit niue, pruinâq; longinquo ſolis abſceſſu. quæ, ſi mundus eſt deus, quoniã partes mundi ſunt, dei mẽbra partim ardentia, partim refrigerata dicẽda ſunt. Atque hæc quidẽ ueſtra Lucili. qualia uero ſint, ab ultimo repetã ſuperiorum. Thales enim Mileſius, qui primus de talibus rebus quæſiuit, aquam dixit eſſe initium rerum; deum autem eam mentem, quæ ex aqua cuncta fingeret. Si dij poſſunt eſſe ſine ſenſu & mẽte, cur aquæ adiunxit, ſi ipſa mens conſtare poteſt uacans corpore? Anaximandri autem opinio eſt natiuos eſſe deos, longis interuallis orientes, occidentesq;, eoq; innumerabiles eſſe mundos. ſed nos deum niſi ſempiternum intelligere qui poſſumus? poſt Anaximenes aera deũ ſtatuit, eumq; gigni, eſſeq; immenſum, & infinitũ, et ſemper in motu: quaſi aut aer ſine ulla forma deus eſſe poſſit, cum præſertim deum non modo aliqua, ſed pulcherrima ſpecie eſſe deceat; aut non omne, quod ortum ſit, mortalitas conſequatur. inde Anaxagoras, qui accepit ab Anaximene diſciplinam, primus omnium rerum deſcriptionem, & modũ mentis infinitæ ui ac ratione deſignari, & confici uoluit: in quo non uidit, neque motum ſenſui coniunctũ & continentẽ in infinito ullum eſſe poſſe, neque ſenſum omnino, quo non ipſa natura pulſa ſentiret. deinde ſi mentem iſtam quaſi animal aliquod eſſe uoluit, erit aliquid interius, ex quo illud animal nominetur. quid autẽ interius mente? cingitur igitur corpore externo.

quod quoniam nõ placet, aperta ſimplexq; mens nulla re adiuncta, quæ ſentire poſſit, fugere intelligentiæ noſtræ uim & notionem uidetur. Crotoniates autem Alcmeo, qui ſoli, & lunæ, reliquisq; ſideribus, animoq; præterea diuinitatem dedit, non ſenſit ſeſe mortalibus rebus immortalitatem dare. nam Pythagoras, qui cenſuit animum eſſe per naturam rerum omnẽ intentum & commeantem, ex quo noſtri animi caperentur, non uidit detractione humanorum animorũ diſcerpi, & dilacerari deũ; & cũ miſeri animi eſſent, ꝙ plerisque contingeret, tum dei partem eſſe miſerã: quod fieri non poteſt. cur autem quidquam ignoraret animus hominis, ſi eſſet deus? quomodo porrò deus iſte, ſi nihil eſſet animus, aut infixus, aut infuſus eſſet in mundo? tum Xenophanes, qui mente adiuncta omne præterea, quod eſſet infinitum, deũ uoluit eſſe, de ipſa mente ita reprehenditur, ut cæteri; de infinitate autẽ uehementius, in qua nihil neque ſentiens, neque coniunctum eſſe poteſt. nam Parmenides commentitium quiddam coronæ ſimilitudine efficit: Stephanẽ appellat, continentem ardore lucis orbem, qui cingit cœlum, quem appellat deum. in quo neque figuram diuinam, neq; ſenſum quiſquam ſuſpicari poteſt. multaq; eiuſdem monſtra, quippe qui bellum, qui diſcordiam, qui cupiditatem, cæteraq; generis eiuſdem ad deum reuocat: quæ uel morbo, uel ſomno, uel obliuione, uel uetuſtate delentur. eademq; de ſideribus. quæ reprehenſa iam in alio, in hoc omittantur. Empedocles autem multa alia peccans, in deorum opinione turpiſſime labitur. quatuor enim naturas, ex

quibus omnia constare uult, diuinas esse censet: quas & nasci, & extingui perspicuũ est, & sensu omni carere. nec uero Protagoras, qui sese negat omnino de dijs habere quod liqueat, sint, non sint, quales ue sint, quidquam uidetur de natura deorum suspicari. quid Democritus, qui tum imagines, earumq; circuitus in deorum numero refert, tum illam naturã, quæ imagines fundat, ac mittat, tum scientiã, intelligentiamq; nostram, non ne in maximo errore uersatur? cum idem omnino, quia nihil semper suo statu maneat, neget esse quidquam sempiternum: non ne deum ita tollit omnino, ut nullam opinionem eius reliquam faciat? quid aer, quo Diogenes Apolloniates utitur deo, quem sensum habere potest, aut quam formam dei? iam de Platonis inconstantia longum est dicere: qui in Timæo, patrem huius mundi nominari negat posse: in legum autẽ libris, quid sit omnino deus, inquiri oportere non censet. quod uero sine corpore ullo deũ uult esse, ut Græci dicunt, ἀσώματον; id quale esse possit, intelligi non potest: careat enim sensu necesse est, careat prudentia, careat uoluptate: quæ omnia unà cũ deorum notione cõprehendimus. idem & in Timæo dicit, & in legibus, & mundũ deum esse, & cœlum, & astra, & terram, & animos, & eos quos maiorum institutis accepimus: quæ & per se sunt falsa perspicue, & inter sese uehemẽter repugnantia. atq; etiam Xenophon paucioribus uerbis eadem ferè peccat: facit enim in ijs, quæ à Socrate dicta retulit, Socratem disputantem, formã dei quæri non oportere, eundemq; & solem, & animum deum dicere, & modo unum,

tum autem plures deos. quæ sunt ijsdem in erratis fe rè quibus ea, quæ de Platone dicimus. atq; etiã Anti= sthenes in eo libro, qui physicus inscribitur, populares deos multos, naturalẽ unũ esse dicens, tollit uim et na turam deorum. nec multo secus Speusippus Platonem auunculum subsequens, & uim quandam dicẽs, qua omnia regantur, eamq́; animalem, euellere ex animis conatur cognitionem deorum. Aristoteles quoq; in ter tio de philosophia libro multa turbat, à magistro Pla= tone uno dissentiens: modo enim menti tribuit omnẽ diuinitatem; modo mundũ ipsum deum dicit esse; mo do quendam alium præficit mũdo; eiq́; eas partes tri= buit, ut replicatione mundi quadam motũ regat, atq; tueatur: tum cœli ardorem deũ dicit esse, non intelli gens cœlum mundi esse partẽ: quem alio loco ipse desi gnarit deum. quo modo autẽ cœli diuinus ille sensus in celeritate tanta conseruari potest? ubi deinde illi tot dij, si numeramus etiam cœlũ deum? cum autem sine corpore idem uult esse deum, omni illum sensu pri= uat, & prudentia. quo porrò modo mundus moueri potest carens corpore? aut quo modo semper se mouẽs esse quietus & beatus potest? nec uero eius condiscipu lus Xenocrates in hoc genere prudentior: in cuius li= bris, qui sunt de natura deorum, nulla species diuina describitur: deos enim octo esse dicit; quinq; eos, qui in stellis uagis nominãtur; unum, qui ex omnibus si= deribus, quæ infixa cœlo sunt, ex dispersis quasi mem bris simplex sit putandus deus; septimum solem adiũ git, octauamq́; lunã: qui quo sensu beati esse possint, intelligi nõ potest. ex eadem Platonis schola Ponticus

Heraclides puerilibus fabulis refersit libros: & tamen modo mundum, tum mentem diuinam esse putat: errantibus etiam stellis diuinitatem tribuit, sensuq; deũ priuat & eius formam mutabilem esse uult: eodẽq; libro rursus terram, & cœlum refert in deos. nec uero Theophrasti inconstãtia ferenda est: modo enim mẽti diuinum tribuit principatum, modo cœlo, tum autem signis, sideribusq; cœlestibus. nec audiendus eius auditor Strato, is qui physicus appellatur; qui omnem uim diuinã in natura sitam esse cẽset, quæ causas gignendi, augendi, minuendi ue habeat, sed careat omni sensu, & figura. Zeno autem (ut iam ad uestros Balbe ueniam) naturalem legem diuinam esse censet, eamq; uim obtinere recta imperantem, prohibentẽq; contraria. quam legem quo modo efficiat animantẽ, intelligere non possumus. deum autem animãtem certe uolumus esse. atque hic idem alio loco æthera deum dicit, si intelligi potest nihil sentiens deus, qui nunquã nobis occurrit neque in precibus, neque in optatis, neque in uotis. alijs autem libris rationem quandam per omnem pertinentem naturam, ut diuinam, esse affectam putat. idem astris hoc idem tribuit, tum annis, mensibus, annorumq; mutationibus. cum uero Hesiodi theogoniam interpretatur, tollit omnino usitatas, perceptasq; cognitiones deorũ: neque enim Iouem, neque Iunonẽ, neq; Vestam, neq; quenquam, qui ita appelletur, in deorum habet numero, sed rebus inanimatis, atq; mutis per quandã significationẽ hæc docet tributa nomina. cuius discipuli Aristonis nõ minus magno in errore sententia est: qui neque formam dei in=

telligi poſſe cenſeat,neq; in dijs ſenſum eſſe dicat,dubi
tetq; omnino deus animans nec ne ſit.Cleanthes aũt ,
qui Zenonem audiuit unà cum eo,quem proxime no
minaui,tum ipſum mundum deum dicit eſſe, tum to
tius naturæ menti,atque animo hoc nomen tribuit,tũ
ultimũ,& altiſſimũ,atque undique circunfuſum,&
extremum omnia cingentem, atq; complexum ardo=
rem,qui æther nominetur,certiſſimum deum iudicat.
idem quaſi delirans in ijs libris,quos ſcripſit cõtra uo=
luptatem,tum fingit formam quandam , & ſpeciem
deorum,tum diuinitatem omnem tribuit aſtris,tũ ni=
hil ratione cenſet eſſe diuinius.ita fit,ut deus ille,quẽ
mente noſcimus,atque in animi notione tãquã in ue
ſtigio uolumus reponere,nuſquam prorſus appareat .
at Perſeus eiuſdẽ Zenonis auditor eos dicit eſſe habitos
deos,à quibus magna utilitas ad uitæ cultum eſſet in=
uenta,ipſasq; res utiles,& ſalutares deorum eſſe uo=
cabulis nuncupatas.ut ne hoc quidem diceret, illa in=
uenta eſſe deorũ,ſed ipſa diuina.quo quid abſurdius,
quàm aut res ſordidas,atque deformes deorum hono=
re afficere;aut homines iam morte deletos reponere in
deos,quorum omnis cultus eſſet futurus in luctu.iam
uero Chryſippus, qui Stoicorum ſomniorum uaferri=
mus habetur interpres , magnam turbam congregat
ignotorum deorum, atque ita ignotorum , ut eos ne
coniectura quidem informare poſſimus,cum mens no
ſtra quiduis uideatur cogitatione poſſe depingere: ait
enim uim diuinã in ratione eſſe poſitam, & uniuer=
ſæ naturæ animo , atque mente ; ipſumq; mundum
deum dicit eſſe, & eius animi fuſionem uniuerſam

tum eius ipsius principatum, qui in mente & ratione uersetur, communemq; rerũ naturam uniuersa, atq; omnia continentem, tum fatalem umbram, et necessitatem rerum futurarum: ignem præterea, & eum, quem antea dixi, æthera: tum ea, quæ natura fluerẽt, atque manarent, ut aquam, & terram, & aera, solem, lunam, sidera, uniuersitatemq; rerum, qua omnia continerentur, atque homines etiam eos, qui immortalitatem essent consecuti. idemq; disputat, æthera esse eum, quem homines Iouem appellarent; quiq; aer per maria manaret, eum esse Neptunum; terram, eam quæ Ceres diceretur, similiq; ratione persequitur uocabula reliquorum deorum. idemq; etiã legis perpetuæ, & æternæ uim, quæ quasi dux uitæ, & magistra officiorum sit, Iouem dicit esse: eandemq; fatalem necessitatem appellat, sempiternam rerum futurarum ueritatem; quorum nihil tale est, ut in eo uis diuina inesse uideatur. & hæc quidem in primo libro de natura deorum: in secundo autem uult Orphei, Musæi, Hesiodi, Homeriq; fabellas accommodare ad ea, quæ ipse primo libro de dijs immortalibus dixerit: ut etiam ueterrimi poetæ, qui hæc ne suspicati quidem sint, Stoici fuisse uideantur. quem Diogenes Babylonius consequens in eo libro, qui inscribitur de Minerua, partum Iouis, ortumq; uirginis ad physiologiam traducens disiungit à fabula. Exposui ferè non philosophorum iudicia, sed delirantium somnia: nec enim multo absurdiora sunt ea, quæ poetarum uocibus fusa, ipsa suauitate nocuerunt, & qui ira inflammatos, & libidine furentes induxerunt deos, feceruntq; ut eorum bella,

pugnas, prælia, uulnera uideremus, odia præterea, dissidias, discordias, ortus, interitus, quærelas, lamentationes, effusas in omni intemperantia libidines, adulteria, uincula, cum humano genere concubitus, mortalesq; ex immortali procreatos. cum poetarum autem errore coniungere licet portenta magorum, Aegyptiorumq; in eodem genere dementiam: tum etiam uulgi opiniones, quæ in maxima inconstantia, ueritatis ignoratione uersantur. ea qui consideret quàm incõsulte ac temere dicantur, uenerari Epicurum, & in eorũ ipsorum numero, de quibus hæc quæstio est, habere debeat: solus enim uidit primum esse deos, quòd in omnium animis eorum notionem impressisset ipsa natura: quæ est enim gens, aut quod genus hominum, quod non habeat sine doctrina anticipationem quandam deorum? quam appellat πρόληψιν Epicurus, id est anteceptam animo rei quandam informationem, sine qua nec intelligi quidquam, nec quæri, nec disputari possit. cuius rationis uim atq; utilitatem ex illo cœlesti Epicuri de regula, & iudicio uolumine accepimus. quo igitur fundamentum huius quæstionis est, id præclare iactum uidetis. cum enim non instituto aliquo, aut more, aut lege sit opinio constituta, maneatq; ad unum omniũ firma consensio: intelligi necesse est, esse deos, quoniam insitas eorum, uel potius innatas cognitiones habemus. de quo autem omnium natura cõsentit, id uerum esse necesse est. esse igitur deos confitendum est. quod quoniã ferè constat inter omnes non philosophos solum, sed etiam indoctos: fateamur constare illud etiam, hanc nos habere siue anticipatio-

nem, ut ante dixi, siue prænotionem deorum: sunt enim rebus nouis noua ponenda nomina, ut Epicurus ipse πρόληψιν appellauit, quam antea nemo eo uerbo nominarat. hanc igitur habemus, ut deos beatos, & immortales putemus. quæ enim nobis natura informationem deorum ipsorum dedit, eadem insculpsit in mẽtibus, ut eos æternos & beatos haberemus. quod si ita est, uere exposita illa sententia est ab Epicuro; quod æternum beatumq; sit, id nec habere ipsum negotij quidquam, nec exhibere alteri; itaque neque ira, neq; gratia teneri; quòd, quæ talia essent, imbecilla essent omnia. si nihil aliud quæreremus, nisi ut deos pie coleremus, & ut superstitione liberaremur, satis erat dictum: nam & præstans deorum natura hominũ pietate coleretur, cum & æterna esset, & beatissima; habet enim uenerationẽ iustam quidquid excellit: et metus omnis à ui atque ira deorum pulsus esset: intelligitur enim, à beata immortaliq; natura & iram & gratiam segregari: quibus remotis, nullos à superis impendere metus. sed ad hanc confirmandam opinionẽ inquirit animus & formam, & uitam, & actionem mentis, atque agitationem in deo. ac de forma quidem partim natura nos admonet partim ratio docet: nam à natura habemus omnes omnium gentium, speciem nullam aliam, nisi humanam deorum: quæ enim alia forma occurrit unquam aut uigilanti cuiquam, aut dormienti? sed ne omnia reuocentur ad primas notiones, ratio hoc idem ipsa declarat. nam cum præstantissimam naturam, uel quia beata est, uel quia sempiterna, conuenire uideatur eandem esse pulcher-

rimam, quæ compositio membrorum, quæ conforma= tio lineamentorum, quæ figura, quæ species huma= na potest esse pulchrior? uos quidem Lucili soletis (nam Cotta meus modo hoc, modo illud) cum artificium ef= fingitis, fabricamq; diuinam, quàm sint omnia in ho= minis figura non modo ad usum, uerum etiam ad ue nustatem apta, describere. quòd si omnium animan= tium formam uincit hominũ figura, deus autem ani= mans est: ea figura profecto est, quæ pulcherrima sit omnium. quoniamq; deos beatissimos esse cõstat, bea= tus autẽ esse sine uirtute nemo potest, nec uirtus sine ratione constare, nec ratio usquam inesse, nisi in homi nis figura: hominis esse specie deos confitendum est. nec tamen ea species corpus est, sed quasi corpus; nec habet sanguinem, sed quasi sanguinem. hæc quanquã & in uenta sunt acutius, & dicta subtilius ab Epicuro, quã ut quiuis ea possit agnoscere: tamen fretus intelligẽtia uestra dissero breuius, quàm causa desiderat. Epicurus autem, qui res occultas, et penitus abditas nõ modo ui
* derat animo, sed etiam sic tractat, ut manu, doceat eã esse uim, & naturam deorum, ut primum non sensu, sed mente cernatur, nec soliditate quadam, nec ad nu= merum, ut ea, quæ ille propter firmitatem στερέμνια appellat, sed imaginibus similitudine, & transitione perceptis, cum infinita simillimarum imaginum spe= cies ex innumerabilibus indiuiduis existat, & ad deos affluat, cũ maximis uoluptatibus in eas imagines men tem intentam, infixamq; nostram intelligentiam, ca= pere quæ sit & beata natura, & æterna. summa uero uis infinitatis, & magna, ac diligenti contemplatione

dignissima est: in qua intelligi necesse est, eam esse naturam, ut omnia omnibus paribus paria respondeant: hanc ἰσονομίαν appellat Epicurus, id est æquabilem tributionem. ex hac igitur illud efficitur, si mortaliũ tanta multitudo sit, esse immortalium non minorẽ: & si, quæ interimant, innumerabilia sunt, etiam ea, quæ cõseruent, infinita esse debere. & quærere à nobis Balbe soletis, quæ uita deorum sit, quæq; ab ijs degatur ætas. ea uidelicet, qua nihil beatius, nihil omnino bonis omnibus affluentius excogitari potest: nihil enim agit: nullis occupationibus est implicatus: nulla opera molitur: sua sapientia, & uirtute gaudet: habet exploratũ fore se semper tum in maximis, tum in æternis uoluptatibus. hunc deum rite beatum dixerimus, uestrum uero laboriosissimũ. siue enim ipse mundus deus est, quid potest esse minus quietum, quàm nullo puncto temporis intermisso uersari circum axẽ cœli admirabili celeritate? nisi quietum autem nihil beatum est. siue in ipso mũdo deus inest aliquis, qui regat, qui gubernet, qui cursus astrorum, mutationes temporum, rerum uicissitudines, ordinesq; conseruet, terras & maria contemplans hominum commoda, uitasq; tueatur: næ ille est implicatus molestis negotijs, & operosis. nos autem beatam uitam in animi securitate, et in omnium uacatione munerum ponimus: docuit enim nos idem qui cætera natura effectum esse mundum, nihil opus fuisse fabrica, eamq; rem ei esse tam facilem, quàm uos negatis effici sine diuina posse solertia, ut innumerabiles natura mundos effectura sit, efficiat, effecerit. quod quia quẽadmodum natura efficere sine aliqua

mente possit,non uidetis:ut tragici poetæ,cum explica
re argumenti exitum non potestis,cõfugitis ad deum.
cuius operam profecto non desideraretis,si immẽsam,
& interminatã in omnes partes magnitudinem regio
nũm uideretis:in quam se iniiciens animus, et inten=
dens, ita late,longeq; peregrinatur,ut nullam tamen
orã ultimi uideat,in qua possit insistere.in hac igitur
immensitate latitudinum , longitudinum,altitudinũ
infinita uis innumerabilium uolitat atomorũ: quæ in
tericcto inani cohærescunt tamen inter se,& aliæ ali
ás apprehẽdentes continuantur:ex quo efficiuntur hæ
rerum formæ,atque figuræ : quas uos effici posse sine
follibus , & incudibus non putatis . itaq; imposuistis
in ceruicibus nostris sempiternum dominum,quem di
es;& noctes timeremus;quis enim non timeat omnia
prouidentem,& cogitantem , & animaduertentem ,
& omnia ad se pertinere putantem , curiosum , &
plenum negotij deum?hinc uobis extitit primum illa
fatalis necessitas,quam εἱμαρμένην dicitis:ut quidquid
accidat,id ex æterna ueritate,causarumq; continua=
tione fluxisse dicatis . quãti autẽ hæc philosophia æsti
manda est,cui,tanquam aniculis,& ijs quidem indo=
ctis,fato fieri omnia uideantur?sequitur μαντικὴ ue
stra,quæ latine diuinatio dicitur·qua tanta imbuere=
mur superstitione,si uos audire uellemus,ut aruspices,
augures,arioli,uates , & coniectores nobis essent co=
lendi.his terroribus ab Epicuro soluti , & in liberta=
tẽ uindicati,nec metuimus eos quos intelligimus, nec
sibi fingere ullam molestiam, nec alteri quærere ; &
pie sancteq; colimus naturam excellentem , atq; præ=

ſtantem. Sed elatus ſtudio uereor ne longior fuerim. erat autem difficile rem tantam, tamq́; præclarã, inchoatam relinquere. quãquam non tam dicendi mihi ratio habenda fuit, quàm audiendi. Tum Cotta comiter, ut ſolebat, Atqui, inquit, Vellei, niſi tu aliquid dixiſſes, nihil ſanè ex me quidẽ audire potuiſſes: mihi enim nõ tam facile in mentem uenire ſolet, quare uerum ſit aliquid, quàm quare falſum. idq́; cum ſæpe, tum cũ te audirem, paulo ante contigit. roges me, qualem deorum naturam eſſe ducam: nihil fortaſſe reſpõdeam. quæras, putem ne talẽ eſſe, qualis modo à te ſit expoſita: nihil dicam mihi uideri minus. ſed antequã aggrediar ad ea, quæ à te diſputata ſunt, de te ipſo dicã quid ſentiam. ſæpe enim de L. Craſſo, familiari tuo illo, uideor audiſſe, cũ te togatis omnibus ſine dubio anteferret, & paucos tecũ Epicureos è Græcia compararet. ſed ꝙ ab eo te mirifice diligi intelligebam, arbitrabar illum propter beneuolentiam id uberius dicere. ego autẽ, & ſi uereor laudare præſentem, iudico tamen de re obſcura, atq; difficili à te dictum eſſe dilucide; neq; ſententijs ſolum copioſe, ſed uerbis etiam ornatius, quàm ſolẽt ueſtri. Zenonem, quem Philo noſter Coryphæum appellare Epicureorum ſolebat; cum Athenis eſſem, audiebam frequenter, & quidem ipſo auctore Philone; credo ut facilius iudicarem, quã illa bene refellerentur; cum à principe Epicureorum accepiſſem, quemadmodum dicerentur. non igitur ille, ut plerique, ſed iſto modo, ut tu, diſtincte, grauiter, ornate. ſed quod in illo mihi uſu ſæpe uenit, idẽ modo, cũ te audirem, acciderat, ut moleſte ferrem tãtum inge-

nium (bona uenia me audies)in tam leues,ne dicam in tã ineptas,sententias incidisse.nec ego nunc ipse ali quid afferam melius:ut enim modo dixi,omnibus fere' in rebus,& maxime in physicis,quid nõ sit,citius, quàm quid sit,dixerim.roges me,quid , aut qualis sit deus:auctore utar Simonide: de quo cum quæsiuisset hoc idem tyrãnus Hiero,deliberandi causa sibi unum diem postulauit:cum idẽ ex eo postridie quæreret,biduum petiuit: cum sæpius duplicaret numerũ dierũ, admiransq; Hiero quæreret cur ita faceret, quia quã to,inquit,diutius considero,tanto mihi res uidetur ob scurior.sed Simonidem arbitror(non enim poeta solũ suauis,uerum etiam cæteroqui doctus sapiensq; tradi tur)quia multa uenirent in mentem acuta , atq; sub tilia,dubitantem quid eorum esset uerissimum,despe rasse omnem ueritatem. Epicurus uero tuus (nam cũ illo malo disserere,quàm tecum)quid dicit, quod non modo philosophia dignum esset,sed etiã mediocri pru dentia? quæritur primum in ea quæstione, quæ est de natura deorum,sint ne dij,nec ne sint.difficile est negare:credo,si in concione quæratur:sed in huiuscemo di sermone,& consessu,facillimum.itaq; ego ipse Pon tifex,qui cerimonias,religionesq; publicas sanctissime tuendas arbitror , is hoc, quod primum est, esse deos, persuaderi mihi non opinione solum,sed etiam ad ue ritatem planè uelim:multa enim occurrunt,quæ con turbent,ut interdũ nulli esse uideantur.sed uide,quã tecum agam liberaliter . quæ cõmunia sunt uobis cũ cæteris philosophis,nõ attingam,ut hoc ipsum : placet enim omnibus ferè,mihiq; ipsi in primis,deos esse:ita=

que non pugno: rationem tamen eam, quæ à te affer tur, non satis firmam puto. quod enim omnium gentium, generumq; hominibus ita uideretur, id satis magnum esse argumentum dixisti, cur esse deos confiteremur. quod cũ leue per se, tum etiam falsum est. primũ enim unde notæ tibi sunt opiniones nationũ? equidem arbitror, multas esse gentes sic immanitate efferatas, ut apud eas nulla suspicio deorum sit. quid? Dyagoras, Atheos qui dictus est, postedq; Theodorus, nonne aperte deorum naturam sustulerunt? nam Abderites quidẽ Protagoras, cuius à te modo mẽtio facta est, sophistes temporibus illis uel maximus, cũ in principio libri sui sic posuisset, de dijs neq; ut sint, neq; ut non sint habeo dicere, Atheniensium iussu urbe atq; agro est exterminatus, libriq; eius in concione combusti. ex quo equidem existimo tardiores ad hanc sententiam profitendam multos esse factos, quippe cum pœnam ne dubitatio quidem effugere potuisset, quid de sacri legis, quid de impijs, periurisq; dicemus?

» -Tubulus si Lucius unquam,
» Si Lupus, aut Carbo, aut Neptuni filius,-

ut dit Lucilius, putasset esse deos, tam periurus, aut tã impius fuisset? nõ est igitur tã explorata ista ratio ad id, quod uultis, confirmandũ, quàm uidetur. sed quia commune est hoc argumentum aliorum etiã philosophorum, omittã hoc tẽpore, ad uestra propria uenire malo. concedo esse deos: doce me igitur, unde sint, ubi sint, quales sint corpore, animo, uita. hæc.n. scire desidero. abuteris ad omnia atomorum regno & licentia. hinc quodcunq; in solũ uenit, ut dicitur, effingis, atq;

efficis. quæ primũ nullæ sunt: nihil enim est, quod uacet corpore: corporibus autem omnis obsidetur locus: ita nullum inane, nihil esse indiuiduũ potest. hæc ego nũc physicorum oracula fundo: uera an falsa, nescio; sed ueri tamen similiora, quàm uestra: ista enim flagitia Democriti, siue etiam ante Leucippi, esse corpuscula quædam leuia, alia aspera, rotunda alia, partim angulata, curuata quædam, & quasi adunca; ex his effectum esse cœlum, atque terras, nulla cogente natura, sed concursu quodã fortuito. hanc tu opinionẽ C. Vellei usque ad hanc ætatẽ perduxisti, priusq; te quis de omni uitæ statu, quã de ista auctoritate deiecerit: ante enim iudicasti Epicureũ te esse oportere, quàm ista cognouisti. ita necesse fuit aut hæc flagitia animo cõcipere, aut susceptæ philosophiæ nomẽ amittere. quid enim mereas, ut Epicureus esse desinas? nihil equidẽ, inquis, ut rationem uitæ beatæ, ueritatemq; deseram. ita igitur est ueritas? nam de uita beata nihil repugno: quã tu ne in deo quidẽ esse censes, nisi plane otio langueat. sed ubi est ueritas? in mundis credo innumerabilibus, omnibus minimis tẽporũ punctis, alijs nascentibus, alijs cadentibus; an in indiuiduis corpusculis, tam præclara opera, nulla moderante natura, nulla ratione, fingentibus? sed oblitus liberalitatis meæ, qua tecũ paulo ante uti cœperam, plura complector. concedam igitur ex indiuiduis constare omnia: quid ad rem? deorũ enim natura quæritur. sint sane ex atomis. non igitur æterni. quod enim ex atomis sit, id natũ aliquãdo sit. si natum, nulli dij ante quàm nati. & si ortus est deorũ, interitus sit necesse est, ut tu paulo ante de Platonis

mundo disputabas. ubi igitur illud uestrum beatum, & æternum? quibus duobus uerbis significatis deum. quod cum efficere uultis, in dumeta correpitis: ita.n. dicebas, non corpus esse in deo, sed quasi corpus; nec sanguinem, sed quasi sanguinem. hoc persæpe facitis, ut, cum aliquid nō uerisimile dicatis, & effugere reprehensionem uelitis, afferatis aliquid, quod omnino ne fieri quidē possit: ut satius fuerit id ipsum, de quo ambigebatur, cōcedere, quā tam impudēter resistere. uelut Epicurus, cum uideret, si atomi ferrentur in locum inferiorē suopte pondere, nihil fore in nostra potestate, ꝙ esset earum motus certus, & necessarius, inuenit quo modo necessitatē effugeret; quod uidelicet Democritum fugerat: ait atomum, cum pondere & grauitate directo deorsum feratur, declinare paululum. hoc dicere turpius est, quàm illud, quod uult, non posse defendere. idem facit contra dialecticos. à quibus cum traditum sit, in omnibus disiunctionibus, in quibus aut etiam, aut nō, poneretur, alterutrū uerum esse: pertimuit, ne, si concessum esset huiusmodi aliquid, aut uiuet cras, aut nō uiuet Epicurus, alterutrum fieret necessariū: totum hoc aut etiā, aut non, negauit esse necessariū. quo quid dici potest obtusius? urgebat Arcesilas Zenonem, cū ipse omnia falsa diceret, quæ sensibus uiderentur: Zeno autem nonnulla uisa esse falsa, nō omnia. timuit Epicurus, ne, si unū uisum esset falsum, nullum esset uerum: omnes sensus ueri nuncios dixit esse: nihil horum, nisi callide: grauiorem enim plagam accipiebat, ut leuiorem repelleret. idem facit in natura deorū: dum indiuiduorum

corporum concretionem fugit, ne interitus & dissipa tio consequatur, negat esse corpus deorum, sed tãquã corpus; nec sanguinem, sed tanquam sanguinem. mirabile uidetur, ꝙ non rideat aruspex, cum aruspicem uiderit: hoc mirabilius, ꝙ uos inter uos risum tenere possitis, non est corpus, sed quasi corpus. hoc intelligerem quale esset, si id in cereis fingeretur, aut fictilibus figuris: in deo quid sit quasi corpus, aut quasi sanguis, intelligere non possum: ne tu quidem Vellei: sed non uis fateri: ista enim à uobis quasi dictata redduntur: quæ Epicurus oscitans hallucinatus est, cum quidẽ glo riaretur, ut uidemus in scriptis, se magistrum habuisse nullum. quod & non prædicanti tam facile quidẽ credam, sicut mali ædificij domino glorianti se architectum nõ habuisse: nihil enim olet ex Academia, nihil ex Lyceo, nihil ne è puerilibus quidem disciplinis. Xenocratem audire potuit: quem uirum dij immorta les: & sunt qui putant audiuisse, ipse non uult: credo plus nemini. Pamphilum quendam Platonis auditorem ait à se Sami auditum: ibi enim adolescens habitabat cum patre & fratribus, ꝙ in eã pater eius Neo cles agripeta uenerat. sed cum agellus eum non satis aleret, ut opinor, ludi magister fuit. sed hunc Platonicũ mirifice contemnit Epicurus. ita metuit, ne quid unquã didicisse uideatur. in Nausiphane Democriteo tenetur. quem cũ à se nõ neget auditum, uexat tamẽ omnibus cõtumelijs. atqui si hæc Democritea nõ audisset, quid audierat? quid est in physicis Epicuri non à Democrito? nã etsi quædam cõmutauit, ut quod paulo ante de inclinatione atomorũ dixi: tamen pleraq;

dicit eadem, atomos, inane, imagines, infinitatem loco rum, innumerabilitatemq́; mundorum; eorum ortus, & interitus, omnia ferè, quibus naturæ ratio continetur. nunc istuc quasi corpus, & quasi sanguiné, quid intelligis? ego enim scire te ista melius quàm me, non fateor solum, sed etiam facile patior. cum quidem semel dicta sunt, quid est quod Velleius intelligere possit, Cotta nõ possit? itaq; corpus quid sit, sanguis quid sit, intelligo: quasi corpus, & quasi sanguis quid sit, nullo prorsus modo intelligo. Nec tu me cælas, ut Pythagoras solebat alienos: nec consulto dicis occulte, tãquam Eraclitus: sed, quod inter nos liceat, ne tu quidẽ intelligis. illud uideo pugnare te, species ut quædam sit deorum, quæ nihil concreti habeat, nihil solidi, nihil expressi, nihil eminentis, sitq́; pura, leuis, perlucida. dicemus ergo idem, quod in Venere Coa: corpus illud nõ est, sed simile corpori: nec ille fusus, & candore mixtus rubor sanguis est, sed quædã sanguinis similitudo: sic in Epicureo deo nõ res, sed similitudines rerum esse. fac id, quod ne intelligi quidẽ potest, mihi esse persuasum: cedò mihi istorũ adumbratorũ deorum lineamenta, atq; formas. nõ deest hoc loco copia rationum, quibus docere uelitis humanas esse formas deorum: primum, ꝙ ita sit informatum, anticipatumq́; mentibus nostris, ut homini, cum de deo cogitet, forma occurrat humana: deinde, ut, quoniam rebus omnibus excellat natura diuina, forma quoq; esse pulcherrima debeat, nec esse humana ullam pulchriorem. tertiam rationem affertis, quòd nulla in alia figura domicilium mentis esse possit. primum igitur quidq; cõ

ſideremus quale ſit. arripere.n. mihi uidemini quaſi ueſtro iure rem nullo modo probabilẽ. quis tam cæcus in contemplandis rebus unquam fuit, ut non uideret ſpecies iſtas hominum collatas in deos aut conſilio quo dam ſapientum, quo facilius animos imperitorum ad deorum cultum à uitæ prauitate conuerterent; aut ſu perſtitione, ut eſſent ſimulacra, quæ uenerantes, deos ipſos ſe adire crederent? auxerunt autem hæc eadem poetæ, pictores, opifices. erat autem non facile agentes aliquid & molientes deos in aliarũ formarum imita tione ſeruare. acceſſit etiam iſta opinio fortaſſe, quòd homini homine nihil pulchrius uideatur. ſed tu hoc phyſice nõ uides, quàm blanda conciliatrix, & quaſi ſui ſit lena natura. an putas ullam eſſe terra mariq; beluam, quæ non ſui generis belua maxime delecte= tur? quod ni ita eſſet, cur non geſtiret taurus equæ con trectatione, equus uaccæ? an tu aquilam, aut leonem, aut delphinum ullam anteferre cenſes figuram ſuæ? quid igitur mirum, ſi hoc eodem modo homini natu= ra præſcripſit, ut nihil pulchrius quàm hominem pu taret, eam eſſe cauſam, cur deos hominum ſimiles pu= taremus? quid cenſes, ſi ratio eſſet in beluis, non ſuo quaſq; generi plurimum tributuras fuiſſe? at meher= cle ego (dicam enim ut ſentio) quãuis amem ipſe me, tamen nõ audeo dicere pulchriorem eſſe me, quàm ille fuit taurus, qui uexit Europam. non enim hoc lo= co de ingenijs, aut de orationibus noſtris, ſed de ſpe= cie, figuraq; quæritur. quòd ſi fingere nobis, & iun= gere formas uelimus, qualis ille maritimus Triton pin gitur, natantibus inuehens beluis, adiunctis humano

corpori, nolis esse? difficili in loco uersor. est enim uis tanta naturæ, ut homo nemo uelit nisi hominis similis esse; & quidem formica formicæ. sed tamen cuius hominis? quotus enim quisque formosus est? Athenis cũ essem, è gregibus ephebforum uix singuli reperiebantur. uideo, quid arriseris: sed ita tamen res se habet. deinde nobis, qui, concedentibus philosophis antiquis, adolescentulis delectamur, etiam uitia sæpe iucunda sunt. næuus in articulo pueri delectat Alcæum. at est corporis macula næuus. illi tamen hoc lumen uidebatur. Q. Catulus, huius collegæ & familiaris nostri pater, dilexit municipem tuum Roscium: in quem etiam illud est eius.

" Constiteram exorientem auroram forte salutans,
" Cum subito à læua Roscius exoritur.
" Pace mihi liceat cœlestes dicere uestra,
" Mortalis uisus pulchrior esse deo.

huic pulchrior deo? at erat, sicut hodie est, peruersissimis oculis. quid refert? si hoc ipsum salsum & uenustum illi uidebatur, redeo ad deos: ecquos si non tam strabones, at petulos esse arbitramur? ecquos næuum habere? ecquos silos, flaccos, frontones, capitones, quæ sunt in nobis? an omnia emendata in illis? detur id uobis. num etiam est una omnium facies? nam si plures, aliam esse alia pulchriorem necesse est. igitur aliquis non pulcherrimus deus. si una omnium facies est, florere in cœlo Academiã necesse est. si enim nihil inter deum, & deum differt: nulla est apud deos cognitio, nulla perceptio. quid, si etiam Vellei falsum illud omnino est, nullam aliam nobis de deo cogi-

tantibus ſpeciem niſi hominis occurrere: tamen ne iſta tam abſurda defendes? nobis fortaſſe ſi occurrit ut di= cis: Iouem, Iunonem, Mineruam, Neptunum, Vulca= num, Apollinem, reliquos deos ea facie nouimus, qua pictores, fictoresq; uoluerunt; neq; ſolum facie, ſed etiam ornatu, ætate, atque ueſtitu: at non Aegyptij, nec Syri, nec ferè cuncta barbaries: firmiores enim ui deas apud eos opiniones eſſe de beſtijs quibuſdã, quàm apud nos de ſanctiſſimis templis, et ſimulacris deorũ. etenim fana multa expoliata, & ſimulacra deorũ de locis ſanctiſſimis ablata uidemus à noſtris: at uero ne= fando quidem auditum eſt, crocodilum, aut ibim, aut felem uiolatum ab Aegypto. quid igitur cenſes? Apim illum ſanctum Aegiptiorum bouem, non ne deum ui= deri Aegyptijs? tam hercle, quàm tibi illam noſtram Soſpitam, quam tu nunquam ne in ſomnis quidem ui des, niſi cum pelle caprina, cum haſta, cum ſcutulo, cum calceolis repandis. at non eſt talis Argiua, nec Romana Iuno. ergo alia ſpecies Iunonis Argiuis, alia Latinis. & quidẽ alia nobis Capitolini, alia Afris Am= monis Iouis. non pudet igitur phyſicum, id eſt ſpecu= latorem, uenatoremq; naturæ, ab animis conſuetudine imbutis petere teſtimonium ueritatis? iſto enim modo dicere licebit Iouem ſemper barbatum, Apollinẽ ſem= per imberbem, cæſios oculos Mineruæ, cæruleos eſſe Ne ptuni. & quidem Athenis laudamus Vulcanũ eum, quem fecit Alcamenes. in quo ſtante, atque ueſtito le uiter apparet claudicatio non deformis. claudũ igitur habebimus deũ, quoniã de Vulcano ſic accepimus. Age & his uocabulis deos eſſe facimus, quibus à nobis no=

minātur. at primum quot hominū linguæ, tot nomina deorū. nō enim, ut tu Velleius quocunque ueneris, sic idem in Italia Vulcanus, idem in Africa, idem in Hispania. deinde nominū nō magnus numerus ne in Pōtificijs quidem nostris, deorū autem innumerabilis. an sine nominibus sunt? istud quidem ita uobis dicere necesse est. quid enim attinet, cum una facies sit, plura esse nomina? quàm bellum erat Vellei, confiteri potius nescire quod nescires, quàm ista effutientem nauseare, atque ipsum sibi displicere. an tu mei similem putas esse, aut tui deū? profecto nō putas. quid ergo? solem dicam, aut lunā, aut cœlū deū? ergo etiam beatum quibus fruentem uoluptatibus? & sapientem. qui potest esse in eiusmodi trūco sapientia? hæc uestra sunt. si igitur nec humano uisu, quod docui; nec tali aliquo, quod tibi persuasum est: quid dubitas negare deos esse? non audes sapienter id quidem. etsi hoc loco non populum metuis, sed ipsos deos. noui ego Epicureos omnia sigilla numerantes: quanquam uideo nō nullis uideri, Epicurū, ne in offensionem Atheniensiū caderet, uerbis reliquisse deos, re sustulisse. itaque in illis selectis eius, breuibusq; sententijs, quas appellatis κυρίας δόξας, hæc, ut opinor, prima sententia est: Quod beatum & immortale est, id nec habet, nec exhibet cuiquam negotium. In hac ita exposita sententia, sunt qui existiment, quod ille inscitia planè loquēdi fecerit, fecisse consulto. de homine minime uafro male existimant. dubium est enim, utrū aliquid dicat iste beatum & immortale, an, si quod sit beatū, id esse immortale. non animaduertunt, hic eum ambigue lo-

cutum esse, sed multis alijs locis & illum, & Metrodorum tam aperte, quàm paulo ante te. ille uero deos esse putat: nec quenquam uidi, qui magis ea, quæ timenda esse negaret, timeret, mortem dico & deos. quibus mediocres homines nõ ita ualde mouentur, his ille clamat omnium mortalium mentes esse perterritas. tot millia latrocinantur morte proposita. alij omnia, quæ possunt, fana compilant. credo, aut illos mortis timor terret, aut hos religionis. sed quoniã non audes (iam enim cum ipso Epicuro loquor) negare esse deos, quid est quod te impediat aut solem, aut lunam, aut mundum, aut mentem aliquam sempiternam in deorũ natura ponere? nunquam uidi, inquis, animam rationis consilijq; participem in ulla alia, nisi humana figura. quid? solis nunquidnam, aut lunæ, aut quinq; errantium siderum simile uidisti? sol duabus unius orbis ultimis partibus definiens motum, cursus annuos cõficit. huius hanc illustrationem eiusdem incensa radijs menstruo spatio luna complet. quinque autem stellæ eundem orbem tenentes, aliæ propius à terris, aliæ remotius, ab iisdem principijs, disparibust temporibus eadem spatia conficiunt. nunquid tale Epicure uidisti? ne sit igitur sol, ne luna, ne stellæ: quoniam nihil esse potest, nisi quod attigimus, aut uidimus. quid? deum ipsum num ne uidisti? cur igitur credis esse? tollamus ergo omnia, quæ aut historia nobis, aut noua ratio affert. ita sit, ut mediterranei mare esse non credant: quæ sunt tantæ animi angustiæ; ut, si Seriphi natus esses, nec unquam egressus ex insula, in qua lepusculos. uulpeculasq; sæpe uidisses, non crederes leones, & pan

theras esse, cum tibi, quales essent, diceretur? si uero de elephanto quis diceret, etiam irrideri te putares? Et tu quidem uellei non uestro more, sed dialecticorum, quæ funditus gens uestra non nouit, argumenti sententiã conclusisti: beatos esse deos sumpsisti. cõcedimus. beatum autem sine uirtute neminem esse posse, id quoque damus, & libenter quidem. uirtutẽ autem sine ratione constare non posse, conueniat id quoque necesse est. adiungis, nec rationem esse nisi in hominis figura. quẽ tibi hoc daturũ putas? si enim ita esset, quid opus erat te gradatim istuc peruenire? quid autem est istuc gradatim? sumpsisses tuo iure. nã à beatis ad uirtutem, à uirtute ad rationẽ uideo te uenisse gradibus: à ratione ad humanam figuram quo modo accedis? præcipitare istuc quidem est, nõ descendere. nec uero intelligo, cur maluerit Epicurus deos hominum similes dicere, quàm homines deorũ. quæres, quid intersit. si. n. hoc illi simile sit, esse illud huic uideo. sed hoc dico, nõ ab hominibus formæ figuram peruenisse ad deos: dij enim semper fuerunt, & nati nunquã sunt, si quidẽ æterni sunt futuri. at homines nati: ante igitur humana forma, quàm homines, ea qua erant forma dij immortales. nõ ergo illorum humana forma, sed nostra diuina dicenda est. uerũ hoc quidẽ, ut uoletis. illud quæro, quæ fuerit tanta fortuna: nihil enim in rerũ natura ratione factum esse uultis, sed tamẽ quis iste tantus casus, unde tam felix concursus atomorum, ut repente homines deorum forma nascerentur? semina deorũ decidisse de cœlo in terras putamus, et sic homines patrũ similes extitisse? uellem diceretis: deorum cognationẽ

agnoſcerem non inuitus. nihil tale dicitis: ſed caſu eſſe factum, ut deorum ſimiles eſſemus. & nunc argumenta quærenda ſunt, quibus hoc refellatur? utinam tam facile uera inuenire poſſem, quàm falſa conuincere. etenim enumeraſti memoriter, & copioſe, ut mihi quidẽ admirari liberet in homine eſſe Romano tantam ſcientiam, uſque à Thalete Mileſio de natura deorum philoſophorum ſententias omnes ne tibi illi delirare uiſi ſunt, qui ſine manibus et pedibus conſtare deũ poſſe decreuerunt? nec hoc quidem uos mouet conſiderantes quæ ſit utilitas, quæq; opportunitas in homine mẽbrorum, ut iudicetis membris humanis deos nõ egere? quid enim pedibus opus eſt ſine ingreſſu? quid manibus, ſi nihil comprehendatur? quid reliqua deſcriptione omnium corporis partium? in qua nihil inane, nihil ſine cauſa, nihil ſuperuacaneum eſt. itaq; nulla ars imitari ſolertiam naturæ poteſt. habebit igitur linguã deus, & non loquetur; dentes, palatum, fauces nullum ad uſum: quæq; procreationis cauſa natura corpori affinxit, ea fruſtra habebit deus: nec externa magis, quàm interiora. cor, pulmones, iecur, cæteraq; , detracta utilitate, quid habent uenuſtatis? quandoquidem hæc eſſe in deo propter pulchritudinem uultis. iſtis ne fidentes ſomnijs non modo Epicurus, & Metrodorus, & Hermachus contra Pythagoram, Platonem, Empedoclemq; dixerunt, ſed meretricula etiam Leontium cõtra Theophraſtum ſcribere auſa ſit? ſcito quidem illa ſermone, & Attico. ſed cum tantum Epicuri hortus habuerit licentiæ, etiam ſoletis queri? Zeno quidem etiam litigabat. quid dicam Albutium? nam Phædro nihil ele=

gantius, nihil humanius. sed stomachabatur senex, si quid asperius dixeram: cum Epicurus cõtumeliosissime Aristotelem uexarit, Phædoni Socratico turpissime maledixerit, Metrodori sodalis sui fratrẽ Timocratẽ, quia nescio quid in philosophia dissentiret, totis uoluminibus conciderit, in Democritum ipsum, quẽ secutus est, fuerit ingratus, Nausiphanem magistrum suũ, à quo nihil didicerat, tam male acceperit. Zeno quidem non eos solũ, qui tum erant, Apollodorum, Syllũ, cæterosq; figebat maledictis, sed Socratem ipsum, parẽtem philosophiæ, latino uerbo utens, scurram Atticũ fuisse dicebat, Chrysippum nunquam nisi Chesippũ uocabat. tu ipse paulo ante, cum tanquam senatum philosophorum citares, summos uiros desipere, delirare, dementes esse dicebas. quorum si nemo uerũ uidit de natura deorum, uerendum est ne nulla sit omnino. nam ista, quæ uos dicitis, sunt tota cõmentitia, uix digna lucubratione anicularũ. non. n. sentitis, quàm multa uobis suscipienda sint, si impetraueritis, ut cõcedamus eandem esse hominum & deorum figuram. omnis cultus, & curatio corporis erit eadem adhibenda deo, quæ adhibetur homini; ingressus, cursus, accubatio, inclinatio, sessio, comprehensio, ad extremum etiã sermo, & oratio. Nam quòd & mares deos, & fœminas esse dicitis, quid sequatur uidetis. equidem mirari satis non possum, unde ad istas opiniones uester ille princeps uenerit. sed clamare non desinitis, retinẽdum hoc esse, deus ut beatus immortalisq; sit. quid autẽ obstat, quo minus sit beatus, si non sit bipes? aut ista siue beatitas, siue beatitudo dicenda est (utrũque omnino durũ, sed

usu mollienda nobis uerba sunt) uerum ea, quæcunq; est, cur aut in solem illum, aut in hunc mundum, aut in aliquam mentem æternam, figura membrisq; corporis uacuam, cadere non potest? nihil aliud dicis, nisi, nũquam uidi solem, aut mundũ beatum. quid? mundũ præter hunc unquã ne uidisti? negabis. cur igitur nõ sexcenta millia esse mundorum, sed innumerabilia ausus es dicere? ratio docuit. ergo hoc te ratio nõ docebit, cũ præstãtissima natura quæratur, eaq; beata, et æterna, quæ sola in diuina natura sunt, ut immortalitate uincamur ab ea natura, sic animi præstãtia uinci; atque ut animi, item corporis? cur igitur, cũ cæteris rebus inferiores simus, forma pares sumus? ad similitudinem.n. deo proprius accedebat humana uirtus, quã figura. an quidquã tam puerile dici potest (ut eundẽ locum diutius urgeam) quàm si ea genera beluarum, quæ in rubro mari India'ue gignantur, nulla esse dicamus? atqui ne curiosissimi quidem homines exquirẽdo audire tam multa possunt, quàm sunt multa, quæ terra, mari, paludibus, fluminibus existunt. quæ negemus esse, quia nunquam uidimus. Ipsa uero quàm nihil ad rem pertinet, quæ uos delectat maxime similitudo? quid? canis non ne similis lupo? atque, ut Ennius,

" Simia quàm similis turpissima bestia nobis?

at mores in utroque dispares, elephanto beluarum nulla prudẽtior. at figura quæ uastior? de bestijs loquor. quid? inter ipsos homines nõ ne et simillimis formis dispares mores, & moribus, figura dissimilis? etenim si semel Vellei suscipimus genus hoc argumenti, attende quò serpat. tu enim sumebas, nisi in hominis figura ra

tionem inesse nõ posse. sumet alius, nisi in terrestri; nisi in eo, qui natus sit; nisi in eo, qui adoleuerit; nisi in eo, qui didicerit; nisi in eo, qui ex animo constet, & corpore caduco, & infirmo; postremo nisi in homine, atq; mortali. q si in omnibus his rebus obsistis, quid est, q te una forma conturbet? his enim omnibus, quæ proposui, adiunctis, in homine rationem esse, & mentem uidebas. quibus detractis, deum tamen nosse te dicis, modo lineamenta maneant. hoc est non considerare, sed quasi sortiri quid loquare. nisi forte ne hoc quidem attendis, non modo in homine, sed etiam in arbore, quidquid superuacaneũ sit, aut usum non habeat, obstare. quàm molestum est uno digito plus habere? quid ita? quia nec speciem, nec usum alium quinque desiderant. tuus autem deus non digito uno redũdat, sed capite, collo, ceruicibus, lateribus, aluo, tergo, poplitibus, manibus, pedibus, fœminibus, cruribus. si ut immortalis sit, quid hæc ad uitam membra pertinent? quid ipsa facies? magis illa, cerebrum, cor, pulmones, iecur: hæc enim sunt domicilia uitæ. oris quidem habitus ad uitæ firmitatem nihil pertinet. at eos uituperabas, qui ex operibus magnificis, atque præclaris, cum ipsum mundum, cum eius membra, cœlum, terras, maria, cumq; horum insignia solem, lunam, stellasq; uidissent, cumq; tẽporũ mutationes, maturitates, uicissitudinesq; cognouissent, suspicati essent aliquã excellentẽ esse, præstãtemq; naturã, quæ hæc fecisset, moueret, regeret, gubernaret. qui, etiam si aberrant à coniectura, uideo tamen quid sequantur. tu quod opus tandem magnum, & egregiũ habes, quod effectũ diuina

mente uideatur, ex quo esse deos suspicere? habeo, in quis, in animo insitam informationem quandam dei. & barbati quidẽ Iouis, galeatæ Mineruæ. nũ igitur tales putas? quanto melius hæc uulgus imperitorum: qui non membra solum hominis deo tribuunt, sed usum etiam membrorum: dant enim arcum, sagittas, hastã, clypeum, fuscinam, fulmen: & si, actiones quæ sint deorum, non uident, nihil agentem tamen deum non queunt cogitare. ipsi, qui irridentur, Aegyptij nullam beluam, nisi ob aliquam utilitatem, quam ex ea caperent, consecrauerunt. Ibes maximam uim serpentium conficiunt, cum sint aues excelsæ, cruribus rigidis, corneo proceroq; rostro: auertunt pestem ab Aegypto, cũ uolucres angues ex uastitate Libyæ uento Africo inuectas interficiunt, atque consumunt. ex quo fit, ut illæ nec morsu uiuæ noceant, nec odore mortuæ. possum de Ichneumonum utilitate, de Crocodilorum, de Feliũ dicere: sed nolo esse longus. ita concludam tamen, beluas à barbaris propter beneficium consecratas, uestrorum deorum nõ modo beneficium nullum extare, sed ne factum quidem omnino. Nihil habet, inquit, negotij. profecto Epicurus, quasi pueri delicati, nihil cessatione melius existimat. at ipsi tamen pueri, etiam cũ cessant, exercitatione aliqua ludicra delectantur: deũ sic feriatum uolumus cessatione torpere, ut, si se commouerit, uereamur, ne beatus esse non possit. hæc oratio nõ modo deos spoliat motu, & actione diuina, sed etiam homines inertes efficit, si quidem agẽs aliquid ne deus quidẽ esse beatus potest. uerũ sit sanè, ut uultis, deus effigies hominis, & imago: quod eius est do=

miciliũ? quæ ſedes? qui locus? quæ deinde actio uitæ? quibus rebus, id quod uultis, beatus eſt? utatur. n. ſuis bonis oportet, & fruatur, qui beatus futurus eſt. nam locus quidem ijs etiam naturis, quæ ſine animis ſunt, ſuus eſt cuiq; proprius, ut terra infimum teneat, hác inundet aqua, ſuperior aer, ignibus altiſſima ora redditur. beſtiarum autẽ terrenæ ſunt aliæ, partim aquatiles, aliæ quaſi ancipites, in utraq; ſede uiuentes. ſunt quædam etiam, quæ igne naſci putẽtur, appareantq; in ardentibus fornacibus ſæpe uolitantes. quæro igitur, ueſter deus primum ubi habitet: deinde quæ cauſa eum loco moueat; ſi modo mouetur aliquando: poſtremo, cum hoc proprium ſit animantium, ut aliquid appetant, quod ſit naturæ accõmodatum; deus quid appetat; ad quam deniq; rem motu mentis, ac rationis utatur: poſtremo, quo modo beatus ſit, quo modo æternus. quidquid enim horum attigeris, ulcus eſt. ita male inſtituta ratio exitum reperire non poteſt. ſic enim dicebas, ſpeciem dei percipi cogitatione, non ſenſu, nec eſſe in ea ullam ſoliditatem, neq; eandẽ ad numerũ permanere, eamq; eſſe eius uiſionem, ut ſimilitudine & trãſitione cernatur, neq; deficiat unquã ex infinitis corporibus ſimilium acceſſio; ex eoq; fieri, ut in hæc intenta mens noſtra beatã illam naturam, & ſempiternam putet. hoc, per ipſos deos, de quibus loquimur, quale tandem eſt? nam ſi tantũ modo ad cogitationem ualent, nec ullam habent ſoliditatem, nec eminentiam: quid intereſt, utrum de Hippocentauro, an de deo cogitemus? omnem enim talem confirmationẽ animi cæteri philoſophi motum inanem uocãt: uos

autem aduentum in animos, et introitum imaginum dicitis. ut igitur Ti. Gracchum cum uideor cōcionantem in Capitolio uidere, de M. Octauio deferentē sitellam, tum eum motum animi dico esse inanem; tu autem & Gracchi et Octauij imagines remanere, quæ, in Capitolium cum peruenerint, tum ad animū meū referantur: hoc idē fieri in deo, cuius crebra facie pellātur animi, ex quo esse beati atq; æterni intelligantur. fac imagines esse, quibus pulsentur animi: species duntaxat obijcitur quædam. num etiā cur beata sit, cur æterna? quæ autē istæ imagines uestræ, aut unde? à Democrito omnino hæc licentia. sed & ille reprehēsus à multis est, nec uos exitum reperitis, totaq; res uacillat, & claudicat. nam quid est, quod minus probari possit, quàm omnium in me incidere imagines? Homeri, Archilochi, Romuli, Numæ, Pythagoræ, Platonis, nec ex forma, qua illi fuerunt? quo modo illi ergo? & quorum imagines? Orpheum poetam docet Aristoteles nunquā fuisse, & hoc Orphicum carmen Pythagorici ferunt cuiusdam fuisse Cercopis. at Orpheus, id est imago eius, ut uos uultis, in animum meum sæpe incurrit. quid, quod eiusdē hominis in meū aliæ, aliæ in tuum? quid, quod earum rerum, quæ nunquam omnino fuerunt, neq; esse potuerunt, ut Scyllæ, ut Chimeræ? quid, quod hominum, locorum, urbium earum, quas nunquā uidimus? quid, quod, simul ac mihi collibitum est, præsto est imago? quid, quod etiam ad dormiētē ueniunt inuocatæ? tota res Vellei nugatoria est: uos autē non modo oculis imagines, sed etiam animis inculcatis: tanta est impunitas garriendi. at quàm licenter?

center? fluentium frequẽter transitio fit uisionum, ut è multis una uideatur. puderet me dicere non intelligere, si uos ipsi intelligeretis, qui ista defenditis. quo modo.n. probas, cõtinenter imagines ferri? aut, si continenter, quo modo æternæ? innumerabilitas, inquis, suppeditat atomorum. num eadem ergo ista facient, ut sint omnia sempiterna? cõfugis ad æquilibritatem: sic enim ἰσονομίαν, si placet, appellemus: & ais, quoniam sit natura mortalis, immortalem etiã esse oportere. isto modo, quoniã homines mortales sunt, sint ali qui immortales: et quoniã nascuntur in terra, nascantur et in aqua: et quia sunt quæ interimant, sint quæ conseruent. sint sane: sed ea cõseruent, quæ sunt. deos istos esse nõ sentio. omnis tamen ista rerum effigies ex indiuiduis quo modo corporibus oritur? quæ etiam si essent, quæ nulla sunt; pellere se ipsa & agitari inter se concursu fortasse possent; formare, figurare, colorare, animare nõ possent. nullo igitur modo immortalẽ deum efficitis. Videamus nunc de beato. sine uirtute certe nullo modo. uirtus autem actuosa, & deus uester nihil agens: expers uirtutis igitur: ita ne beatus quidem. quæ ergo uita? suppeditatio, inquis, bonorũ, nullo malorum interuentu. quorum tandem bonorũ? uoluptatum. credo: nempe ad corpus pertinentium: nullam enim nouistis nisi profectam à corpore, & redeuntem ad corpus animi uoluptatem. non arbitror te Vellei similem esse Epicureorum reliquorum: quos pudeat earum Epicuri uocum, quibus ille testatur, se ne intelligere quidem ullum bonum, quod sit seiunctum à delicatis, & obscœnis uoluptatibus: quas qui=

dē nō erubeſcens perſequitur omnes nominatim. quē cibū igitur, aut quas potiones, aut quas uocum & florum uarietates, aut quos tactus, quos odores adhibebis ad deos, ut eos perfundas uoluptatibus? at poetæ quidem nectar, ambroſiam, epulas comparant, & aut Iuuentatem, aut Ganymedem pocula miniſtrātem. tu autē Epicure quid facies? neque enim, unde habeat iſta deus tuus, uideo, nec quo modo utatur. locupletior igitur hominum natura ad beate uiuendū eſt, quā deorum, quòd pluribus generibus fruitur uoluptatū. At has leuiores ducis uoluptates, quibus quaſi titillatio (Epicuri enim hoc uerbū) ſenſibus adhibetur. Quouſq; ludis? nā Philo noſter ferre nō poterat aſpernari Epicureos molles et delicatas uoluptates: ſumma enim memoria pronūciabat plurimas Epicuri ſententias ijs ipſis uerbis, quibus erant ſcriptæ: Metrodori uero, q eſt Epicuri collega ſapientiæ, multa impudentiora recitabat: accuſat enim Timocratem fratrē ſuum Metrodorus, quòd dubitet omnia, quæ ad beatā uitam pertineant, uentre metiri: neque id ſemel dicit, ſed ſæpius. annuere te uideo: nota enim tibi ſunt. proferrem libros, ſi negares. neque nunc reprehendo, quòd ad uoluptatē omnia referantur: alia eſt ea quæſtio: ſed doceo, deos ueſtros eſſe uoluptatis expertes: ita ueſtro iudicio ne beatos quidē. at dolore uacant. ſatin eſt id ad illā abundātem bonis, uitā beatiſſimā? cogitant, inquis, aſſidue beatos eſſe ſe: habent enim nihil aliud, quod agitent in mente. cōprehēde igitur animo, et propone ante oculos, deum nihil aliud in omni æternitate, niſi, mihi pulchre eſt, et ego beatus ſum, cogitantē. nec tamē uideo,

quo modo uideatur iste deus beatus, cũ sine ulla intermissione pulsetur, agiteturq; incursione atomorũ sempiterna, cumq; ex ipso imagines semp affluãt. ita nec beatus est uester deus, nec æternus. At etiã de sanctitate, de pietate aduersus deos, libros scripsit Epicurus. at quo modo in his loquitur? ut Coruncanũ, aut Scæuolam Pontifices maximos te audire dicas; nõ eum, qui sustulerit omnem funditus religionem; nec manibus, ut Xerxes, sed rationibus, deorũ immortaliũ tẽpla & aras euerterit. quid est. n. cur deos ab hominibus colendos dicas, cum dij nõ modo homines non colant, sed omnino nihil curent, nihil agant? at est eorum eximia quædam præstansq; natura, ut ea debeat ipsa per se ad se colendã elicere sapientẽ. an quidquam eximiũ potest esse in ea natura, quæ sua uoluptate lætans, nihil nec actura sit unquã, neq; agat, neq; egerit? quæ porrò pietas ei debetur, à quo nihil acceperis? aut quid omnino, cuius nullum meritum sit, ei deberi potest? est enim pietas, iustitia aduersum deos: cum quibus quid potest nobis esse iuris, cum homini nulla cum deo sit cõmunitas? sanctitas autẽ, est scientia colendorũ deorum: qui quãobrem colendi sunt, non intelligo, nullo nec accepto ab ijs, nec sperato bono. quid est autem, quòd eos ueneremur propter admirationẽ eius naturæ, in qua egregium nihil uidemus? Nam superstitione, quod gloriari soletis, facile est liberari, cum sustuleris omnem uim deorum. nisi forte Diagoram, aut Theodorum, qui omnino deos esse negabant, cẽses superstitiosos esse potuisse. ego ne Protagoram quidem: cui neutrum liquerit, nec esse deos, nec non esse. horũ

enim sententiæ omnium non modo superstitionẽ tollunt, in qua inest timor inanis deorum; sed etiam religionem, quæ deorum cultu pio continetur. quid? ij, qui dixerunt totam de dijs immortalibus opinionẽ fictã esse ab hominibus sapiẽtibus Reip. causa, ut, quos ratio nõ posset, eos ad officium religio duceret; non ne omnem religionem funditus sustulerunt? quid Prodicus Chius? qui ea, quæ prodessent hominum uitæ, deorum in numero habita esse dixit, quam tandẽ religionem reliquit? quid, qui aut fortes, aut claros, aut potẽtes uiros tradunt post mortẽ ad deos peruenisse, eosq́; esse ipsos, quos nos colere, precari, uenerariq́; soleamus? non ne expertes sunt religionum omniũ? quæ ratio maxime tractata ab Euhemero est: quẽ noster & interpretatus, & secutus est præter cæteros Ennius. ab Euhemero autem & mortes, & sepulturæ demõstrantur deorum. utrum igitur hic confirmasse religionem uidetur, an penitus totam sustulisse? omitto Eleusinã sanctam illam & augustam,

» Vbi initiantur gentes orarum ultimæ:

præterea Samothraciam, eaq́;, quæ Lemni nocturno aditu occulta coluntur siluestribus sepibus densa. quibus explicatis, ad rationemq́; reuocatis, rerum magis natura cognoscitur, quã deorum. mihi quidem etiam Democritus, uir magnus in primis, cuius fontibus Epicurus hortulos suos irrigauit, nutare uidetur in natura deorum. tum enim censet imagines diuinitate præditas inesse uniuersitati rerum: tum principia, mentesq́;, quæ sunt in eodem uniuerso, deos esse dicit, tum animantes imagines, quæ uel prodesse nobis solent, uel

nocere; tum ingentes quasdam imagines, tantasq́;, ut uniuersum mundum complectantur extrinsecus. quæ quidem omnia sunt patria Democriti. quàm Democrito digniora. quis enim istas imagines comprehendere animo potest? quis admirari? quis aut cultu, aut religione dignas iudicare? Epicurus uero ex animis hominum extraxit radicitus religionem, cum dijs immortalibus & opem, & gratiam sustulit: cum enim optimam & præstantissimam naturam dei dicat esse, negat idem esse in deo gratiam: tollit id, quod maxime proprium est optimæ præstantissimæq́; naturæ: quid enim est melius, aut quid præstantius bonitate, & beneficentia? qua cum carere deum uultis, neminem deo nec deum, nec hominem charum, neminem ab eo amari, neminem diligi uultis. ita fit, ut non modo homines à dijs, sed ipsi dij inter se ab alijs alij negligantur. quanto Stoici melius, qui à uobis reprehendũtur. censent autem sapientes sapientibus etiã ignotis esse amicos: nihil est enim uirtute amabilius. quam qui adeptus erit, ubicunque erit gentium, à nobis diligetur. uos autem quid mali datis, cum imbecillitatem gratificationem, & beneuolentiam ponitis? ut enim omittam uim & naturam deorũ, ne homines quidem censetis, nisi imbecilli essent, futuros beneficos, & benignos fuisse. nulla est charitas naturalis inter bonos? charum ipsum uerbum est amoris: ex quo amicitiæ nomen est ductum: quam si ad fructum nostrum referemus, non ad illius commoda, quem diligimus; non erit ista amicitia, sed mercatura quædã utilitatũ suarum. prata, & arua, & pecudũ greges diligũtur isto

modo, quòd fructus ex eis capiuntur. hominum chari tas, & amicitia gratuita est. quanto igitur magis deorũ? qui nulla re egentes & inter se diligunt, & hominibus consulunt. quod ni ita sit, quid ueneramur, quid precamur deos? cur sacris Pontifices, cur auspicijs Augures præsunt? quid optamus à dijs immortalibus? quid uouemus? at etiã Epicuri liber est de sanctitate. ludimur ab homine non tam faceto, quàm ad scribendi licentiam libero. quæ enim potest esse sanctitas, si dij humana non curant? quæ autem animãs natura, nihil curans? uerius est igitur illud nimirũ, quod familiaris omniũ nostrum Posidonius disseruit in libro quinto de natura deorum, nullos esse deos Epicuro uideri; quæq; is de dijs immortalibus dixerit, inuidiæ detestãdæ gratia dixisse; neque enim tã desipiens fuisset, ut homũculis similem deum fingeret, lineamẽtis dũtaxat extremis, non habitu solido; membris hominis præditũ omnibus, usu membrorũ ne minimo quidem; exilem quendã, atque perlucidũ, nihil cuiquã tribuentẽ, nihil gratificantem, omnino nihil curantem, nihil agentẽ. quæ natura primũ nulla esse potest: idq; uidens Epicurus, re tollit, oratione relinquit deos. deinde si maxime talis est deus, ut nulla gratia, nulla hominũ charitate teneatur; ualeat; quid enim dicam, propitius sit? esse enim propitius potest nemini, quoniam, ut dicitis, omnis in imbecillitate est & gratia, & charitas.

M. TVLLII CICERONIS DE NATVRA DEORVM LIBER II.

Q Vae cum Cotta dixisset, tū Velleius, Nae ego, inquit, incautus, qui cū Academico, et eodē rhetore cō gredi conatus sum. nā neque indi sertū Academicū pertimuissem, nec sine ista philosophia rhetorē quamuis eloquentem: neque enim flumine conturbor inanium uerborum, nec subtilitate sententiarum, si orationis est siccitas. tu autem Cotta utraq; re ualuisti: corona tibi, & iudices defuerūt. sed ad ista alias. nunc Lucilium, si ipsi commodum est, audiamus. Tum Balbus, Eundem equidem, inquit, mallem audire Cottā, dū, qua eloquentia falsos deos sustulit, eadem ueros inducat: est enim & philosophi, & Pōtificis, & Cottae, de dijs immortalibus habere nō errātem, et uagā, ut Academici, sed, ut nostri, stabilem, certamq; sententiā. nā contra Epicurū satis superq; dictū est. sed aueo audire, tu ipse Cotta quid sentias. An, inquit, oblitus es, quod initio dixerim, facilius me, talibus praesertim de rebus, quid nō sentirē, quàm quid sentirē, posse dicere? ꝙ si haberem aliquid, quod liqueret; tamē te audire uicissim uellem, cū ipse tā multa dixissem. Tū Balbus, Gerā tibi morē, & agā quā breuissime potero: etenim cōuictis Epicuri erroribus, lōga de mea disputatione detracta oratio est. Omnino diuidūt nostri totā

istam de dijs immortalibus quæstionem in partes qua tuor. primum docent esse deos: deinde quales sint: tum mundũ ab his administrari: postremo cõsulere eos rebus humanis. nos autem hoc sermone, quæ priora duo sunt, sumamus: tertium, et quartũ, quia maiora sunt, puto in aliud esse tempus differenda. Minime uero, inquit Cotta: nam & ociosi sumus, & ijs de rebus agimus, quæ sunt etiam negotijs anteponendæ. Tũ Lucilius, Ne egere quidem uidetur, inquit, oratione prima pars: quid enim potest esse tam apertum, tamq; perspicuum, cum cœlum suspeximus, cœlestiaq; contemplati sumus: quàm esse aliquod numen præstantissimæ mentis, quo hæc regãtur? quod ni ita esset, qui potuisset assensu omnium dicere Ennius,

Aspice hoc sublime cãdens, quem inuocãt omnes Iouẽ.

illum uero & Iouem, & dominatorem rerũ, & omnia nutu regentem, &, ut idem Ennius,

=patrem diuumq; hominumq;,

& præsentem, ac præpotentem deum. quod qui dubitat, haud sanè intelligo, cur non idem, sol sit, an nullus sit, dubitare possit. quid enim est hoc illo euidentius? quod nisi cognitum comprehensumq; animis haberemus, non tam stabilis opinio permaneret, nec confirmaretur diuturnitate temporis, nec unà cũ seculis, ætatibusq; hominũ inueterare potuisset. etenim uidemus cæteras opiniones fictas, atq; uanas diuturnitate extabuisse. quis enim Hippocentaurum fuisse, aut Chimærã putat? quæ ue anus tã excors inueniri potest, quæ illa, quæ quondam credebantur, apud inferos portenta extimescat? opinionum enim cõmenta delet dies, na

turæ iudicia confirmat. itaque & in nostro populo, & in cæteris deorum cultus religionumq; sanctitates existunt in dies maiores, atque meliores. idq; euenit nō temere, nec casu, sed quòd & præsentiam sæpe diui suā declarant: ut & apud Regillum bello Latinorum, cū A. Posthumius Dictator cū Octauio Mamillio Tusculano prælio dimicaret, in nostra acie Castor, & Pollux ex equis pugnare uisi sunt, & recentiore memoria ijdem Tyndaridæ Persem uictum nunciauerunt: P. enim Vatienus, auus huius adolescentis, cū è præfectura Reatina Romā uenienti noctu duo iuuenes cū equis albis dixissent, Regem Persem illo die captū, senatui nūciauit, et primo, quasi temere de Rep. locutus esset, in carcerem coniectus est, post à Paulo literis allatis, cū idem dies constitisset, & agro à senatu, & uacatione donatus est. atque etiā cū ad fluuium Sagrā Crotoniatas Locri maximo prælio deuicissent, eo ipso die auditā esse eā pugnā ludis Olimpiæ, memoriæ proditū est. sæpe Faunorum uoces exauditæ, sæpe uisæ formæ deorū, quemuis, aut non hebetem, aut impiū deos præsentes esse confiteri coegerūt. prædictiones uero, et præsensiones rerum futurarū quid aliud declarāt, nisi hominibus ea, quæ sint, ostendi, monstrari, portendi, prædici? ex quo illa ostenta, monstra, portenta, prodigia dicuntur. quòd si ea ficta credimus licentia fabularum, Mopsum, Tiresiam, Amphiaraum, Calchantem, Helenum, quos tamen augures ne ipsæ quidem fabulæ asciuissent, si res omnino repudiarent: nec domesticis quidē exemplis docti, numen deorū cōprobabimus? nihil nos P. Claudij bello Punico primo temeritas mouebit? qui

etiam per iocum deos irridens, cum cauea liberati pulli non pascerentur, mergi eos in aquam iussit, ut biberēt, quoniā esse nollēt. qui risus classe deuicta multas ipsi lacrymas, magnā populo R. cladem attulit. quid? collega eius Iunius eodē bello non ne tempestate classem amisit, cū auspicijs non paruisset? itaque P. Claudius à populo condemnatus est, Iunius necem sibi ipse consciuit. C. Flaminium Celius religione neglecta cecidisse apud Thrasimenū scribit, cū magno Reip. uulnere. quorū exitio intelligi potest, eorū imperijs Remp. amplificatam, qui religionibus paruissent. & si conferre uolumus nostra cū externis, cæteris rebus aut pares, aut etiam inferiores reperiemur; religione, id est cultu deorum, multo superiores. an Actij Nauij lituus ille, quo ad inuestigandum suem regiones uineæ terminauit, contemnendus est? crederem, nisi eius augurio Rex Hostilius maxima bella gessisset. sed negligentia nobilitatis augurij disciplina omissa, ueritas auspiciorū spreta est, species tantū retenta. itaq; maximæ Reip. partes, in his bella, quibus Reip. salus continetur, nullis auspicijs administrantur, nulla parennia seruantur, nulla ex acuminibus, nulli uiri uocantur: ex quo in procinctu testamenta perierunt. tum enim bella gerere nostri duces incipiunt, cum auspicia posuerunt. at uero apud maiores tanta religionis uis fuit, ut quidam imperatores etiā se ipsos dijs immortalibus capite uelato uerbis certis pro Rep. deuouerent. multa ex Sibyllinis uaticinationibus, multa ex aruspicum responsis commemorare possum, quibus ea confirmentur, quæ dubia nemini debent esse. atqui & no=

strorum Augurum, & Hetruscorum, & aruspicum disciplinam P. Scipione, C. Figulo Consulibus res ipsa probauit. quos cum Ti. Gracchus Consul iterum crearet, primus rogatorum, ut eos retulit, ibidem est repente mortuus. Gracchus cum comitia nihilo minus peregisset, remq; illam in religionem populo uenisse sentiret, ad senatũ retulit. senatus, quos ad soleret, referendũ censuit. aruspices introducti, responderunt, non fuisse iustum comitiorum rogatorem. tum Gracchus, ut è patre audiebã, incensus ira, ita ne uero? ego non iustus qui & Cõsul rogaui, & Augur, & auspicato? an uos Thusci ac barbari auspiciorũ populi R. ius tenetis, & interpretes esse comitiorum potestis? itaque tum illos exire iussit. post autem è prouincia literas ad collegium misit, se, cum legeret libros, recordatũ esse, uitio sibi tabernaculum captũ fuisse in hortos Scipionis, quòd, cũ pomœrium postea intrasset habendi senatus causa, in redeũdo, cũ idem pomœriũ trãsiret, auspicari esset oblitus: itaque uitio creatos esse Consules. Augures rem ad senatũ: senatus, ut abdicarent: Consules abdicauerunt. quæ quærimus exempla maiora? uir sapientissimus, atque haud scio an omnium præstãtissimus, peccatũ suũ, quod celari posset, confiteri maluit, quàm hærere in Rep. religionem: Consules summum imperium statim deponere, quàm id tenere punctum temporis contra religionem. magna Augurum auctoritas. quid aruspicũ ars, non ne diuina? hæc innumerabilia ex eodem genere qui uideat, non ne cogatur confiteri deos esse? quorum enim interpretes sunt, eos ipsos esse certe necesse est. deorũ autem interpretes

ſunt: deos igitur eſſe fateamur. ac fortaſſe non omnia eueniunt, quæ prædicta ſunt. ne ægri quidem quia non omnes cõualeſcunt, iccirco ars nulla medicina eſt. ſigna oſtenduntur à dijs rerum futurarum. in his ſi qui errauerunt, non deorum natura, ſed hominum cõiectura peccauit. itaque inter omnes omnium gentiũ ſententia conſtat: omnibus enim innatum eſt, & in animo quaſi inſculptum, eſſe deos. quales ſint, uarium eſt: eſſe nemo negat. Cleãthes quidem noſter quatuor de cauſis dixit in animis hominum informatas deorũ eſſe notiones. primam poſuit eam, de qua modo dixi; quæ orta eſſet ex præſenſione rerum futurarum: alteram, quam ceperimus ex magnitudine commodorum, quæ percipiuntur cœli temperatione, fœcunditate terrarum, aliarumq; commoditatum complurium copia: tertiam, quæ terreret animos fulminibus, tempeſtatibus, nimbis, niuibus, grandinibus, uaſtitate, peſtilentia, terræ motibus, & ſæpe fremitibus, lapideisq; imbribus, & guttis imbrium quaſi cruentis; tum lapidibus, aut repentinis terrarum hiatibus, tum præter naturam hominum, pecudumq; portentis, tum facibus uiſis cœleſtibus, tum ſtellis ijs, quas Græci Cometas, noſtri Crinitas uocant: quæ nuper bello Octauiano magnarum fuerunt calamitatum prænunciæ: tum ſole geminato, quod, ut à patre audiui, Tuditano, & Aquilio Conſulibus euenerat: quo quidem anno P. Africanus ſol alter extinctus eſt. quibus exterriti homines uim quandã eſſe cœleſtẽ, & diuinam ſuſpicati ſunt. quartam cauſam eſſe, eamq; uel maximam, æquabilitatem motus, conuerſionem cœli, ſolis, lunæ, ſiderumq;

omnium distinctionem, uarietatem, pulchritudinem, ordinem: quarum rerum aspectus ipse satis indicaret, nõ esse fortuitas. ut si quis in domum aliquam, aut in gymnasium, aut in forum uenerit: cum uideat omnium rerum rationem, modum, disciplinam, non possit ea sine causa fieri iudicare, sed esse aliquẽ intelligat, qui præsit, & cui pareatur: multo magis in tãtis motibus, tantisq; uicissitudinibus, tam multarum rerum, atq; tantarum ordinibus, in quibus nihil unquam immensa, & infinita uetustas mentita sit, statuat necesse est, ab aliqua mente tantos naturæ motus gubernari. Chrysippus quidem, quanquam est acerrimo ingenio, tamen ea dicit, ut ab ipsa natura didicisse, non ut ipse reperisse uideatur. si enim, inquit, est aliquid in rerum natura, quod hominis mens, quod ratio, quod uis, quod potestas humana efficere non possit: est certe id, quod illud efficit, homine melius. atqui res cœlestes, omnesq; eæ, quarum est ordo sempiternus, ab homine confici nõ possunt: est igitur id, quo illa cõficiuntur, homine melius. id autẽ quid potius dixerim, quã deum? etenim si dij non sunt, quid esse potest in rerũ natura homine melius? in eo enim solo ratio est, qua nihil potest esse præstantius. esse autem hominem, qui nihil in omni mũdo melius esse, quã se putet, desipientis arrogãtiæ est. ergo est aliquid melius: est igitur profecto deus. an uero, si domum magnam, pulchramq; uideris, nõ possis adduci, ut, etiam si dominum nõ uideas, muribus illam, & mustellis ædificatã putes: tãtũ uero ornatum mundi, tantam uarietatẽ, pulchritudinemq; rerum cœlestium, tantã uim, & magnitudinẽ

maris, atq; terrarum, si tuum, ac non deorum immortalium domicilium putes, nõ ne planè desipere uidea re? an ne hoc quidem intelligimus, omnia supera esse meliora? terrã autem esse infimã, quam crassissimus circunfundat aer, ut ob eam ipsam causam, quod etiã quibusdam regionibus, atq; urbibus contingere uidemus, hebetiora ut sint hominum ingenia propter cœli pleniorem naturam, hoc idem generi humano euenerit, ꝙ in terra, hoc est in crassissima regione mundi, collocati sint. & tamen ex ipsa hominũ solertia esse aliquã mentem, & eã quidem acriorem, & diuinã, existimare debemus. unde enim hanc homo arripuit? ut ait apud Xenophontẽ Socrates. quin & humorẽ, & calorem, qui est fusus in corpore, & terrenam ipsam uiscerum soliditatem, animum deniq; illum spirabilem si quis quærat unde habemus; apparet, quòd aliud à terra sumpsimus, aliud ab humore, aliud ab igne, aliud ab aere eo, quem spiritu ducimus. illud autem, quod uincit hæc omnia, rationem dico, &, si placet pluribus uerbis, mentem, consilium, cogitationem, prudentiam ubi inuenimus? unde sustulimus? an cætera mundus habebit omnia, hoc unum, quod plurimi est, non habebit? atqui certe nihil omnium rerum melius est mundo, nihil præstabilius, nihil pulchrius: nec solum nihil est, sed ne cogitari quidem quicquam melius potest. & si ratione & sapientia nihil est melius, necesse est hæc inesse in eo, quod optimum esse concedimus. quid uero tanta rerũ consentiens, conspirans, continuata cognatio? quem nõ coget ea, quæ à me dicuntur, cõprobare? posset ne uno tempore florere, de=

inde uicissim horrere terra? aut, tot rebus ipsis se immutãtibus, solis accessus, discessusq; solstitijs, brumisq; cognosci? aut æstus maritimi, fretorumq; angustiæ ortu, aut obitu lunæ cõmoueri? aut una totius cœli conuersione cursus astrorum dispares conseruari? hæc ita fieri omnibus inter se concinentibus mundi partibus profecto non possent, nisi ea uno diuino, et cõtinuato spiritu continerentur. atque hæc cũ uberius disputantur, et fusius, ut mihi est in animo facere, facilius effugiunt Academicorũ calumniam: cũ autem, ut Zeno solebat, breuius, angustiusq; concludũtur, tũ apertiora sunt ad reprehendendum. nam ut profluens amnis aut uix, aut nullo modo, conclusa autem aqua facile corrumpitur: sic orationis flumine reprehensoris uitia diluuntur, angustia autem conclusæ orationis non facile se ipsa tutatur. hæc enim, quæ dilatantur à nobis, Zeno sic premebat. quod ratione utitur, id melius est, quàm id, quod ratione non utitur. nihil autem mundo melius: ratione igitur mundus utitur. similiter effici potest, sapientem esse mundum; similiter, beatũ; similiter, æternũ. omnia enim hæc meliora sunt, quã ea, quæ sunt his carentia: nec mundo quidquam melius: ex quo efficitur esse mũdum deũ. idemq; hoc modo. nullius sensu carentis pars aliqua potest esse sentiens. mundi autem partes sentientes sunt: non igitur caret sensu mundus. pergit idem, & urget angustius. nihil, inquit, quod animi, quodq; rationis est expers, id generare ex se potest animantem, cõpotemq; rationis. mundus autem generat animantes, compotesq; rationis: animãs est igitur mũdus, cõposq; rationis. idem

similitudine, ut sæpe solet, rationem conclusit hoc modo. si ex oliua modulate canentes tibiæ nascerentur; non dubitares, quin inesset in oliua tibicinis quædam scientia. quid, si platani fidiculas ferrent numerose sonantes? idē scilicet censeres, in platanis inesse musicā. cur igitur mūdus nō animans, sapiensq; iudicetur, cū ex se procreet animantes, atque sapientes? sed quoniā cœpi secus agere, atque initio dixeram; negarā enim hanc primā partē egere oratione, quòd esset omnibus perspicuū, deos esse: tamē id ipsum rationibus physicis confirmari uolo. sic enim res se habet, ut omnia, quæ alantur, & crescant, contineant in se uim caloris: sine qua neq; ali possent, neque crescere. nam omne, quod est calidum, & igneum, cietur, & agitur motu suo: quod autem alitur, & crescit, motu quodā utitur certo, & æquabili: qui quandiu remanet in nobis, tandiu sensus, & uita remanet: refrigerato autem, & extincto calore, occidimus ipsi, & extinguimur. quod quidem Cleanthes his etiam argumentis docet, quantauis insit caloris in omni corpore: negat enim ullum esse cibū tam grauem, quin is die, & nocte concoquatur: cuius etiā in reliquijs inest calor, ijs, quas natura respuerit. iā uero uenæ, et arteriæ micare nō desinunt quasi quodam igneo motu: animaduersumq; sæpe est, cum cor animātis alicuius euulsum, ita mobiliter palpitaret, ut imitaretur igneam celeritatem. omne igitur, quod uiuit, siue animal, siue terra editum, id uiuit propter inclusum in eo calorē. ex quo intelligi debet, eam caloris naturam uim in se habere uitalē per omnem mundum pertinentem. atq; id facilius cerne

mus

mus toto genere hoc igneo, quod tranat omnia, subtilius explicato. omnes igitur partes mundi tangam, quae maximo calore fultae sustinentur. quod primum in terrena natura perspici potest. nam & lapidum conflictu, atque tritu elici ignem uidemus: & recenti fossione

» =terram fumare calentem,

atque etiã ex puteis iugibus aquam calidam trahi, & id maxime hibernis fieri temporibus, quod magna uis terrae cauernis cõtineatur caloris, eaq; hieme sit dẽsior, ob eamq; causam calorẽ insitum in terris cõtineat arctius. longa est oratio, multaeq; rationes, quibus doceri possit, omnia, quae terra concipiat, semina, quaeq; ipsa ex se generata stirpibus infixa contineat, ea tẽperatione caloris & oriri, & augescere. atque aquae etiam admistum esse calorẽ, primum ipse liquor, tum aquae declarat effusio, quae neque cõglaciaret frigoribus, neque niue pruinaq; cõcresceret, nisi eadẽ se admisto calore liquefacta & dilapsa diffunderet. itaq; & aquilonibus, reliquisq; frigoribus adiectis durescit humor: & idẽ uicissim mollitur tepefactus, & tabescit calore. atq; etiam maria agitata uentis ita tepescũt, ut intelligi facile possit in tantis illis humoribus inclusum esse calorẽ: nec.n. ille externus, & aduentitius habendus est tepor, sed ex intimis maris partibus agitatione excitatus, quod nostris quoq; corporibus contingit, cũ motu atq; exercitatione recalescunt. ipse uero aer, qui natura est maxime frigidus, minime est expers caloris. ille uero & multo quidẽ calore admistus est: ipse.n. oritur ex respiratione aquarum: earum enim quasi

uapor quidam aer habendus est. is autem existit motu eius caloris, qui aquis cõtinetur. quã similitudinẽ cernere possumus in ijs aquis, quæ efferuescunt subditis ignibus. iam uero reliqua quarta pars mundi, ea & ipsa tota natura feruida est, & cæteris naturis omnibus salutarem impertit, & uitalem calorẽ. ex quo concluditur, cũ omnes mundi partes sustineantur calore, mundũ etiã ipsum simili, pariq; natura in tanta diuturnitate seruari, eoq; magis, quòd intelligi debet, calidum illud, atque igneũ ita in omni fusum esse natura, ut in eo insit procreandi uis, & causa gignendi: à quo & animantia omnia, & ea, quorum stirpes terra continentur, & nasci sit necesse, & augescere. natura est igitur, quæ cõtineat mundũ omnẽ, eumq; tueatur, & ea quidem non sine sensu, atque ratione: omnem enim naturam necesse est, quæ non solitaria sit, neque simplex, sed cum alio coniuncta, atque connexa, habere aliquem in se principatum, ut in homine mentẽ, in belua quiddam simile mentis, unde oriantur rerũ appetitus. in arborum autem, et earum rerum, quæ gignuntur è terra, radicibus inesse principatus putatur. principatum autem id dico, quod Græci ἡγεμονικὸν uocant: quo nihil in quoque genere nec potest, nec debet esse præstantius. itaque necesse est illud etiã, in quo sit totius naturæ principatus, esse omnium optimum, omniumq; rerum potestate dominatuq; dignissimũ. uidemus autem in partibus mundi (nihil est enim in omni mundo, quod nõ pars uniuersi sit) inesse sensum & rationẽ. in ea parte igitur, in qua mũdi est principatus, hæc inesse necesse est, et acriora quidẽ, atque maiora.

quocirca sapiētem esse mundū necesse est, naturamq; eam, quæ res omnes cōplexa teneat, perfectione rationis excellere, eoq; deum esse mundum, omnemq; uim mūdi diuina natura cōtineri. atque mundi feruor ille purior, perlucidior, mobiliorq; multo, ob easq; causas aptior ad sensus cōmouendos, quàm hic noster calor, quo hæc, quæ nota nobis sunt, retinentur, & uigent. absurdum est igitur dicere, cum homines, bestiæq; hoc calore teneantur, et propterea moueantur, et sentiát, mūdum esse sine sensu, qui integro, et puro, et libero, eodemq; acerrimo, & mobilissimo ardore teneatur; præsertim cum is ardor, qui est mundi, nō agitatus ab alio, neque externo pulsu, sed per se ipse, ac sua sponte moueatur. nam quid potest esse mundo ualentius, quod pellat, atque moueat calorē eum, quo ille teneatur? audiamus enim Platonem quasi quendam deum philosophorum: cui duos placet esse motus, unum suū, alterum externum; esse autē diuinius, quod ipsum ex se sua sponte moueatur, quá quod pulsu agitetur alieno. hunc autem motum in solis animis esse ponit, ab hisq; principiū motus esse ductum putat. quapropter quoniā ex mundi ardore motus omnis oritur, is autē ardor non alieno impulsu, sed sua sponte mouetur: animus sit necesse est. ex quo efficitur, animâtem esse mundum. atque ex hoc quoque intelligi poterit, in eo inesse intelligentiam, quòd certe est mundus melior, quàm ulla natura. ut enim nulla pars corporis nostri est, quæ nō sit minor, quā nosmet ipsi sumus: sic mundum uniuersum pluris esse necesse est, quàm partē aliquam uniuersi. quod si ita est, sapiens sit mundus ne

cesse est: nam ni ita esset, hominem, qui est mũdi pars, quoniam rationis est particeps, pluris esse, quàm mũ=dum omnem, oporteret. atq; etiã si à primis inchoa=tisq; naturis ad ultimas perfectasq; uolumus procede re, ad deorũ naturã perueniamus necesse est. primo. n. animaduertimus à natura sustineri ea, quæ gignun=tur è terra, quibus natura nihil tribuit amplius, quã ut ea alendo, atq; augendo tueretur. bestijs autẽ sen=sum & motũ dedit, & cũ quodã appetitu accessum ad res salutares, à pestiferis recessum: homini hoc am plius, ꝙ addidit rationem, qua regerentur animi ap=petitus, qui tũ remitterentur, tũ continerentur. quar=tus autẽ gradus, & altissimus, eorũ, qui natura boni, sapientesq; gignuntur: quibus à principio innascitur ratio recta, constansq;, quæ supra hominẽ putãda est, deoq; tribuẽda, id est mundo: in quo necesse est perfe=ctam illam, atq; absolutã inesse rationem. neq; enim dici potest, in ulla rerum institutione non esse aliquid extremũ, atq; perfectũ. ut enim in uite, ut in pecude, nisi quæ uis obstitit, uidemus naturam suo quodã iti nere ad ultimum peruenire; atq; ut pictura, & fabri ca, cæteræq; artes habent quendam absoluti operis ef=fectum: sic in omni natura, ac multo etiam magis, ne cesse est absolui aliquid ac perfici. etenim cæteris natu ris multa externa, quo minus perficiãtur, possunt obsi stere: uniuersam autẽ naturã nulla res potest impedi=re: propterea ꝙ omnes naturas ipsa cohibet, & conti-net. quo circa necesse est esse illum quartum, & altis simum gradum, quò nulla uis possit accedere. is autẽ gradus est, in quo rerũ omnium natura ponitur: quæ

quoniam talis est, ut præsit omnibus, & eam nulla res possit impedire, necesse est intelligentem esse mundũ, & quidem etiam sapientem. quid autem est inscitius, quàm aut eam naturam, quæ omnes res sit complexa, non optimam dici; aut, cum sit optima, non primum animantem esse, deinde rationis, & consilij cõpotem, postremo sapientẽ? qui enim aliter potest esse optima? neque enim, si stirpium similis sit, aut etiam bestiarũ, optima putanda sit potius, quàm deterrima: nec uero, si rationis particeps sit, nec sit tamen à principio sapiens, non sit deterior mũdi potius, quàm humana cõditio: homo enim sapiens fieri potest: mundus autem, si in æterno præteriti temporis spatio fuit insipiens, nũquam profecto sapientiam consequetur: ita erit homine deterior. quod quoniam absurdum est, & sapiens à principio mundus, & deus habendus est. neque enim est quidquam aliud præter mundum, cui nihil absit, quodq́; undique aptum, atque perfectum, expletumq́; sit omnibus suis numeris, & partibus. scite enim Chrysippus, ut clypei causa inuolucrum, uaginam autẽ gladij, sic præter mundum cætera omnia aliorum causa esse generata, ut eas fruges, atq; fructus, quos terra gignit, animantium causa, animãtes autem hominũ, ut equum uehendi causa, arandi bouem, uenãdi, et custodiendi canem: ipse autem homo ortus est ad mundum contemplandum, & imitandum, nullo modo perfectus, sed quædam particula perfecti. sed mundus, quoniam omnia complexus est, nec est quidquã quod nõ insit in eo, perfectus undique est. quid igitur potest ei deesse, quod est optimum? nihil autem est mente &

ratione melius:ergo hæc mundo deesse non possunt. bene igitur idem Chrysippus, qui similitudines adiungens omnia in perfectis, et maturis docet esse meliora; ut in equo, quàm in equulo; in cane, quàm in catulo; in uiro, quàm in puero: iam quod in omni mũdo optimũ sit, id in perfecto aliquo, atque absoluto esse debere. est autem nihil mundo perfectius, nihil uirtute melius: igitur mundi est propria uirtus. nec uero hominis natura perfecta est: & efficitur tamen in homine uirtus. quanto igitur in mundo facilius? est ergo in eo uirtus: sapiens igitur est, et propterea deus. atque hac mũdi diuinitate perspecta, tribuenda est sideribus eadem diuinitas: quæ ex mobilissima, purissimaq; ætheris parte gignũtur, neq; nulla præterea sunt admista natura, totaq; sunt calida, atque perlucida, ut ea quoq; rectissime & animãtia esse, & sentire, atq; intelligere dicãtur. atque ea quidem tota esse ignea duorũ sensuũ testimonio confirmari Cleãthes putat, tactus, & oculorum. nam solis candor illustrior, quàm ullus ignis, quippe qui immenso mũdo tam lõge, lateq; colluceat: & is eius tactus est, non ut tepefaciat solũ, sed etiam sæpe comburat. quorum neutrum faceret, nisi esset igneus. ergo, inquit, cum sol igneus sit, oceaniq; alatur humoribus, quia nullus ignis sine pastu aliquo possit permanere: necesse est, aut ei similis sit igni, quẽ adhibemus ad usum, atque ad uictum; aut ei, qui corporibus animãtium cõtinetur. atque hic noster ignis, quem usus uitæ requirit, confector est, et cõsumptor omniũ, idemq;, quocũq; inuasit, cũcta disturbat, ac dissipat: contra ille corporeus, uitalis, & salutaris omnia cõser=

uat, alit, auget, sustinet, sensúq; afficit. negat ergo esse dubium, horum ignium sol utri similis sit, cũ is quoq; efficiat, ut omnia floreant, & in suo quæq; genere pubescant. quare cum solis ignis similis eorũ ignium sit, qui sunt in corporibus animantiũ: solem quoque animantem esse oportet, & quidẽ reliqua astra, quæ oriãtur in ardore cœlesti, qui æther, uel cœlũ nominatur, cum igitur aliorum animantiũ ortus in terra sit, aliorum in aqua, in aere aliorum: absurdum esse Aristoteli uidetur, in ea parte, quæ sit ad gignenda animalia aptissima, animal gigni nullum putare. Sidera autem æthereum locum obtinent: qui quoniam tenuissimus est, & semper agitatur, & uiget; necesse est, quod animal in eo gignatur, idem & sensu acerrimo, & mobilitate celerrima esse. quare cum in æthere astra gignantur, consentaneum est, in ijs sensum inesse, & intelligentiam. ex quo efficitur, in deorum numero astra esse ducenda. etenim licet uidere acutiora ingenia, et ad intelligendum aptiora eorum, qui terras incolant eas, in quibus aer sit purus, ac tenuis, quàm illorum, qui utantur crasso cœlo, atque concreto. quin etiam, cibo quo utare, interesse aliquid ad mentis aciem putant. probabile est igitur, præstantem intelligentiam in sideribus esse, & quæ & ætheream mundi partẽ incolant, & marinis, terrenisq; humoribus longo interuallo extenuatis alantur. sensum autem astrorum, atque intelligentiam maxime declarat ordo eorũ, atque constantia: nihil est enim quod ratione, & numero moueri possit sine consilio: in quo nihil est temerarium, nihil uarium, nihil fortuitum. ordo autem siderũ, & in

omni æternitate constantia,neq; naturã significat, est enim plena rationis;neque fortunã,quæ amica uarietati constantiam respuit.sequitur ergo,ut ipsa sua spõte,suo sensu,ac diuinitate moueantur. Nec uero Aristoteles non laudandus in eo,quòd omnia,quæ mouentur,aut natura moueri censuit, aut ui, aut uoluntate.moueri autem solem,& lunam,& sidera omnia: quæ autem natura mouerẽtur,hæc aut pondere deorsum,aut leuitate in sublime ferri: quorum neutrum astris contingeret,propterea quòd eorum motus in orbem circunferretur.nec uero dici potest,ui quadã maiore fieri,ut contra naturam astra moueantur: quæ enim potest maior esse? restat igitur, ut motus astrorum sit uoluntarius: quæ qui uideat, non indoctè solum,uerum etiam impie faciat,si deos esse neget. nec sanè multũ interest,utrum id neget,an eos omni procuratione,atq; actione priuet: mihi enim,qui nihil agit,esse omnino non uidetur.esse igitur deos ita perspicuũ est,ut,id qui neget,uix eũ sanæ mẽtis existimem.

Restat, ut, qualis eorum natura sit, consideremus:in quo nhil est difficilius, quàm à consuetudine oculorũ aciem mentis abducere.ea difficultas induxit & uulgo imperitos,et similes philosophos imperitorũ, ut,nisi figuris hominum constitutis, nihil possent de dijs immortalibus cogitare. cuius opinionis leuitas confutata à Cotta non desiderat orationem meam.sed cũ talem esse deũ certa notione animi præsentiamus, primũ ut sit animans,deinde ut in omni natura nihil eo sit præstantius:ad hanc præsensionem,notionemq; nostram, nihil uideo, quod potius accommodem, quàm

ut primum hunc ipsum mundum, quo nihil fieri excellentius potest, animantem esse, & deum iudicem. hic quàm uolet Epicurus iocetur, homo non aptissimus ad iocandum, minimeq; respiciens patriam; & dicat se non posse intelligere, qualis sit uolubilis, & rotundus deus: tamen ex hoc, quod ipse etiam probat, nũquam me mouebit. placet enim illi esse deos, quia necesse sit præstantem aliquã esse naturam, qua nihil sit melius: mundo autem certe nihil est melius. nec dubiũ, quin, quod animans sit, habeatq; sensum, & rationem, & mentem, id sit melius, quàm id, quod his careat. ita efficitur, animantem, sensus, mentis, rationis mũdum esse compotem. qua ratione, deum esse mundum, concluditur. Sed hæc paulo post facilius cognoscentur ex ijs rebus ipsis, quas mundus efficit. interea Vellei noli quæso præteferre uos planè expertes esse doctrinæ. conum tibi ais, & cylindrum, & pyramidem pulchriorem, quàm sphæram, uideri. nouum etiam oculorum iudiciũ habetis. sed sint ista pulchriora, duntaxat aspectu: quod mihi tamen ipsum non uidetur: quid enim pulchrius ea figura, quæ sola omnes alias figuras complexa continet, quæq; nihil asperitatis habere, nihil offensionis potest, nihil incisum angulis, nihil anfractibus, nihil eminẽs, nihil lacunosum? cũq; duæ formæ præstantes sint, ex solidis globus, (sic enim σφαῖραν interpretari placet) ex planis autem circulus, aut orbis, qui κύκλος græce dicitur: his duabus formis contingit solis, ut omnes earum partes sint inter se simillimæ, à medioq; tantum absit extremum, quantũ idem à summo: quo nihil fieri potest aptius. sed si

hæc non uidetis, quia nunquam eruditum illũ puluerem attigistis: an ne hoc physici quidem intelligere potuistis, hanc æqualitatem motus, constantiamq; ordinum in alia figura nõ potuisse seruari? itaque nihil potest esse indoctius, quàm quod à uobis affirmari solet. nec enim hunc ipsum mundũ pro certo rotundũ esse dicitis: nã posse fieri, ut sit alia figura: innumerabilesq; mundos, alios aliarũ esse formarũ. quæ, si bis bina quot essent didicisset Epicurus, certe non diceret. sed dũ palato, quid sit optimũ, iudicat, cœli palatum (ut ait Ennius) non suspexit. nam cum duo sint genera siderum, quorum alterum spatijs immutalibus ab ortu ad occasum cõmeans, nullum unquam cursus sui uestigium inflectat; alterum autem cõtinuas conuersiones duas ijsdem spatijs cursibusq; conficiat: ex utraque re & mundi uolubilitas, quæ nisi in globosa forma esse non posset, & stellarũ rotundi ambitus cognoscuntur; primusq; sol, qui astrorum obtinet principatum, ita mouetur, ut cum terras larga luce compleuerit, easdem modo his, modo illis partibus opacet: ipsa enim umbra terræ soli officiens, noctem efficit: nocturnorum autem spatiorum eadem est æquabilitas, quæ diurnorum: eiusdemq; solis tum accessus modici, tum recessus, & frigoris, & caloris modum temperant: circuitus enim solis orbiũ V defectibus & LX & CCC, quarta ferè diei parte addita, conuersionem conficiunt annuam: inflectens autem sol cursum tum ad septentriones, tum ad meridiem, æstates, & hiemes efficit, & ea duo tempora, quorũ alterũ hiemi senescenti adiunctum est, alterum æstati. ita ex quatuor temporum

mutationibus omnium, quæ terra, mariq; gignuntur, initia, causæq; ducuntur. iã solis annuos cursus spatijs menstruis luna consequitur: cuius tenuissimum lumẽ facit proximus accessus ad solem, digressus autem longissimus quisque plenissimum. neq; solum eius species ac forma mutatur tum crescendo, tũ defectibus in initia recurrendo, sed etiam regio, quæ tum est aquilonalis, tum australis. In lunæ quoque cursu est & brumæ quædam, & solstitij similitudo: multaq; ab ea manãt, et fluunt, quibus et animantes alãtur, augescãtq;, et pubescant, maturitatemq; assequãtur, quæ oriũtur è terra. maxime uero admirabiles sunt motus earum quinque stellarum, quæ falso uocantur errantes: nihil enim errat, quod in omni æternitate conseruat progressus, & regressus, reliquosq; motus cõstantes, et ratos. ꝙ eo est admirabilius in his stellis, quas dicimus, quia tum occultantur, tum rursus aperiuntur; tum abeũt. tum recedunt; tum accedunt, tum subsequuntur; tum celerius mouentur, tum tardius; tum omnino ne mouentur quidem, sed ad quoddã tempus insistunt, quarum ex disparibus motionibus magnum annum mathematici nominauerunt: qui tum efficitur, cum solis, & lunæ, & quinque errantium ad eandem inter se comparationem confectis omnium spatijs est facta cõuersio. quæ quã longa sit, magna quæstio est: esse uero certam, & definitam, necesse est. nam ea quæ Saturni stella dicitur, φαίνωνq; à Græcis nominatur, quæ à terra abest plurimum, XXX ferè annis cursum suum conficit, in quo cursu multa mirabiliter efficiens tum antecedendo, tum retardando, tum uesper

tinis temporibus delitescendo, tum matutinis rursum se aperiẽdo, nihil immutat sempiternis seculorũ ætati bus, quin eadem ijsdem temporibus efficiat. infra autem hãc propius à terra Iouis stella fertur, quæ φαέθον dicitur; eaq; eundem XII. signorum orbem annis XII. conficit; easdemq;, quas Saturni stella, efficit in cursu uarietates. huic autem proximum inferiorẽ orbem tenet πυρόεις, quæ stella Martis appellatur; eaq; IIII. & XX mensibus, VI. ut opinor, diebus minus, eundem lustrat orbem, quem duæ superiores. infra hanc autem stella Mercurij est: ea στίλβων appellatur à Græcis: quæ anno ferè uertente signiferum lustrat orbem, neq; à sole longius unquam unius signi interuallo discedit, tũ anteuertens, tũ subsequens. infima est quinq; errantium, terræq; proxima stella Veneris: quæ φώσφορος græce, Lucifer latine dicitur, cũ antegreditur solem; cum subsequitur autem, Hesperos. ea cursum anno conficit, et latitudinem lustrans signiferi orbis, & longitudinem: quod idem faciunt stellæ superiores: neq; unquam ab sole duorũ signorum interuallo longius discedit, tum antecedẽs, tum subsequens. hãc igitur in stellis constantiã, hanc tantã tam uarijs cursibus in omni æternitate conuenientiam tẽporum non possum intelligere sine mente, ratione, consilio. quæ cũ in sideribus inesse uideamus, non possumus ea ipsa nõ in deorum numero reponere. nec uero eæ stellæ, quæ inerrantes uocantur, non significant eãdem mentem, atque prudentiam; quarum est quotidiana, conueniẽs, constansq; conuersio: nec habent æthereos cursus, neque cœlo inhærentes, ut plerique dicunt physicæ rationis

ignari:nõ est enim ætheris ea natura, ut ui sua stellas complexa contorqueat : nam tenuis, ac perlucens, & æquabili calore suffusus æther, nõ satis aptus ad stellas continẽdas uidetur. habent igitur suã sphærã stellæ inerrantes abætherea coniunctione secretã, & liberam. earum autem perennes cursus, atq; perpetui, cum admirabili, incredibiliq; constantia, declarant in his uim, & mentem esse diuinam: ut, hæc ipsa qui nõ sentiat deorum uim habere, is nihil omnino sensurus esse uideatur. nulla igitur in cœlo nec fortuna, nec temeritas, nec erratio, nec uanitas inest: contraq; omnis ordo, ueritas, ratio, cõstãtia. quæq; his uacant, ea mẽtita, & falsa, plenaq; erroris eunt circũ terras, infra lunam: quæ omnium ultima est, in terrisq; uersatur. cœlestem ergo admirabilem ordinem, incredibilemq; cõstantiã, ex qua conseruatio, & salus omnium omnis oritur, qui uacare mente putat, is ipse mentis expers habendus est. haud ergo, ut opinor, errauero, si à principe inuestigandæ ueritatis huius disputationis principiũ duxero. Zeno igitur ita naturã diffinit, ut eam dicat ignem esse artificiosum ad gignendũ progrediẽtem uia: censet enim artis maxime propriũ esse, creare, & gignere; quodq; in operibus nostrarum artium manus efficiat, id multo artificiosius naturã efficere, id est, ut dixi, ignem artificiosum, magistrum artium reliquarum. atq; hac quidẽ ratione omnis natura artificiosa est, ꝙ habet quasi uiam quandam, & sectã, quam sequatur. ipsius uero mundi, qui omnia complexu suo coercet, & continet, natura nõ artificiosa solum, sed planè artifex, ab eodẽ Zenone dicitur cõsul

trix,& prouida utilitatum,opportunitatumq; omni um.atque ut cæteræ naturæ suis seminibus quæq; gignũtur ,augescunt,continentur:sic natura mundi omnes motus habet uoluntarios;conatusq;,etappetitiones, quas ὁρμὰς Græci uocant,& his cõsentaneas actiones sic adhibet,ut nosmet ipsi, qui animis mouemur , & sensibus.talis igitur mens mũdi cum sit,ob eamq; causam prouidẽtia appellari recte possit(græce enim πρόνοια dicitur)hæc potissimum prouidet,& in his maxime est occupata,primum ut mundus quamaptissimus sit ad permanendum,deinde ut nulla re egeat,maxime autẽ ut in eo eximia pulchritudo sit,atque omnis ornatus. Dictum est de uniuerso mũdo:dictum est etiam de sideribus:ut iam propemodũ appareat multitudo nec cessantium deorum,nec ea,quæ agant,molientium cum labore operoso,ac molesto.non enim uenis,& neruis,& ossibus continentur, nec ijs escis aut potionibus uescuntur,ut aut nimis acres,aut nimis cõcretos humores colligãt:nec ijs corporibus sunt,ut aut casus,aut ictus extimescant,aut morbos metuãt ex defatigatione membrorum.quæ uerens Epicurus,monogrammos deos,& nihil agentes commentus est.illi autem pulcherrima forma præditi, purissimaq; in regione cœli collocati , ita feruntur,moderanturq; cursus, ut ad omnia cõseruanda,& tuenda consensisse uideãtur.multæ autem aliæ naturæ deorum ex magnis beneficijs eorum non sine causa & à Græciæ sapiẽtibus, & à maioribus nostris constitutæ , nominatæq; sunt: quidquid enim magnũ utilitatẽ generi afferet humano,id non sine diuina bonitate erga homines fieri ar=

bitrabātur. itaque tum illud, quod erat à deo natum, nomine ipsius dei nuncupabāt: ut cum fruges Cererē appellamus, uinum autem Liberum: ex quo illud Terentij,

» Sine Cerere, & Libero friget Venus.

tum autem res ipsa, in qua uis inest maior aliqua, sic appellatur, ut ea ipsa nominetur deus, ut Fides, ut Mens, quas in Capitolio dedicatas uidemus proxime à M. Aemilio Scauro, ante autē ab Attilio Calatino erat Fides consecrata. uides Virtutis templum, uides Honoris, à M. Marcello renouatum: quod multis ante annis erat bello Ligustico à Q. Maximo dedicatum. quid Opis? quid Salutis? quid Concordiæ? Libertatis? Victoriæ? quarum omniū rerum quia uis erat tanta, ut sine deo regi nō posset, ipsa res deorū nomen obtinuit. quo ex genere Cupidinis, et Voluptatis, et Lubentinæ Veneris uocabula consecrata sunt, uitiosarum rerum, neque naturaliū: quāquam Velleius aliter existimat: sed tamen ea ipsa uitia naturā uehementius sæpe pulsant. utilitatum igitur magnitudine constituti sunt ij dij, qui utilitates quasque gignebant. atque his quidē nominibus, quæ paulo ante dicta sunt, quæ uis sit in quoque declaratur deo. suscepit autem uita hominū, consuetudoq; cōmunis, ut beneficijs excellētes uiros in cœlum fama, ac uoluntate tollerent. hinc Hercules, hinc Castor, et Pollux, hinc Aesculapius, hinc Liber etiam: hunc dico Liberum Semele natum, non eum, quem nostri maiores auguste, sancteq; Liberum cum Cerere, et Libera consecrauerunt: quod quale sit, ex mysterijs intelligi potest. sed ꝙ ex nobis natos liberos

appellamus, iccirco Cerere nati nominati sunt Liber & Libera: quod in Libero seruant, in Libera nõ item, hinc etiam Romulus, quem quidem eũdem esse Quirinum putant: quorum cum remanerent animi, atque æternitate fruerentur, dij rite sunt habiti, cũ & optimi essent, & æterni. alia quoque ex ratione, & quidem physica, magna fluxit multitudo deorum: qui induti specie humana fabulas poetis suppeditauerunt, hominum autẽ uitã superstitione omni referserunt. atque hic locus à Zenone tractatus, post à Cleanthe, & Chrysippo pluribus uerbis explicatus est. nã uetus hæc opinio Græciam oppleuit, exectũ Celum à filio Saturno, uinctum autem Saturnum ipsum à filio Ioue. physica ratio non inelegans inclusa est in impias fabulas: cœlestem. n. altissimam, æthereamq; naturã, id est igneam, quæ per sese omnia gigneret, uacare uoluerunt ea parte corporis, quæ cõiunctione alterius egeret ad procreandũ. Saturnũ autem eum esse uoluerunt, qui cursum, & cõuersionem spatiorum, ac tẽporũ contineret: qui deus græce id ipsum nomen habet: κρόνος enim dicitur: qui est idem χρόνος. i. temporis spatium. Saturnus autẽ est appellatus, quòd saturetur annis: ex se enim natos comesse fingitur solitus, quia cõsumit ætas tẽporum spatia, annisq; præteritis insaturabiliter expletur. uinctus est autẽ à Ioue, ne immoderatos cursus haberet, atque ut eum siderum uinculis alligaret. sed ipse Iupiter, id est iuuans pater, quem conuersis casibus appellamus à iuuando Iouem, à poetis pater diuumq; hominumq; dicitur, à maioribus autem nostris optimus, maximus, & quidem ante optimus, id est beneficentissimus,

neficentissimo, quàm maximus; quia maius est, certeq; gratius prodesse omnibus, quàm opes magnas habere. hunc igitur Ennius, ut supra dixi, nuncupat ita dicens,

» Aspice hoc sublime candens, quem inuocant omnes Iouem. planiusq; alio loco idem,

» Cui, quod in me est, execrabor hoc, quo lucet quidquid est. hũc etiam augures nostri cũ dicunt, Ioue fulgẽte, tonante: dicunt enim cœlo fulgente, tonante. Euripides autem, ut multa præclare, sic hoc breuiter,

» Vides sublime fusum, immoderatum æthera:
» Qui tenero terram circunuectu amplectitur:
» Hunc summum habeto diuum: hũc perhibeto Iouem.

Aer autem, ut Stoici disputãt, interiectus inter mare & cœlum Iunonis nomine consecratur: quæ est soror, & coniux Iouis, quòd & similitudo est ætheris, & cũ eo summa coniunctio. effœminarunt autem eum, Iunoniq; tribuerunt, quòd nihil est eo mollius. sed Iunonem à iuuando credo nominatam. Aqua restabat & terra, ut essent ex fabulis tria regna diuisa. datum est igitur Neptuno alterum, Iouis, ut uolunt, fratri maritimum omne regnum: nomenq; productum, ut Portunus à portu, sic Neptunus à nando, paulum primis literis immutatis. Terrena autem uis omnis, atque natura Diti patri dedicata est: qui Dis, ut apud Græcos πλούτων, quia & recidant omnia in terras, & oriantur è terris. is rapuit Proserpinam, quod Græcorum nomen est: ea enim est, quæ περσεφόνη græce nominatur, quam frugum semen esse uolunt, absconditamq; quæri à matre fingunt. mater autem

est à gerendis frugibus Ceres, tanquam geres: casúq; prima litera itidem immutata, ut à Græcis: nam ab illis quoq; δημήτηρ, quasi γημήτηρ nominata est. iam qui magna uerteret Mauors, Minerua autem quæ uel minueret, uel minaretur. cúq; in omnibus rebus uim haberent maximã prima, & extrema, principem in sacrificando Ianum esse uoluerunt: quod ab eundo nomen est ductum: ex quo transitiones peruiæ, Iani; foresq; in liminibus profanarũ ædium, ianuæ nominantur. nam Vestæ nomen à Græcis: ea est.n. quæ ab illis ἑστία dicitur. uis autem eius ad aras, et focos pertinet. itaq; in ea dea, quæ est rerum custos intimarum, omnis & precatio, & sacrificatio extrema est. nec longe absunt ab hac ui dij penates, siue à penu ducto nomine (est enim omne, quo uescuntur homines, penus) siue ab eo, quod penitus insident, ex quo etiam penetrales à poetis uocantur. iam Apollinis nomen est græcum: quẽ solem esse uolunt: Dianam autem, & Lunã eandem esse putant: cum sol dictus sit, uel quia solus ex omnibus sideribus est tantus, uel quia, cum est exortus, obscuratis omnibus solus apparet; Luna à lucendo nominata sit: eadem est enim Lucina: itaq; ut apud Græcos Dianam, eamq; Luciferam, sic apud nostros Iunonem Lucinam in pariendo inuocant. quæ eadẽ Diana omniuaga dicitur, non à uenando, sed quod in septem numeratur tanquam uagantibus. Diana dicta, quia noctu quasi diem efficeret. adhibetur autẽ ad partus, quòd ij maturescunt aut septem nonnunquam, aut plerunq; nouem lunæ cursibus: qui quia mensa spatia conficiunt, menses nominantur. cócinneq;, ut multa,

Timæus: qui cum in historia dixisset, qua nocte natus Alexander esset, eadem Dianæ Ephesiæ templum deflagrauisse; adiunxit, minime id esse mirandum, quod Diana, cum in partu Olympiadis adesse uoluisset, abfuisset domo. Quæ autē dea ad res omnes ueniret, Venerē nostri nominauerunt: atq; ex ea potius uenustas, quā Venus ex uenustate. Videtis ne igitur, ut à physicis rebus bene, atq; utiliter inuentis tracta ratio sit ad cōmentitios, & fictos deos? quæ res genuit falsas opiniones, erroresq; turbulētos, et superstitiones penè aniles. & formæ.n. nobis deorū, & ætates, & uestitus, ornatusq; noti sunt: genera præterea, coniugia, cognationes, omniaq; traducta ad similitudinē imbecillitatis humanæ: nam & perturbatis animis inducuntur: accipimus.n. deorum cupiditates, ægritudines, iracundias: nec uero, ut fabulæ ferunt, bellis, prælijsq; caruerunt; nec solum, ut apud Homerum, cum duos exercitus contrarios alij dij ex alia parte defenderent; sed etiam, ut cum Titanis, ut cum gigantibus, sua propria bella gesserunt. hæc & dicuntur, & creduntur stultissime, & plena sunt futilitatis, summæq; leuitatis. sed tamen his fabulis spretis, ac repudiatis, deus pertinens per naturam cuiusque rei, per terras Ceres, per maria Neptunus, alij per alia, poterunt intelligi qui, qualesq; sunt, quoq; eos nomine consuetudo nuncupauerit, quos deos & uenerari, & colere debemus. cultus autem deorum est optimus, idemq; castissimus, atque sanctissimus, plenissimusq; pietatis, ut eos semper pura, integra, incorrupta & mente, & uoce ueneremur: non enim philosophi solum, uerum etiam maio

res nostri superstitionẽ à religione separauerunt. nam qui totos dies precabantur, et immolabant, ut sibi sui liberi superstites essent, superstitiosi sunt appellati: quod nomen postea latius patuit. qui autem omnia, quæ ad cultum deorum pertinerent, diligenter pertractarent, & tanquam relegerent, sunt dicti religiosi ex relegendo, ut elegantes ex eligendo, tanquam à deligendo diligentes, ex intelligendo intelligentes: his enim in uerbis omnibus inest uis legendi eadem, quæ in religioso. ita factum est in superstitioso, & religioso, alterum uitij nomen, alterum laudis. Ac mihi uideor satis, & esse deos, & quales essent, ostendisse. Proximum est, ut doceam, deorum prouidentia mundum administrari. magnus sanè locus, & à uestris Cotta uexatus: ac nimirum uobiscum omne certamen est. nam uobis Vellei minus notũ est, quẽadmodum quidq; dicatur. uestra enim solum legitis, uestra amatis: cæteros causa incognita condemnatis. uelut à te ipso hesterno die dictum est, anum fatidicã πρόνοιαν à Stoicis induci, id est prouidentiam. quod eo errore dixisti, quia existimas ab his prouidentiam fingi quasi quandam deam singularem, quæ mundũ omnem gubernet, & regat. sed id præcise dicitur. ut, si quis dicat Atheniensium Remp. consilio regi, desit illud, Ariopagi: sic, cum dicimus prouidentia mundum administrari, deesse arbitrator, deorum. plene autem & perfecte sic dici existimato, prouidentia deorum mundum administrari. ita salem istum, quo caret uestra natio, in irridendis nobis nolitote consumere. & mehercle, si me audiatis, ne experiamini quidem. non decet: non

datum est:non potestis.nec uero hoc in te unum conuenit moribus domesticis,ac nostrorum hominũ urbanitate limatum,sed cum in reliquos uestros,tũ in eum maxime,qui ista peperit,hominẽ sine arte,sine literis, insultantem in omnes,sine acumine ullo,sine auctoritate,sine lepore. dico igitur prouidentia deorũ mundum,& omnes mundi partes & initio cõstitutas esse, & omni tempore administrari:eamq; disputationem tres in partes nostri ferè diuidunt : quarum pars prima est,quæ ducitur ab ea ratione,quæ docet esse deos: quo concesso,cõfitendum est eorũ consilio mundum administrari. secunda est autẽ,quæ docet omnes res subiectas esse naturæ sentienti, ab eaq; omnia pulcherrime geri.quo cõstituto,sequitur ab animantibus principijs eam esse generatam.tertius locus est,qui ducitur ex admiratione rerum cœlestium,atq; terrestriũ.Primũ igitur aut negandum est deos esse,quod et Democritus simulacra,& Epicurus imagines inducens quodã pacto negat:aut,qui deos esse cõcedant,ijs fatendum est, eos aliquid agere,idq; præclarum.nihil est autem præclarius mundi administratione;deorũ igitur cõsilio administratur mundus.quod si aliter est, aliquid profecto sit necesse est melius,& maiore ui præditũ,quàm deos, quale id cunque est,siue inanima natura, siue necessitas ui magna incitata,hæc pulcherrima opera efficiẽs, quæ uidemus.nõ est igitur natura deorũ præpotẽs,neque excellẽs,siquidem ea subiecta est ei uel necessitati, uel naturæ,qua cœlũ,maria,terræq; regãtur. nihil autẽ est præstãtius deo:ab eo igitur necesse est mundũ regi.nulli igitur est naturæ obediens,aut subiectus deus.

omnem ergo regit ipſe naturam. etenim ſi concedimus intelligentes eſſe deos, cōcedimus etiam prouidentes, & rerum quidem maximarum. ergo utrum ignorāt, quæ res maximæ ſint, quoq́; hæ modo tractandæ, & tuendæ, an uim non habent, qua tantas res ſuſtineant, & gerant? at & ignoratio rerum aliena naturæ deorū eſt, & ſuſtinendi muneris propter imbecillitatem difficultas minime cadit in maieſtatem deorum. ex quo efficitur id, quod uolumus, deorum prouidentia mundum adminiſtrari. atqui neceſſe eſt, cum ſint dij, ſi modo ſint, ut profecto ſunt, animantes eſſe, nec ſolum animantes, ſed etiam rationis compotes, inter ſeq́; quaſi ciuili conciliatione & ſocietate coniunctos, unū mundum, ut cōmunem Remp. atque urbem aliquam regentes. ſequitur, ut eadem ſit in his, quæ in genere humano, ratio, eadem ueritas utrobique ſit, eademq́; lex: quæ eſt recti præceptio, prauiq́; depulſio. ex quo intelligitur. prudentiam quoque, & mentem à dijs ad homines perueniſſe: ob eamq́; cauſam maiorū inſtitutis mens, fides, uirtus, concordia, conſecratæ, & publice dedicatæ ſunt. quæ qui conuenit penes deos eſſe negare, cum eorum auguſta, & ſancta ſimulacra ueneremur? quòd ſi ineſt in hominum genere mens, fides, uirtus, concordia: unde hæc in terras, niſi à ſuperis, defluere potuerunt? cumq́; ſit in nobis cōſilium, ratio, prudentia, neceſſe eſt deo hæc ipſa habere maiora, nec habere ſolum, ſed etiam his uti in maximis, & optimis rebus. nihil autem eſt nec maius, nec melius mundo: neceſſe eſt ergo eum deorum cōſilio, & prouidentia adminiſtrari. poſtremo cū ſatis docuerimus hos

esse deos, quorum insignem uim, & illustrem faciem uideremus, solem dico, & lunam, & uagas stellas, & inerrantes, & cœlum, & mundum ipsum, & earum rerum uim, quæ inessent in omni mundo cũ magno usu, & commoditate generis humani; efficitur, omnia regi diuina mente atque prouidentia. Ac de prima quidem parte satis dictum est. Sequitur, ut doceã omnia subiecta esse naturæ, eaq; ab ea pulcherrime regi. sed quid sit ipsa natura, explicandũ est ante breuiter, quo facilius id, quod docere uolumus, intelligi possit. nanq; alij naturam censent esse uim quandã sine ratione, cientẽ motus in corporibus necessarios: alij autem uim participem rationis, atque ordinis, tanquam uia progredientem, declarantemq;, quid cuiusque rei causa efficiat, quid sequatur, cuius solertiã nulla ars, nulla manus, nemo opifex consequi possit imitãdo: seminis enim uim esse tantam, ut id, quanquã sit perexiguum, tamen, si inciderit in concipientem, comprehendentemq; naturã, nactumq; sit materiam, qua ali, augeriq; possit, ita fingat, & efficiat in suo quidq; genere, partim ut tantum modo per stirpes alantur suas, partim ut moueri etiam, & sentire, & appetere possint, & ex sese similia sui gignere. sunt autem, qui omnia naturæ nomine appellent, ut Epicurus, qui ita diuidit, omnium, quæ sint, naturam esse, corpora, & inane, quæq; his accidant. sed nos cum dicimus natura constare, administrariq; mundum, nõ ita dicimus ut glebã, aut fragmẽtũ lapidis, aut aliquid eiusmodi nulla cohærendi natura, sed ut arborem, ut animal, in quibus nulla temeritas, sed ordo apparet, & artis quæ

dam ſimilitudo.quòd ſi ea,quæ à terra ſtirpibus continentur,arte naturæ uiuunt, & uigẽt:profecto ipſa terra eadem ui cõtinetur & arte naturæ,quippe quæ grauidata ſeminibus omnia pariat,& fundat ex ſeſe, ſtirpes amplexa alat,& augeat, ipſaq; alatur uiciſſim à ſuperis,externiſq; naturis.eiuſdemq; expirationibus aer alitur,& æther,& omnia ſidera . ita ſi terra natura tenetur, & uiget,eadem ratio in reliquo mũdo eſt : ſtirpes enim terræ inhærent : animantes autem à ſpiratione aeris ſuſtinentur:ipſeq; aer nobiſcum uidet, nobiſcum audit,nobiſcum ſonat:nihil enim eorũ ſine eo fieri poteſt. quin etiam mouetur nobiſcum:quacũque.n.imus,quacunq; mouemur,uidetur quaſi locum dare,& cedere. quæq; in medium locum mundi, qui eſt infimus,& quæ à medio in ſuperum, quæq; conuerſione rotunda circum medium feruntur,ea cõtinẽtem mundi efficiunt,unamq; naturam.& cum quatuor ſint genera corporum,uiciſſitudine eorum mũdi continuata natura eſt. nam ex terra aqua, ex aqua oritur aer,ex aere æther:deinde retrorſum uiciſſim ex æthere aer,ex aere aqua,ex aqua terra infima. ſic naturis his,ex quibus omnia conſtant,ſurſum, deorſum, ultro,citroq; commeantibus,mundi partium coniunctio continetur.quæ aut ſempiterna ſit neceſſe eſt,hoc eodem ornatu,quem uidemus;aut certe perdiuturna, permanens ad longinquum,& immenſum penè tempus. quorum utrumuis ut ſit;ſequitur, natura mundum adminiſtrari.quæ enim claſſium nauigatio, aut quæ inſtructio exercitus,aut rurſus(ut ea,quæ natura efficit,conferamus) quæ procreatio uitis,aut arboris,

quæ porrò animantis figura conformatioq; membrorũ tantam naturæ solertiam significat, quantam ipse mũdus? aut igitur nihil est, quod sentiente natura regatur: aut mundum regi confitendum est. etenim qui reliquas naturas omnes, earumq; semina cõtineat, qui potest ipse non natura administrari? ut si quis dentes, & pubertatem natura dicat existere, ipsum autẽ hominem, cui ea existant, non constare natura, nõ intelligat ea, quæ efferant aliquid ex sese, perfectiorẽ habere naturam, quàm ea, quæ ex ijs efferantur. omnium autem rerum, quæ natura administrantur, seminator, & sator, & parens, ut ita dicam, atque educator, et altor est mundus: omniaq;, sicut mẽbra, & partes suas, nutricatur, & continet. quòd si mundi partes natura administrantur, necesse est mundum ipsum natura administrari: cuius quidẽ administratio nihil habet in se quod reprehendi possit: ex ijs enim naturis, quæ erant, quod effici potuit optimum, effectum est. doceat ergo aliquis potuisse melius. sed nemo unquam docebit. & si quis corrigere aliquid uolet, aut deterius faciet, aut id, quod fieri non potuit, desiderabit. quòd si omnes mundi partes ita constitutæ sunt, ut neque ad usum meliores potuerint esse, neque ad speciem pulchriores: uideamus, utrum ea fortuita sint, an eo statu, quo cohærere nullo modo potuerint, nisi sensu moderante, diuinaq; prouidentia. si ergo meliora sunt ea, quæ natura, quàm illa, quæ arte perfecta sunt, nec ars efficit quidquam sine ratione: ne natura quidem rationis expers est habẽda. qui igitur conuenit, signũ, aut tabulam pictã cum aspexeris, scire adhibitã esse artem;

cumq́; procul curſum nauigij uideris, nõ dubitare quin id ratione atq; arte moueatur; aut cũ ſolariũ uel deſcriptũ, aut ex aqua contemplare, intelligere declarari horas arte, non caſu; mundum autem, qui & has ipſas artes, & earum artifices, & cuncta cõplectatur, cõſilij, & rationis eſſe expertem putare? quod ſi in Scythiam, aut in Britaniam ſphæram aliquis tulerit hanc, quam nuper familiaris noſter effecit Poſidonius, cuius ſingulæ conuerſiones idẽ efficiunt in ſole, & in luna, & in quinque ſtellis errãtibus, quod efficitur in cœlo ſingulis diebus, & noctibus: quis in illa barbarie dubitet, quin ea ſphæra ſit perfecta ratione? hi autem dubitant de mũdo, ex quo et oriũtur, & fiunt omnia, caſu ne ipſe ſit effectus aut neceſſitate aliqua, an ratione, an mente diuina: et Archimedẽ arbitrãtur plus ualuiſſe in imitãdis ſphæræ cõuerſionibus, quàm naturã in efficiẽdis, præſertim cũ multis partibus ſint illa perfecta, quàm hæc ſimulata, ſolertius. atq; ille apud actiũ paſtor, qui nauẽ nũquã ante uidiſſet, ut procul diuinũ et nouũ uehiculũ Argonautarũ è mõte conſpexit, primo admirans, & perterritus hoc modo loquitur:

» -tanta moles labitur
» Fremebunda ex alto ingenti ſonitu & ſpiritu
» Præ ſe undas uoluit: uertices ui ſuſcitat:
» Ruit prolapſa: pelagus reſpergit: profluit:
» Ita dum interruptum credas nimbum uoluier,
» Dum quod ſublime uentis expulſum rapi
» Saxum, aut procellis, uel globoſos turbines
» Exiſtere ictos undis concurſantibus,
» Niſi quas terreſtres pontus ſtrages conciet;

» Aut forte Triton fuſcina euertens ſpecus,
» Subter radices penitus undanti in freto
» Molem ex profundo ſaxeam ad cœlum uomit.
dubitat primo, quæ ſit ea natura: quam cernit ignotã: idemq; iuuenibus uiſis, auditoq; nautico cantu,
» Sicut inciti atque alacres roſtris perfremunt
» Delphini= item alia multa.
» =Syluani melo
» Conſimilem ad aures cantum, & auditum refert.
ergo ut hic primo aſpectu inanimum quiddã ſenſuq; uacuum ſe putat cernere, poſt autem ſignis certioribus quale ſit id, de quo dubitauerat, incipit ſuſpicari: ſic philoſophi debuerunt, ſi forte eos primus aſpectus mũdi conturbauerat, poſtea cum uidiſſent motus eius finitos, & æquabiles, omniaq; ratis ordinibus moderata, immutabiliq; conſtantia, intelligere ineſſe aliquem nõ ſolum habitatorem in hac cœleſti ac diuina domo, ſed etiam rectorem, & moderatorem, & tanquam architectum tanti operis, tantiq; muneris. nunc autem mihi uidentur ne ſuſpicari quidem, quãta ſit admirabilitas cœleſtium rerum, atque terreſtriũ. principio enim terra ſita in media parte mundi, circunfuſa undique eſt hac animabili, ſpirabiliq; natura, cui nomen eſt aer, græcũ illud quidem, ſed receptũ iam tamen uſu à noſtris: tritũ eſt enim pro latino. hunc rurſus amplectitur immenſus æther, qui conſtat ex altiſſimis ignibus. mutuemur hoc quoque uerbũ, dicaturq; tam æther latine, quàm dicitur aer: etſi interpretatur Pacuuius,
» Hoc, quod memoro, noſtri cœlũ, Graij perhibẽt æthera.
quaſi uero nõ Graius hoc dicat. at latine loquitur. ſi=

quidem nos non quasi græce loquentem audiamus. docet idem alio loco.
Graiugena de isto aperit ipsa oratio.
sed ad maiora redeamus. Ex æthere igitur innumerabiles flammæ siderum existunt: quorũ est princeps sol, omnia clarissima luce collustrans, multis partibus maior atque amplior, quàm terra uniuersa: deinde reliqua sidera magnitudinibus immensis. atque hi tanti ignes, tamq; multi nõ modo nihil nocent terris, rebusq; terrestribus, sed ita prosunt, ut, si mota loco sint, cõflagrare terras necesse sit à tantis ardoribus, moderatione & temperatione sublata. hic ego non mirer esse quẽquam, qui sibi persuadeat corpora quædã solida, atq; indiuidua, ui & grauitate ferri, mundumq; effici ornatissimũ, & pulcherrimum ex eorum corporũ cõcursione fortuita? hoc qui existimat fieri potuisse, non intelligo cur non idem putet, si innumerabiles unius, & uiginti formæ literarũ uel aureæ, uel quales libet, aliquo conijciantur, posse ex his in terrã excussis annales Ennij, ut deinceps legi possint, effici: quod nescio anne in uno quidẽ uersu possit tantũ ualere fortuna. isti autem quemadmodum asseuerãt ex corpusculis nõ colore, non qualitate aliqua, quam ποιοτητα Græci uocant, non sensu præditis, sed concurrentibus temere, atque casu mundum esse perfectum? uel innumerabiles potius in omni puncto temporis alios nasci, alios interire? quòd si mundum efficere potest concursus atomorum, cur porticum, cur templum, cur domum, cur urbem non potest? quæ sunt minus operosa, & multo quidem faciliora. certe ita temere de mũdo ef

futiunt, ut mihi quidem nunquam hunc admirabilé cœli ornatum, qui locus est proximus, suspexisse ui=
» deantur. præclare ergo Aristoteles, Si essent, inquit, qui
» sub terra semper habitauissent, bonis, & illustribus
» domicilijs, quæ essent ornata signis, atque picturis, in=
» structaq; rebus ijs omnibus, quibus abundant ij, qui
» beati putantur, nec tamen exissent unquã supra ter=
» rã, accepissent autem fama, & auditione, esse quoddã
» numen, & uim deorum, deinde aliquo tempore, pa=
» tefactis terræ faucibus, ex illis abditis sedibus euadere
» in hæc loca, quæ nos incolimus, atque exire potuissent;
» cum repente terram, & maria, cœlumq; uidissent,
» nubium magnitudinem, uentorumq; uim cognouis=
» sent, aspexissentq; solem, eiusq; tum magnitudinem,
» pulchritudinemq;, tum etiã efficientiã cognouissent,
» quòd is diem efficeret, toto cœlo luce diffusa; cum au
» tem terras nox opacasset, tum cœlum totũ cernerent
» astris distinctum, et ornatum, lunæq; luminum uarie
» tatem tum crescentis, tum senescentis, eorumq; omni=
» um ortus, & occasus, atque in omni æternitate ratos,
» immutabilesq; cursus: hæc cum uiderent, profecto &
» esse deos, et hæc tanta opera deorũ esse arbitrarẽtur.
Atque hæc quidẽ ille. nos autẽ tenebras cogitemus tã=
tas, quantæ quondam eruptione Aetnæorum igniũ fi=
nitimas regiones obscurauisse dicuntur, ut per biduũ
nemo hominem homo agnosceret: cum autẽ tertio die
sol illuxisset, tum ut reuixisse sibi uiderentur. quòd si
hoc idem ex æternis tenebris contingeret, ut subito
lucem aspiceremus: quænam species cœli uideretur
sed assiduitate quotidiana, & cõsuetudine oculorum

assuescunt animi: neq; admirantur, neque requirunt rationes earũ rerum, quas semper uident: perinde quasi nouitas nos magis, quàm magnitudo rerũ debeat ad exquirendas causas excitare. quis enim hunc hominẽ dixerit, qui cũ tam certos cœli motus, tam ratos astrorum ordines, tamq; omnia inter se connexa, et apta uiderit, neget in his ullam inesse rationem, eaq; casu fieri dicat, quæ quãto consilio gerantur, nullo cõsilio asse qui possumus? an cum machinatione quadam moueri aliquid uidemus, ut sphærã, ut horas, ut alia permulta; nõ dubitamus, quin illa opera sint rationis: cũ autẽ impetũ cœli admirabili cũ celeritate moueri, uertiq; uideamus, constantissime conficientẽ uicissitudines anniuersarias, cum summa salute, & cõseruatione rerũ omnium; dubitamus, quin ea non solum ratione fiãt, sed etiam excellenti quadam diuinaq; ratione? licet enim iam, remota subtilitate disputandi, oculis quodã modo contemplari pulchritudinem rerũ earum, quas diuina prouidentia dicimus cõstitutas. ac principio terra uniuersa cernatur, locata in media mundi sede, solida, & globosa, & undique ipsa in sese nutibus suis cõglobata, uestita floribus, herbis, arboribus, frugibus. quorũ omniũ incredibilis multitudo insatiabili uarietate distinguitur. adde huc fontium gelidas perennitates, liquores perlucidos amnium, riparum uestitus uiridissimos, speluncarum concauas altitudines, saxorum asperitates, impendentiũ montium altitudines, immensitatesq; camporum. adde etiam reconditas auri, argẽtiq; uenas, infinitamq; uim marmoris. quæ uero, & quàm uaria genera bestiarum uel cicurum, uel fera=

rum? qui uolucrum lapsus, atq; cantus? qui pecudum pastus? quæ uita siluestrium? quid iam de hominũ genere dicam? qui quasi cultores terræ constituti, nõ patiũtur eam nec immanitate beluarũ efferari, nec stirpiũ asperitate uastari, quorũq; operibus agri, insulæ, litoraq; collucent, distincta tectis, & urbibus. quæ si, ut animis, sic oculis uidere possemus, nemo cunctã intuẽs terrã, de diuina ratione dubitaret. at uero quãta maris est pulchritudo? quæ species uniuersi? quæ multitudo, & uarietas insularũ? quæ amœnitates orarũ, & litorũ? quot genera, quamq; disparia partim submersarum, partim fluitantium, & innatãtium beluarũ, partim ad saxa natiuis testis inhærẽtiũ? ipsum autem mare sic terrã appetẽs litoribus cludit, ut una ex duabus naturis conflata uideatur. exinde mari finitimus aer, die, & nocte distinguitur: isq; tũ fusus et extenuatus in sublime fertur; tũ autẽ concretus in nubes cogitur; humoremq; colligens terrã auget imbribus; tum effluens huc & illuc uentos efficit. idem annuas frigorũ, & calorum facit uarietates: idemq; & uolatus alitũ sustinet, & spiritu ductus alit & sustentat animãtes. Restat ultimus, et à domicilijs nostris altissimus, omnia cingens & coercẽs cœli cõplexus, qui idẽ æther uocatur, extrema ora, & determinatio mundi: in quo cũ admirabilitate maxima igneæ formæ cursus ordinatos definiunt. è quibus sol, cuius magnitudine multis partibus terra superatur, circũ eã ipsam uoluitur; isq; oriens & occidens, diẽ, noctemq; cõficit; & modo accedens, tum autẽ recedẽs, binas in singulis annis reuersiones ab extremo cõtrarias facit: quarũ interual=

lo tum quasi tristitia quædam cõtrahit terram, tũ uicissim lætificat, ut cũ cœlo hilarata uideatur. luna autem, quæ est, ut ostendunt mathematici, maior quã dimidia pars terræ, iisdem spatiis uagatur, quibus sol: sed tum cõgrediens cũ sole, tum digrediens, & eam lucẽ, quã à sole accepit, mittit in terras, & uarias ipsa mutationes lucis habet: atque etiam tũ subiecta, atq; opposita soli, radios eius, & lumẽ obscurat; tum ipsa incidens in umbram terræ, cũ est è regione solis, interpositu, interiectuq; terræ repente deficit: iisdemq; spatiis eæ stellæ, quas uagas dicimus, circum terram ferũtur, eodemq; modo oriuntur, & occidũt. quarũ motus tũ incitantur, tũ retardantur, sæpe etiam insistunt. quo spectaculo nihil potest admirabilius esse, nihil pulchrius. Seqtur stellarũ inerrãtiũ maxima multitudo: quarũ ita descripta distinctio est, ut ex notarũ figurarũ similitudine nomina inuenerint. atq; hoc loco me intuẽs, utar, inquit, carminibus Arati, eis, quæ à te admodũ adolescẽtulo conuersa, ita me delectãt, quia latina sunt, ut multa ex iis memoria teneam. ergo, ut oculis assidue uidemus sine ulla mutatione, aut uarietate,

» Cætera labuntur celeri cœlestia motu,
» Cum cœloq; simul noctesq; diesq; feruntur.

quorum cõtemplatione nullius expleri potest animus naturæ constantiam uidere cupientis.

» Extremusq; adeo duplici de cardine uertex
» Dicitur esse polus.=

hunc circum ἄρκτοι duæ feruntur, nunquã occidẽtes,

» Ex his altera apud Graios Cynosura uocatur,
» Altera dicitur esse Helice.=

Cuius

cuius quidẽ clarissimas stellas totis noctibus cernimus.
» Quas nostri septem soliti uocitare Triones.
paribusq; stellis similiter distinctis eundẽ cœli uerticẽ lustrat parua Cynosura.
» Hac fidunt duce nocturna Phœnices in alto.
» Sed prior illa magis stellis distincta refulget,
» Et late prima confestim à nocte uidetur.
» Hæc uero parua est: sed nautis usus in hac est:
Nam cursu interiore breui conuertitur orbe.
et quo sit earum stellarum admirabilior aspectus,
» Has inter, ueluti rapido cum gurgite flumen,
» Toruu' Draco serpit subter, supraq; reuoluens
» Sese, conficiensq; sinus e' corpore flexos.
eius cum totius est præclara species, in primis suspicienda est figura capitis, atque ardor oculorum.
» Huic non una modo caput ornans stella relucet,
» Verum tempora sunt duplici fulgore notata,
» E' trucibusq; oculis duo feruida lumina flagrant.
» Atq; uno mentum radianti sidere lucet:
» Obstipum caput & tereti ceruice reflexum
» Obtutum in cauda maioris figere dicas.
& reliquum quidem corpus draconis totis noctibus cernimus.
» Hoc caput hic paulum sese subitoq; recondit,
» Ortus ubi atq; obitus parte admiscentur in una.
Id autem caput,
» Attingens defessa uelut mœrentis imago
uertitur. = quam quidem Græci
» Engonasin uocitant, genibus quia nixa feratur.
» Hic illa eximio posita est fulgore corona.

atq; hæc qdē à tergo. propter caput autē Anguitenēs:
» Quem claro perhibent ὀφιοῦχον nomine Graij.
» Hic pressu duplici palmarum continet Anguem,
» Eius & ipse manet religatus corpore toto:
» Nanque uirum medium serpens sub pectora cingit.
» Ille tamen nitens grauiter uestigia ponit,
» Atque oculos urget pedibus, pectusq; Nepai.
septentriones autem sequitur
» Arctophylax uulgo qui dicitur esse Bootes:
» Quod quasi temone adiunctam præ se quatit Arctū.
dein quæ sequuntur. huic Booti enim
» =Subter præcordia fixa uidetur
» Stella micans radijs Arcturus nomine claro:
cui subiecta fertur,
» Spicum illustre tenens splendenti corpore Virgo.
atq; ita demetata signa sunt, ut in tantis descriptioni=
bus diuina solertia appareat.
» Et natos Geminos inuises sub caput Arcti.
» Subiectus media est cancer, pedibusq; tenetur
» Magnu' Leo tremulam quatiens è corpore flāmā.
Auriga
» Sub læua Geminorum obductus parte feretur.
» Aduersum caput huic Helice truculenta tuetur.
» At Capra læuum humerum claro obtinet.=
tum quæ sequuntur.
» Verum hæc est magno atque illustri prædita signo.
» Contra Hœdi exiguū iaciunt mortalibus ignem.
cuius sub pedibus
» Corniger est ualido connexus corpore Taurus.
eius caput stellis conspersum est frequentibus.

„ Has Græci ſtellas Hyadas uocitare ſuerunt:

à pluendo: ὕειν enim eſt pluere. noſtri imperite ſuculas: quaſi à ſuibus eſſent, non ab imbribus nominatæ. minorem autem ſeptentrionem Cepheus paſſis palmis tergo ſubſequitur.

„ Náque ipſum ad tergũ Cynoſuræ uertitur Arcti.

hunc antecedit

„ Obſcura ſpecie ſtellarum Caſſiopea.
„ Hanc autem illuſtri uerſatur corpore propter
„ Andromeda, aufugiens aſpectum mœſta parentis.
„ Huic Equus ille iubam quatiens fulgore micanti
„ Summum contingit caput aluo: ſtellaq́; iungens
„ Vna, tenet duplices communi lumine formas,
„ Aeternum ex aſtris cupiens connectere nodum.
„ Exin contortis Aries cum cornibus hæret.

quem propter

„ Piſces, quorum alter paulum prælabitur ante,
„ Et magis horriferis aquilonis tangitur alis.

ad pedes Andromedæ Perſeus deſcribitur.

„ Quẽ ſumma ab regione aquilonis flamina pulſant.

cuius propter læuum genu

„ Vergilias tenui cum luce uidebis.
„ Inde Fides leuiter poſita & connexa uidetur.
„ Inde eſt ales auis lato ſub tegmine cœli.

capiti autem Equi proximat Aquarij dextra, totusq́; deinceps Aquarius.

„ Tum gelidum ualido de pectore frigus anhelans,
„ Corpore ſemifero magno Capricornus in urbe.
„ Quem cum perpetuo ueſtiuit lumine Titan,
„ Brumali flectens contorquet tempore currum.

hinc autem aſpicitur,
» Vt ſeſe emergens oſtendat Scorpius alte
» Poſteriore trahens flexum ui corporis arcum.
» Quem propter nitens pennis conuoluitur ales.
» At propter ſe Aquila ardenti cum corpore portat.
deinde Delphinus.
» Exinde Orion obliquo corpore nitens.
quem ſubſequens
» Feruidus ille Canis ſtellarum luce refulget.
Poſt Lepus ſubſequitur,
» Curriculum nunquam defeſſo corpore ſedans.
» At Canis ad caudam ſerpens prolabitur Argo.
» Hanc Aries tegit, & ſquamoſo corpore Piſces,
» Fluminis illuſtri tangentem corpore ripas.
quam longe ſerpentem & manan tem
» aſpicies, proceraq; uincla uidebis,
» Quæ retinent Piſces caudarum à parte locata.
» Inde Nepæ cernes propter fulgentis acumen
» Aram, quam flatu permulcet ſpiritus auſtri.
propter quæ Centaurus
» Cedit Equi partis properans ſubmergere Chelis.
» Hinc dextram porgens, quadrupes quã uaſta tenetur,
» Tendit, & illuſtrem truculentus cædit ad aram.
» Hic ſeſe infernis è partibus erigit Hydra:
cuius longe corpus eſt fuſum:
» In medioq; ſinu fulgens cratera relucet.
» Extremam nitens plumato corpore Coruus
» Roſtro tundit: & hic Geminis eſt ille ſub ipſis
» Ante Canem, graio Procyon qui nomine fertur.
hæc omnis deſcriptio ſiderũ, atque hic tãtus cœli ornæ

tus, ex corporibus huc, & illuc casu, et temere cócursantibus potuisse effici cuiquã sano uideri potest? aut uero alia quæ natura mentis et rationis expers hæc efficere potuit, quæ nõ modo ut fierent, ratione eguerũt, sed intelligi qualia sint, sine summa ratione non possunt? nec uero hæc solũ admirabilia, sed nihil maius, quàm quòd ita stabilis est mundus, atque ita cohæret ad permanendum, ut nihil ne excogitari quidẽ possit aptius: omnes enim partes eius undiq; medium locum capessentes, nitũtur æquabiliter: maxime corpora autem inter se iuncta permanent, cũ quodam quasi uinculo circundata colligantur: quod facit ea natura, quæ per omnem mundum omnia mente, & ratione conficiens funditur, & ad medium rapit, & cõuertit extrema. quo circa si mũdus globosus est, ob eamq; causam omnes eius partes undiq; æquales ipsæ per se atq; inter se continentur: cõtingere idem terræ necesse est ut omnibus eius partibus in mediũ uergentibus (id autem mediũ infimũ in sphæra est) nihil interrũpat, quo labefactari possit tanta contentio grauitatis, & ponderum. eademq; ratione mare, cum supra terram sit, medium tamen terræ locum expetens, conglobatur undique æqualiter, neque redũdat unquã, neq; effunditur. huic autẽ cõtinens aer fertur ille quidem leuitate sublimi, sed tamen in omnes partes se ipse fundit: itaque & mari cõtinuatus, & iunctus est, & natura fertur ad cœlũ; cuius tenuitate, & calore temperatus, uitalem, & salutarem spiritũ præbet animãtibus. quem cõplexa summa pars cœli quæ æther dicitur, & suũ retinet ardorem tenuem, et nulla admistione cõcretũ, et

cum aeris extremitate coniungitur. In æthere autem astra uoluuntur: quæ se & nixu suo conglobata cōtinent; & forma ipsa figuraq́; sua momenta sustentāt: sunt enim rotūda: quibus formis, ut ante dixisse uideor, minime noceri potest. sunt autem stellæ natura flāmeæ: quocirca terræ, maris, aquarū uaporibus aluntur ijs, qui à sole ex agris tepefactis, et ex aquis excitātur: quibus altæ, renouatæq́; stellæ, atque omnis æther refundunt eadem, & rursum trahūt in idem, nihil ut ferè intereat, aut admodū paululū, quod astrorū ignis, & ætheris flamma consumat. ex quo euenturū nostri putant id, de quo Panætium addubitare dicebāt, ut ad extremum omnis mundus ignesceret, cum humore cōsumpto, neque terra ali posset, neque remearet aer, cuius ortus aqua omni exhausta esse non posset: ita relinqui nihil præter ignem: à quo rursum animāte, ac deo renouatio mūdi fieret, atque idē ornatus oriretur. nolo in stellarū ratione multus uobis uideri, maximeq́; earū, quæ errare dicūtur: quarū tantus est concentus ex dissimillimis motibus, ut cum summa Saturni refrigeret, media Martis incendat, his interiecta Iouis illustret, & temperet, infraq́; Martem duæ soli obediant, ipse sol mundū omnē sua luce cōpleat, ab eoq́; luna illuminata grauiditates, et partus afferat, maturitatesq́; gignendi, quæ copulatio rerū, & quasi consentiens ad mundi incolumitatem coagmentatio naturæ quem nō mouet, hunc horum nihil unquam reputauisse certo scio. Age ut à cœlestibus rebus ad terrestres ueniamus: quid est in his, in quo non naturæ ratio intelligentis appareat? principio, eorum, quæ gignuntur è terra,

ſtirpes & ſtabilitatem dant ijs,quæ ſuſtinent,et ex ter ra ſuccum trahunt,quo alantur ea,quæ radicibus con tinentur,obducunturq; libro aut cortice trunci, quo ſint à frigoribus,et à caloribus tutiores.iam uero uites ſic clauiculis adminicula,tanquam manibus,apprehen dunt,atque ita ſe erigũt,ut animãtes quin etiã à cau libus, braſſicisq;,ſi propè ſati ſint, ut à peſtiferis, & nocentibus refugere dicuntur,nec eos ulla ex parte cõ tingere.animantiũ uero quãta uarietas eſt? quãta ad eã rem uis,ut in ſuo quoque genere permaneãt? qua- rum aliæ corijs tectæ ſunt,aliæ uillis ueſtitæ,aliæ ſpinis hirſutæ: pluma alias,alias ſquama uidemus obductas, alias eſſe cornibus armatas,alias habere effugia penna rum. paſtũ autem animãtibus large & copioſe natu- ra eũ,qui cuique aptus erat,cõparauit.enumerare poſ ſum,ad eũ paſtum capeſſendum,conficiendumq; quæ ſit in figuris animantiũ, & quàm ſolers ſubtiliſq; de- ſcriptio partiũ,quamq; admirabilis fabrica membrorũ: omnia enim,quæ quidẽ intus incluſa ſunt,ita nata,at que ita locata ſunt,ut nihil eorũ ſuperuacaneũ ſit, ni hil ad uitã retinẽdã nõ neceſſariũ.dedit autẽ eadẽ na tura beluis,& ſenſum, & appetitũ, ut altero conatũ haberent ad naturales paſtus capeſſendos,altero ſecer- nerẽt peſtifera à ſalutaribus. iam uero alia animalia gradiẽdo,alia ſerpẽdo ad paſtũ accedũt, alia uolãdo, alia nando,cibumq; partim oris hiatu,& dentibus ip ſis capeſſunt,partim unguiũ tenacitate arripiunt, par tim aduncitate roſtrorũ:alia ſugunt,alia carpunt, alia uorãt,alia mãdunt. atque etiã aliorũ ea eſt humilitas, ut cibum terreſtrem roſtris facile contingant. quæ au

tem altiora ſunt, ut anſeres, ut cygni, ut grues, ut cameli, adiuuantur proceritate collorum. manus etiā data elephantis, quia propter magnitudinem corporis difficiles aditus habebant ad paſtum. at quibus beſtijs erat is cibus, ut alius generis beſtijs ueſcerentur; aut uires natura dedit, aut celeritatem: data eſt quibuſdā etiam machinatio quædam atque ſolertia: ut in araneolis, aliæ quaſi rete texunt, ut, ſi quid inhæſerit, cōficiant; aliæ autem ut ex inopinato obſeruāt, et, ſi quid incidit, arripiunt, idq́; conſumunt. Pinna uero (ſic enim græce dicitur) duabus grandibus patula conchis cum parua ſquilla quaſi ſocietatem coit comparandi cibi. itaque cum piſciculi parui concham hiantem innatauerint, tum admonita à ſquilla pinna morſu cō primit conchas. ſic diſſimilimis beſtiolis cōmuniter cibus quæritur, in quo admirandum eſt, cōgreſſu ne aliquo inter ſe, an iam inde ab ortu naturæ ipſæ congregatæ ſint. eſt etiam admiratio non nulla in beſtijs aquatilibus ijs, quæ gignūtur in terra: ueluti crocodili, fluuiatileſq́; teſtudines, quædamq́; ſerpentes ortæ extra aquam, ſimul ac primum niti poſſunt, aquam perſequuntur. quin etiam anatum oua gallinis ſæpe ſuppo nimus: ex quibus pulli orti primum aluntur ab ijs, ut à matribus; deinde eas relinquunt, à quibus excluſi, fotiq́; ſunt, & effugiunt, cum primum aquam quaſi naturalem domum uidere potuerunt. tantam ingenuit animantibus conſeruandi ſui natura cuſtodiam. legi etiam ſcriptum, eſſe auem quandam, quæ Platalea nominetur: eam ſibi cibum quærere aduolantem ad eas aues, quæ ſe in mari mergerent: quem cum

emersissent, piscemq; cepissent, usque eò premere earum capita mordicus, dum illæ captum amitterent: id quod ipsa inuaderet. eademq; hæc auis scribitur conchis se solere complere, easq;, cum stomachi calore concoxerit, euomere, atque ita elligere ex ijs, quæ sunt esculenta. Ranæ autem marinæ dicuntur obruere sese arena solere, & moueri propè aquam; ad quas quasi ad escam pisces cum accesserint, confici à ranis atque consumi. Miluo est quoddam bellum naturale cum coruo. ergo aliter alterius, ubicunque nactus est, oua frangit. Illud uero ab Aristotele animaduersum, à quo pleraque, quis potest non mirari? Grues, cum loca calidiora petentes maria transmittunt, trianguli formam efficere: eius autem summo angulo aer ab ijs aduersus pellitur: deinde sensim ab utroque latere, tanquam remis, ita pennis cursus auium leuatur. basis autem trianguli, quam grues efficiunt, ea tanquam à puppi uentis adiuuatur, hæq; in tergo præuolantiũ colla & capita reponunt. quod quia ipse dux facere non potest, quia non habet ubi nitatur, reuolat, ut ipse quoque quiescat. in eius locum succedit ex ijs quæ acquieuerunt: eaq; uicissitudo in omni cursu conseruatur. Multa eiusmodi proferre possum: sed genus ipsum uidetis. Iam uero illa etiam notiora, quanto se opere custodiant bestiæ, ut in pastu circunspectent, ut in cubilibus delitescant. atque illa mirabilia. quid ea, quæ nuper, id est paucis ante seculis, medicorum ingenijs reperta sunt? uomitione canis purgare
* aluos ibes Aegyptiæ curãt. auditum est, pãtheras, quæ in barbaria uenenata carne caperẽtur, remediũ quod-

dam habere; quo cum eſſet uſæ, non morerentur: capras autem in Creta feras, cũ eſſent confixæ uenenatis ſagittis, herbam quærere, quæ dictamus uocaretur; quam cum guſtauiſſent, ſagittas excidere dicunt è corpore. ceruæq; paulo ante partum perpurgant ſe quadam herbula, quæ Seſelis dicitur. iam illa cernimus, ut contra metum, & uim ſuis ſe armis quæq; defendat. cornibus tauri, apri dentibus, morſu leones, aliæ fuga ſe, aliæ occultatione tutãtur: atramenti effuſione ſepiæ, torpore torpedines. multæ etiã inſectantes odoris intolerabili fœditate depellũt. ut uero perpetuus mundi eſſet ornatus, magna adhibita cura eſt à prouidẽtia deorum, ut ſemper eſſent & beſtiarum genera, & arborum, omniumq; rerum, quæ altæ aut radicibus à terra aut ſtirpibus continerentur. quæ quidem omnia eam uim ſeminis habent in ſe, ut ex uno plura generentur: idq; ſemen incluſum eſt in intima parte earum baccarum, quæ ex quaque ſtirpe funduntur: iiſdemq; ſeminibus & homines affatim naſcuntur, et terræ eiuſdẽ generis ſtirpium renouatione complentur. quid loquar, quanta ratio in beſtiis ad perpetuam conſeruationem earum generis appareat? nam primum aliæ mares, aliæ fœminæ ſunt: quod perpetuitatis cauſa machinata natura eſt. deinde partes corporis & ad procreandum, & ad concipiendum aptiſſimæ, & in mari, & in fœmina commiſcendorum corporum miræ libidines. cum autem in locis ſemen inſedit, rapit omnem ferè cibum ad ſeſe, eoq; ſeptum fingit animal: quod cum ex utero elapſum excidit, in iis animantibus, quæ lacte aluntur, omnis ferè cibus matrũ

lacteſcere incipit,eaq́;,quæ paulo ante nata ſunt, ſine magiſtro,duce natura mãmas appetunt,earumq́; ubertate ſaturantur.atque ut intelligamus nihil horũ eſſe fortuitum,& hæc omnia eſſe prouidæ,ſolertiſq́; naturæ:quæ multiplices fœtus procreant,ut ſues, ut canes , his mammarum data eſt multitudo:quas eaſdem paucas habent eæ beſtiæ,quæ pauca gignunt.quid dicam, quantus amor beſtiarũ ſit in educandis cuſtodiendisq́; ijs,quæ procreauerint,uſque ad eum finem , dum poſſint ſe ipſa defendere?etſi piſces,ut aiunt,oua cum genuerunt,relinquũt:facile enim illa aqua & ſuſtinentur,& fœtum fundunt.teſtudines autem,& crocodilos dicunt,cum in terra partũ ediderint,obruere oua, deinde diſcedere.ita & naſcuntur,& educantur ipſa per ſeſe.iam gallinæ,aueſq́; reliquæ & quietum requirunt ad pariendum locum,& cubilia ſibi,nidoſq́; conſtruunt,eoſq́; quàm poſſunt molliſſime ſubſternũt, ut quamfacillime oua ſeruentur. ex quibus pullos cũ excluſerint,ita tuentur,ut & pennis foueant,ne frigore lædantur;&,ſi eſt calor,à ſole ſe opponant. cũ autem pulli pinnulis uti poſſunt,tũ uolatus eorũ matres proſequuntur,reliqua cura liberantur.accedit etiã ad nõnullorum animantium, & earũ rerũ , quas terra gignit,conſeruationem,& ſalutem,hominum etiam ſolertia,& diligentia.nam multæ & pecudes , & ſtirpes ſunt,quæ ſine procuratione hominũ ſaluæ eſſe nõ poſſunt.magnæ etiam opportunitates ad cultum hominum,atque abundantiã aliæ alijs in locis reperiuntur. Aegyptum Nilus irrigat;& cum tota æſtate obrutã , oppletamq́; tenuit,tum recedit,mollitoſq́; & oblima=

tos agros ad serendum relinquit. Mesopotamiam ferti lem efficit Eufrates: in quam quotannis quasi nouos agros inuehit. Indus uero, qui est omniũ fluminũ maximus, non aqua solum agros lætificat, & mitigat, sed eos etiam conserit: magnam enim uim seminũ secũ frumenti, & similiũ dicitur deportare. multaq; alia in alijs locis cõmemorabilia proferre possum, multos fertiles agros alios aliorũ fructuum. sed illa quanta benignitas naturæ, quòd tam multa ad uescendum tam uaria, tamq; iucunda gignit? neque ea uno tempore anni: ut semper & nouitate delectemur, & copia. quàm tempestiuos autem dedit, quàm salutares nõ modo hominum, sed etiam pecudum generi, ijs denique omnibus, quæ oriuntur è terra, uentos etesias? quorum flatu nimij temperantur calores. ab ijsdem etiam maritimi cursus celeres, & certi diriguntur. multa prætereunda sunt, & tamen multa dicuntur. enumerari enim non possunt fluminum opportunitates, æstus maritimi, multũ accedentes, & recedentes, montes uestiti, atque siluestres, salinæ ab ora maritima remotissimæ. medicamentorũ salutarium plenissimæ terræ, artes denique innumerabiles ad uictum, & ad uitam necessariæ. iam diei noctisq; uicissitudo conseruat animantes, tribuens aliud agendi tempus, aliud quiescendi. sic undique omni ratione concluditur, mente, consilioq; diuino omnia in hoc mundo ad salutem omnium, conseruationemq; admirabiliter administrari. sin quæret quispiam, cuiusnam causa tãtarũ rerũ molitio facta sit, arborum ne & herbarum, quæ quanquam sine sensu sunt, tamen à natura sustinentur? at

id quidem absurdum est. an bestiarum? nihilo probabilius, deos mutarum, & nihil intelligentium causa tantũ laborasse. quorũ igitur causa quis dixerit effectum esse mundum? eorum scilicet animantium, quæ ratione utuntur. hi sunt dij, & homines: quibus profecto nihil est melius: ratio est enim, quæ præstat omnibus: itaq; fit credibile, deorum & hominum causa factum esse mundum, quæq; in eo sint omnia. faciliusq; intelligetur, à dijs immortalibus hominibus esse prouisum, si erit tota hominis fabricatio perspecta, omnisq; humanæ naturæ figura, atq; perfectio. nam cum tribus rebus animantium uita teneatur, cibo, potione, spiritu, ad hæc omnia percipienda os est aptissimũ, quod adiunctis naribus spiritu augetur. dentibus autem in ore constructis manditur, atq; ab his extenuatur, & mollitur cibus. eorum aduersi acuti morsu diuidunt escas, intimi autem cõficiunt, qui gemini uocãtur: quæ cõfectio etiam à lingua adiuuari uidetur. linguã autem ad radices eius hærens excipit stomachus: quò primũ illabũtur ea, quæ accepta sunt ore. is utraque ex parte tonsillas attingens, palato extremo, atq; intimo terminatur. atq; is agitatione & motibus linguæ cum depulsum, & quasi detrusum cibum accepit, depellit. ipsius autẽ partes eæ, quæ sunt infra id, quod deuoratur, dilatantur; quæ autem supra, contrahuntur. sed cum aspera arteria (sic enim à medicis appellatur) ostium habeat adiunctũ linguæ radicibus, paulo supra, quàm ad linguam stomachus annectitur; eaq; ad pulmones usq; pertineat, excipiatq; animam eã, quæ ducta sit spiritu, eãdemq; à pulmonibus respiret, & red

dat: tegitur quasi quodam operculo. quod ob eam causam datum est, ne, si quid in eam cibi forte incidisset, spiritus impediretur. sed cum alui natura, subiecta stomacho, cibi, & potionis sit receptaculum, pulmones autem, & cor extrinsecus spiritum adducant: in aluo multa sunt mirabiliter effecta: quæ cõstant ferè è neruis. est autem multiplex, & tortuosa, arcetq;, & continet siue illud aridum est, siue humidum quod recipit, ut id mutari, & concoqui facile possit: eaq; tũ astringitur, tum relaxatur, atq; omne, quod accepit, cogit, & confundit: ut facile & calore, quem multum habet, & terendo cibo, & præterea spiritu omnia cocta, atq; confecta in reliquum corpus diuidantur. in pulmonibus autem inest raritas quædam, & assimilis spongijs mollitudo, ad hauriendum spiritum aptissima: qui tum se contrahunt aspirantes, tum spiritu dilatant, ut frequenter ducatur cibus animalis, quo maxime aluntur animantes. ex intestinis autem et aluo secretus à reliquo cibo succus is, quo alimur, pmanat ad iecur per quasdam à medio intestino usq; ad portas iecoris (sic enim appellant) ductas, et directas uias, quæ pertinent ad iecur, eiq; adhærent. atq; inde aliæ pertinẽtes sunt, per quas cadit cibus à iecore dilapsus. ab eo cibo cũ est secreta bilis, ijq; humores, qui ex renibus profunduntur, reliqua se in sanguinem uertunt, ad easdemq; portas iecoris confluunt, ad quas omnes eius uiæ pertinent: per quas lapsus cibus ex hoc ipso loco in eã uenã, quæ caua appellatur, confunditur, pq; eã ad cor confectus iam coactusq; perlabitur: à corde autem in totũ corpus distribuitur per uenas admodũ

multas, in omnes partes corporis pertinentes. quemadmodum autem reliquiæ cibi depellantur tũ aſtringẽtibus ſe inteſtinis, tum relaxantibus, haud ſanè difficile dictu eſt, ſed tamen prætereũdum eſt, ne quid habeat iniucunditatis oratio. illa potius explicetur incredibilis fabrica naturæ. nã quæ ſpiritu in pulmones anima ducitur, ea caleſcit primum ab ipſo ſpiritu, deinde coagitatione pulmonum: ex eáq; pars redditur reſpirando, pars concipitur cordis parte quadam, quam uentriculum cordis appellãt: cui ſimilis alter adiunctus eſt, in quem ſanguis à iecore per uenam illã cauã influit. eóq; modo ex his partibus & ſanguis per uenas in omne corpus diffunditur, & ſpiritus p arterias. utræq; autem crebræ, multæq; toto corpore intextæ uim quãdam incredibilem artificioſi operis, diuiniq; teſtantur. quid dicam de oſſibus? quæ ſubiecta corpori mirabiles commiſſuras habent, & ad ſtabilitatem aptas, & ad artus finiendos accommodatas, & ad motum, & ad omnem corporis actionem. huc adde neruos, à quibus artus continentur; eorumq; implicationem toto corpore pertinentem: qui, ſicut uenæ, & arteriæ à corde tractæ, & profectæ, in corpus omne ducuntur. ad hanc prouidentiam naturæ tam diligentem, tamq; ſolertem adiungi multa poſſunt, è quibus intelligatur, quantæ res hominibus à deo, quamq; eximiæ tributæ ſint: qui primum eos humo excitatos celſos, et erectos conſtituit, ut deorum cognitionem, cœlum intuentes, capere poſſent. ſunt enim è terra homines nõ ut incolæ, atque habitatores, ſed quaſi ſpectatores ſuperarum rerum, atque cœleſtium: quarum ſpectaculum ad nul

lum aliud genus animãtium pertinet. sensus autẽ in terpretes ac nuncij rerum, in capite tanquam in arce mirifice ad usus necessarios & facti, & collocati sunt. nam oculi, tanquã speculatores, altissimũ locũ obtinẽt; ex quo plurima cõspicientes, fungantur suo munere. & aures cum sonum recipere debeant, qui natura in sublime fertur; recte in altis corporum partibus collo-catæ sunt. itemq; nares, eo quòd omnis odor ad supe-riora fertur, recte sursum sunt: & quòd cibi & potio nis iudicium magnum earum est, non sine causa uici nitatẽ oris secutæ sunt. iam gustatus, qui sentire eorũ, qbus uescimur, genera debet, habitat in ea parte oris, qua esculentis, & poculentis iter natura patefecit. tactus autẽ toto corpore æquabiliter fusus est, ut om-nes ictus, omnesq; nimios & frigoris, & caloris appul sus sentire possimus. atque ut in ædificijs architecti auertũt ab oculis & naribus dominorũ ea, quæ pro-fluentia necessario tetri essent aliquid habitura: sic natura res similes procul amandauit à sensibus. quis uero opifex, præter naturã, qua nihil potest esse calli-dius, tantã solertiã persequi potuisset in sensibus? quæ primũ oculos membranis tenuissimis uestiuit, et sepsit: quas primũ perlucidas fecit, ut per eas cerni posset; fir mas autẽ, ut cõtinerentur. sed lubricos oculos fecit, & mobiles, ut & declinarent, si quid noceret; et aspectũ, quò uellent, facile cõuerterent. aciesq; ipsa, qua cerni mus, quæ pupilla uocatur, ita parua est, ut ea, quæ no cere possint, facile uitet. palpebræq;, quæ sunt tegumẽ ta oculorum, mollissimæ tactu, ne læderent aciẽ, apris sime factæ et ad claudẽdas pupillas, ne quid incideret;

& ad

& ad aperiendas: idq; prouidit ut identidẽ fieri possset cum maxima celeritate. munitaéq; sunt palpebræ tan quã uallo pilorum: quibus & apertis oculis, si quid incideret, repelleretur; & somno conniuentibus, cũ oculis ad cernendũ non egeremus, ut qui tanquã inuoluti quiescerẽt. latent præterea utiliter, & excelsis undique partibus sepiuntur. primum enim superiora super cilijs obducta sudorẽ à capite, & fronte defluentẽ, repellunt, genæ deinde ab inferiore parte tutantur subiectæ, leuiterq; eminentes. nasus ita locatus est, ut quasi murus oculis interiectus esse uideatur. auditus autem semper patet: eius enim sensu etiam dormientes egemus. à quo cum sonus est acceptus, etiam e somno excitamur. flexuosum iter habet, ne quid intrare possit, si simplex & directũ pateret. prouisum etiam, ut si qua minima bestiola conaretur irrũpere, in sordibus aurium, tanquam in uisco, inhæresceret. extra autem eminent, quæ appellantur aures, & tegendi causa factæ, tutãdiq; sensus, & ne adiectæ uoces laberẽtur, atque errarent, priusquã sensus ab his pulsus esset. sed duros, & quasi corneolos habent introitus, multisq; cũ flexibus, ꝙ his naturis relatus amplificatur sonus. quocirca & in fidibus testudine resonatur, aut cornu: & ex tortuosis locis, & inclusis referuntur ampliores. similiter nares, quæ semper propter necessarias utilitates patent, cõtractiores habẽt introitus, ne quid in eas, quod noceat, possit peruadere: humoremq; semper habent ad puluerem multaq; alia repellenda non inutilem. gustatus præclare septus est: ore enim continetur, & ad usum apte, & ad incolumitatis custodiam. omnisq;

sensus hominum multo antecellit sensibus bestiarum. primum enim oculi in ijs artibus, quarum iudiciũ est oculorum, in pictis, fictis, cælatisq; formis, in corporum etiam motione, atque gestu multa cernunt subtilius: colorum etiam, & figurarum tum uenustatem, atque ordinem, &, ut ita dicam, decentiam oculi iudicant: atque etiam alia maiora: nam & uirtutes, & uitia cognoscunt; iratum, propitium, lætantem, dolentem, fortem, ignauum, audacem, timidumq; cognoscunt. aurium item est admirabile quoddam artificiosumq; iudicium, quo iudicatur & in uocis, & in tibiarum, neruorumq; cantibus uarietas sonorum, interualla, distinctio, & uocis genera permulta, canorum, fuscum; leue, asperum; graue, acutum; flexibile, durum; quæ hominũ solum auribus iudicantur. nariumq; item, & gustandi, et aperte tangẽdi magna iudicia sunt. ad quos sensus capiendos, & perfruendos plures etiam, quàm uellem, artes repertæ sunt. perspicuum est enim, quò cõpositionem unguentorũ, quò ciborum conditiones, quò corporũ lenocinia processerint. iam uero animũ ipsum, mentemq; hominis, rationem, consilium, prudentiam, qui nõ diuina cura perfecta esse perspicit, is his ipsis rebus mihi uidetur carere. de quo dum disputarem, tuã mihi dari uelim Cotta eloquentiã. quo enim tu illa modo diceres? quãta primum intelligentia, deinde consequentium rerum cum primis coniunctio, & comprehensio esset in nobis: ex quo uidelicet, quid ex quibusque rebus efficiatur, idq; ratione, concludimus: singulasq; res diffinimus, circunscripteq; complectimur: ex quo sci=

entia intelligitur quam uim habeat, qualis sit: qua ne in deo quidem est res ulla præstantior. quãta uero illa sunt, quæ uos Academici infirmatis, & tollitis, quòd & sensibus, & animo ea, quæ extra sunt, percipimus, atque comprehendimus. ex quibus collatis inter se, & comparatis artes quoque efficimus, partim ad usum uitæ, partim ad oblectationẽ necessarias. iam uero domina rerum, ut uos soletis dicere, eloquendi uis quàm est præclara, quamq́; diuina? quæ primum efficit, ut ea, quæ ignoramus, discere, & ea, quæ scimus, alios docere possimus. deinde hac cohortamur, hac persuademus, hac consolamur afflictos, hac deducimus perterritos à timore, hac gestientes comprimimus, hac cupiditates, iracundiasq́; restinguimus. hæc nos iuris, legum, urbium societate deuinxit, hæc à uita immani, & fera segregauit. ad usum autem orationis, incredibile est, nisi diligenter attenderis, quãta opera machinata natura sit. primum enim à pulmonibus arteria usque ad os intimum pertinet: per quam uox principium à mente ducens, percipitur, & funditur. deinde in ore sita lingua est, finita dentibus. ea uocem immoderate profusam fingit, & terminat: quæ sonos uocis distinctos & pressos efficit, cũ & ad dentes, & ad alias partes pellit oris. itaque plectri similem linguam nostri solent dicere, cordarum dentes, nares cornibus ijs, qui ad neruos resonant in cãtibus. quàm uero aptas, quamq́; multarum artium ministras manus natura homini dedit? digitorum enim contractio facilis, facilisq́; porrectio, propter molles commissuras, & artus, nullo in motu laborat. itaque

ad pingendum, ad fingendum, ad sculpendum, ad nervorum eliciēdos sonos, ac tibiarum apta manus est ad motione digitorum. atq; hæc oblectationis, illa necessitatis. cultus dico agrorū, extructionesq; tectorū, tegumēta corporum uel texta, uel suta, omnemq; fabricā æris, & ferri: ex quo intelligitur, adinuenta animo, percepta sensibus, adhibitis opificum manibus omnia nos cōsecutos, ut tecti, ut uestiti, ut salui esse possimus, urbes, muros, domicilia, delubra haberemus. iam uero operibus hominum, id est manibus, cibi etiam uarietas inuenitur & copia. nam & agri multa ferunt manu quæsita, quæ uel statim consumantur, uel mandentur condita uetustati: & præterea uescimur bestijs & terrenis, & aquatilibus, & uolatilibus, partim capiendo, partim alendo. efficimus etiam domitu nostro quadrupedum uectiones: quorū celeritas, atq; uis nobis ipsis affert uim, & celeritatem. nos onera quibusdam bestijs, nos iuga imponimus: nos elephantorū acutissimis sensibus, nos sagacitate canum ad utilitatem nostram abutimur: nos è terræ cauernis ferrum elicimus, rem ad colendos agros necessariam: nos æris, argenti, auri uenas penitus abditas inuenimus, & ad usum aptas, & ad ornatum decoras: arborum autem confectione, omniq; materia, & culta, & siluestri, partim ad calefaciendum corpus igni adhibita, et ad mitigandum cibum utimur, partim ad ædificandum, ut tectis septi frigora, caloresq; pellamus. magnos uero usus affert ad nauigia facienda. quorum cursibus suppeditantur omnes undique ad uitam copiæ: quasq; res uiolentissimas natura genuit, earum mode

rationem nos soli habemus; maris, atque uentorum, propter nauticarum rerum scientiam: plurimisq; maritimis rebus fruimur, atque utimur. terrenorum itẽ cõmodorum omnis est in homine dominatus. nos campis, nos montibus fruimur: nostri sunt amnes, nostri lacus: nos fruges serimus, nos arbores: nos aquarum inductionibus terris fœcunditatem damus: nos flumina arcemus, dirigimus, auertimus; nostris denique manibus in rerum natura quasi alterã naturam efficere conamur. quid uero? hominum ratio non in cœlum usque penetrauit? soli enim ex animantibus nos astrorum ortus, obitus, cursusq; cognouimus: ab hominũ genere finitus est dies, mensis, annus: defectiones solis & lunæ cognitæ, prædictæq; in omne posterum tempus, quæ, quantæ, quando futuræ sint. quæ contuens animus, accipit ab his cognitionem deorum, ex qua oritur pietas: cui coniuncta iustitia est, reliquæq; uirtutes: ex quibus uita beata existit, par & similis deorum, nulla re, nisi immortalitate, quæ nihil ad bene uiuendum pertinet, cedens cœlestibus. Quibus rebus expositis, satis docuisse uideor, hominis natura quanto omnes anteiret animantes. ex quo debet intelligi, nec figuram, situmq; membrorum, nec ingenijs mentisq; uim talem effici potuisse fortuna. Restat, ut doceam, atque aliquando perorem, omnia, quæ sint in hoc mundo, quibus utantur homines, hominum causa facta esse, & parata. Principio ipse mũdus deorum hominumq; causa factus est: quæq; in eo sunt omnia, ea parata ad fructum hominũ, & inuẽta sunt. est enim mundus quasi communis deorum atq; homi-

num domus,aut urbs utrorunque. ſoli enim ratione utentes iure,ac lege uiuunt. ut igitur Athenas,& Lacedæmonem,Athenienſium, Lacedæmoniorũq; cauſa putandũ eſt conditas eſſe;omniaq;,quæ ſint in his urbibus,eorũ populorũ recte eſſe dicũtur:ſic quæcunque ſunt in omni mũdo,deorũ,atq; hominũ putáda ſunt. iam uero circuitus ſolis, et lunæ,reliquorumq; ſiderũ, quanquam etiam ad mũdi cohærentiam pertinent,tamen & ſpectaculũ hominibus præbent:nulla eſt enim inſatiabilior ſpecies,nulla pulchrior,& ad rationẽ ſolertiamq; præſtãtior:eorum enim curſus demetiti, maturitates temporum,et uarietates,mutationesq; cognouimus.quæ ſi hominibus ſolis nota ſunt,hominũ cauſa facta eſſe iudicanda ſunt.Terra uero fœta frugibus, & uario leguminũ genere,quæ maxima largitate fũdit,ea ferarum ne,an hominũ cauſa gignere uidetur? quid de uitibus oliuetiſq; dicam? quarũ uberrimi lætiſſimiq; fructus nihil omnino ad beſtias pertinẽt.neq; enim ſerendi,neq; colendi,nec tẽpeſtiue demetẽdi,percipiẽdiq; fructus,neque cõdendi,ac reponẽdi ulla pecudum ſcientia eſt:earumq; omnium rerum hominũ eſt & uſus,& cura.ut fides igitur, & tibias eorũ cauſa factas dicendum eſt,qui illis uti poſſunt:ſic ea,quæ diximus,ſolis ijs confitendum eſt eſſe parata, qui utuntur.nec ſi quæ beſtiæ furantur aliquid ex his, aut rapiunt,illarũ quoque cauſa ea nata eſſe dicimus.neque enim homines murium,aut formicarũ cauſa frumentum condunt,ſed coniugum,& liberorũ,& familiarum ſuarũ.itaq; beſtiæ furtim,ut dixi,fruuntur, domini palàm,& libere.hominũ igitur cauſa eas rerum

copias comparatas, fatendũ est. nisi forte tanta ubertas, & uarietas pomorum, eorumq; iucundus nõ gustatus solum, sed odoratus etiam, & aspectus dubitationẽ affert, quin hominibus solis ea natura donauerit. tantumq; abest, ut hæc bestiarum etiam causa parata sint ut ipsas bestias hominum gratia generatas esse uideemus. quid enim oues aliud afferunt, nisi ut earum uillis confectis, atque cõtextis homines uestiantur? quæ quidem neque ali neque sustentari, neque ullũ fructũ edere ex se sine cultu hominũ, et curatione potuissent. canũ uero tã fida custodia, tamq; amãs dominorũ adulatio, tantumq; odiũ in externos, & tã incredibilis ad inuestigandũ sagacitas narium, tanta alacritas in uenando quid significat aliud, nisi se ad hominũ cõmoditates esse generatos? quid de bobus loquar? quorũ ipsa terga declarãt nõ esse se ad onus accipiendũ figurata: ceruices autem natæ ad iugum: tum uires humerorum, & latitudines ad aratra extrahẽda. quibus cũ terræ subigerentur fissione glebarum, ab illo aureo genere, ut poetæ loquuntur, uis nunquam ulla afferebatur.

» Ferrea tum uero proles exorta repente est,
» Ausáq; funestum prima est fabricarier ensem,
» Et gustare manu uictum domitumq; iuuencum.

tanta putabatur utilitas percipi ex bobus, ut eorũ uiscerib us uesci scelus haberetur. longum est multorum persequi utilitates, & asinorum: quæ certe ad hominum usum paratæ sunt. sus uero quid habet præter escam? cui quidem, ne putresceret, animam ipsam pro sale datam dicit esse Chrysippus. qua pecude, quòd

erat ad uescendũ hominibus apta, nihil genuit natura fœcundius. quid multitudinem, suauitatemq; pisciũ dicam? quid auium? ex quibus tanta percipitur uoluptas, ut interdum Pronœa nostra Epicurea fuisse uideatur. atque hæ ne caperentur quidem, nisi hominũ ratione, atque solertia: quanquam aues quasdam & alites, & oscines, ut nostri augures appellant, rerum augurandarum causa esse natas putemus. iam uero immanes & feras belluas nanciscimur uenando, ut et uescamur ijs, et exerceamur in uenando ad similitudinem bellicæ disciplinæ, & utamur domitis, & cõdoce factis, ut elephantis, multaq; ex earum corporibus remedia morbis, & uulneribus eligamus, sicut ex quibusdam stirpibus, & herbis, quarum utilitatis longinqui temporis uso, & periclitatione percepimus. totam licet animis tanquam oculis lustrare terram, mariaq; omnia cernere, & spatia frugifera, atque immensa cãporum, uestitusq; densissimos montium, pecudum pastus, tum incredibili cursus maritimos celeritate. nec uero tantum supra terram, sed etiam in intimis eius tenebris plurimarũ rerum latet utilitas; quæ ad usum hominum orta, ab hominibus solis inuenitur. Illud uero, quod uterque uestrũ fortasse arripiet ad reprehendendum; Cotta, quia Carneades libẽter in Stoicos inuehebatur; Velleius, quia nihil tam irridet Epicurus, quàm prædictionem rerum futurarum: mihi uidetur uel maxime confirmare deorum prouidẽtia consuli rebus humanis. est enim profecto diuinatio, quæ multis locis, rebus, temporibus apparet, tum in priuatis, tum maxime in publicis. multa cernunt aruspices: multa augu=

res prouident:multa oraculis declarantur,multa uati cinationibus,multa somnijs,multa portentis:quibus co gnitis,multæ sæpe res hominũ sentẽtia atque utilitate partæ,multa etiam pericula depulsa sunt. hæc igitur siue uis,siue ars, siue natura,ad scientiam rerum fu turarum homini profecto est,nec ab alio alicui,quàm à dijs immortalibus data. quæ si singula uos forte non mouent,uniuersa certe inter se connexa, atq; cõiũcta mouere debebunt.nec uero uniuerso generi hominũ solum,sed etiam singulis à dijs immortalibus cõsuli,et prouideri solet.licet enim contrahere uniuersitatẽ ge neris humani,eamq́; gradatim ad pauciores,postremo deducere ad singulos.nam si omnibus hominibus, qui ubique sunt,quacũq; in ora,ac parte terrarum ab hu iusce terræ,quam nos incolimus,continuatione distan tium,deos consulere censemus ob eas causas,quas ante diximus:his quoque hominibus cõsulunt, qui has no biscũ terras ab oriente ad occidentẽ colunt. sin autem his cõsulunt,qui quasi magnã quãdam insulam inco lunt,quam nos orbem terræ uocamus:etiam illis cõsu lunt,qui partes eius insulæ tenent,Europam, Asiam, Africam.ergo & earum partes diligunt, ut Romam. Athenas, Spartam, Rhodum: & earum urbium se paratim ab uniuersis singulos diligunt,ut Pyrrhi bello Curium,Fabricium, Coruncanum, primo Punico Ca latinum,Duillium,Metellum,Lutatium,secũdo Maxi mum,Marcellum,Africanum;post hos Paulum, Grac chum,Catonem,patrum'ue memoria Scipionẽ,Læliũ: multosq́; præterea et nostra ciuitas,et Græcia tulit sin gulares uiros:quorum neminem nisi iuuante deo ta

lem fuisse credendum est. quæ ratio poetas, maximeq; Homerũ impulit, ut principibus heroum, Vlyxi, Diomedi, Agamemnoni, Achilli, certos deos discriminũ, & periculorum comites adiungeret. Præterea ipsorum deorum sæpe præsentiæ, quales supra cõmemoraui, declarant ab his & ciuitatibus, & singulis hominibus cõsuli. quod quidẽ intelligitur etiam significationibus rerũ futurarum, quæ tum dormientibus, tum uigilantibus portenduntur. multa præterea ostentis, multa extis admonemur, multisq; rebus alijs: quas diuturnus usus ita notauit, ut artẽ diuinationis efficeret. nemo igitur uir magnus sine aliquo afflatu diuino unquam fuit. nec uero ita refellendum est, ut, si segetibus aut uinetis cuiuspiam tempestas nocuerit, aut si quid è uitæ cõmodis casus abstulerit, eum, cui quid horũ acciderit, aut inuisum deo, aut neglectũ à deo iudicemus. magna dij curant, parua negligunt. magnis autem uiris prosperæ semper omnes res: si quidem satis à nostris, & à principe philosophorum Socrate dictum est de ubertatibus uirtutis, & copijs. Hæc mihi ferè in mentem ueniebãt, quæ dicenda putarem de natura deorũ. tu autem Cotta, si me audias, eandem causam agas; teq; & principem ciuem putes, & Pontificem esse cogites, et, quoniã in utrãque partem uobis licet disputare, hãc potius sumas; eamq; facultatem disserendi, quã tibi à rhetoricis exercitationibus acceptã amplificauit Academia, huc potius cõferas: mala enim, & impia cõsuetudo est cõtra deos disputãdi, siue ex animo id fit, siue simulate.

M. TVLLII CICERONIS DE NATVRA DEORVM LIBER III.

Q Væ cum Balbus dixiſſet, tum ar=ridens Cotta, ſero, inquit, mihi Balbe præcipis quid defendã. ego enim, te diſputãte, quid contradi=cerem mecum ipſe meditabar, ne que tam refellendi tui cauſa, quàm ea, quæ minus intelligebã, requirendi. cum autem ſuo cuique iudicio ſit uten=dum, difficile factu eſt, me id ſentire, quod tu uelis. Hic Velleius, neſcis, inquit, quãta cũ expectatiõe Cotta ſim te auditurus: iucundius enim Balbo noſtro ſermo tuus cõtra epicurum fuit. præbebo igitur me tibi uiciſſim attentũ contra Stoicos auditorem: ſpero enim te, ut ſo les, bene paratũ uenire. Tũ Cotta, ſi mehercule, in=quit, Vellei: neque enim mihi par ratio cũ Lucilio eſt ac tecũ fuit. Qui tandem, inquit ille? Quia mihi ui detur Epicurus ueſter de dijs immortalibus nõ magno pere pugnare. tantũ modo negare deos eſſe nõ audet, ne quid inuidiæ ſubeat, aut criminis. cum uero deos ni hil agere, nihil curare cõfirmat, mẽbriſq; humanis eſſe præditos, ſed eorũ membrorũ uſum nullũ habere, lude re uidetur, ſatiſq; putare, ſi dixerit, eſſe quandam bea tam naturã, & æternam. à Balbo autem animaduer=tiſti credo quã multa dicta ſint, quamq;, etiã ſi minus uera tamẽ apta inter ſe, & cohærentia, itaq; cogito, ut

dixi, non tam refellere eius orationē, quàm ea, quæ minus intellexi, requirere. quare Balbe tibi permitto, respōdere ne mihi malis de singulis rebus quærēti ex te ea quæ parū accepi, an uniuersam audire orationē meā. Tū Balbus, ego uero, si quid explanari tibi uoles, respōdere malo: sin me interrogare, nō tam intelligēdi causa, quàm refellendi; utrum uoles, faciam; uel ad singula, quæ requires, statim respondebo; uel, cum perorarís, ad omnia. Tum Cotta, optime, inquit. quamobrē sic agamus, ut nos ipsa ducit oratio. sed antequam de re, pauca de me. non enim mediocriter moueor auctoritate tua Balbe, orationeq́; ea, quæ me in perorādo cohortabatur, ut meminissem, me et Cottā esse, et Pontificē. quod eò credo ualebat, ut opiniones, quas à maioribus accepimus de dijs immortalibus, sacra, cerimonias, religionesq́; defenderem. ego uero eas defendam, sēperq́; defendi: nec me ex ea opinione, quā à maioribus accepi de cultu deorum immortalium, ullius unquā oratio aut docti, aut indocti mouebit. sed cum de religione agitatur, T. Coruncanum, P. Scipionem, P. Scæuolā, Pōtifices maximos, non Zenonem, aut Cleanthem, aut Chrysippum sequor; habeoq́; C. Lælium augurem, eundem sapientem: quem potius audiam de religione dicētem in illa oratione nobili, quàm quenquam principē Stoicorum. cumq́; omnis populi R. religio in sacra & in auspicia diuisa sit; tertiū adiunctum sit, si quid prædictionis causa ex portentis, & monstris Sibyllæ interpretes, aruspicesúe monuerunt: harum ego religionum nullam unquam contemnendam putaui; mihiq́; ita persuasi, Romulum auspicijs, Numam sacris constitutis

fundamenta iecisse nostræ ciuitatis: quæ nũquam pro fecto sine summa placatione deorũ immortalium tan ta esse potuisset. Habes Balbe, quid Cotta, quid Ponti fex sentiat. fac nũc ergo intelligam, tu quid sentias: à te enim philosopho rationẽ accipere debeo religionis, maioribus autem nostris, etiam nulla ratione reddita, credere. Tum Balbus, quam igitur à me rationem, inquit, Cotta desideras? Et ille, quadripartita, inquit, fuit diuisio tua: primũ ut uelles docere deos esse: dein de quales essent: tum ab his mundum regi: postremo consulere eos rebus humanis. hæc, si recte memini, par titio fuit. Rectissime, inquit Balbus: sed expecto, quid requiras. Tũ Cotta, primũ quidq; uideamus, inquit: etsi id est primũ, quod inter omnes, nisi admodũ impios, cõuenit, mihi quidẽ ex animo exuri nõ potest, esse deos. id tamen ipsum, quod mihi persuasum est, esse deos auctoritate maiorum, cur ita sit nihil tu me doces. Quid est, inquit Balbus, si tibi persuasum est, cur à me uelis discere? Tũ Cotta, quia sic aggredior, inquit, ad hanc disputationem, quasi nihil unquã au dierim de dijs immortalibus, nihil cogitauerim, rudem me discipulum & integrũ accipe, & ea, quæ requiro, doce. Dic igitur, quid requiras. Ego ne? primum illud, cur, quod perspicuum in istam partem, ne egere quidem oratione dixisses, quod esset conspicuum, & inter omnes constaret, de eo ipso tam multa dixeris?

Quia te quoq;, inquit, animaduerti Cotta sæpe, cũ in foro diceres, quã plurimis posses argumentis onera re iudicem, si modo eam facultatem tibi daret causa. atq; hoc idem & philosophi faciunt, & ego, ut potui,

feci.tu autem, qui id quæris, similiter facis, ac si me roges, cur te duobus cōtuear oculis, & non altero tantum, cum idem uno assequi possim. Tū Cotta, quàm simile istud sit, inquit, tu uideris. nā ego neque in causis, si quid est euidens, de quo inter omnes cōueniat, argumentari soleo; perspicuitas enim argumētatione eleuatur: nec, si id facerem in causis forensibus, idem facerem in hac subtilitate sermonis. cur cōtuereris autē altero oculo, causa nō esset, cū idem obtutus esset amborum, & cum rerum natura, quam tu sapientē esse uis, duo lumina ab animo ad oculos perforata nos habere uoluisset. sed quia nō cōfidebat tā esse id perspicuū, quàm tu uelis, propterea multis argumentis deos esse docere uoluisti. mihi enim unum satis erat, ita nobis maiores nostros tradidisse. sed tu auctoritates omnes contemnis, ratione pugnas. patere igitur, rationē meam cum tua ratione contendere. Affers hæc omnia argumenta, cur dij sint: remq; mea sententia minime dubiam, argumentando dubiam facis. mandaui enim memoriæ non numerum solum, sed etiā ordinē argumentorum tuorum. primum fuit, cum cœlum suspexissemus, statim nos intelligere esse aliquod numen, quo hæc regantur. ex hoc illud etiam,

» Aspice hoc sublime candens, quē inuocant omnes Iouē

quasi uero quisquā nostrum, istum potius, quàm Capitolinum, Iouem appellet; aut hoc perspicuū sit, constetq; inter omnes, eos esse deos, quos tibi Velleius, multiq; præterea ne animantes quidem esse cōcedant. graue etiam argumentū tibi uidebatur, quòd opinio de dijs immortalibus & omniū esset, & quotidie cresce

ret. placet igitur, tantas res opinione stultorũ iudicari, uobis præsertim, qui illos insanos esse dicatis? at enim præsentes uidemus deos, ut apud Regillum Postumius, in Salaria Vatienus, nescio quid etiam de Locrorũ apud Sagram prælio. quos igitur tu Tyndaridas appellabas, id est homines homine natos; et quos Homerus, qui recens ab illorum ætate fuit, sepultos esse dicit Lacedæmone; eos tu canterijs albis, nullis calonibus, obuiam Vatieno uenisse existimas, & uictoriam populi R. Vatieno potius homini rustico, quàm M. Catoni, qui tum erat princeps, nunciauisse? ergo & illud in silice, quod hodie apparet apud Regillum, tanquam uestigium ungulæ, Castoris equi credis esse? non ne mauis illud credere, quod probari potest, animos præclarorum hominum, quales isti Tyndaridæ fuerunt, diuinos esse, & æternos, quã eos, qui semel cremati essent, equitare, & in acie pugnare potuisse? aut si hoc fieri potuisse dicis, doceas oportet quo modo nec fabellas aniles proferas.

Tum Lucilius, an tibi, inquit, fabellæ uidentur? nõ ne ab A. Postumio ædem Castori & Polluci in foro dedicatam, non ne S. C. de Vatieno uides? nam de Sagra Græcorum etiam est uulgare prouerbium: qui, quæ affirmant, certiora esse dicunt, quàm illa, quæ apud Sagram. his igitur auctoribus nõ ne debes moueri? Tum Cotta, rumoribus, inquit, mecum pugnas Balbe: ego autem à te rationes requiro. * Sequuntur, quæ futura sunt. effugere enim nemo id potest, quod futurum est. sæpe autem ne utile est quidẽ scire, quid futurum sit: miserũ est enim nihil proficientem angi, nec habere ne spei quidem extremũ, et tamẽ

commune ſolatium, præſertim cum uos ijdem fato fie ri dicatis omnia: quod autem ſemper ex omni æterni= tate uerũ fuerit, id eſſe fatum. quid igitur iuuat, aut quid affert ad cauendum, ſcire aliquid futurum, cum id certe futurum ſit? unde porrò iſta diuinatio? quis in uenit fiſſum iecoris? quis cornicis cantum notauit? quis ſortes? quibus ego credo: nec poſſum Attij Nauij, quẽ commemorabas, lituum contemnere: ſed qui iſta intel lecta ſunt, à philoſophis debeo diſcere, præſertim cũ iſti plurimis de rebus diuinis mentiantur. At medici quo= que (ita. n. dicebas) ſæpe falluntur. quid ſimile medici na, cuius ego rationem uideo, & diuinatio, quæ unde oriatur, nõ intelligo? tu aũt etiam Deciorum deuotio nibus placatos deos eſſe cenſes. quæ fuit eorũ tanta ini quitas, ut placari populo R. non poſſent, niſi uiri tales occidiſſent? conſilium illud imperatorũ fuit, quod Græ ci στρατηγήματα appellant; ſed eorum imperatorum, qui patriæ conſulerent, uitæ non parcerent: rebantur enim fore, ut exercitus imperatorẽ equo incitato ſe in hoſtes immittentem perſequeretur: id quod euenit. nã Fauni uocem equidem nunquã audiui. tibi, ſi audiuiſ= ſe te dicis, credam. etſi, Faunus omnino quid ſit, ne= ſcio. non igitur adhuc, quãtum quidem in te Balbe eſt, intelligo deos eſſe: quos equidẽ credo eſſe, ſed nihil do cent Stoici. nam Cleanthes, ut dicebas, quatuor modis formatas in animis hominũ putat deorum eſſe notio nes. unus is modus eſt, de quo ſatis dixi, qui eſt ſuſce= ptus ex præſenſione rerum futurarum. alter ex per= turbationibus tempeſtatum, & reliquis motibus. ter= tius ex cõmoditate rerum, quas percipimus, & copia.

quartus

quartus ex astrorum ordine, cœliq; constantia. de præ sensione diximus. de perturbationibus cœlestibus, & maritimis, & terrenis, non possumus dicere, cum ea fiant, non esse multos, qui ea metuant, & à dijs immortalibus fieri existiment. sed non id quæritur, sint ne aliqui, qui deos esse putent: dij utrum sint, nec ne sint, quæritur. nã reliquæ causæ, quas Cleãthes affert; quarum una est de cõmodorum, quæ capimus, copia, altera de temporũ ordine, cœliq; constantia; tum tractabuntur à nobis, cum de prouidentia deorum disputabimus; de qua plurima à te Balbe dicta sunt: eodẽq; illa etiam differemus, quod Chrysippum dicere aiebas, quoniam esset aliquid in rerum natura, quod ab homine effici non posset, esse homine aliquid melius: quæq; in domo pulchra cum pulchritudine mundi comparabas, & cum totius mundi conuenientiam consensumq; afferebas, Zenonisq; breues, & acutulas conclusiones in eam partem sermonis, quam modo dixi, differemus: eodemq; tempore illa omnia, quæ à te physice dicta sunt de ui ignea, deq; eo calore, ex quo omnia generari dicebas, loco suo quærentur: omniaq;, quæ à te nudius tertius dicta sunt, cum docere uelles deos esse, quare & mundus uniuersus, & sol, & luna, & stellæ sensum ac mentem haberent, in idem tempus reseruabo. à te autem illud etiam atque etiam quæram, quibus rationibus tibi persuadeas deos esse. Tum Balbus, equidem attulisse rationes mihi uideor: sed eas tu ita refellis, ut, cum me interrogaturus esse uideare, & ego me ad respondendum compararim, repente auertas oratio=

nem, nec des respõdendi locum. itaq; maximæ res taci tæ præterierunt, de diuinatione, de fato: quibus de quæ stionibus tu quidem strictim, nostri autem multa so= lent dicere: sed ab hac quæstione, quæ nunc in mani= bus est, separantur. quare, si uidetur, noli agere confu= se; ut hoc explicemus hac disputatione, quod quæri= tur. Optime, inquit Cotta. itaq; quoniam quatuor in partes totam quæstionem diuisisti, de primaq; dixi mus, consideremus secundam. quæ mihi talis uidetur fuisse, ut cum ostendere uelles, quales dij essent, osten= deres nullos esse: à consuetudine enim oculorũ animũ abducere difficillimum dicebas: sed, cum deo nihil præ stantius esset, non dubitabas quin mundus esset deus, ꝙ nihil in rerum natura melius esset, modo possemus eum animantem cogitare, uel potius, ut cætera oculis, sic animo hoc cernere. sed cum mundo negas quidquã esse melius, quid dicis melius? si pulchrius, assentior. si aptius ad utilitates nostras, id quoq; assentior. sin au= tem id dicis, nihil esse mundo sapientius: nullo modo prorsus assentior: non quòd difficile sit mẽtem ab ocu lis seuocare: sed quo magis seuoco, eo minus id, quod tu uis, possum mente comprehendere. nihil est mundo melius in rerum natura. ne in terris quidem urbe no= stra. num igitur iccirco in urbe esse rationem, cogita= tionem, mentem putas? aut, quoniam non sit, num ic= circo existimas formicam anteponendam esse huic pul cherrimæ urbi, quòd in urbe sensus sit nullus, in for= mica non modo sensus, sed etiam mens, ratio, me= moria? uidere oportet Balbe, quid tibi concedatur, non te ipsum, quod uelis, sumere. istum enim locum

totum illa uetus Zenonis breuis,et,ut tibi uidebatur, acuta conclusio dilatauit. Zeno enim ita concludit. quod ratione utitur,melius est,quàm id quod ratione non utitur.nihil autem mundo melius:ratione igitur mũdus utitur.hoc si placet,iam efficies,ut mũdus optime librũ legere uideatur. Zenonis enim uestigijs hoc modo rationem poteris cõcludere. quod literatum est, id est melius, quàm quod non est literatum.nihil autem mũdo melius:literatus igitur est mundus. isto modo etiam disertus,& quidem mathematicus,musicus, omni denique doctrina eruditus, postremo philosophus erit mundus. Sæpe dixi nihil fieri sine deo, nec ullam uim esse naturæ, ut sui dissimilia posset effingere.concedam,non modo animantem, & sapientem esse mundum,sed fidicinem etiam, & tibicinem,quoniam earũ quoq; artium homines ex eo procreantur. nihil igitur affert pater iste Stoicorum, quare mundum ratione uti putemus, nec cur animantem quidẽ esse. non est igitur mundus deus: & tamen nihil est eo melius:nihil est enim eo pulchrius,nihil salutarius, nihil ornatius aspectu,motuq; constãtius.quòd si mũdus uniuersus non est deus, ne stellæ quidem, quas tu innumerabiles in deorum numero reponebas. quarũ te cursus æquabiles,æterniq; delectabant: nec mehercule iniuria sunt enim admirabili,incredibiliq; cõstãtia.sed non omnia Balbe,quæ cursus certos,& cõstantes habẽt,ea deo potius, quàm naturæ tribuẽda sunt. quid Chalcidico Euripo in motu identidem reciprocando putas fieri posse constantius? quid freto Siciliensi? quid Oceani feruore illis in locis,

» Europam Libyamq; rapax ubi diuidit unda?
quid æstus maritimi uel Hispanienses uel Britanici, eorumq; certis temporibus uel accessus, uel recessus, sine deo fieri non ne possunt? uide quæso, si omnis motus, omniáq; , quæ certis temporibus ordinem suum conseruant, diuina dicimus, ne tertianas quidem febres, & quartanas diuinas esse dicendum sit, quarum reuersione, & motu quid potest esse constantius? sed omnium talium rerum ratio reddenda est. quod uos cum facere non potestis, tanquam in aram, confugitis ad deum. & Chrysippus tibi acute dicere uidebatur, homo sine dubio uersutus, & callidus. uersutos eos appello, quorum celeriter mens uersatur: callidos autem, quorum, tanquam manus opere, sic animus usu concalluit. is igitur, si aliquid est, inquit, quod homo efficere non possit; qui id effecit, melior est homine. homo autem hæc, quæ in mundo sunt, efficere non potest: qui potuit igitur, is præstat homini. homini autem præstare quis possit, nisi deus? est, igitur deus. hæc omnia in eodem, quo illa Zenonis, errore uersantur. quid enim sit melius, quid præstabilius, quid inter naturam, & rationem intersit, non distinguitur. idemq; , si dei non sint, negat esse in omni natura quidquam homine melius: id autem putare quenquam hominem, nihil homine esse melius, summæ arrogantiæ censet esse. sit sanè arrogantis, pluris se putare, quàm mundum. at illud non modo non arrogantis, sed potius prudentis, intelligere se habere sensum, & rationem, & orationem, hæc eadem & caniculam non habere. & si domus pulchra sit,

intelligamus eam dominis, inquit, ædificatam esse, non muribus. sic igitur mundum deorum domum existimare debemus. ita prorsus existimarem, si illum ædificatum, non, quemadmodum docebo, à natura conformatum putarem. At enim quærit apud Xenophōtem Socrates, unde animam arripuerimus, si nulla fuerit in mundo. Et ego quero, unde orationem, unde numeros, unde cantus. nisi uero loqui solem cum luna putamus, cum propius accesserit; aut ad harmoniam canere mundum, ut Pythagoras existimat. naturæ ista sunt Balbe, naturæ non artificiose ambulantis, ut ait Zeno; quod quidem quale sit, iam uidebimus; sed omnia cientis, & agitantis motibus, & mutationibus suis. itaque illa mihi placebat oratio de cōuenientia, consensuq; naturæ, quam quasi cognatione continuatam cōspirare dicebas. illud non probabam, quòd negabas id accidere potuisse, nisi ea uno diuino spiritu contineretur. illa uero cohæret, & permanet naturæ uiribus, non deorum: estq; in ea iste quasi consensus, quam συμπάθειαν Græci uocant: sed ea, quo sua sponte maior est, eo minus diuina ratione fieri existimanda est. illa autem, quæ Carneades afferebat, quemadmodum dissoluitis? si nullum corpus immortale sit, nullum esse corpus sempiternum: corpus autem immortale nullum esse, ne indiuiduum quidem, nec quod dirimi, distrahiq; non possit. cumq; omne animal patibilem naturam habeat, nullum est eorum, quod effugiat accipiēdi aliquid extrinsecus, id est quasi ferendi & patiendi necessitatem. & si omne animal mortale est, nullum est immortale. & si omne animal

ſecari ac diuidi poteſt,nullum eſt eorum indiuiduum, nullum æternum. atqui omne animal ad accipiendã uim externam & fereneam paratum eſt:mortale igitur omne animal,& diſſolubile, & diuiduum ſit neceſſe eſt.ut enim,ſi omnis cera commutabilis eſſet, nihil eſſet cereum quod cõmutari non poſſet: item nihil argenteum,nihil æneum,ſi commutabilis eſſet natura argenti, & æris.ſimiliter igitur, ſi omnia , quæ ſunt , è quibus cuncta conſtant:mutabilia ſunt, nullum corpus eſſe poteſt non mutabile.mutabilia autem ſunt illa,ex quibus omnia conſtant,ut uobis uidetur : omne igitur corpus mutabile eſt.at ſi eſſet corpus aliquod immortale,nõ eſſet omne mutabile.ita efficitur,ut omne corpus mortale ſit:etenim omne corpus aut aqua , aut aer,aut ignis , aut terra eſt,aut id , quod eſt concretum ex his,aut ex aliqua parte eorum:horum autem nihil eſt,.quod non intereat : nam & terrenum omne diuiditur;& humor ita mollis eſt , ut facile comprimi , collidiq; poſſit : ignis uero, & aer omni impulſu facillime pellitur,naturaq; cedens eſt maxime, & diſſipabilis. præterea omnia hæc tum intereũt,tum in naturam aliam conuertuntur : quod fit,cum terra in aquam ſe uertit,& cum ex aqua oritur aer , & cum ex aer æthere, cumq; eadẽ uiciſſim retro cõmoueant. quòd ſi ea intereunt ex quibus conſtat omne animal : nullũ eſt animal ſempiternũ. & ut hæc omittamus,tamen animal nullum inueniri poteſt, quod neq; natũ unquam ſit,& ſemper ſit futurum:omne enim animal ſenſus habet:ſentit igitur & calida, et frigida,et dulcia,& amara,nec poteſt ullo ſenſu iucũda accipe=

re,& non accipere contraria. si igitur uoluptatis sensum capit, doloris etiam capit: quod autem dolorem accipit, id accipiat etiam interitũ necesse est: omne igitur animal confitendum est esse mortale. præterea, si quid est, quod nec uoluptatem sentiat, nec dolorem, id animal esse non potest. sin autem quod animal est, id illa necesse est sentiat: & quod ea sentiat, non potest esse æternum; & omne animal sentit: nullum igitur animal est æternum. præterea nullum potest esse animal, in quo non & appetitio sit, & declinatio naturalis. appetuntur autem quæ secundum naturam sunt, declinantur contraria: & omne animal appetit quædam, & fugit à quibusdam. quod autem refugit, id contra naturam est: & quod est contra naturã, id habet uim interimendi: omne ergo animal intereat necesse est. innumerabilia sunt, ex quibus effici, cogiq; possit, nihil esse quod sensum habeat, quin id intereat. etenim ea ipsa, quæ sentiũtur, ut frigus, ut calor, ut uoluptas, ut dolor, ut cætera, cum amplificata sunt, interimũt: nec ullũ animal est sine sensu: nullum igitur animal est æternũ. etenim aut simplex est natura animãtis, ut uel terrena sit, uel ignota, uel animalis, uel humida; quod quale sit, ne intelligi quidem potest: aut cõcreta ex pluribus naturis, quarũ suũ quæque locum habeat, quo naturæ ui efferatur, alia infimum, alia summum, alia medium. hæc ad quoddam tempus cohærere possunt, semper autem nullo modo possunt: necesse est enim suum quæque in locum natura rapiatur. nullũ igitur animal est sempiternum. sed omnia uestri Balbe solent ad igneam uim referre, Heraclitum, ut opinor,

ſequentes:quem ipſum non omnes interpretantur uno modo.qui quoniam,quid diceret,intelligi noluit,omittamus.uos autem ita dicitis,omnem uim eſſe ignem : itaque & animantes,cum calor defecerit,tũ interire ; & in omni natura rerum id uiuere, id uigere , quod caleat.ego autem non intelligo,quo modo calore extincto corpora intereant,non intereant humore, aut ſpiritu amiſſo,præſertim cum intereant etiam nimio calore. quamobrem id quidem commune eſt de calido : ueruntamen uideamus exitũ. ita uultis opinor,nihil eſſe animal extrinſecus in natura , atque mundo præter ignem:qui magis,quàm præter animam ? unde animãtium quoq; conſtet animus,ex quo anima dicitur. quo modo autem,hoc quaſi concedatur,ſumitis , nihil eſſe animũ,niſi ignem?probabilius enim uidetur, tale quiddam eſſe animum,ut ſit ex igne,atque anima tẽperatũ. quòd ſi ignis ex ſeſe ipſe animal eſt,nulla ſe a=alia admiſcente natura,quoniam is,cum ineſt in corporibus noſtris,efficit ut ſentiamus: non poteſt ipſe eſſe ſine ſenſu. rurſus eadẽ dici poſſunt.quidquid eſt enim quod ſenſum habeat,id neceſſe eſt ſentiat & uoluptatem,& dolorem:ad quem autem dolor ueniat,ad eũdem etiam interitũ uenire. ita fit , ut ne ignem quidẽ efficere poſſitis æternum.quid enim ? non eiſdem uobis placet omnem ignem paſtu indigere ? nec permanere ullo modo poſſe,niſi alatur? ali autem ſolem,lunã , reliqua aſtra,aquis alia dulcibus,a lia marinis ? eamq; cauſam Cleãthes affert,cur ſe ſol referat,nec lõgius progrediatur ſolſtitiali orbe,itemq; brumali, ne longius diſcedat à cibo.hoc totũ quale ſit,mox. nũc autem con=

cludatur, illud, quod interire possit, id æternum non esse natura: ignem autem interiturũ esse, nisi alatur: non esse igitur natura ignem sempiternum. qualem autem deum intelligere nos possumus nulla uirtute præditum? quid enim? prudentiam ne deo tribuemus? quæ constat ex scientia rerum bonarum, & malarum, & nec bonarum, nec malarum. cui mali nihil est, nec esse potest, quid huic opus est delectu bonorum, & malorũ? quid autem ratione? quid intelligentia? quibus utimur ad eam rem, ut apertis obscura assequamur. at obscurum deo nihil potest esse. nam iustitia, quæ suum cuique distribuit, quid pertinet ad deos? hominum enim societas & communitas, ut uos dicitis, iustitiam procreauit. temperantia autem constat ex prætermittendis uoluptatibus corporis: cui si locus in cœlo est, est etiam uoluptatibus. nam fortis deus intelligi qui potest? in dolore, an in labore, an in periculo? quorum deum nihil attingit. nec ratione igitur utentem, nec uirtute ulla præditum deum intelligere qui possumus? nec uero uulgi atque imperitorum inscitiam despicere possum, cum ea considero, quæ dicuntur à Stoicis. sunt enim illa imperitorum. piscem Syri uenerantur. omne ferè genus bestiarum Aegyptij consecrauerunt. iam uero in Græcia multos habent ex hominibus deos, Alabandum Alabandi, Tenedi Tenem, Leucotheam, quæ fuit Ino, & eius Palæmonem filium cuncta Græcia, Herculem, Aesculapiũ, Tyndaridas: Romulum nostri, aliosq; complures: quos quasi nouos & ascriptitios ciues in cœlũ receptos putãt. hæc igitur indocti. q̃d uos philosophi? qui meliora? omitto illa: sunt

enim præclara. sit sanè deus ipse mundus. hoc credo illud esse
=sublime candens, quem inuocant omnes Iouem.
quare igitur plures adiungimus deos? quãta autem est eorum multitudo? mihi quidem sanè multi uidentur: singulas enim stellas numeras deos, easq; aut beluarũ nomine appellas, ut capram, ut lupam, ut taurum, ut leonem; aut rerum inanimatarum, ut argon, ut arã, ut coronam. sed ut hæc concedantur, reliqua qui tandem non modo concedi, sed omnino intelligi possunt? cum fruges Cererem, uinum Liberum dicimus, genere nos quidem sermonis utimur usitato: sed ecquem tam amentem esse putas, qui illud, quo uescatur, deum credat esse? Nam quos ab hominibus peruenisse dicis ad deos, tu reddes rationem quemadmodum idem fieri potuerit, aut cur fieri desierit, & ego discam libenter. quo modo nunc quidẽ est, nõ uideo quo pacto ille, cui in monte Oetæo illatæ lampades fuerũt, ut ait Accius, in domum æternam patris ex illo ardore peruenerit. quem tamen Homerus cõueniri apud inferos facit ab Vlyxe, sicut cæteros, qui excesserant uita. quanquam, quem potissimum Herculem colamus, scire sanè uelim: plures enim tradunt nobis ij, qui interiores scrutantur & reconditas literas: antiquissimum, Ioue natum, sed antiquissimo item Ioue: nã Ioues quoque plures in priscis Græcorum literis inuenimus. ex eo igitur & Lisyto est is Hercules, quem concertauisse cũ Apolline de tripode accepimus. alter traditur Nilo natus Aegyptius: quem aiunt Phrygias literas conscripsisse. tertius est ex Idæis indigenis: cui inferias afferũt. quar

tus Iouis est, Asteriæ Latonæ sororis, quem Tyrij maxime colunt, cuius Carthaginem filiam ferunt. quintus in India, qui Belus dicitur. sextus hic ex Alcumena, quem Iuppiter genuit, sed tertius Iuppiter: quoniã, ut iam docebo, plures Ioues etiam accepimus. quãdo enim me in hunc locum deduxit oratio, docebo, meliora me didicisse de colendis dijs immortalibus iure pontificio, & maiorũ more capedunculis ijs, quas Numa nobis reliquit, de quibus in illa aureola oratiuncula dicit Lælius, quàm rationibus Stoicorũ. si enim uos sequar, dic, quid ei respondeam, qui me sic roget. si dij sunt, sunt ne etiam Nymphæ deæ? si Nymphæ, Panisci etiam, & Satyri. hi autem non sunt: ne Nymphæ quidem deæ igitur. at earũ templa sunt publice uota, & dedicata. quid igitur? ne cæteri quidem ergo dij, quorum templa sunt dedicata. age porrò, Iouem & Neptunũ deũ numeras: ergo etiam Orcus frater eorum deus, & illi, qui fluere apud inferos dicuntur, Acheron, Cocytus, Styx, Phlegeton, tum Charon, tum Cerberus dij putandi. at id quidem repudiandum: ne Orchus quidem igitur. quid dicitis ergo de fratribus? hæc Carneades agebat, non ut deos tolleret: quid enim philosopho minus conueniens? sed ut Stoicos nihil de dijs explicare conuinceret. itaque insequebatur. quid enim, aiebat, si ij fratres sunt in numero deorum, nũ de patre eorum Saturno negari potest? quem uulgo maxime ad occidentem colunt. qui si est deus, patrem quoq; eius Cœlũ esse deũ confitendũ est. quod si ita est, Cœli quoque parentes dij habendi sunt, Aether, et Dies, eorumq; fratres, & sorores: qui à genealogiis antiquis sic nominã-

tur, amor, dolus, motus, labor, inuidentia, fatum, senectus, mors, tenebræ, miseria, querela, gratia, fraus, pertinacia, Parcæ, Hesperides, somnia: quos omnes Erebo & Nocte natos ferunt. aut igitur hæc mõstra probanda sunt, aut prima illa tollenda. quid? Apollinem, Vulcanum, Mercurium, cæteros deos esse dices, de Hercule, Aesculapio, Libero, Castore, Polluce dubitabis? at hi quidem coluntur æque atque illi, apud quosdam etiam multo magis. ergo hi dij sunt habendi mortalibus nati matribus. quid Aristæus, qui oliuæ dicitur inuentor, Apollinis filius; Theseus, qui Neptuni; reliqui, quorum patres dij, non erunt in deorũ numero? quid, quorum matres? opinor etiam magis. ut enim in iure ciuili, qui est de matre libera, liber est: item iure naturæ, qui de dea matre est, deus sit necesse est. itaque Achillem Astypalea insula sanctissimũ colit. qui si deus est: & Orpheus, & Rhesus dij sunt matre musa nati. nisi fortæ maritimæ nuptiæ terrenis anteponuntur. si hi dij nõ sunt, quia nusquã colũtur; quo modo illi sunt? uide igitur, ne uirtutibus hominũ isti honores habeantur, non immortalitatibus: quod tu quoque Balbe uisus es dicere. quo modo autem potes, si Latonã deã putes, Hecatem nõ putare, quæ matre Asteria est sorore Latonæ? an hæc quoque dea est? uidimus enim eius aras delubraq; in Græcia. sin hæc dea est, cur nõ Eumenides? quæ si deæ sunt, quarũ et Athenis fanũ est, et apud nos, ut ego interpretor, lucus Furinæ: Furiæ deæ sunt, speculatrices, credo, & uindices facinorum, & scelerum. quòd si tales dij sunt, ut rebus humanis intersint: Natio quoque dea putãda est: cui, cũ

ſana circuimus in agro Ardeati, rem diuinam facere ſolemus. quæ quia partus matronarum tueatur, à naſcentibus Natio nominata eſt. ea ſi dea eſt, dij omnes illi, qui cõmemorabantur à te, honos, fides, mens, concordia, ergo etiam ſpes, moneta, omniaq́;, quæ cogitatione nobiſmet ipſis poſſumus fingere. quod ſi ueriſimile nõ eſt: ne illud quidẽ eſt, hæc unde fluxerũt. quid autem dicis? ſi dij ſunt illi, quos colimus, et accepimus: cur nõ eodem in genere Serapim, Iſimq́; numeremus? quod ſi facimus, cur barbarorum deos repudiemus? boues igitur, & equos, ibes, accipitres, aſpidas, crocodilos, piſces, canes, lupos, feles, multas præterea beluas in deorum numero reponemus. quæ ſi reijciamus, illa quoque, unde hæc nata ſunt, reijciemus. qd deinde? Ino dea dicetur quæ Leucothea à Græcis, à nobis Matuta dicitur, cum ſit Cadmi filia: Circe autem, & Paſiphae, è Perſeide Oceani filia natæ, patre ſole, in deorũ numero non habebũtur? quanquã Circem quoque coloni noſtri Circeienſes religioſe colunt. ergo hanc deam dicis. quid Medeæ reſpondebis? quæ duobus auis, Sole, & Oceano, Aeeta patre, matre Idyia procreata eſt. quid huius Abſyrto fratri, qui eſt apud Pacuuiũ Egialeus? ſed illud nomen ueterũ literis uſitatius. qui ſi dij nõ ſunt, uereor quid agat Ino: hæc enim omnia ex eodem fonte fluxerunt. an Amphiaraus deus erit, & Trophonius? noſtri quidem publicani, cum eſſent agri in Bœotia deorum immortalium excepti lege cenſoria, negabant immortales eſſe ullos, qui aliquando homines fuiſſent. ſed ſi ſunt hi dij; eſt certe Erichtheus, cuius Athenis & delubrum uidimus, & ſacerdotem.

quem si deum facimus, quid aut de Codro dubitare possumus, aut de cæteris, qui pugnantes pro patriæ libertate ceciderunt? quod si probabile non est: ne illa quidem superiora, unde hæc manant, probanda sunt. atque in plerisque ciuitatibus intelligi potest, augendæ uirtutis gratia, quo libẽtius Reip. causa periculũ adiret optimus quisque, uirorum fortium memoriã honore deorum immortalium consecratã: ob eam enim ipsam causam Erichtheus Athenis, filiæq; eius in numero deorum sunt. itemq; Leonaticum est delubrum Athenis, quod Leocorion nominatur. Alabandenses quidem sanctius Alabandũ colũt, à quo est urbs illa cõdita, quàm quenquam nobilium deorũ: apud quos non inurbane Stratonicus, ut multa, cũ quidam ei molestus Alabandum deum esse confirmaret, Herculem negaret, ergo, inquit, mihi Alabandus, tibi Hercules sit iratus. Illa autem Balbe, quæ tu à cœlo, astrisq; ducebas, quàm longe serpant, non uides: solem deum esse, lunamq;: quorum alterum Apollinem Græci, alteram Dianã putant. quòd si luna dea est: ergo etiam lucifer, cæteræq; errantes numerum deorum obtinebũt: igitur etiam inerrantes. cur autem arcus species non in deorũ numero reponatur? est enim pulcher, & ob eam causam, quia speciẽ habeat admirabilem, Thaumante dicitur esse nata. cuius si diuina natura est, quid facies nubibus? arcus enim ipse ex nubibus efficitur quodã modo coloratus. quarum una etiam Centauros peperisse dicitur. quòd si nubes retuleris in deos, referendæ certe erũt tempestates, quæ populi R. ritibus consecratæ sunt. ergo imbres, nimbi, procellæ, turbines sunt dij putan=

di. nostri quidem duces mare ingredientes immolare hostiam fluctibus consueuerũt. tum si est Ceres à gerẽdo, ita enim dicebas: terra ipsa dea est, & ita habetur: quæ est enim alia Tellus? sin terra: mare etiã; quem Neptunũ esse dicebas: ergo & flumina, & fontes. itaque & fontis delubrum Marso ex Corsica dedicauit: & in Augurum precatione Tiberinum, Spinonem, Anemonem, Nodinum, alia propinquorum fluminũ nomina uidemus. ergo hoc aut in immensum serpet, aut nihil horum recipiemus, nec illa infinita ratio superstitionis probabitur. nihil ergo horum probandum est. Dicamus igitur Balbe oportet contra illos etiam, qui hos deos ex hominum genere in cœlum translatos non re, sed opinione esse dicunt, quos auguste omnes sanctéq; ueneramur. Principio Ioues tres numerant ij, qui theologi nominantur: ex quibus primum & secundum natos in Arcadia, alterum patre Aethere, ex quo etiam Proserpinam natam ferunt, & Liberum; alterum patre Cœlo, qui genuisse Mineruam dicitur, quam principem & inuentricem belli ferunt: tertium Cretensem Saturni filium: cuius in illa insula sepulcrum ostẽditur. Διόσκουροι etiam apud Graios multis modis nominantur. primi tres, qui appellãtur Anaces, Athenis ex Ioue Rege antiquissimo, & Proserpina nati, Tricopatreus, Eubuleus, Dionysius. secundi Ioue tertio nati ex Leda, Castor & Pollux. tertij dicuntur à nonnullis Aleo, & Melampus, Emolus, Atrei filij, qui Pelope natus fuit. iam musæ primæ quatuor, natæ Ioue altero, Thelxiope, Mneme, Aœde, Melete. secundæ Ioue tertio, & Mnemosine procreatæ nouem.

tertiæ Ioue tertio Pieriæ natæ & Antiopa: quas Pieri das, & Pierias solent poetæ appellare, iisdem nominibus, eodem numero, quo proximæ superiores. cumq; tu Solem, quia solus esset, appellatum esse dicas: Soles ipsi quàm multi à theologis proferuntur? unus eorũ Ioue natus, nepos Aetheris: alter Hiperione: tertius Vulcano, Nili filio: cuius urbem Aegyptij uolunt esse, eam quæ Heliopolis appellatur. quartus is, quem heroicis temporibus Achãto Rhodi peperisse dicitur, auum Ialysi, Camiri, & Lindi. quintus, qui Colchis fertur Aeetam & Circem procreauisse. Vulcani item, primus Cœlo natus, ex quo Minerua Apollinem eum, cuius in tutela Athenas antiqui historici esse uoluerunt. secundus Nilo natus Opas, ut Aegyptij appellant, quem custodem esse Aegypti uolunt. tertius ex tertio Ioue, & Iunone, qui Lemni fabricæ traditur præfuisse. quartus Menalio natus, qui tenuit insulas propter Siciliã, quæ Vulcaniæ nominabãtur. Mercurius unus Cœlo patre, Die matre natus: cuius obscœnius excitata natura traditur, quòd aspectu Proserpinæ commotus sit. alter Valentis & Phoronidis filius, is, qui sub terris habetur: idem Trophonius. tertius Ioue tertio natus & Maia, ex quo & Penelopa Pana natum ferũt. quartus Nilo patre, quem Aegyptij nefas habent nominare. quintus, quem colunt Pheneatæ, qui & Argũ dicitur interemisse, ob eamq; causam Aegypto præfuisse, atq; Aegyptijs leges & literas tradidisse. hunc Aegyptij Thoyth appellant: eodemq; nomine anni primus mensis apud eos uocatur. Aesculapiorum primus Apollinis, quem Arcades colunt, qui specillum

inuenisse,

inueniſſe, primusq́; uulnus dicitur obligauiſſe. secundus ſecundi Mercurij frater. is fulmine percuſſus, dicitur humatus eſſe Cynoſuris. tertius Arſippi, & Arſinoæ: qui primus purgationem alui, dentisq́; euulſionem, ut ferunt, inuenit: cuius in Arcadia non longe à Luſio flumine ſepulcrum & lucus oſtenditur. Apollinum antiquiſſimus is, quẽ paulo ante ex Vulcano natum eſſe dixi, cuſtodem Athenarum. alter Coribantis filius, natus in Creta: cuius de illa inſula cũ Ioue ipſo certamen fuiſſe traditur. tertius Ioue tertio natus & Latona: quem ex Hyperboreis Delphos ferũt aduenisſe. quartus in Arcadia, quem Arcades Nomionẽ appellant, quòd ab eo ſe leges ferunt accepiſſe. Dianæ itẽ plures: prima Iouis, & Proſerpinæ, quæ pinnatũ Cupidinẽ genuiſſe dicitur. ſecũda notior: quam Ioue tertio et Latona natam accepimus. tertiæ pater Vpis traditur, Glauce mater. eam Græci ſæpe Vpim paterno nomine appellant. Dionyſios multos habemus: primũ è Ioue, & Proſerpina natum: ſecũdum Nilo, qui Nyſam dicitur interemiſſe: tertium Caprio patre; eumq́; Regem Aſiæ præfuiſſe dicunt; cuius Abazea ſunt inſtituta: quartum Ioue & Luna, cui ſacra Orphica putantur confici: quintum Niſo natum, & Thione; à quo Trieterides cõſtitutæ putantur. Venus prima Cœlo & Die nata; cuius Elide delubrum uidemus. altera ſpuma procreata; ex qua & Mercurio Cupidinem ſecundum natum accepimus. tertia Ioue nata, & Dione; quæ nupſit Vulcano. ſed ex ea & Marte natus Anteros dicitur. quarta Syria, Tyroq́; concepta: quæ Aſtarte uocatur: quam Adonidi nupſiſſe

traditum est. Minerua prima, quam Apollinis matrem supra diximus. secunda orta Nilo, quam Aegyptij Saïtæ colunt. tertia illa, quam Ioue generatam supra diximus. quarta Ioue nata & Coriphe Oceani filia: quam Arcades Coriam nominant, & quadrigarum inuentricem ferunt. quinta Pallantis: quæ patrē dicitur interemisse, uirginitatem suam uiolare conantem: cui pinnarum talaria affigunt. Cupido primus Mercurio & Diana prima natus dicitur: secūdus Mercurio & Venere secunda: tertius quidem est Anteros Marte & Venere tertia. atque hæc quidē, atque eiusmodi ex uetere Græciæ fama collecta sunt. quibus intelligis resistendum esse, ne perturbentur religiones. uestri autem non modo hæc non refellunt, uerum etiam cōfirmant, interpretādo quorsum quidque pertineat. Sed eo iam, unde huc digressi sumus, reuertamur. Num censes igitur subtiliore ratione opus esse ad hæc refellenda? nam mentem, fidem, spem, uirtutem, honorem, uictoriam, salutem, concordiam, cæteraq́; eiusmodi rerum uim habere uidemus, nō deorum. aut. n. in nobismet insunt ipsis, ut mens, ut fides, ut spes, ut uirtus, ut cōcordia: aut optandæ nobis sunt, ut honos, ut salus, ut uictoria. quarum rerum utilitate uideo etiam consecrata simulacra. quare autē in his uis deorum insit, tum intelligam, cum cognouero. quo in genere uel maxime est fortuna numerāda: quam nemo ab inconstantia & temeritate seiūget: quæ digna certe nō sunt deo. Iam uero quid uos illa delectat explicatio fabularum, & enodatio nominum? exectum à filio Cœlum, uinctum itidem à filio Saturnum. hæc,

& alia generis eiusdem ita defenditis, ut ij, qui ista finxerunt, nō modo nō insani, sed etiam fuisse sapientes uideantur. in enodandis autē nominibus, quod miserandum sit, laboratis. Saturnus, quia se saturat annis: Mauors, quia magna uertit: Minerua, quia minuit, aut quia minatur: Venus, quia uenit ad omnia: Ceres à gerendo. quàm periculosa consuetudo? in multis enim nominibus hærebitis. quid Veioui facies? quid Vulcano? quanquam, quoniam Neptunum à nando appellatum putas, nullum erit nomen, quod nō possis una litera explicare unde ductum sit. in quo quidem magis tu mihi natare uisus es, quàm ipse Neptunus. magnā molestiam suscepit, & minime necessariā primus Zeno, post Cleanthes, deinde Chrysippus, cōmentitiarum fabularum reddere rationem, uocabulorum, cur quiq; ita appellati sint, causas explicare. quod cū facitis, illud profecto confitemini, longe aliter rem se habere, atque hominum opinio sit: eos enim, qui dij appellantur, rerum naturas esse, non figuras deorum. qui tantus error fuit, ut perniciosis etiam rebus non modo nomen deorum tribueretur, sed etiam sacra cōstituerentur: Febris enim fanum in Palatio, & ædem Larum, & aram Malæ Fortunæ Esquilijs cōsecratam uidemus. omnis igitur talis à philosophia pellatur error, ut, cum de dijs immortalibus disputemus, dicamus digna dijs immortalibus: de quibus habeo ipse quid sentiā, non habeo autem quid tibi assentiar. Neptunū esse dicis animum cum intelligentia per mare pergentem. idem de Cerere. istam autem intelligentiam aut maris, aut terræ non modo comprehendere animo, sed

ne suspicione quidem possum attingere.itaq; aliunde mihi quærendũ est,ut,& esse deos, & quales sint,discere possim,quã quales tu eos esse uelis. Videamus ea,quæ sequuntur:primũ,deorũ ne prouidentia mundus regatur:deinde, consulant ne Dÿ rebus humanis: hæc.n.mihi ex tua partitione restant duo.de quibus,si uobis uidetur,accuratius disserendũ puto. Mihi uero,inquit Velleius,ualde uidetur: nã & maiora expecto;& his,quæ dicta sunt,uehementer assentior. Tũ Balbus,interpellare te,inquit,Cotta nolo:sed sumemus tempus aliud:efficiam profecto ut fateare.

sed.

multa desunt

» Nequaquam istuc istac ibit:magna inest certatio.
» Nam ut ego illis supplicarem tanta blandi loquentia?

Niobe parum ne ratiocinari uidetur, & sibi ipsa nefariam pestem machinari? illud uero quàm callida ratione,

» Qui uolt quod uolt, ita dat se res ut operam dabit:

qui est uersus omnium seminator malorum:

» Ille trauersa mente mihi hodie tradidit repagula,
» Quibus ego irã omnem recludam, atque illi perniciẽ dabo;
» Mihi mœrores, illi luctum; exitium illi, exilium mihi.

hanc uidelicet rationẽ, quã uos diuino beneficio homini solum tributã dicitis, bestiæ non habent. uides ne igitur, quanto munere deorum simus affecti? atq; eadẽ Medea patrem, patriamq; fugiens;

» Postquam pater appropinquat, iamq;, penè ut comprehendatur, parat,
Puerum interea obtruncat, membraq; articulatim diuidit,
» Perq; agros passim dispergit corpus: id ea gratia,
» Vt, dum nati dissipatos artus captaret parens,
» Ipsa interea effugeret; illum ut mœror tardaret sequi,
» Sibi salutem ut familiari pareret paricidio.

huic ut scelus, sic nec ratio quidem defuit. quid ille funestas epulas fratri comparans, non ne uersat huc & illuc cogitatione rationem?

» Maior mihi moles, maius miscendum est malum,
» Qui illius, acerbum cor contundam & comprimam.

nec tamen ille ipse est prætereũdus, qui nõ sat habuit coniugem illexisse in stuprum: de quo recte & uerissime loquitur Atreus:

» Quod re in summa summum esse arbitror

» Periclum, matres coinquinari, regiam
» Contaminari stirpem, admisceri genus.
at id ipsũ quã callide, qui regnũ adulterio quæreret?
» Addo (inquit) huc, quòd mihi portẽto cœlestum pater
» Prodigium misit regni stabilimen mei,
» Agnum inter pecudes aurea clarum coma
» Quondam Thiestem clepere ausum esse è regia:
» Qua in re adiutricem coniugem cepit sibi.
uidetur ne summa improbitate usus non sine summa esse ratione? nec uero scena solum referta est his sceleribus, sed multo uita communis penè maioribus. sentit domus uniuscuiusque, sentit forum, sentit curia, campus, socij, prouinciæ, ut quẽadmodũ ratione recte fiat, sic ratione peccetur. alterum & à paucis, & raro, alterum & sæpe, & à pluribus: ut satius fuerit nullam omnino nobis à dijs immortalibus datã esse rationem, quàm tanta cum pernicie datã. ut uinũ ægrotis, quia prodest raro, nocet sæpissime, melius est non adhibere omnino, quàm spe dubiæ salutis in apertam perniciẽ incurrere: sic haud scio, an melius fuerit, humano generi motũ istũ celerem cogitationis, acumen, solertiã, quam rationẽ uocamus, quoniã pestifera sint multis, admodum paucis salutaria, non dari omnino, quã tã munifice & tam large dari. quamobrem si mens uoluntasq; diuina iccirco cõsuluit hominibus, quòd ijs largita est rationem: ijs solis consuluit, quos bona ratione donauit: quos uidemus, si modo ulli sunt, esse paucos. nõ placet autem, paucis à dijs immortalibus esse cõsultum: sequitur ergo, ut nemini consultum sit. huic loco sic soletis occurrere, non iccirco non optime nobis à dijs

esse prouisum, quòd multi eorũ beneficio peruerse uterentur: etiam patrimonijs multos male uti, nec ob eã causam eos beneficium à patribus nullũ habere. quis istuc negat? aut quæ est in collatione ista similitudo? nec enim Herculi Deianira nocere uoluit, cũ ei tunicã sanguine Centauri tinctã dedit; nec prodesse Phæreo Iasoni is, qui gladio uomicã eius aperuit, quam sanare medici non poterant: multi enim etiam cũ obesse uellent, profuerunt, et, cum prodesse, obfuerunt. ita non fit, ex eo quod datur, ut uolũtas eius, qui dederit, appareat: nec, si is, qui accepit, bene utitur, iccirco is qui dedit, amice dedit. quæ enim libido, quæ auaritia, quod facinus aut suscipitur nisi consilio capto; aut sine animi motu et cogitatione, id est ratione perficitur? nã omnis opinio ratio est, & quidem bona ratio, si uera; mala autem, si falsa est opinio. sed à deo tantũ rationem habemus, si modo habemus; bonã autẽ rationem, aut nõ bonã, à nobis: non enim, ut patrimoniũ relinquitur, sic ratio homini est beneficio deorũ data. quid enim potius hominibus dedissent, si ijs nocere uoluissent? iniustitiæ autem, intemperãtiæ, timiditatis quæ semina essent, si his uitijs ratio nõ subesset? Medea modo & Atreus cõmemorabãtur à nobis, heroicæ personæ, inita, subductaq; ratione, nefaria scelera meditantes. quid leuitates comicæ, parũ ne semper in ratione uersantur? parũ ne subtiliter disputat ille in Eunucho?

» =quid igitur faciam?

» Exclusit, reuocat: redeam? non, si me obsecret.

ille uero in Synephebis Academicorũ more cõtra communem opinionem nõ dubitat pugnare ratione, qui in

amore ſummo, ſummaq; inopia ſuaue eſſe dicit
» Parentem habere auarum, illepidum, in liberos
» Difficilem, qui te nec amet, nec ſtudeat tui.
atq; huic incredibili ſententiæ ratiunculas ſuggerit:
» Aut tu illum fructu fallas: aut per literas
» Auertas aliquod nomen: aut per ſeruolum
» Percutias pauidum: poſtremo, à parco patre
» Quod ſumas. quanto diſſipas libentius?
idemq; facilem & liberalem patrem incommodũ eſſe amanti filio diſputat: quem
» Neq; quo pacto fallam, neq; quid inde auferam,
» Nec quem dolum ad eum, aut machinam cõmolior,
» Scio quidquam: ita omnes meos dolos, fallacias,
» Præſtigias præſtrinxit commoditas patris.
quid ergo iſti doli? quid machinæ? quid fallaciæ, præſtigiæq;? num ſine ratione eſſe potuerunt? ò præclarũ munus deorum: ut Phormio poſſit dicere,
» Cedò ſenem: iam inſtructa mihi ſunt in corde cõſilia omnia.

ſed exeamus è theatro: ueniamus in forum: ſeſſum ite precor: quid ut iudicetur? qui tabulariũ incẽderit. quod facinus occultius? at ſe Q. Soſius, ſplẽdidus eques R. ex agro Piceno, feciſſe confeſſus eſt. qui tranſcripſerit tabulas publicas. id quoque L. Alenius fecit, cum chyrographum Sex primorum imitatus eſt. quid hoc homine ſolertius? cognoſce alias quæſtiones, auri Toloſani, coniurationis Iugurtinæ. repete ſuperiora Tubuli de pecunia capta ob rem iudicandã: poſteriora de inceſtu rogatione Peducea: tũ hæc quotidiana, ſicæ, uenena, peculatus, teſtamentorũ etiam lege noua quæ=

stiones. inde illa actio, Ope consilioq; tuo furtum aio factum esse: inde tot iudicia de fide mala, tutelæ, mandati, pro socio, fiduciæ; reliqua, que ex empto, aut uendito, conducto, aut locato contra fidem fiunt: inde iudiciũ publicum rei priuatæ lege Lectoria: inde euerriculum malitiarum omnium, iudiciũ de dolo malo: quod C. Aquilius familiaris noster protulit. quem dolum idẽ Aquilius tum teneri putat, cum aliud sit simulatum, aliud actum. hanc igitur à dijs immortalibus tantam arbitramur malorum sementem esse factam? si enim rationem hominibus dij dederunt: & malitiam dederunt: est enim malitia, uersuta, et fallax nocẽdi ratio. ijdem autem dij fraudem dederunt, facinus, cæteraq;, quorum nihil nec suscipi sine ratione, nec effici potest. utinam igitur, ut illa anus optat,

=ne in nemore Pelio securibus

Cæsa cecidisset abiegna ad terram trabes;

sic istã caliditatẽ hominibus dij ne dedissent, qua perpauci bene utuntur: qui tamen ipsi sæpe à male utẽtibus opprimuntur: innumerabiles autem improbe utũtur: ut donum hoc diuinũ rationis, et cõsilij, ad fraudem hominibus, non ad bonitatẽ impertitũ esse uideatur. sed urgetis idẽtidem, hominum esse istã culpã, nõ deorũ: ut si medicus grauitatẽ morbi, gubernator uim tempestatis accuset. etsi hi quidẽ homunculi, sed tamẽ ridiculi. quis .n. te adhibuisset, dixerit quispiã, si ista non essent? contra deum licet disputare liberius. in hominum uitijs ais esse culpam. eã dedisses hominibus rationem, quæ uitia culpãq; excluderet. ubi igitur locus fuit errori deorum? nam patrimonia spe bene tradẽdi

reliquimus: qua possumus falli, deus falli qui potuit? an ut Sol, in currum cum Phaetontem filium sustulit? aut Neptunus, cum Theseus Hyppolitum perdidit, cũ ter optandi à Neptuno patre habuisset potestatẽ? poetarum ista sunt: nos autem philosophi esse uolumus, rerum auctores, non fabularum. atque ij tamen ipsi dij poetici si scissent perniciosa fore illa filijs, peccasse in beneficio putarentur. &, si uerũ est quod Aristo Chius dicere solebat, nocere audiẽtibus philosophos ijs, qui bene dicta male interpretarentur: posse enim asotos ex Aristippi, acerbos è Zenonis schola exire: prorsus, si, qui audierunt, uitiosi essent discessuri, q̃ peruerse philosophorum disputationem interpretarentur; tacere præstare philosophis, quã ijs, qui se audissent, nocere. sic, si homines rationẽ bono cõsilio à dijs immortalibus datã, in fraudem malitiamq; conuertunt; nõ dari illã, quàm dari humano generi, melius fuit. ut si medicus sciat eum ægrotum, qui iussus sit uinum sumere, meracius sumpturum, statimq; periturum, magna sit in culpa: sic uestra ista prouidentia reprehendenda, quæ rationẽ dederit ijs, quos scierit ea peruerse, & improbe usuros. nisi forte dicitis eam nesciuisse. utinam quidem, sed nõ audebitis: non enim ignoro, quanti eius nomen putetis. sed hic quidem locus concludi iam potest. nam si stultitia consensus omnium philosophorum maius est malũ, quàm si omnia mala & fortunæ et corporis ex altera parte ponantur; sapientiã autem nemo assequitur: in summis malis omnes sumus, quibus uos optime cõsultũ à dijs immortalibus dicitis. nam ut nihil interest, utrũ nemo ualeat, an nemo possit ualere: sic nõ intelligo, q̃d

interſit, utrum nemo ſit ſapiens, an nemo eſſe poſſit. ac nos quidem nimis multa de re apertiſſima. Telamõ autem uno uerſu locum totum conficit, utrum dij homines negligant:

» Nã ſi curẽt, bene bonis ſit male malis: quod nũc abeſt.

debebant illi quidem omnes bonos efficere, ſi quidẽ hominum generi conſulebant. ſin id minus, bonis quidẽ certe conſulere debebant. cur igitur duos Scipiones, fortiſſimos, & optimos uiros, in Hiſpania Pœnus oppreſſit? cur Maximus extulit filium cõſularem? cur Marcellum Annibal interemit? cur Paulũ Cannæ ſuſtulerunt? cur Pœnorum crudelitati Reguli corpus eſt præbitum? cur Africanum domeſtici parietes nõ texerũt? ſed hæc uetera, & alia permulta. propiora uideamus. cur auunculus meus, uir innocẽtiſſimus, idemq; doctiſſimus, P. Rutilius in exilio eſt? cur ſodalis meus interfectus domi ſuæ Druſus? cur temperantiæ, prudentiæq; ſpecimen ante ſimulacrum Veſtæ Põtifex maximus eſt Q. Scæuola trucidatus? cur etiã ante tot ciuitatis principes à Cinna interẽpti? cur omniũ perfidioſiſſimus C. Marius Q. Catulũ præſtãtiſſima dignitatate uirũ mori potuit iubere? dies deficiat: ſi uelim numerare quibus bonis male euenerit; nec minus, ſi commemorem, quibus improbis optime. Cur enim Marius tã feliciter ſeptimum Conſul domi ſuæ ſenex eſt mortuus? cur omnium crudeliſſimus tam diu Cinna regnauit? at dedit pœnas. prohiberi melius fuit; impedirique, ne tot ſummos uiros interficeret, quã ipſũ aliquãdo pœnas dare. ſummo cruciatu, ſupplicioq; Q. Varius, homo importuniſſimus, perijt: ſed, quia Druſum ferro, Metellum

ueneno sustulerat: illos conseruari melius fuit, quàm pœnas sceleris Varium pendere. duo de XL Dionisius tyrannus annos fuit opulentissime et beatissimæ ciuitatis, quàm multas ante hũc in ipso Græciæ flore Pisistratus, ac Phalaris, ac Apollodorus pœnas sustulit, multis quidẽ ante cruciatis, & necatis. & prædones multi sæpe pœnas dant, nec tamen possumus dicere nõ plures captiuos acerbe, quàm prædones necatos. Anaxarchũ Democritiũ à Cyprio tyranno excarnificatum accepimus, Zenonem Eleatem in tormentis necatum. quid dicam de Socrate? cuius morti illacrymari soleo Platonẽ legens. uides ne igitur, deorum iudicio, si uidẽt res humanas, discrimen esse sublatum? Diogenes quidem Cynicus dicere solebat, Harpalum, qui temporibus illis prædo felix habebatur, cõtra deos testimonium dicere, quòd in illa fortuna tã diu uiueret. Dionysius, de quo ante dixi, cum fanum Proserpinæ Locris expilauisset, nauigabat Syracusas: isq; cum secundissime cursum teneret, uidetis ne, inquit, amici, quàm bona à dijs immortalibus nauigatio sacrilegis detur? atque homo acutus, cum bene, planeq; percepisset, in eadem sententia perseuerabat, qui, cum ad Peloponnesum classem appulisset, & in fanum uenisset Iouis Olympij, aureum ei detraxit amiculum grandi pondere, quo Iouẽ ornarat ex manubijs Carthaginensium tyrannus Gelo: atque in eo etiam cauillatus est, æstate graue esse aureũ amiculũ, hieme frigidum: eiq; laneum pallium iniecit, cum id esse aptum ad omne anni tempus diceret. idemq; Aesculapij Epidauri barbã auream demi iussit: neque enim conuenire, barbatum esse filium, cum

in omnibus fanis pater imberbis esset. iam mensas argenteas de omnibus delubris iussit auferri: in quibus quod more ueteris Græciæ inscriptum esset bonorũ deorum, uti se eorum bonitate uelle dicebat. idem uictoriolas aureas, et pateras, coronasq;, quæ simulacrorum porrectis manibus sustinebantur, sine dubitatione tollebat, eaq; se accipere, nõ auferre dicebat: esse enim stultitiam, à quibus bona precaremur, ab ijs porrigentibus, & dantibus nolle sumere. eundemq; ferunt hæc, quæ dixi, sublata de fanis in forum protulisse, et per præconem uendidisse; exactaq; pecunia, edixisse, ut, quod quisq; à sacris haberet, id ante diem certam in suum quidq; fanum referret: ita ad impietatẽ in deos, in homines adiunxit iniuriam. hunc igitur nec Olympius Iupiter fulmine percussit, nec Aesculapius misero diuturnoq; morbo intabescentem interemit; atque in suo lectulo mortuus, in Tympanidis rogũ illatus est; eamq; potestatem, quã ipse per scelus erat nactus, quasi iustam, & legitimã hæreditatis loco filio tradidit. inuita in hoc loco uersatur oratio: uidetur enim auctoritatem afferre peccandi: & recte uideretur, nisi & uirtutis, & uitiorum sine ulla diuina ratione graue ipsius conscientiæ pondus esset. qua sublata, iacent omnia. ut enim nec domus, nec Resp. ratione quadam, & disciplina designata uideatur, si in ea nec recte factis præmia extent ulla, nec supplicia peccatis: sic mundi diuina in homines moderatio profecto nulla est, si in ea discrimen nullum est bonorum, & malorum. at enim minora dij negligunt, neque agellos singulorum, nec uiticulas persequuntur, nec, si

uredo, aut grando quippiam nocuit, id Ioui animaduertendum fuit. ne in regnis quidem Reges omnia minima curant. ſic enim dicitis, quaſi ego paulo ante de fundo Formiano P. Rutilij ſim queſtus, non de amiſſa ſalute. atq; hoc quidem omnes mortales ſic habent, externas cõmoditates, uineta, ſegetes, olieta, ubertatem frugum, & fructuum, omnem denique commoditatem, proſperitatemq; uitæ à dijs ſe habere: uirtutem nemo unquam acceptam deo retulit. nimirum recte: propter uirtutem enim iure laudamur, & in uirtute recte gloriamur. quod non contingeret, ſi id donum à deo, non à nobis haberemus. at uero aut honoribus aucti, aut re familiari, aut ſi aliud quippiam nacti ſumus fortuiti boni, aut depulimus mali, cum dijs gratias agimus, tum nihil noſtræ laudi aſſumptum arbitramur. num quis, ꝙ bonus uir eſſet, gratias dijs egit unquam? at ꝙ diues, quòd honoratus, quòd incolumis. Iouemq; optimum maximũ ob eas res appellant, non quòd nos iuſtos, temperatos, ſapientes efficiat, ſed quòd ſaluos, incolumes, opulentos, copioſos. neque Herculi quiſquam decumam uouit unquam, ſi ſapiens factus eſſet. quãquam Pythagoras, cum in geometria quiddam noui inueniſſet, muſis bouem immolaſſe dicitur. ſed id quidem nõ credo, quoniam ille ne Apollini quidem Delio hoſtiam immolare uoluit, ne arã ſanguine aſpergeret. ad rem autem ut redeam, iudicium hoc omnium mortalium eſt, fortunam à deo petendam, à ſe ipſo ſumendam eſſe ſapientiam. quamuis mẽti delubra, & uirtuti, & fidei conſecremus: tamẽ hæc in nobis ipſis ſita uidemus: ſpei, ſalutis, opis, uictoriæ fa

cultas à dijs expetenda est. improborum igitur prospe ritates, secundæque res redarguunt, ut Diogenes dice bat, uim omnẽ deorum, ac potestatem. at non nunquã bonos exitus habent boni. eos quidem ascribimus, attri buimusq; sine ulla ratione dijs immortalibus. at Dia= goras, cũ Samothraciã uenisset, atheos ille qui dicitur, atque ei quidam amicus, tu, qui deos putas humana negligere, non ne animaduertis ex tot tabellis pictis, q̃ multi uotis uim tẽpestatis effugerint, in portumq; sal ui peruenerint? ita fit, inquit: illi enim nusquã picti sunt, qui naufragium fecerunt, in mariq; perierunt. idemq;, cũ ei nauiganti uectores aduersa tempestate timidi, & perterriti dicerent, non iniuria sibi illud ac cidere, qui illum in eandẽ nauem recepissent: ostendit eis in eodẽ cursu multas alias laborantes, quæsiuitq;, num etiam in ijs nauibus Diagoram uehi crederẽt. sic enim sese res habet, ut ad prosperam, aduersam'ue for tunam, qualis sis, aut quemadmodum uixeris, nihil in tersit. non animaduertunt, inquit, omnia dij: ne Re= ges quidem. quid est simile? Reges enim si scientes præ termittunt, magna culpa est: at deo ne excusatio qui= dem est inscientiæ. quem uos præclare defenditis, cum dicitis, eam uim deorum esse, ut, etiam si quis morte pœnas sceleris effugerit, expetantur eæ pœnæ à libe= ris, à nepotibus, à posteris. o mìram æquitatem deorũ. ferret ne ulla ciuitas latorem istiusmodi legis, ut cõdẽ naretur filius, aut nepos, si pater, aut auus deliquisset? quinam Tantalidarum internecioni modus paretur? aut quænam unquam ob mortem Myrtili pœnis luen dis dabitur satietas supplicij? utrum poetæ Stoicos de=

prauauerint, an Stoici poetis dederint auctoritatem, non facile dixerim: portenta enim et flagitia ab utris que dicuntur: neque enim, quem Hipponactis iambus læserat, aut qui erat Archilochi uersu uulneratus, à deo immissum dolorē, non conceptum à se ipso cōtinebat: nec, cum Aegisti libidinem, aut cum Paridis uidemus, à deo causam requirimus, cum culpæ penè uocem audiamus: nec ego multorum ægrorum salutem non ab Hippocrate potius, quàm ab Aesculapio datā iudico: nec Lacedæmoniorū disciplinam dicam unquā ab Apolline potius Spartæ, quàm à Lycurgo datam. Crytolaus inquam euertit Corinthum, Carthaginē Asdrubal. hi duos illos oculos oræ maritimæ effoderunt: nō iratus alicui, quem omnino irasci posse negatis deum. at subuenire certe potuit, & conseruare urbes tantas, atque tales. uos enim ipsi dicere soletis, nihil esse quod deus efficere non possit, & quidem sine labore ullo: ut enim hominū membra nulla contentione, mēte ipsa, ac uolūtate moueantur, sic numine deorum omnia fingi, moueri, mutariq; posse. neque id dicitis superstitiose, atque aniliter, sed physica, constantiq; ratione: materiam enim rerum, ex qua, & in qua omnia sint, totam esse flexibilem, & commutabilem, ut nihil sit, quod non ex ea quamuis subito fingi, conuertiq; possit: eius autem uniuersæ fictricem, & moderatricem diuinam esse prouidentiam: hanc igitur, quocūque se moueat, efficere posse quidquid uelit. itaque aut nescit, quid possit: aut negligit res humanas: aut, quid sit optimū, nō potest iudicare. nō curat singulos homines. nō mirum: ne ciuitates quidē. non has: ne na

tiones

tiones quidẽ,et gentes. ꝙ ſi has etiam contemnet,quid mirum eſt,omne ab ea genus humanum eſſe contemptum?ſed quo modo ijdem dicitis,non omnia deos perſequi;ijdem uultis, à dijs immortalibus hominibus diſpartiri, ac diuidi ſomnia?iccirco ſomnia hæc tecum, quia ueſtra eſt de ſomniorũ ueritate ſententia. atque ijdem etiam uota ſuſcipi dicitis oportere. nẽpe ſinguli uouent . audit igitur mens diuina etiam de ſingulis. uidetis ergo,eam non eſſe tam occupatam, quàm putabatis?fac eſſe diſtentam,cœlum uerſantem, terram tuentem,maria moderãtem. cur tã multos deos nihil agere & ceſſare patitur? cur non rebus humanis aliquos otioſos deos præficit?qui à te Balbe innumerabiles explicati ſunt.hæc ferè dicere habui de natura deorũ,nõ ut eã tollerẽ,ſed ut intelligeretis,quàm eſſet obſcura,& quàm difficiles explicatus haberet.Quæ cum dixiſſet Cotta,finem fecit. Lucilius autẽ, Vehementius,inquit,tu quidem Cotta inuectus es in eam Stoicorum rationem , quæ de prouidentia deorum ab illis ſanctiſſime & prouidentiſſime conſtituta eſt. ſed quoniam aduesperaſcit,dabis diem nobis aliquem,ut contra iſta dicamus. eſt enim mihi tecum pro aris, & focis certamen,& pro deorum templis,atque delubris, proq; urbis muris, quos uos Pontifices ſanctos eſſe dicitis,diligentiusq; urbẽ religione, quã ipſis mœnibus cingitis.quæ deſeri à me,dum quidem ſpirare potero,nefas iudico.Tum Cotta,Ego uero & opto redargui me Balbe:& ea,quæ diſputaui,diſſerere malui, quàm iudicare: & facile me à te uinci poſſe, certo ſcio.

Quippe , inquit Velleius, qui etiam ſomnia putet ad

nos mitti ab Ioue. quæ ipsa tamen tam leuia nõ sunt, quàm est Stoicorum de natura deorum oratio. Hæc cum essent dicta, ita discessimus, ut Velleio Cottæ disputatio uerior, mihi Balbi ad ueritatis similitudinem uideretur esse propensior.

M. TVLLII CICERONIS DE DIVINATIONE LIBER I.

V Etus opinio est, iam usque ab heroicis ducta temporibus, eaq́; & populi R. & omnium gentium firmata consensu, uersari quandam inter homines diuinationem, quam Græci μαντικὴν appellant, id est præsensionem, & sciētiam rerum futurarum. magnifica quædam res, & salutaris, si modo est ulla, quæq́; proxima ad deorum uim natura mortali possit accedere. itaque ut alia nos melius multa, quam Græci: sic huic præstantissimæ rei nomen nostri à diuis, Græci, ut Plato interpretatur, à furore duxerunt. gentem quidem nullam uideo neque tam humanam, atque doctam, neque tā immanem, tamq́; barbaram, quæ non significari futura, & à quibusdam intelligi, prædiciq́; posse censeat.

Principio Assyrij, ut ab ultimis auctoritatem repetam, propter planitiem, magnitudinemq́; regionum, quas incolebant, cum cœlum ex omni parte patens, atque apertum intuerētur, traiectiones, motusq́; stellarū obseruauerunt: quibus notatis, quid cuique significaretur, memoriæ prodiderunt. qua in natione Chaldæi nō ex artis, sed ex gentis uocabulo nominati, diuturna obseruatione siderum, scientiam putantur effecisse, ut prædici posset, quid cuiq; euenturū, et quo quisq; fato natus esset. eādem artem etiam Aegyptij lōginquitate

temporũ innumerabilibus pene seculis consecuti putã tur. Cilicum autem, & Pisidarum gens, & his finitima Pamphylia, quibus nationibus præfuimus ipsi, uolatibus auium, cantibusq;, certissimis signis declarari res futuras putant. quã uero Græcia coloniã misit in Aetoliam, Ioniam, Asiam, Siciliam, Italiam sine Pythio, aut Dodonæo, aut Ammonis oraculo? aut quod b ellum susceptũ ab ea sine cõsilio deorum est? nec unũ genus est diuinationis publice, priuatimq; celebratum. nam ut omittam cæteros populos, noster quàm multa genera cõplexus est? Principio huius urbis parens Romulus nõ solum auspicato urbẽ cõdidisse, sed ipse etiã optimus augur fuisse traditur. deinde auguribus & reliqui reges usi: & exactis regibus nihil publice sine auspicijs nec domi, nec militiæ gerebatur. cumq; magna uis uideretur esse & in impetrandis, cõsulendisq; rebus, & in monstris interpretandis, ac procurandis in aruspicum disciplina: omnem hanc ex Etruria sciẽtiam adhibebant, ne genus esset ullum diuinationis, quod neglectum ab ijs uideretur. & cum duobus modis animi sine ratione, & scientia, motu ipsi suo soluto, & libero incitarentur, uno furente, altero somniãte: furoris diuinationem Sibyllinis maxime uersibus contineri arbitrati, eorum decem interpretes delectos ex ciuitate esse uoluerũt. ex quo genere sæpe ariolorum etiam, & uatum furibundas prædictiones, ut Octauiano bello Cornelij Culleoli, audiendas putauerunt. nec uero somnia grauiora, si quæ ad Remp. pertinere uisa sunt, à summo consilio neglecta sunt. quin etiam memoria nostra templum Iunonis Sospitæ L. Iu

lius, qui cum P. Rutilio Consul fuit, de senatus senten tia refecit ex Cæciliæ Balearici filiæ somnio. atque hæc, ut ego arbitror, ueteres rerum magis euẽtis moniti, quàm ratione docti probauerunt. Philosophorum uero exquisita quædam argumenta, cur esset uera diuinatio, collecta sunt. ex quibus, ut de antiquissimis loquar, Colophonius Xenophanes unus, qui deos esse diceret, diuinationem funditus sustulit. reliqui uero omnes, præter Epicurum balbutientem de natura deorum, diuinationem probauerunt, sed non uno modo. nam cum Socrates, omnesq́; Socratici, Zenoq́;, & ij qui ab eo essent profecti, manerent in antiquorum philosophorum sententia, uetere Academia, & Peripateticis consentientibus; cumq́; huic rei magnam auctoritatem Pythagoras iam ante tribuisset, qui etiã ipse augur uellet esse; plurimisq́; locis grauis auctor Democritus præsensionem rerum futurarum cõprobaret: Dicæarchus Peripateticus cætera diuinationis genera sustulit, somniorum, & furoris reliquit; Crafippusq́; familiaris noster, quem ego parem summis Peripateticis iudico, iisdem rebus fidem tribuit, reliqua diuinationis genera reiecit. sed cum Stoici omnia ferè illa defenderent, quòd & Zeno in suis commentarijs quasi semina quædam sparsisset, & ea Cleãthes paulo uberiora fecisset: accessit acerrimo uir ingenio Chrysippus, qui totam de diuinatione duobus libris explicauit sententiam, uno præterea de oraculis, uno de somnijs. quem subsequens, unum librum Babylonius Diogenes edidit eius auditor, duos Antipater, quinque noster Posidonius. sed à Stoicis uel principibus eius

disciplinæ, Posidonij doctor. discipulus Antipatri, degenerauit Panætius, nec tamen ausus est negare uim esse diuinãdi, sed dubitare se dixit. quod illi in aliqua re, inuitissimis Stoicis, Stoico facere licuit; id nos ut in reliquis rebus faciamus, à Stoicis non concedetur? præsertim cũ id, de quo Panætio non liquet, reliquis eiusdem disciplinæ solis uideatur luce clarius. sed hæc quidem laus Academiæ, præstãtissimi philosophi iudicio, et testimonio cõprobata est. etenim nobismet ipsis quærentibus quid sit de diuinatione iudicãdũ, quòd à Carneade multa acute, & copiose cõtra Stoicos disputata sint, uerentibusq; ne temere uel falsæ rei, uel nõ satis cognitæ assentiamur, faciendum uidetur, ut diligẽter etiam atque etiam argumenta cũ argumentis comparemus, ut fecimus in ijs tribus libris, quos de natura deorum scripsimus. nam cum omnibus in rebus temeritas in assentiendo, errorq; turpis est, tũ in eo loco maxime, in quo iudicandũ est quantum auspicijs, rebusq; diuinis, religioniq; tribuamus: est enim periculum, ne aut neglectis ijs impia fraude, aut susceptis anili superstitione obligemur. quibus de rebus & aliàs sæpe, & paulo accuratius nuper, cum essem cum Q. fratre, in Tusculano disputatum est. Nam cum ambulandi causa in Lyceum uenissemus, (id enim superiori gymnasio nomen est) perlegi, inquit ille, tuum paulo ante tertium de natura deorũ: in quo disputatio Cottæ, quanquam labefactauit sententiam meam, nõ funditus tamẽ sustulit. Optime uero, inquã: etenim ipse Cotta sic disputat, ut Stoicorum magis argumenta confutet, quàm hominũ deleat religionem. Tum

Quintus, dicitur quidem istuc, inquit à Cotta, & uero sæpius credo ne communi iure migrare uideatur: sed studio contra Stoicos disserēdi deos mihi uidetur fun ditus tollere. eius orationi nō sanè desidero quid respō deam satis enim defensa religio est in secūdo libro à Lucilio: cuius disputatio tibi ipsi, ut in extremo tertio scribis, ad ueritatem est uisa propensior. sed, quod præ termissum est in illis libris, credo quia cōmodius arbi tratus es separatim id quæri, deq́; eo disseri, id est de diuinatione, quæ est earū rerū, quæ fortuitæ putatur, prædictio, atque præsensio, id, si placet, uideamus quā habeat uim, & quale sit. ego enim sic existimo: si sint ea genera diuinandi uera, de quibus accepimus, quæq́; colimus, esse deos: uicissimq́;, si dij sint, esse qui diuinent. Arcem tu quidem Stoicorum, in quam, Quinte defendis: siquidem ista sic reciprocātur; ut et, si diuinatio sit, dij sint; et, si dij sint, sit diuina tio. quorū neutrū tam facile, quàm tu arbitraris, cōce ditur. nam & natura significari futura sine deo pos sunt: et, ut sint dij, potest fieri, ut nulla ab ijs diuina tio generi humano tributa sit. Atq; ille, mihi uero, inquit, satis est argumenti, & esse deos, & cōsulere re bus humanis, ꝙ esse clara & perspicua diuinationis genera iudico. de quibus quid ipse sentiā, si placet, ex ponā, ita tamē: si uacas animo, neq; habes aliqd, quod huic sermoni præuertēdū putes. Ego uero, inquā philosophiæ Quinte semper uaco: hoc autem tēpore, cū sit nihil aliud, quod libenter agere possimus, multo magis aueo audire, de diuinatione quid sentias. Ni hil, inquit, equidē noui, nec qđ præter cæteros ipse sen

tiam: nam cum antiquissimam sententiã, tum omniũ populorum, & gẽtium consensu comprobatã sequor. Duo sunt enim diuinandi genera: quorum alterũ artis est, alterum naturæ. quæ est autem gens, aut quæ ciuitas, quæ non aut extis pecudum aut mõstra, aut fulgura interpretãtium, aut augurum, aut astrologorũ, aut sortium, (ea enim ferè artis sunt) aut somniorũ, aut uaticinationũ (hæc enim duo naturalia putãtur) prædictione moueatur? quarum quidẽ rerum euenta magis arbitror, quã causas, quæri oportere. est enim uis, & natura quædam, quæ tũ obseruatis longo tempore significationibus, tum aliquo instinctu, inflatuq; diuino futura prænunciat. quare omittat urgere Carneades: quod faciebat etiã Panætius, requirens, Iupiter ne cornicẽ à læua, coruum à dextra canere iussisset? obseruata sunt hæc tẽpore immẽso, et significatione euẽtus animaduersa, & notata. nihil est autem, quod nõ lõginquitas tẽporum, excipiente memoria, prodẽdisq; monumẽtis, efficere, atque assequi possit. mirari licet, quæ sint animaduersa à medicis herbarũ genera, quæ radicum ad morsus bestiarum, ad oculorũ morbos, ad uulnera. quorum uim, atque naturam ratio nunquã explicauit: utilitate & ars est, & inuentor probatus. age, ea, quæ, quanquam ex alio genere sunt, tamẽ diuinationi sunt similiora, uideamus.

» Atque etiam uentos præmonstrat sæpe futuros
» Inflatum mare, cum subito, penitusq; tumescit,
» Saxaq; cana, salis niueo spumata liquore,
» Tristificas certant Neptuno reddere uoces,
» Aut densus stridor cum celso è uertice montis

» Ortus adaugeſcit ſcopulorum ſæpe repulſu.
atq; his rerum præſenſionibus prognoſtica tua referta ſunt. quis igitur elicere cauſas præſenſionũ poteſt? etſi uideo Boethum Stoicum eſſe conatũ. qui hactenus ali quid egit, ut earum rationem rerũ explicaret, quæ in mari cœlo ue fierent. illa uero cur eueniant, quis probabiliter dixerit?
» Cana fulix itidem fugiens è gurgite ponti,
» Nunciat horribiles clamans inſtare procellas,
» Haud modicos tremula fundens è gutture cantus,
» Sæpe etiam pertriſte canit de pectore carmen,
» Et matutinis Acredula uocibus inſtat,
» Vocibus inſtat, & aſſiduas iacit ore querelas,
» Cum primum gelidos rores aurora remittit.
» Fuſcaq; non nunquam curſans per littora cornix
» Demerſit caput, & fluctum ceruice recepit.
uidemus hæc ſigna nunquam ferè ementientia: nec tamen, cur ita fiat, uidemus.
» Vos quoque ſigna uidetis aquai dulcis alumnæ,
» Cum clamore paratis inanes fundere uoces,
» Abſurdoq; ſono fontes, & ſtagna cietis.
quis eſt, qui ranunculos hoc uidere ſuſpicari poſſit? ſed ineſt mire & ranunculis quædam natura ſignificans aliquid, per ſe ipſa ſatis certa, cognitioni autẽ hominũ obſcurior.
» Mollipedesq; boues ſpectantes lumina cœli
» Naribus humiferum duxere ex aere ſuccum.
non quæro cur, quoniam, quid eueniat, intelligo.
» Iam uero ſemper uiridis, ſemperq; grauata
» Lentiſcus triplici ſolita grandeſcere fœtu,

Ter fruges fundens, tria tempora monstrat arandi.
ne hoc quidẽ quæro, cur hæc arbor una ter floreat, aut cur arandi maturitatem ad signũ floris accõmodet. hoc sum contentus, q̃, etiam si, quo quidque fiat, ignorẽ, quid fiat intelligo. pro omni igitur diuinatione idẽ, quod pro omnibus ijs rebus, quas cõmemoraui, respondebo. quid Scamoneæ radix ad purgandũ, quid aristolochia ad morsus serpentum possit, quæ nomẽ ex inuẽtore repperit, rẽ ipsam inuẽtor ex somnio, uideo; quod satis est: cur possit, nescio. sic uentorum, & imbriũ signa, quæ dixi, rationem quam habeant, nõ satis perspicio: uim & euentum agnosco, scio, approbo. similiter, quid fissum in extis, quid fibra ualeat, accipio: quæ causa sit, nescio. atq; horũ quidẽ plena uita est: extis. n. omnes ferè utũtur. quid de fulgurum ui, dubitare num possumus? non ne cum multa alia mirabilia, tũ illud in primis? cũ Sũmanus in fastigio Iouis optimi maximi, q tũ erat fictilis, è cœlo ictus esset, nec usquã eius simulacri caput inueniretur, aruspices in Tiberim id depulsũ esse dixerũt, idq́; inuẽtũ est eo loco, qui est ab aruspicibus demõstratus. sed quo potius utar aut auctore, aut teste quã te? cuius edidici ẽt uersus, et lubẽter qdẽ, quos in secũdo Cõsulatu Vrania musa pronũciat.

Principio ætherio flammatus Iuppiter igni
» Vertitur, & totum collustrat lumine mundum,
» Menteq́; diuina cœlum terrasq́; petessit:
» Quæ penitus sensus hominum uitasq́; retentat,
» Aetheris æterni sep ta, atque inclusa cauernis.
» Et si stellarum motus cursusq́; uagantes
» Nosse uelis, quæ sint signorum in sede locatæ,

" Quæ uerbo, & falsis Graiorum uocibus errant,
" Re uera certo lapsu, spatioq; feruntur:
" Omnia iam cernes diuina mente notata.
" Nam primum astrorum uolucres te Cõsule motus,
" Concursusq; graues stellarum ardore micantes
" Tu quoque, cum tumulos Albano in monte niuales
" Lustrasti, & læto mactasti lacte Latinas,
" Vidisti, & claro tremulos ardore cometas,
" Multaq; misceri nocturna strage putasti,
" Quod fermè dirum in tempus cecidere Latinæ,
" Cum claram speciem concreto lumine luna
" Abdidit, & subito stellanti nocte perempta est.
" Quid uero Phœbi fax, tristis nuncia belli,
" Quæ magnũ ad columen flãmato ardore uolabat,
" Præcipites cœli partes, obitusq; petisset?
" Aut cum terribili perculsus fulmine ciuis,
" Luce serenanti uitalia lumina liquit?
" Aut cum se grauido tremefecit corpore tellus?
" Iam uero uariæ nocturno tempore uisæ
" Terribiles formæ bellum, motusq; mouebãt
" Multaq; per terras uates oracla furenti
" Pectore fundebant tristes minitantia casus.
" Atque ea, quæ lapsu tandem cecidere uetusto,
" Hæc fore, perpetuis signis, clarisq; frequentans
" Ipse deum genitor cœlo, terrisq; canebat,
" Nunc ea, Torquato quæ quondã, et Consule Cotta
" Lydius ediderat Tyrrhenæ gentis aruspex,
" Omnia fixa tuus glomerans determinat annus.
" Nam pater altitonans stellanti nixus olympo
" Ipse suos quondam tumulos, ac templa petiuit,

» Et Capitolinis iniecit sedibus ignes.
» Tum species ex ære uetus, generataq; Nattæ
» Concidit, elapsæq; uetusto numine leges:
» Et diuum simulacra peremit fulminis ardor.
» Hic siluestris erat, Romani nominis altrix,
» Martia, quæ paruos Mauortis semine natos
» Vberibus grauidis uitali rore rigabat:
» Quæ tum cum pueris flammato fulminis ictu
» Concidit, atq; auulsa pedum uestigia liquit.
» Tum quis non artis scripta, ac monumenta uolutans,
» Voces tristificas chartis promebat Etruscis?
» Omnes ciuili generosam stirpe profectam
» Vitare ingentem cladem, pestemq; monebant:
» Vel legum exitium constanti uoce ferebant,
» Templa deumq; adeo flammis, urbesq; iubebant
» Eripere, & stragem horribilem, cædemq; uereri:
» Atque hæc fixa graui fato, ac fundata teneri,
» Ni post excisum ad columen formata decore
» Sancta Iouis species claros spectaret in ortus:
» Tum fore, ut occultos populus, sanctusq; senatus
» Cernere conatus posset, si solis ad ortum
» Conuersa, inde patrum sedes, populiq; uideret.
» Hæc tardata diu species, multumq; morata,
» Consule te tandem celsa est in sede locata:
» Atque una fixi, ac signati temporis hora
» Iuppiter excelsa clarabat sceptra columna,
» Ac clades patriæ flamma, ferroq; parata,
» Vocibus Allobrogum patribus populoq; patebat.
» Rite igitur ueteres, quorum monumenta tenetis,
» Qui populos, urbesq; modo, ac uirtute regebant;

» Rite etiam uestri, quorum pietasq;, fidesq;
» Præstitit, & longe uicit sapientia cunctos,
» Præcipue ingenti coluerunt numine diuos.
» Hæc adeo penitus cura uidere sagaci
» Otia qui studijs læti tenuere decoris,
» Inq; Academia umbrifera, nitidoq; Lyceo
» Fuderunt claras fœcundi pectoris artes.
» E quibus ereptum primo iam à flore iuuentæ,
» Te patria in media uirtutum mole locauit.
» Tu tamen anxiferas curas requiete relaxas,
» Quòd patriæ uoces studijs, nobisq; sacrasti.

tu igitur animũ poteris inducere contra, ea quæ à me disputãtur, de diuinatione dicere, qui et gesseris ea, quæ gessisti, et ea, quæ pronunciaui, accuratissime scripseris? quid quæris Carneades, cur hæc ita fiant, aut qua arte perspici possint? nescire me fateor: euenire autẽ, te ipsum dico uidere. casu, inquis. itane uero? quid ꝗ potest esse casu factũ, quod omnes habet in se numeros ueritatis? quatuor tali iacti, casu uenereũ efficiunt. num etiam centũ uenereos, si CCCC talos ieceris, casu futuros putas? aspersa temere pigmenta in tabula, oris lineamenta effingere possunt: nũ etiam Veneris Gnidiæ, Coæq; pulchritudinem effingi posse aspersione fortuita putas? sus rostro si humi A literã impresserit, nũ propterea suspicari poteris, Andromacham Ennij ab ea posse describi? fingebat Carneades, in Chiorum lapicidinis saxo diffisso caput extitisse Panisci. credo, aliquam non dissimilem figuram, sed certe non talem, ut eam factam à Scopa diceres: sic enim se profecto res habet, ut nunquam perfecte ueritatem casus imi=

tetur. at non nunquam ea, quæ prædicta ſunt, minus eueniunt. quæ tandem id ars nō habet? earū dico artium, quæ cōiectura cōtinentur, et ſunt opinabiles. an medicina ars nō putanda eſt? quam tamen multa fallunt. quid? gubernatores non ne fallūtur? an Achiuorum exercitus, & tot nauiū rectores non ita profecti ſunt ab Ilio, ut profectione læti piſciū laſciuiā intuerētur, ut ait Pacuuius, nec tuendi ſatietas capere poſſet?

Interea prope` iam occidente ſole inhorreſcit mare,
Tenebræ conduplicantur, noctisq; et nimbum occæcat
nigror.

num igitur tot clariſſimorū ducum, Regumq; naufragium ſuſtulit artem gubernandi? aut num imperatorū ſcientia nihil eſt, quia ſummus imperator nuper fugit amiſſo exercitu? aut num propterea nulla eſt Reip. gerēdæ ratio, atque prudentia, quia multa Cn. Pōpeium, quædam M. Catonē, nō nulla etiā te ipſum fefellerūt? ſimilis eſt aruſpicū reſpōſio, omnisq; opinabilis diuinatio: coniectura enim nititur; ultra quam progredi nō poteſt. ea fallit fortaſſe non nūquam, ſed tamē ad ueritatem ſæpiſſime dirigit: eſt enim ab omni æternitate repetita. in qua cū pene` innumerabiles res eodē modo euenirent iiſdem ſignis antegreſſis, ars eſt effecta, eadē ſæpe animaduertendo, atque notādo. Auſpicia uero ueſtra quàm conſtant? quæ quidē nunc à Romanis auguribus ignorantur; bona hoc tua uenia dixerim: à Cilicibus, Pamphyliis, Piſidis Lyciis tenentur. nam quid ego hoſpitem noſtrum, clariſſimum, atque optimum uirū, Deiotarum Regem cōmemorem? qui nihil unquam niſi auſpicato gerit: qui cū ex itinere quodā propoſito,

et iam cōstituto reuertisset aquilæ admonitus uolatu, conclaue illud, ubi erat māsurus, si ire perrexisset, proxima nocte corruit. itaq;, ut ex ipso audiebā, persæpe reuertit ex itinere, cum iam progressus esset multorū dierum uiam. cuius quidem hoc præclarissimum est, ꝙ postea quàm à Cæsare tetrarchiæ regno, pecuniáq; mulctatus est, negat se tamen eorum auspiciorū, quæ sibi ad Pompeium proficiscenti secunda euenerint, pœnitere: senatus. n. auctoritatem, & populi R. libertatē, atq; imperij dignitatē suis armis esse defensam; sibiq; eas aues, quibus auctoribus officium, & fidē secutus esset, bene consuluisse: antiquiorem enim sibi fuisse possessionibus suis gloriā. ille igitur mihi uidetur uere augurari. nam nostri quidem magistratus auspicijs utūtur coactis: necesse. n. est, offa obiecta cadere frustum ex pulli ore, cum pascitur. quod autem scriptum habetis, aut tripudium fieri, si ex ea quid in solidū ceciderit: hoc quoq;, quod dixi coactū, tripudiū solistimū dicitis. itaq; multa auguria, multa auspicia, quod Cato ille sapiens queritur, negligētia collegij amissa planè, & deserta sunt. nihil ferè quondā maioris rei, nisi auspicato, ne priuatim quidem gerebatur: quod etiam nunc nuptiarū auspices declarāt, qui re omissa nomē tantum tenent. nam ut nunc extis, quāquā id ipsum aliquanto minus, quā olim; sic tunc auibus magnæ res impertiri solebant. itaque, sinistra dum non exquirimus, in dira, & in uitiosa incurrimus. ut P. Claudius Appij Cæci filius, eiusq; collega L. Iunius classes maximas perdiderunt, cum uitio nauigassent. quod eodem modo euenit Agamemnoni. qui, cum Achiui cœpissent

» Inter se strepere, aperteq; artem obterere extispicum,
» Soluere imperat secundo rumore, auersaq; aui.
sed quid uetera? M. Crasso quid acciderit, uidemus, dirarum obnunciatione neglecta. in quo Appius collega tuus, bonus augur, ut ex te audire soleo, nõ satis sciẽter, uirum bonum, & ciuem egregium Censor C. Atheiũ notauit, quòd ementitũ auspicia subscripserit. esto: fuerit hoc Censoris, si iudicabat emẽtitũ. at illud minime auguris, quòd ascripsit, ob eã causam populũ R. calamitatẽ maximã cepisse. si enim ea causa calamitatis fuit, nõ in eo est culpa, qui obnũciauit; sed in eo, qui nõ paruit: ueram enim fuisse obnunciationem, ut ait idẽ augur, et Censor, exitus approbauit. quæ si falsa fuissent, nullã afferre potuissent causam calamitatis: etenim diræ, sicut cætera auspicia, ut omina, ut signa, non causas afferunt cur quid eueniat, sed enunciant euẽtura, nisi prouideris. non igitur obnunciatio Atheij causam finxit calamitatis, sed signo obiecto monuit Crassum, quid euenturũ esset, nisi cauisset. ita aut illa obnũciatio nihil ualuit: aut si, ut Appius iudicat, ualuit, id ualuit, ut peccatũ hæreat nõ in eo, qui monuerit, sed in eo, qui nõ obtẽperarit. Quid lituus iste uester, ꝙ clarissimũ est insigne auguratus, unde uobis est traditus? nempe eo Romulus regiones direxit tum, cum urbem cõdidit. qui quidem Romuli lituus, idest incuruum, et leuiter à summo inflexum bacillũ, quod ab eius litui, quo canitur, similitudine nomẽ inuenit; cũ situs esset in curia Saliorũ, quæ est in Palatio, eaq; deflagrasset, inuentus est integer. quid multis annis post Romulũ, Prisco regnante Tarquinio? quis ueterũ scriptorum non lo=

quitur,

quitur,quæ ſit ab Attio Nauio per lituum regionũ fa ćta deſcriptio?qui cum propter paupertatem ſues puer paſceret,una ex his amiſſa,uouiſſe dicitur,ſi recuperaſſet,uuam ſe deo daturũ,quæ maxima eſſet in uinea. itaque ſue inuenta,ad meridiẽ ſpećtãs,in uinea media dicitur conſtitiſſe:cumq; in quatuor partes uineã diuiſiſſet,trisq; partes aues abdixiſſent,quarta parte, quæ erat reliqua,in regiones diſtributa,mirabili magnitudine uuã,ut ſcriptũ uidemus,inuenit. qua re celebrata, cum uicini omnes ad unũ de rebus ſuis referrent,erat in magno nomine,& gloria.ex quo fańtum eſt,ut eũ ad ſe Rex Priſcus accerſeret. cuius cum tentaret ſcientiam auguratus,dixit ei ſe cogitare quiddã, id poſſet ne fieri cõſuluit .ille augurio ańto,poſſe reſpondit.Tarquinius autem dixit, ſe cogitaſſe cotẽ nouacula poſſe præcidi:tum Attium iuſſiſſe experiri: ita cotem in comitium illatam inſpećtante & Rege & populo nouacula eſſe diſciſſam.ex eo euenit,ut & Tarquinius augure Attio Nauio uteretur,et populus de ſuis rebus ad eũ referret.cotem autem illã,et nouaculã defoſſam in Comitio,ſupraq; impoſitũ puteal accepimus.negemus omnia,comburamus annales, fińta hæc eſſe dicamus, quiduis denique potius,q̃ deos res humanas curare,fateamur:quid,quod apud te ſcriptum eſt de Ti. Graccho,non ne & augurum,& aruſpicum comprobat diſciplinam?qui,cũ tabernaculum uitio cepiſſet imprudens,quòd inauſpicato pomerium tranſgreſſus eſſet;comitia Conſulibus rogandis habuit. nota res eſt, & à te ipſo mandata monumentis. ſed & ipſe augur Ti. Gracchus auſpiciorum auńtoritatem cõfeſſione errati

ſui comprobauit, & aruſpicũ diſciplinæ magna acceſ ſit auctoritas, qui recentibus comitijs in ſenatũ intro= ducti, negauerunt iuſtũ comitiorũ rogatorem fuiſſe. Iis igitur aſſentior, qui duo genera diuinationis eſſe dixerunt: unũ, quod particeps eſſet artis: alterũ, quod arte careret. eſt.n. ars in ijs, qui nouas res coniectura perſequuntur, ueteres obſeruatione didicerunt. carent autem arte ij, qui non ratione, aut coniectura obſer= uatis, ac notatis ſignis, ſed concitatione quadam ani= mi, aut ſoluto, liberoq; motu futura præſentiũt. quod & ſomniantibus ſæpe contingit, & nonnũquam uati cinantibus per furorem, ut Bacchis Bœotius, ut Epime nides Cres, ut Sibylla Erythræa. cuius generis oracula etiã habenda ſunt, nõ ea, quæ æquatis ſortibus ducun tur; ſed illa, quæ inſtinctu diuino, afflatuq; fundũtur. etſi ipſa ſors contemnenda non eſt, ſi & auctoritatem habet uetuſtatis, ut eæ ſunt ſortes, quas è terra editas accepimus: quæ tamen ductæ, ut in rem apte cadant, fieri poſſe credo diuinitus. quorũ omnium interpretes. ut grammatici poetarum, proxime ad eorum, quos in terpretantur, diuinationem uidẽtur accedere. quæ eſt igitur iſta calliditas, res uetuſtate robuſtas calumnian do uelle peruertere? non reperio cauſam. latet fortaſſe obſcuritate inuoluta naturæ. non enim me deus iſta ſcire, ſed his tantum modo uti uoluit. utar igitur; nec abducar, ut rear aut in extis totam Etruriã delirare, aut eandem gentem in fulguribus errare, aut fallaci= ter portenta interpretari, cũ terræ ſæpe fremitus, ſæpe mugitus, ſæpe motus multa noſtræ Reip. multa cæteris ciuitatibus grauia & uera prædixerint. quid, qui irri

detur, partus hic mulæ, non ne, quia fœtus extitit in sterilitate naturæ, prædictus est ab aruspicibus incredibilis partus malorum? quid? Ti. Gracchus Publij filius, qui bis Consul & Censor fuit, idemq́; & summus Augur, & uir sapiens, ciuisq́; præstans, non ne, ut C. Gracchus filius eius scriptũ reliquit, duobus anguibus domi comprehensis aruspices conuocauit? qui cum respondissent, si marem emisisset, uxori breui tempore esse moriendũ; si fœminam, ipsi: æquius esse censuit, se maturam oppetere mortem, quàm P. Africani filiam adolescentem. fœminam emisit: ipse paucis post diebus est mortuus. irrideamus aruspices; uanos, futiles esse dicamus; quorumq́; disciplinam & sapientissimus uir, & euentus, ac res comprobauit, contemnamus: contemnamus etiam Babylonios, & eos, qui ex Caucaso cœli signa seruantes, numeris, & motibus, stellarũ cursus persequuntur: condemnemus inquam hos aut stultitiæ, aut uanitatis, aut imprudentiæ, qui CCCCLXX millia annorum, ut ipsi dicunt, monumentis comprehensa continent; & mentiri iudicemus, nec seculorum reliquorum iudicium, quod de ipsis futurum sit, pertimescere. age, barbari uani, atq; fallaces: num etiam Graiorum historia mentita est? quæ Crœso Pythius Apollo, ut de naturali diuinatione dicam, quæ Atheniensibus, quæ Lacedæmonijs, quæ Taygetis, quæ Argiuis, quæ Corinthijs responderit, quis ignorat? collegit innumerabilia oracula Chrysippus, nec ullum sine locuplete auctore, atq; teste. quæ quia nota tibi sunt, relinquo. defendo unum hoc: nunquam illud oraculum Delphis tam celebre, & tam clarũ fuisset, neq; tantis

donis refertũ omnium populorũ atque regum, nisi omnis ætas oraculorum illorũ ueritatem esset experta. iam diu idem nõ facit. ut igitur nũc minore gloria est, quia minus oraculorũ ueritas excellit: sic tũ, nisi summa ueritate, in tãta gloria nõ fuisset. potest autem uis illa terræ, quæ mẽtẽ Pythiæ diuino afflatu cõcitabat, euanuisse uetustate, ut quosdã exaruisse amnes, aut in alium cursum contortos, & deflexos uidemus. sed, ut uis, acciderit: magna enim quæstio est: modo maneat id, quod negari nõ potest, nisi omnem historiã peruerterimus, multis seclis uerax fuisse id oraculum. Sed omittamus oracula: ueniamus ad somnia. de quibus disputans Chrysippus, multis, & minutis somnijs colligendis facit idem quod Antipater, ea cõquirẽs, quæ Antiphõtis interpretatione explicata, declarãt illa quidẽ acumẽ interpretis, sed exemplis grãdioribus decuit uti. Dionysij mater, eius, qui Syracusiorum tyrãnus fuit, ut scriptum apud Philistum est, & doctum hominem, & diligentem, & æqualem temporum illorum, cum prægnans hũc ipsum Dionysium aluo contineret, somniauit se peperisse satyriscum. huic interpretes portentorum, qui Galleotæ tum in Sicilia nominabantur, respõderunt, ut ait Philistus, cum, quem illa peperisset, clarissimum Græciæ diuturna cum fortuna fore. num te ad fabulas reuoco uel nostrorum, uel Græcorum poetarum? narrat enim & apud Ennium Vestalis illa.

» Excita cum tremulis anus attulit artubu' lumen,
» Talia commemorat lacrymans exterrita somno.
» Euridica prognata, pater quam noster amauit,
» Vires uitaq; corpu' meum nunc deserit omne.

» Nam me uisus homo pulcher per amœna salicta
» Et ripas raptare, locosq; nouos. ita sola
» Post illa germana soror errare uidebar,
» Tardaq; uestigare, & quærere te, neque posse
» Corde capessere. semita nulla pedem stabilibat.
» Exin compellare pater me uoce uidetur
» His uerbis, cognata tibi sunt ante gerendæ
» Erumnæ: post ex fluuio fortuna resistet.
» Hæc pater effatus, germana repente recessit,
» Nec sese dedit in conspectum corde cupitum:
» Quanquam multa manus ad cœli cærula templa
» Tendebam lacrymans, & blanda uoce uocabam.
» Vix ægro tum corde meo me somnu' relinquit.

hæc, etiam si ficta sunt à poeta, nõ absunt tamen à cõsuetudine somniorum. sit sanè etiam illud cõmẽtitiũ, quo Priamus est conturbatus.

» Quia mater grauida parere se ardentem facem
» Visa est in somnis Hecuba: quo facto pater
» Rex ipse Priamus, somnio mentis metu
» Perculsus, curis sumptis suspirantibus
» Exsacrificabat hostijs balantibus.
» Tum coniectorem postulat pacem petens,
» Vt se edoceret obsecrans Apollinem,
» Quò sese uertant tantæ sortes somnium.
» Ibi ex oraculo uoce diuina edidit.
» Apollo, puerum: primus Priamo qui foret
» Post illa natus tempora, hunc si tolleret,
» Eum esse exitium Troiæ, pestem Pergamo.

sint hæc, ut dixi, somnia fabularum: hisq; adiũgatur etiam Aeneæ somnium: quod innumerũ Fabij Pictoris

Græcis annalibus eiuſmodi eſt, ut omnia, quæ ab Aenea geſta ſunt, quæq; illi acciderunt, ea fuerint, quæ ei ſecūdū quietē uiſa ſunt. ſed propiora uideamus. cuiuſnam modi eſt Superbi Tarquinij ſomnium, de quo in Bruto Accij loquitur ipſe?

» Cum iam quieti corpus nocturno impetu
» Dedi, ſopore, placans artus languidos,,
» Viſum eſt in ſomnis paſtorem ad me appellere,
» Duos conſanguineos arietes inde eligi,
» Pecus lanigerum eximia pulchritudine,
» Præclarioremq; alterum immolare me:
» Deinde eius germanum cornibus connitier .
» In me arietare, eoq; ictu me ad caſum dari:
» Exin proſtratum terra grauiter ſaucium,
» Reſupinum, in cœlo contueri maximum
» Ac mirificum facinus, dextrorſum orbem flammeum
» Radiatum ſolis liquier curſu nouo.

eius igitur ſomnij quæ ſit à coniectoribus interpretatio facta, uideamus.

» Rex, quæ in uita uſurpant homines, cogitant, curant, uident,
» Quæq; agunt uigilantes, agitantq;, ea ſi cui in ſomno accidunt,
» Minus mirum eſt: ſed in re tanta haud temere improuiſo offerunt:
» Proin uide, ne, quem tu eſſe hebetem deputes æque ac pecus,
» Is ſapientia munitum pectus egregium gerat,
» Teq; regno expellat. nam id, quod de ſole oſtenſum eſt tibi,

„ Populo commutationem rerum portendit fore.
„ Per propinqua hæc bene uerruncent populo. nam quod ad dexteram
„ Cœpit cursum ab læua signũ præpotens, pulcherrime
„ Auguratũ est, rem Romanã publicam summã fore.

Age nũc ad externa redeamus. Matrẽ Phalaridis scribit Ponticus Heraclides, doctus uir, auditor, & discipulus Platonis, uisam esse uidere in somnijs simulacra deorũ, quæ ipsa Phalaridis domi consecrauisset: ex his Mercuriũ è patera, quã dextra manu teneret, sanguinem uisum esse fundere: qui cũ terrã attigisset, referuescere uideretur sic, ut tota domus sanguine redũdaret. quod matris somniũ immanis filij crudelitas cõprobauit. quid ego, quæ magi Cyro illi principi interpretati sunt, ex Dionysij persicis libris proferã? nã cũ dormienti ei sol ad pedes uisus esset, ter eũ scribit frustra appetiuisse manibus, cum se conuoluens sol elaberetur, & abiret: ei magos dixisse, quod genus sapientum, & doctorum habebatur in Persis, ex triplici appetitione solis, XXX annos Cyrũ regnaturũ esse, portẽdi. quod ita contigit. nam ad septuagesimum peruenit, cũ XL natus annos regnare cœpisset. est profecto quiddã etiã in barbaris gentibus præsentiens, atque diuinãs: siquidẽ ad mortem proficiscens Calanus Indus cũ ascenderet in rogum ardentem, ò præclarũ discessum, inquit, è uita, cũ, ut Herculi contigit, mortali corpore cremato in lucem animus excesserit. cumq; Alexãder eũ rogaret, si quid uellet, ut diceret: optime, inquit: propediem te uidebo. quod ita cõtigit: nã Babylone paucis post diebus Alexãder est mortuus. Discedo parũper à somnijs:

ad quæ mox reuertar. Qua nocte tēplū Ephesiæ Dianæ deflagrauit, eadē constat ex Olympiadæ natū esse Alexandrū, atq;, ubi lucere cœpisset, clamitasse magos, pestem, ac perniciem Asiæ proxima nocte natam. Hæc de Indis, & magis. redeamus ad somnia. Annibalem Celius scribit, cum columnam auream, quæ esset in fano Iunonis Laciniæ, auferre uellet, dubitaretq́; utrum ea solida esset, an extrinsecus inaurata, pterebrauisse: cumq́; solidam inuenisset, statuissetq́; tollere, secundū quietem uisam esse ei Iunonē prædicere ne id faceret, minitariq́;, si id fecisset, se curaturam, ut eum quoque oculum, quo bene uideret, amitteret: idq́; ab homine acuto non esse neglectū: itaque ex eo auro, quod exterebratum esset, buculā curasse faciendam, & eam in summa columna collocauisse. hoc idem in Sileni, quem Celius sequitur, Græca historia est. is autem diligentissime res Annibalis persecutus est. Annibalem, cum cepisset Sagūtum, uisum esse in somnijs à Ioue in deorū concilium uocari: quò cum uenisset, Iouem imperasse, ut Italiæ bellum inferret, ducemq́; ei unum ex cōcilio datum: quo illum utentem, cum exercitu progredi cœpisse: tum ei ducem illum præcepisse, ne respiceret: illum autem id diutius facere non potuisse, elatumq́; cupiditate respexisse: tum uisam beluam uastam, et immanem, circumplicatam serpentibus, quacūque incederet, omnia arbusta, uirgulta, tecta peruertere: & eum admiratū quæsisse de deo, quidnam illud esset tale mōstrum, & deum respōdisse, uastitatem esse Italiæ: præcepisseq́;, ut pergeret protinus; quid retro, atq; à tergo fieret, ne laboraret. Apud Agathoclem scriptū in histo

ria est, Hamilcarem Carthaginensem, cũ oppugnaret Syracusas, uisum esse audire uocẽ, se postridie cœnaturum Syracusis: cum autem is dies illuxisset, magnam seditionem in castris eius inter Pœnos, & Siculos milites esse factam: quod cum sensissent Syracusani, improuiso eos in castra irrupisse, Hamilcaremq; ab ijs uiuum esse sublatũ. ita res somnium cõprobauit. plena exemplorũ est historia, tum referta uita cõmunis. At uero P. Decius ille Q. filius, qui primus è Decijs Consul fuit, cũ esset Tribunus mil. M. Valerio, et A. Cornelio Cõsulibus, à Samnitibusq; premeretur noster exercitus; cũ pericula præliorum iniret audacius, moneretúrq;, ut cautior esset, dixit, quod extat in annalibus, sibi in somnijs uisum esse, cũ in medijs hostibus uersaretur, occidere cũ maxima gloria. & tũ quidem incolumis exercitum obsidione liberauit. post trienniũ autẽ, cũ Cõsul esset, deuouit se, et in aciem Latinorũ irrupit armatus. quo eius facto superati sunt, et deleti Latini. cuius mors ita gloriosa fuit, ut eandem cõcupisceret filius. Sed ueniamus nũc, si placet, ad somnia philosophorum. Est apud Platonem Socrates, cũ esset in custodia publica, dicens Critoni suo familiari, sibi post tertium diẽ esse moriendũ: uidisse se in somnijs pulchritudine eximia fœminam, quæ se nomine appellans diceret Homericum quendam eiusmodi uersum:

» Tertia te Phthiæ tempestas læta locabit.

quod ut est dictum, sic scribitur cõtigisse. Xenophõ Socraticus, qui uir, & quantus, in ea militia, qua cũ Cyro minore perfunctus est, sua scribit somnia. quorũ exitus mirabiles extiterunt. mentiri Xenophontem, an

dilirare dicemus? quid singulari uir ingenio Aristoteles, & penè diuino, ipse ne errat, an alios uult errare, cum scribit Eudemum Cyprium familiarem suum iter in Macedoniã facientem Pheras uenisse, quæ erat urbs in Thessalia tum admodum nobilis. ab Alexandro autem tyranno crudeli dominatu premebatur: in eo igitur oppido ita grauiter ægrum Eudemum fuisse, ut omnes medici diffiderẽt: ei uisum esse in quiete egregia facie iuuenem dicere, fore ut breui conualesceret, paucisq; diebus interiturum Alexandrũ tyrãnum, ipsum autem Eudemũ quinquennio post domum esse rediturum. atque ita quidem prima statim scribit Aristoteles consecuta, & conualuisse Eudemum, & ab uxoris fratribus interfectum tyrannum: quinto autem anno exeunte, cum esset spes ex illo somnio in Cyprum illũ ex Sicilia esse rediturum, prælian tem eum ad Syracusas occidisse: ex quo ita illud somnium esse interpretatum, ut, cum animus Eudemi ex corpore excesserit, tum domum reuertisse uideatur. Adiungamus philosophis doctissimum hominem, poetam quidem diuinum, Sophoclem: qui, cũ ex æde Herculis patera aurea grauis surrepta esset, in somnijs uidit ipsum deum dicentem qui id fecisset. quod semel ille, iterumq; neglexit. ubi idem sæpius, ascendit in Ariopagum, detulit rem. Ariopagitæ cõprehendi iubent eũ, qui à Sophocle erat nominatus. is, quæstione adhibita, confessus est, pateramq; retulit. quo facto, fanum illud Indicis Herculis nominatũ est. Sed quid ego Græcorũ? nescio quo modo magis me nostra delectãt. omnes hoc historici, Fabij, Gellij, sed proxime Celius. cũ bello Latino ludi uotiui

maximi primum fierent, ciuitas ad arma repente est excitata. itaq; ludis intermissis instaurativi cõstituti sunt qui antequã fierent, cũq; iam populus cõsedisset, seruus per circum, cum uirgis cæderetur, furcam ferẽs ductus est. exin cuidam rustico Romano dormienti uisus est uenire, qui diceret, præsultorẽ sibi nõ placuisse ludis, idq; ab eodem iussum esse eũ senatui nunciare; illum non ausum: iterũ esse idem iussum, & monitũ, ne uim suã experiri uellet; ne tũ quidẽ esse ausum; exin filium eius esse mortuũ: eãdem in somnijs admonitionem fuisse tertiam; tum illum etiam debilem factum, rem ad amicos detulisse, quorũ de sententia lecticula in curiam esse delatũ; cumq; senatui somnium enarrauisset, pedibus suis saluum reuertisse. itaq; somnio comprobato à senatu, ludos illos iterũ instauratos memoriæ proditum est. C. uero Gracchus multis dixit, ut scriptũ apud eũdem Celium est, sibi in somnijs Quæsturam petenti Ti. fratrem uisum esse dicere, quàm uellet cunctaretur, tamen eodem sibi leto, quo ipse interisset, esse pereundum. hoc, antequam Tribunus pl. Gracchus factus esset, & se audisse scribit Celius, & dixisse multis. quo somnio quid inueniri potest certius? quid? illa duo somnia, quæ creberrime commemorantur à Stoicis, quis tandẽ potest cõtemnere? unũ de Simonide: qui cum ignotũ quẽdam proiectum mortuũ uidisset, eumq; humauisset, haberetq; in animo nauẽ conscendere, moneri uisus est, ne id faceret, ab eo, quem sepultura affecerat: si nauigasset, eum naufragio esse periturum: itaque Simonidem redisse; perisse cæteros, qui tum nauigassent. alterum ita traditum clarũ ad-

modum ſomnium: cum duo quidam Arcades familia= res iter una facerent, & Megaram uenißent, alterum ad cauponem diuertiſſe, ad hoſpitem alterũ: qui ut cœ nati quieſcerẽt, cõcubia nocte uiſum eſſe in ſomnijs ei, qui erat in hoſpitio, illum alterũ orare ut ſubueniret, quòd ſibi à caupone interitus pararetur: eũ primo per territum ſomnio ſurrexiſſe: dein, cũ ſe collegiſſet, idq; uiſum pro nihilo habendum eſſe duxiſſet, recubuiſſe: tum ei dormienti eundẽ illũ uiſum eſſe rogare, ut, quo niã ſibi uiuo nõ ſubueniſſet, mortẽ ſuam ne inultam eſſe pateretur: ſe interfectum in plauſtrum à caupone eſſe coniectũ, & ſupra ſtercus iniectum: petere, ut ma ne ad portã adeſſet, priuſquã plauſtrũ ex oppido exi= ret: hoc uero eũ ſomnio cõmotũ mane bubulco præ= ſto ad portã fuiſſe; quæſiſſe ex eo, quid eſſet in plau= ſtro: illũ perterritũ fugiſſe, mortuum erutũ eſſe, caupo nem re patefacta pœnas dediſſe. quid hoc ſomnio dici diuinius poteſt? ſed quid aut plura, aut uetera quæri= mus? ſæpe tibi meũ narraui: ſæpe ex te ſomniũ audi= ui tuũ: me, cũ Aſiæ prouinciæ præeſſem, uidiſſe, in quie te, cũ tu equo aduectus ad quandam magni fluminis ripam, prõuectus ſubito, atque delapſus in flumẽ, nuſ= quam apparuiſſes, me contremuiſſe timore perterritũ: tum te repente lætum extitiſſe, eodẽq; equo aduerſam aſcendiſſe ripam, noſq; inter nos eſſe complexos. facilis coniectura huius ſomnij: mihiq; à peritis in Aſia præ= dictũ eſt, fore eos euentus rerum, qui acciderunt. uenio nunc ad tuum. audiui equidem ex te ipſo, ſed mihi ſæ pius Saluſtius noſter narrauit: cum in illa fuga nobis glorioſa, patriæ calamitoſa, in uilla quadam cãpi Ati

natis maneres,magnamq́; partem noctis uigilasses, ad lucem denique arcte,& grauiter dormitare cœpisse: itaque,quãquã iter instaret,te tamen silentiũ fieri iussisse,neque esse passum te excitari:cũ autem experrectus esses hora secũda ferè,te sibi somniũ narrauisse: uisum tibi esse,cum in locis solis mœstus errares,C. Mariũ cũ fascibus laureatis quærere ex te,quid tristis esses:cumq́; tu te tua patria ui pulsum esse dixisses,prehendisse eum dextram tuam,& bono animo te iussisse esse,lictoriq́; proximo tradidisse,ut te in monumentũ suũ deduceret;& dixisse,in eo tibi salutem fore:tũ & se exclamasse Salustius narrat, reditũ tibi celerem & gloriosum paratũ,& te ipsum uisum somnio delectari.nã illud mihi ipsi celeriter nũciatũ est:ut audiuisses in monumento Marij de tuo reditu magnificentissimum illud S.C.esse factũ,referente optimo,& clarissimo uiro Cõsule,idq́; frequentissimo theatro,incredibili clamore,& plausu comprobatũ;dixisse te, nihil illo Atinati somnio fieri posse diuinius.at multa falsa.immo obscura fortasse nobis. sed sint falsa quædam: cõtra uera quid dicimus? quæ quidem multo plura euenirent,si ad quietem integri iremus: nũc onusti cibo, & uino,perturbata,& cõfusa cernimus.uide,quid Socrates in Platonis Politia loquatur.dicit enim, Cũ dor» mientibus ea pars animi,quæ mẽtis et rationis parti» ceps sit,sopita langueat;illa autẽ,in qua feritas quædã » sit,atque agrestis immanitas,cum sit immoderato ob» stupefacta potu,atque pastu, exultare eam in somno, » immoderateq́; iactari.itaq; huic omnia uisa obijciũtur » à mente,ac ratione uacua : ut aut cum matre corpus

» miſcere uideamur, aut cũ quouis alio uel homine, uel
» deo, ſæpe belua, atque etiam trucidare aliquem, & im
» pie cruentari, multaq́; facere impure, atque tetre, cum
» temeritate, atque impudentia. at qui ſalubri, & mo=
» derato cultu, atque uictu quieti ſe tradiderit, ea parte
r. animi, quæ mentis & conſilij eſt, agitata, & erecta,
» ſaturataq́; bonarum cogitationum epulis; eaq́; parte
» animi, quæ uoluptate alitur, nec inopia enecta, nec ſa
» tietate affluenti, quorũ utrũque præſtringere aciẽ mẽ
» tis ſolet, ſiue deeſt natura quippiam, ſiue abundat, at=
» que effluit; illa etiam tertia parte animi, in qua irarũ
» exiſtit ardor, ſedata, atque reſtincta: tum eueniet, dua
» bus animi temerarijs partibus compreſſis, ut illa tertia
» pars rationis, & mentis eluceat, & ſe uegetã ad ſom=
» niandum, acremq́; præbeat: tum ei uiſa quietis occur=
» rent trãquilla atque ueracia. Hæc uerba ipſa Platonis
expreſſi. Epicurum igitur audiemus potius? nam Car
neades concertationis ſtudio modo ait hoc, modo illud. at ille quid ſentit? ſentit autem nihil unquã elegãs, ni hil decorũ. hũc ergo antepones Platoni, et Socrati? qui ut rationem nõ redderent, auctoritate tamen hos mi nutos philoſophos uincerent. iubet igitur Plato ſic ad ſomnũ proficiſci corporibus affectis, ut nihil ſit, quod errorẽ animis, perturbationemq́; afferat. ex quo etiã Pythagoricis interdictũ putatur, ne faba ueſcerentur, quòd habet inflationem magnã is cibus, tranquillitati mentis quærenti uera contrariam. cum ergo eſt ſomno ſeuocatus animus à ſocietate, & cõ[illegible]rporis, tũ meminit præteritorũ, præſentia cer[illegible], futura proui= det: iacet enim corpus dormiẽtis, ut mortui; uiget au=

tē,et uiuit animus. quod multo magis faciet post mortem,cū omnino ex corpore excesserit.itaq; appropinquante morte multo est diuinior. nā & id ipsum uidēt,qui sunt morbo graui et mortifero affecti,instare mortem. itaq; his occurrūt plerunq; imagines mortuorū:tumq; uel maxime laudi student: eosq;,qui secus quàm decuit uixerunt,peccatorum suorum tū maxime pœnitet. diuinare autem morientes etiā illo exēplo confirmat Posidonius, quo affert Rhodiū quendā morientem sex æquales nominasse,& dixisse,qui primus eorū,qui secundus,qui deinceps moriturus esset. sed tribus modis cēset deorū appulsu homines somniare:uno,ꝙ prouideat animus ipse per sese, quippe qui deorū cognatione teneatur:altero,ꝙ plenus aer sit immortalium animorū,in quibus tanquā insignitæ notæ ueritatis appareant: tertio,ꝙ ipsi dij cū dormientibus colloquantur:idq;,ut modo dixi,facilius euenit appropinquante morte, ut animi futura augurentur. ex quo & illud est Calani,de quo ante dixi;& Homerici Hectoris, qui moriens propinquam Achilli mortem denunciat: neq; enim illud uerbum temere consuetudo approbauisset,si ea res nulla esset omnino.

" Præsagibat animus frustra me ire,cum exirem domo. sagire enim sentire acute est:ex quo sagæ anus, quia multa scire uolunt,& sagaces dicti canes.is igitur,qui ante sagit,quā oblata res est, dicitur præsagire,id est futura ante sentire. inest igitur in animis præsagitio extrinsecus iniecta atq; inclusa diuinitus.ea si exarsit acrius,furor appellatur,cum à corpore animus abstractus diuino instinctu concitatur.

» Sed quid oculis rapere uiſa eſt derepente ardentibus?
ubi illa paulo ante ſapiens uirginali modeſtia?
» Mater optuma, tum multo mulier melior,
» Miſſa ſum ſuperſtitioſis ariolationibus:
» Neq; me Apollo fatis fandis dementem inuitá ciet.
» Virgines uero æquales, patris mei meũ factũ pudet
» Optimi uiri. mea mater tui me miſeret, mei piget.
» Optumam progeniem Priamo repperiſti extra me: hoc dolet,
» Me obeſſe, illos prodeſſe; me obſtare, illos obſequi.

ò poema tenerum, et moratũ, atque molle. ſed hoc minus ad rem. illud, quod uolumus, expreſſum eſt, ut uaticinari furor uera ſoleat.

» Adeſt, adeſt fax obuoluta ſanguine, atque incendio:
» Multos annos latuit. ciues ferte opem, et reſtinguite.

deus incluſus corpore humano, iam non Caſſandra loquitur.

» Iamq́; mari magno claſſis cita
» Texitur: exitium examen rapit:
» Aduenit, & fera ueliuolantibus
» Nauibu' compleuit manu' littora.

tragœdias loqui uideor, et fabulas. at ex te ipſo nó cómentitiam rem, ſed factam, eiuſdem generis audiui: C. Coponiũ ad te ueniſſe Dyrrhachio, cum prætorio imperio claſſi Rhodiæ præeſſet, cum primis hominem prudentem, atque doctũ: cumq́; dixiſſet, remigem quendá ex quinqueremi Rhodiorum uaticinatum, madefactũ iri minus XXX diebus Græciam ſanguine; rapinas Dyrrhachij, & conſcenſionem in naues cum fuga, fugientibus miſerabilem reſpectũ incendiorum fore; ſed

Rhodiorum

Rhodiorum classi propinquum reditum, ac domũ itionem dari:tum neq; te ipsum non esse cõmotum;Marcumq; Varronem,& M.Catonem,qui tum ibi erant, doctos homines,uehemẽter esse perterritos:paucis sanè post diebus ex Pharsalica fuga uenisse Labienum:qui cum interitum exercitus nũciauisset,reliqua uaticinationis breui esse confecta.nam & ex horreis direptũ, effusumq; frumentũ uias omnes, angiportusq; cõstrauerat:& uos naues subito perterriti metu conscendistis:& noctu ad oppidum respicientes,flagrãtes onerarias,quas incẽderant milites,quia sequi noluerãt,uidebatis:postremo à Rhodia classe deserti, uerũ uatẽ fuisse sensistis.Exposui quã breuissime potui somnij,& furoris oracula,quæ carere arte dixeram.quorũ amborũ generũ una ratio est, qua Cratippus noster uti solet, animos hominũ quadã ex parte extrinsecus esse tractos,& haustos.ex quo intelligitur, esse extra diuinũ animũ,humanus unde ducatur: humani autẽ animi eã partẽ,quæ sensum,quæ motum, quæ appetitum habeat,nõ esse ab actione corporis seiugatam : quæ autẽ pars animi rationis, atq; intelligentiæ sit particeps,eã tum maxime uigere,cũ plurimũ absit à corpore.itaq; ex ipsis exemplis uerarum uaticinationum , & somniorum Cratippus solet rationem cõcludere hoc modo. si sine oculi nõ potest extare officiũ,& munus oculorum,possunt autẽ aliquando oculi non fungi suo munere:qui uel semel ita est usus oculis,ut uera cerneret, is habet sensum oculorum uera cernentium. item igitur,si sine diuinatione nõ potest & officium & munus diuinationis extare,potest autem quis, cũ diuina=

tionem habeat, errare aliquãdo, nec uera cernere: satis est ad confirmandam diuinationem semel ita esse aliquid diuinatum, ut nihil fortuito cecidisse uideatur. sunt autẽ eius generis innumerabilia: esse igitur diuinationẽ confitendũ est. Quæ uero aut cõiectura explicãtur, aut euentis animaduersa & notata sunt; ea genera diuinandi, ut supra dixi, nõ naturalia, sed artificiosa dicuntur. in quo aruspices, augures, coniectoresq; numerantur. hæc improbantur à Peripateticis, à Stoicis defenduntur. quorũ alia sunt posita in monumentis, & disciplina; quod Etruscorum declarant & aruspicini, & fulgurales, et rituales libri, nostri etiam augurales: alia autẽ subito ex tẽpore coniectura explicantur, ut apud Homerum Chalcas, qui ex passerum numero belli Troiani annos auguratus est: & ut in Sisennæ scriptum historia uidemus, quod te inspectãte factũ est, ut, cum Sylla in agro Nolano immolaret ante prætorium, ab infima ara subito anguis emergeret. cum quidam C. Postumius aruspex oraret illum, ut in expeditionem exercitum educeret; id cũ Sylla fecisset, tum ante oppidum Nolam florentissima Sãnitum castra cepit. facta coniectura etiã in Dionysio est paulo ante quàm regnare cœpit: qui cum per agrum Leontinum iter faciens, equum ipse dimisisset in flumen; summersus equus uoraginibus non extitit: quẽ cum maxima contentione nõ potuisset extrahere, discessit, ut ait Philistus, ægre ferens. cum autem aliquãtulum progressus esset, subito exaudiuit hinnitum, respexitq;, & equum alacrem lætus aspexit, cuius in iuba examen apum consederat. quod ostentum habuit

hanc uim, ut Dionysius paucis post diebus regnare cœperit. quid? Lacedæmonijs paulo ante Leuctricam calamitatem quæ significatio facta est, cũ in Herculis fano arma sonuerũt, Herculisq; simulacrũ multo sudore manauit? at eodẽ tempore Thebis, ut ait Callisthenes, in templo Herculis ualuæ clausæ repagulis, subito se ipsæ aperuerunt, armáq;, quæ fixa in parietibus fuerant, ea humi sunt inuẽta. cumq; eodem tẽpore apud Lebadiã Trophonio res diuina fieret, gallos gallinaceos in eo loco sic assidue canere cœpisse, ut nihil intermitterent: tum augures dixisse Bœotios, Thebanorum esse uictoriã, propterea quòd auis illa uicta silere soleret, canere si uicisset. eademq; tempestate multis signis Lacedæmonijs Leuctricæ pugnæ calamitas denũciabatur. nanq; et Lysandri, qui Lacedæmoniorum clarissimus fuerat, statuæ, quæ Delphis stabat, in capite corona subito extitit ex asperis herbis, & agrestibus: stelláq; aureæ, quæ Delphis erant à Lacedæmonijs positæ post naualem illam uictoriam Lysandri, qua Athenienses conciderunt, qua in pugna quia Castor & Pollux cum Lacedæmoniorum classe uisi esse dicebantur, eorum insignia deorum stellæ aureæ, quas dixi, Delphis positæ, paulo ante Leuctricam pugnam deciderunt, neque repertæ sunt. maximum uero illud portentum ijsdem Spartiatis fuit, quòd, cum oraculum ab Ioue Dodonæo petiuissent, de uictoria sciscitantes, legatiq; illud, in quo inerant sortes, collocauissent, simia, quam Rex Molossorum in delicijs habebat, & sortes ipsas, et cætera, quæ erant ad sortem parata, disturbauit, & aliud aliò dissipauit. tum ea, quæ præposita erat oraculo,

ſacerdos dixiſſe dicitur, de ſalute Lacedæmonijs eſſe, nõ de uictoria cogitandum. Quid bello Punico ſecundo? non ne C. Flaminius Conſul iterum, neglexit ſigna rerum futurarum magna cum clade Reip? qui exercitu luſtrato, cum Aretium uerſus caſtra mouiſſet, & contra Annibalẽ legiones duceret, & ipſe & equus eius ante ſignum Iouis Statoris ſine cauſa repente cõcidit, nec eam rem habuit religioni, obiecto ſigno, ut peritis uidebatur, ne committeret prælium. idem cum tripudio auſpicaretur, pullarius diem prælij committendi differebat. tum Flaminius ex eo quæſiuit, ſi ne poſtea quidem pulli paſcerentur, quid faciendum cenſeret. cum ille quieſcendum reſpondiſſet, Flaminius, præclara uero auſpicia, ſi eſurientibus pullis res geri poterit, ſaturis nihil geretur: itaque ſigna conuelli, & ſe ſequi iuſſit. quo tempore, cum ſignifer primi haſtati ſignum non poſſet mouere loco, nec quidquam proficeret, plures cum accederent: Flaminius re nũciata ſuo more neglexit: itaque tribus horis cõciſus exercitus, atque ipſe interfectus eſt. Magnũ illud etiã, quod addidit Celius, eo ipſo tempore, cum hoc calamitoſum fieret prælium, tantos terræmotus in Liguribus, Gallia, cõpluribusq; inſulis, totaq; in Italia factos eſſe, ut multa oppida corruerint, multis locis labes facta ſit, terræq; deſederint, fluminaq; in contrarias partes fluxerint, atque in amnes mare influxerit. Fiunt certe diuinationum coniecturæ à peritis. Midæ illi Phrygi, cum puer eſſet, dormienti formicæ in os tritici grana congeſſerunt. ditiſſimum fore, prædictum eſt. quod euenit. at Platoni, cum in cunis paruulo dormienti

apes in labellis consedissent, respõsum est, singulari illũ suauitate orationis fore. ita futura eloquentia prouisa in infante est. quid amores, ac deliciæ tuæ Roscius? num aut ipse, aut pro eo Lanuuium totũ mētiebatur? qui cũ esset in cunabulis educareturq; in Selonio, qui est cãpus agri Lanuuini: noctu lumine apposito experrecta nutrix animaduertit puerũ dormientem circũplicatum serpentis amplexu. quo aspectu exterrita clamorem sustulit. pater autē Roscij ad aruspices retulit. qui respõderunt, nihil illo puero clarius, nihil nobilius, fore. atque hanc speciem Praxiteles cælauit argento, et noster expressit Archias uersibus. quid igitur expectamus? an, dum in foro nobiscum dij immortales, dũ in uijs uersentur, dum domi? qui quidem ipsi se nobis nõ offerũt, uim autem suam lõge, lateq; diffundunt. quã cum terræ cauernis includũt, tũ hominũ naturis implicant. nã terræ uis Pythiam Delphis incitabat, naturæ Sibyllam. quid enim? non uidemus, quàm sint uaria terrarum genera? ex quibus et mortifera quædam pars est, ut & Ampsancti in Hirpinis, & in Asia Plutonia, quæ uidemus: & sunt partes agrorum aliæ pestilentes, aliæ salubres, aliæ quæ acuta ingenia gignũt, aliæ quæ retusa. quæ omnia fiunt & ex cœli uarietate, & ex dispari aspiratione terrarum. fit etiam sæpe specie quadam, sæpe uocum grauitate, & cantibus, ut pellantur animi uehementius: sæpe etiam cura, & timore: qualis est illa,

Flexa anima tanquam lymphata, ut Bacchi sacris
Commota, in tumulis Teucrum commemorans suum.

atque etiam illa cõcitatio declarat uim in animis esse

diuinam. negat enim ſine furore Democritus quẽquã poetã magnũ eſſe poſſe. quod idem dicit Plato. quem, ſi placet, appellet furorem, dum modo is furor ita laudetur, ut in Phædro Platonis laudatus eſt. quid ueſtra oratio in cauſis? quid ipſa actio? poteſt eſſe uehemẽs, & grauis, & copioſa, niſi eſt animus ipſe commotior? equidẽ etiã in te ſæpe uidi, et, ut ad leuiora ueniamus, in Aeſopo familiari tuo tantũ ardorẽ uultuũ, atque motuũ, ut eum uis quædam abſtraxiſſe à ſenſu mẽtis uideretur. Obijciuntur etiam ſæpe formæ, quæ reapſe nullæ ſunt, ſpeciem autem offerũt. quod cõtigiſſe Brenno dicitur, eiusq; Gallicis copijs, cũ fano Apollinis Delphici nefarium bellum intuliſſet: tum enim ferunt ex oraculo hæc fatam eſſe Pythiam,

Ego prouidebo rem iſtam, & albæ uirgines.

ex quo factum, ut & uiderentur uirgines ferre arma contra, & niue Gallorum obrueretur exercitus. Ariſtoteles quidẽ eos etiam, qui ualetudinis uitio furerẽt, & melancholici dicerentur, cenſebat habere aliquid in animis præſagiens, atque diuinum. ego autem haud ſcio, an nec cardiacis hoc tribuendum ſit, nec phreneticis: animi enim integri, non uitioſi corporis eſt diuinatio. quã quidem eſſe re uera, hac Stoicorum ratione concluditur. ſi ſunt dij, neque ante declarant hominibus quæ futura ſunt: aut non diligunt homines: aut, quid euenturum ſit, ignorant: aut exiſtimant nihil intereſſe hominum, ſcire quid futurum ſit: aut non cenſent eſſe ſuæ maieſtatis præſignificare hominibus quæ ſunt futura: aut ea ne ipſi quidem dij ſignificare poſſunt. at neq; nõ diligũt nos; ſunt enim benefici, ge=

neriq; hominũ amici: neq; ignorant ea, quæ ab ipsis constituta, et designata sunt: neque nostra nihil interest scire ea, quæ euẽtura sunt; erimus enim cautiores, si sciemus: neque hoc alienũ ducũt maiestate sua; nihil est enim beneficentia præstãtius: neque non possunt futura prænoscere: non igitur sunt dij, nec significant futura. sunt autem dij: significant ergo: & non, si significant, nullas uias dãt nobis ad significationis sciẽtiam; frustra enim significarent: nec, si dãt uias, non est diuinatio: est igitur diuinatio. hac ratione et Chrysippus, & Diogenes, & Antipater utitur. quid est igitur, cur dubitandũ sit, quin sint ea, quæ disputaui, uerissima, si ratio mecũ facit, si euenta, si populi, si nationes, si Græci, si barbari, si maiores etiã nostri, si denique hoc semper ita putatũ est, si summi philosophi, si poetæ, si sapiẽtissimi uiri, qui res publicas cõstituerũt, qui urbes cõdiderũt? an, dũ bestiæ loquãtur, expectamus, hominũ cõsentiẽte auctoritate cõtenti nõ sumus? nec uero quidquã aliud affertur, cur ea, quæ dico, diuinãdi genera nulla sint; nisi quòd difficile dictu uidetur, quæ cuiusq; diuinationis ratio, quæ causa sit. quid enim habet aruspex, cur pulmo incisus etiã in bonis extis dirimat tempus, et proferat diem? quid Augur, cur à dextra coruus, à sinistra cornix faciat ratum? quid astrologus, cur stella Iouis, aut Veneris coniuncta cum Luna ad ortus puerorũ salutaris sit, Saturni, Martisue contraria? cur autem deus dormientes nos moneat, uigilantes negligat? quid deinde causæ sit, cur Cassandra furens futura prospiciat, Priamus sapiens hoc idem facere non queat? cur fiat quidque, quæris? re=

ĉte omnino:ſed non nunc id agitur : fiat, nec ne fiat, id quærit ur:ut ſi magnetē lapidem eſſe dicam,qui ferrum ad ſe alliciat,& trahat,rationem,cur id fiat, afferre nequeam,fieri omnino neges.quod idem facis in diuinatione.quam & cernimus ipſi , & audiuimus, & legimus,et à patribus accepimus:neq; ante philoſophiam patefactam,quæ nuper inuenta eſt,hac de re cōmunis uita dubitauit:& poſtea quàm philoſophia proceſſit,nemo aliter philoſophus ſenſit,in quo modo eſſet auctoritas.dixi de Pythagora, de Democrito, de Socrate:excepi de antiquis præter Xenophanem neminē: adiunxi ueterem Academiam,Peripateticos,Stoicos.unus diſſentit Epicurus.quid uero hoc turpius, quàm ꝙ idē nullam cenſet gratuitam eſſe uirtutem? quis autē eſt, quem non moueat clariſſimis monumentis teſtata,cōſignatáq; antiquitas?Calchantē augurem ſcribit Homerus longe optimum,eumq; ducem claſſis fuiſſe: at illū auſpiciorum credo ſcientia,non locorū. Amphilocus,et Mopſus Argiuorum Reges fuerūt, ſed iidem augures. iiq; urbes in ora maritima Ciliciæ Græcas condiderūt, atque etiā ante hos Amphiaraus,& Tireſias nō humiles & obſcuri, neque eorū ſimiles,ut apud Enniū eſt,

Qui ſui quæſtus cauſa fictas ſuſcitant ſententias;

ſed clari,& præſtantes uiri,qui auibus,& ſignis admoniti futura dicebant.quorum de altero etiam apud inferos Homerus ait,ſolum ſapere,cæteros umbrarū uagari modo. Amphiaraum autem ſic honorauit fama Græciæ,deus ut haberetur,atq; ut ab eius ſolo, in quo eſt humatus,oracula peterentur.quid Aſiæ Rex Priamus,non ne et Helenū filiū,& Caſſandrā filiam di=

uinantes habebat, alterum augurijs, alteram mētis incitatione diuina? quo in genere Martios quoſdam fratres, nobili loco natos, apud maiores noſtros fuiſſe ſcriptum uidemus. quid Polybum Corinthium, non ne Homerus & alijs multa, & filio ad Troiam proficiſcēti mortem prædixiſſe commemorat? omnino apud ueteres qui rerum potiebantur, ijdem auguria tenebant: ut enim ſapere, ſic diuinare regale ducebant, ut teſtis eſt noſtra ciuitas, in qua & Reges, augures, & poſtea priuati eodem ſacerdotio præditi Remp. religionum auctoritate rexerunt. eaq́; diuinationum ratione in barbaris quidem gentibus neglecta eſt: ſiquidem & in Gallia Druydes ſunt, è quibus ipſe Diuitiacum Heduum hoſpitem tuum, laudatoremq́; cognoui; qui & naturæ rationem, quam phyſiologiam Græci appellant, notam eſſe ſibi profitebatur, & partim augurijs, partim coniectura, quæ eſſent futura, dicebat: & in Perſis augurantur, & diuinant magi, qui congregantur in fano cōmentandi cauſa, atque inter ſe colloquendi: quod etiam idem uos quōdam facere Nonis ſolebatis. nec quiſquam Rex Perſarum poteſt eſſe, qui nō ante magorum diſciplinam, ſcientiamq́; perceperit. licet autem uidere & genera quædam, et nationes huic ſcientiæ deditas. Telmeſſus in Caria eſt: qua in urbe excellit aruſpicum diſciplina. itemq́; Elis in Peloponeſo familias duas certas habet, Iamidarum unam, alteram Glutidarum, aruſpicinæ nobilitate præſtātes. in Syria Chaldæi cognitione aſtrorū, ſolertiaq́; ingeniorum antecellūt. Etruria autē de cœlo tacta ſciētiſſime animaduertit; eadēq́; interpretatur, quid quibusq́; oſtēdatur.

monſtris, atque portentis. quo circa bene apud maiores noſtros ſenatus tum, cum florebat imperium, decreuit, ut de principum filijs ſex ſingulis Etruriæ populis in diſciplinam traderentur, ne ars tãta propter tenuitatem hominum à religionis auctoritate abduceretur ad mercedem, atque quæſtũ. Phryges autem, & Piſidæ, & Cilices, et Arabũ natio auium ſignificationibus plurimũ obtemperant. quod idẽ factitatũ in Vmbria accepimus. ac mihi quidem uidẽtur ex locis quoque ipſis, qui à quibuſq; incolebantur, diuinationũ opportunitates eſſe ductæ. ut enim Aegyptij, ut Babylonij in camporum patentium æquoribus habitantes, cum ex terra nihil emineret, quod contemplationi cœli officere poſſet, omnem curam in ſiderum cognitione poſuerunt: Etruſci autem, quòd religione imbuti ſtudioſius, & crebrius hoſtias immolabant, extorum cognitioni ſe maxime dediderunt; quodq; propter aeris craſſitudinem de cœlo apud eos multa fiebant, & quòd ob eandem cauſam multa inuſitata partim ex cœlo, alia ex terra oriebantur, quædam etiam ex hominum, pecudum'ue conceptu, & ſatu, oſtentorum exercitatiſſimi interpretes extiterunt. quorum quidem uim, ut tu ſoles dicere, uerba ipſa prudenter à maioribus poſita declarant. quia enim oſtendunt, portendunt, monſtrant, prædicunt, oſtenta, portenta, monſtra, prodigia dicuntur. Arabes autem, & Phryges, & Cilices, quòd paſtu pecudum maxime utuntur, campos, & montes hieme, & æſtate peragrãtes, propterea facilius cãtus auiũ & uolatus notauerũt. eademq; & Piſidiæ cauſa fuit, & huic noſtræ Vmbriæ. tum Caria tota, præcipuæq;

Telmeſſes, quos ante dixi, quòd agros uberrimos maxi
meq; fertiles incolũt, in q̃bus multa propter fœcũdita
tem fingi, gigniq; poſſunt, in oſtẽtis animaduertẽdis di
ligentes fuerunt. quis uero non uidet, in optima quaq;
Rep. plurimum auſpicia & reliqua diuinandi genera
ualuiſſe? quis Rex unquam fuit, quis populus, qui
non uteretur prædictione diuina? neque ſolum in pace
ſed in bello multo etiam magis, quo maius erat certa=
men, & diſcrimen ſalutis. omitto noſtros, qui nihil in
bello ſine extis agunt, nihil ſine auſpicijs domi habent.
auſpicia externa uideamus, nam & Athenienſes omni
bus ſemper publicis conſilijs diuinos quoſdã ſacerdotes,
quos Mantes uocant, adhibuerunt: & Lacedæmonij Re
gibus ſuis augurem aſſeſſorẽ dederũt: itemq; Senibus,
ſic enim conſilium publicum appellant, augurẽ inter=
eſſe uoluerunt: ijdemq; de rebus maioribus ſemper aut
Delphis oraculum, aut ab Hammone, aut à Dodona pe
tebant. Lycurgus quidem, qui Lacedæmoniorũ Remp.
temperauit, leges ſuas auctoritate Apollinis Delphici
confirmauit. quas cum uellet Lyſander commutare, ea
dem eſt prohibitus religione. atque etiam qui præerãt
Lacedæmonijs, non contenti uigilantibus curis, in Paſi
theæ fano, quod eſt in agro propter urbem, ſomnian=
di cauſa excubabãt, q̃a uera quietis oracula ducebãt.
ad noſtra iã redeo. quoties ſenatus Decem uiros ad li=
bros ire iuſſit? nam & cum duo uiſi ſoles eſſent, et cũ
tres lunæ, & cum faces, & cum ſol nocte uiſus eſſet,
& cum ex cœlo fremitus auditus, & cum cœlum di=
ſceſſiſſe uiſum eſt, atque in eo animaduerſi globi. dela
ta etiam ad ſenatum labes agri Priuernatis, cum ad in

finitam altitudinẽ terra desedisset, Apuliaq; maximis terræ motibus cõquassata esset. quibus portẽtis magna populo R. bella, perniciosæq; seditiones denũciabantur. inq; his omnibus responsa aruspicum cũ Sibyllæ uersibus congruebant. quid, cum Cumis Apollo sudauit, Capuæ Victoria? quid ortus androgyni? non ne fatale quoddam monstrum fuit? quid, quod fluuius atratus sanguine fluxit? quid, cum sæpe lapidum, sanguinis nõ nunquam, terræ interdum, quondam etiam lactis imber defluxit? quid, cum in Capitolio ictus centaurus ex cœlo est? in Auentino portæ, & homines? Tusculi ædes Castoris, & Pollucis, Romæq; Pietatis? non ne & aruspices ea responderunt, quæ euenerunt: & in Sibyllæ libris eædẽ repertæ prædictiones sunt? quoties senatus decemuiros ad libros ire iussit? quantis in rebus, quamq; sæpe responsis aruspicum paruit? Cæciliæ Q. filiæ somnio modo, Marsico bello, templum est à senatu Iunoni Sospitæ restitutum. quod quidem somnium Sisenna cum disputasset mirifice ad uerbum cũ re conuenisse, tum insolẽter, credo ab Epicuro aliquo inductus, disputat somnijs credi non oportere. idem contra ostenta nihil disputat, exponitq;, initio belli Marsici & deorum simulacra sudauisse, & sanguinem fluxisse, et discessisse cœlum, & ex occulto auditas esse uoces, quæ pericula belli nũciarent, & Lanuuij clypeos, quod aruspicibus tristissimum uisum esset, à muribus esse derosos. quid, quod in annalibus habemus, Veienti bello, cum lacus Albanus præter modum creuisset, Veientem quendã ad nos hominem nobilem profugisse, eumq; dixisse, ex fatis, quæ Veientes scripta haberent, Veios ca=

pi non posse, dum lacus is redundaret, & , si lacus emissus lapsu, et cursu suo ad mare profluxisset, perniciosum populo R. sin autẽ ita esset eductus, ut ad mare peruenire non posset, tum salutare nostris fore. ex quo illa admirabilis à maioribus Albanæ aquæ facta de ductio est. cum autẽ Veientes bello fessi legatos ad senatũ misissent, tum ex his quidã dixisse dicitur, nõ omnia illũ transfugam ausum esse senatui dicere: in ijsdem enim fatis scriptũ Veientes habere, fore ut breui à Gallis Roma caperetur. quod quidẽ sexẽnio post Veios captos factũ esse uidemus. Sæpe etiã & in prælijs Fauni auditi, et in rebus turbidis ueridicæ uoces ex occulto missæ esse dicuntur. cuius generis duo sunt ex multis exempla, sed maxima. nam nõ multo ante urbem captam exaudita uox est à luco Vestæ, qui à Palatij radice in nouã uiam deuexus est; ut muri et portæ reficerentur; futurum esse, nisi prouisum esset, ut Roma caperetur. quod neglectum cum caueri poterat, post acceptam illam maximam cladem explicatũ est: ara enim Aio loquenti, quã septã uidemus, ex aduersus eum locum consecrata est. atque etiam scriptũ à multis est, cum terræmotus factus esset, ut sue plena procuratio fieret, uocẽ ab æde Iunonis ex arce extitisse: quo circa Iunonem illam appellatam Monetã. hæc igitur & à dijs significata, & à nostris maioribus iudicata contemnimus? neque solum deorũ uoces Pythagorei obseruauerunt, sed etiam hominum: quæ uocant omina. quæ maiores nostri quia ualere censebant, iccirco omnibus rebus agendis, quod bonum, faustum, felix, fortunatumq; esset, præfabantur: re-

busq́; diuinis, quæ publice fierent, ut fauerent linguis, imperabatur: inq́; ferijs imperandis, ut litibus, & iurgijs se abstinerent. itemq́; in lustranda colonia, ab eo, qui eam deduceret, et cum imperator exercitum, Censor populum lustraret, bonis nominibus, qui hostias ducerent, eligebantur. quod idem in delectu Consules obseruant, ut primus miles fiat bono nomine. quæ quidē à te scis & Consule, & imperatore summa religione esse seruata. prærogatiuam etiam maiores omnes iustorū comitiorū esse uoluerūt. atq; ego exempla omniū nota proferam. L. Paulus Consul iterum, cum ei, bellum ut cum Rege Perse gereret, obtigisset; ut ea ipsa die domum ad uesperum redijt, filiolam suam Tertiā, quæ tum erat admodū parua, osculans animaduertit tristiculam. quid est, inquit, mea Tertia, quid tristis es? mi pater, inquit, Persa perijt. tum ille arctius puellam complexus, accipio omen, inquit, mea filia. erat autem mortua catella eo nomine. L. Flaccum flaminem Martialem ego audiui cum diceret, Cæciliam Metelli, cum uellet sororis suæ filiam in matrimoniū collocare, exisse in quoddam sacellū ominis capiendi causa; quod fieri more ueterum solebat: cum uirgo staret, & Cæcilia in sella sederet, neque diu ulla uox extitisset, puellam defatigatā petijsse à matertera, ut sibi cōcederet paulisper, ut in eius sella requiesceret; illā autem dixisse, Vero mea puella tibi concedo meas sedes. quod omen res consecuta est: ipsa. n. breui mortua est, uirgo autē nupsit cui Cæcilia nupta fuerat. hæc posse cōtēni, uel etiam rideri, præclare intelligo: sed ipsum est, deos nō putare; quæ ab ijs significantur, contemnere. quid de

auguribus loquar?tuæ partes ſunt: tuum inquam au ſpiciorum patrocinium debet eſſe:tibi P. Claudius au gur Conſuli nunciauit,addubitato ſalutis augurio,bel lum domeſticum triſte,ac turbulentũ fore:quod pau= cis poſt menſibus exortum,paucioribus eſt à te diebus oppreſſum.cui quidẽ auguri uehementer aſſentior:ſo lus enim multorum annorum memoria non decãtãdi augurij,ſed diuinandi tenuit diſciplinam.quẽ irride= bant collegæ tui,eumq́; tum Piſidam,tum Soranũ au gurem eſſe dicebant.quibus nulla uidebatur in augu rijs,aut auſpicijs præſenſio , aut ſciẽtia ueritatis futu= ræ,ſapiẽter aiebant ad opinionẽ imperitorũ eſſe fictas religiones.quod longe ſecus eſt : neq; enim in paſtori= bus illis,quibus Romulus præfuit, nec in ipſo Romulo hæc calliditas eſſe potuit,ut ad errorẽ multitudinis re ligionis ſimulacra fingerent:ſed difficultas,laborq́; di= ſcendi diſertam negligentiam reddidit: malunt enim diſſerere,nihil eſſe in auſpicijs,quàm,quid ſit,ediſcere. quid eſt illo auſpicio diuinius,quod apud te in Mario eſt,ut utar potiſſimum te auctore?

» Hic Iouis altiſoni ſubito pennata ſatelles
Arboris è trunco ſerpentis ſaucia morſu,
» Subigit ipſa feris transfigens unguibus anguem
» Semianimum , & uaria grauiter ceruice micantem,
» Quem ſe intorquentem lanians,roſtroq́; cruentans,
» Iam ſatiata animos,iam duros ulta dolores,
» Abijcit efflantem,& laceratum affligit in unda,
» Seq́; obitu à ſolis nitidos conuertit ad ortus.
» Hanc ubi præpetibus pennis,lapſuq́; uolantem
» Conſpexit Marius diuini numinis augur,

» Faustaq; signa suæ laudis, reditusq; notauit;
» Partibus intonuit cœli pater ipse sinistris.
» Sic aquilæ clarum firmauit Iuppiter omen.
atque ille Romuli auguratus, pastoralis, non urbanus fuit; nec fictus ad opiniones imperitorum, sed à certis acceptus, & posteris traditus. itaque Romulus augur. ut apud Ennium est, cum fratre item augure,
» Curantes magna cum cura, concupientes
» Regni, dant operam simul auspicio, augurioq;.
» Hinc Remus auspicio se deuouet, atque secundam
» Solus auem seruans. at Romulus pulcher in alto
» Quærit Auentino, seruat genus altiuolantum.
» Certabant, urbem Romam Remam ne uocarent.
» Omnis cura uiris, uter esset induperator.
» Expectant, ueluti, Consul cum mittere signum
» Vult, omnes auidi spectant ad carceris oras,
» Quà mox emittat pictis ex faucibu' currus:
» Sic expectabat populus, atque ore timebat
» Rebus, utri magni uictoria sit data regni.
» Interea sol albu' recessit in infera noctis.
» Exin candida se radijs dedit icta foras lux:
» Et simul ex alto longe pulcherrima præpes
» Læua uolauit auis: simul aureus exoritur sol.
» Cedunt ter quatuor de cœlo corpora sancta
» Auium, præpetibus sese pulchrisq; locis dant.
» Conspicit inde sibi data Romulus esse priora,
» Auspicio regni stabilita scamna solumq;.
sed unde huc digressa est, eodem redeat oratio. si nihil queam disputare, quamobrē quidque fiat, & tātū modo fieri ea, quæ cōmemoraui, doceam, parū ne Epicu=
ro,

ro, Carneadi'ue reſpondeam? quid, ſi etiam ratio extat artificioſæ præſenſionis facilis, diuinæ autẽ paulo obſcurior? quæ enim extis, quæ fulguribus, quæ portentis, quæ aſtris præſentiuntur, hæc notata ſunt obſeruatione diuturna. affert autem uetuſtas omnibus in rebus longinqua obſeruatiõe incredibilẽ ſcientiã: quæ poteſt eſſe etiam ſine motu, atq; impulſu deorũ, cũ, quid ex quoq; eueniat, & quid quanq; rem ſignificet, crebra animaduerſione perſpectũ eſt. altera diuinatio eſt naturalis, ut ante dixi: quæ phyſica diſputãdi ſubtilitate referenda eſt ad naturã deorũ: à qua, ut doctiſſimis, ſapientiſſimisq; placuit, hauſtos animos, & delibatos habemus, cumq; omnia completa ſint & referta æterno ſenſu, & mente diuina, neceſſe eſt cognatione diuinorum animorũ animos humanos commoueri. ſed uigilantes animi uitæ neceſſitatibus ſeruiunt, diſiungũtque ſe à ſocietate diuina, uinclis corporis impediti. rarum eſt quoddã genus eorum, qui ſe à corpore auocẽt, & ad diuinarũ rerum cognitiones cura omni, ſtudioq; rapiantur. horum ſunt auguria nõ diuini impetus, ſed rationis humanæ. nam natura futura præſentiunt, ut aquarum fluxiones, ut deflagrationem futuram aliquando cœli, atq; terrarum: alij autem in Rep. exercitati, ut de Athenienſi Solone accepimus, orientem tyrannidem multo ante proſpiciunt: quos prudẽtes poſſumus dicere; id eſt prouidentes, diuinos nullo modo poſſumus, nõ plus, quã Mileſium Thalem, qui, ut obiurgatores ſuos conuinceret, oſtenderetq; etiam philoſophum, ſi ei commodum eſſet, pecuniam facere poſſe, omnem oleam, antequam florere cœpiſſet, in agro

Milesio coemisse dicitur. animaduerterat fortasse quadam scientia, olearũ ubertatem fore. & quidem idem primus defectionem solis, quæ Astyage regnãte facta est, prædixisse fertur. multa medici, multa gubernatores, agricolæ etiam multa præsentiunt: sed nullam eorum diuinationem uoco, ne illam quidẽ, qua ab Anaximandro physico moniti Lacedæmonij sunt, ut urbẽ, & tecta linquerent, armatiq; in agro excubarent, ꝙ terræmotus instaret, tũ, cũ & urbs tota corruit, & ex mõte Taygeto extrema mõtis quasi puppis auulsa est. ne Pherecides quidẽ ille Pythagoræ magister potius diuinus habebitur, quàm physicus: qui cum uidisset haustam aquam de iugi puteo, terræmotus dixit instare. nec uero unquã animus hominis naturaliter diuinat, nisi cũ ita solutus est, & uacuus, ut ei planè nihil sit cum corpore. quod aut uatibus contingit, aut dormiẽtibus. itaq; ea duo genera à Dicæarcho probantur, et, ut dixi, à Cratippo nostro: si propterea, ꝙ ea proficiscũtur à natura; sint summa sanè, modo ne sola: sin autẽ nihil esse in obseruatione putant; multa tollunt, quibus uitæ ratio continetur. sed quoniam dant aliquid, idq; nõ paruum, uaticinationes cum somnijs: nihil est, quod cum his magnopere pugnemus, præsertim cum sint, qui omnino nullam diuinationem probent. ergo & ij, quorum animi spretis corporibus euolant, atque excurrunt foras, ardore aliquo inflammati, atque incitati cernunt illa profecto, quæ uaticinantes prænunciant: multisq; rebus inflammantur tales animi, qui corporibus non inhærent, ut ij, qui sono quodam uocum, & Phrygijs cantibus incitantur: multo-

nemora, siluæq;, multos amnes, aut maria cõmouent: quorum furibunda mens uidet ante multo, quæ futura sunt. quo de genere illa sunt,

» Eheu uidete: iudicauit iudicium inclytum
» Inter deas tris aliquis: quo iudicio Lacedæmonia
» Mulier furiarum una adueniet.

eodem enim modo multa à uaticinantibus sæpe prædicta sunt, neque solum uerbis, sed etiam

» Versibu', quos olim Fauni, uatesq; canebant.

similiter Martius et Publicius uates cecinisse dicũtur, quo ex genere Apollinis operta prolata sunt. credo etiã anhelitus quosdã fuisse terrarum, quibus inflatæ mẽtes oracula funderent. Atq; hæc quidẽ uatũ ratio est: nec dissimilis sanè somniorũ: nam quæ uigilantibus accidunt uatibus, eadem nobis dormiẽtibus: uiget enim animus in somnijs, liberq; sensibus ab omni impeditione curarum, iacente & mortuo penè corpore, quia uixit ab omni æternitate, uersatusq; est cũ innumerabilibus animis, omnia, quæ in natura rerũ sunt, uidet, si modo tẽperatis escis, modicisq; potationibus ita est affectus, ut sopito corpore ipse uigilet. hæc somniãtis est diuinatio. hic magna quædã exoritur, neq; ea naturalis, sed artificiosa somniorũ Antiphontis interpretatio, eodemq; modo & oraculorũ, & uaticinationum: sunt enim explanatores, ut grãmatici poetarũ. nam ut aurum, & argentum, æs, ferrum frustra natura diuina genuisset, nisi eadem docuisset, quẽadmodũ ad eorũ uenas perueniretur; nec fruges terræ, baccas ue arborũ cum utilitate ulla generi humano dedisset, nisi earum cultus, & conditiones tradidisset;

materia deinde quid iuuaret, nisi confectionis eius fabricã haberemus? sic cũ omni utilitate, quam dij hominibus dederunt, ars aliqua coniuncta est, per quã illa utilitas percipi possit. itẽ igitur somnijs, uaticinationibus, oraculis, quòd erant multa obscura, multa ambigua, explanationes adhibitæ sunt interpretũ. quo modo autem aut uates, aut somniantes ea uideant, quæ nusquam etiã tunc sint, magna quæstio est. sed explorata si sint ea, quæ ante quæri debeant, sint hæc, quæ quærimus, faciliora: continet enim totam hanc quæstionem ea ratio, quæ est de natura deorum, quæ à te secundo libro est explicata dilucide. quã si obtinemus, stabit illud quidem, quod locum hũc continet, de quo agimus, esse deos, & eorum prouidentia mundum administrari, eosdemq; consulere rebus humanis, nec solum uniuersis, uerum etiam singulis. hæc si tenemus, quæ mihi quidem nõ uidentur posse conuelli: profecto hominibus à dijs futura significari necesse est. sed distinguendum uidetur, quonam modo. nõ placet Stoicis, singulis iecorum fissis, aut auium cantibus interesse deum; neq; enim decorum est, nec dijs dignum, nec fieri ullo pacto potest: sed ita à principio inchoatum esse mundum, ut certis rebus certa signa præcurrerẽt, alia in extis, alia in auibus, alia in fulguribus, alia in ostentis, alia in stellis, alia in somniantium uisis, alia in furentium uocibus. ea quibus bene percepta sunt, ij non sæpe falluntur. male coniecta, maleq; interpretata, falsa sunt, non rerum uitio, sed interpretum inscitia. hoc autem posito, atq; concesso, esse quandam uim diuinam hominum uitam continentẽ: non difficile est,

quæ fieri certe uidemus, ea qua ratione fiāt, suspicari. nam & ad hostiam deligendā potest dux esse uis quædam sentiens, quæ est toto confusa mundo; & tum, ipsam cum immolare uelis, extorū fieri mutatio potest, ut aut absit aliquid, aut supersit; paruis enim momentis multa natura aut affingit, aut mutat, aut detrahit: quod ne dubitare possimus, maximo est argumento quod paulo ante interitum Cæsaris cōtigit: qui cū immolaret illo die, quo primum in sella aurea sedit, & cum purpurea ueste processit, in extis bouis opimi cor non fuit. num igitur censes ullum animal, quod sanguinem habeat, sine corde esse posse? qua ille rei nouitate perculsus, cum Spurina diceret, timendum esse, ne & consilium, & uita deficeret; earum enim rerum utrunque à corde proficisci: postero die caput in iecore nō fuit. quæ quidem illi portendebantur à dijs immortalibus, ut uideret interitum, non ut caueret, cum igitur eæ partes in extis non reperiuntur, sine quibus uictima illa uiuere nequisset; intelligēdū est, in ipso immolationis tēpore eas partes, quæ absint, interijsse. eademq; efficit in auibus diuina mens; ut tum huc, tum illuc uolent alites; tum in hac, tum in illa parte se occultent; tum à dextra, tum à sinistra parte canant oscines. nam si omne animal, ut uult, ita utitur motu sui corporis, prono, obliquo, supino; membraq;, quò uult, flectit, contorquet, porrigit, contrahit; eaq; ante efficit penè, quàm cogitat: quanto id deo est facilius. cuius numini parent omnia? idemq; mittit & signa nobis eius generis: qualia permulta historia tradidit: quale scriptū illud uidemus: si luna paulo ante solis ortum

defecissét in signo leonis, fore ut armis Darius, & Persæ ab Alexãdro, & Macedonibus prælio uincerentur, Dariusq; moreretur: & si puella nata biceps esset, seditionem in populo fore, corruptelam, & adulterium domi: & si mulier leonem peperisse uisa esset, fore ut ab exteris gentibus uinceretur ea Resp. in qua id cõtigisset. eiusdem generis etiam illud est, quod scribit Herodotus: Crœsi filium, cum esset infans, locutum: quo ostento regnum patris, & domum funditus concidisse. caput arsisse Ser. Tullio dormienti, quæ historia non prodidit? ut igitur, qui se tradet ita quieti, præparato animo tum bonis cogitationibus, tum rebus ad trãquillitatem accommodatis, certa et uera cernit in somnijs: sic castus animus, purusq; uigilantis, & ad astrorum, & ad auium, reliquorumq; signorum: & ad extorum ueritatem est paratior. hoc nimirum est illud, quod de Socrate accepimus, quodq; ab ipso in libris Socraticorum sæpe dicitur, esse diuinum quiddam, quod Dæmonion appellat, cui semper ipse paruerit, nunquam impellenti, sæpe reuocanti. & Socrates quidem, quo quem auctorem meliorem quærimus? Xenophonti consulenti, sequereturne Cyrum, postea quàm exposuit quæ sibi uidebantur, & nostrum quidem, inquit, humanum est consilium, sed de rebus & obscuris, & incertis ad Apollinem censeo referendũ, ad quem etiam Athenienses publice de maioribus rebus semper retulerunt. scriptum est item, cum Critonis sui familiaris oculum alligatum uidisset, quæsiuisse quid esset: cũ autem ille respondisset, in agro ambulanti ramulũ adductum, ut remissus esset, in oculum recidisse, tum Socra

tes, non enim paruisti mihi reuocanti, cum uterer, qua soleo, præsagitione diuina. idem etiam Socrates, cum apud Delium male pugnatũ esset Lachete prætore, fugeretq; cum ipso Lachete: ut uẽtum est in triuium, eadem, quà cæteri, fugere noluit. quibus quærẽtibus cur non eadem uia pergeret, deterreri à deo dixit. tũ quidem ij, qui alia uia fugerant, in hostiũ equitatũ inciderunt. permulta coniecta sunt ab Antipatro, quæ mirabiliter à Socrate diuinata sunt: quæ prætermittam: tibi enim nota sunt, mihi ad commemorandum nõ necessaria. illud tamen eius philosophi magnificum, ac penè diuinum, quòd cum impijs sententijs dãnatus esset, æquissimo animo se dixit mori: neq; enim domo egredienti, neq; illud suggestũ, in quo causam dixerat, ascendenti, signũ sibi ullum, quod cõsuesset, à deo quasi mali alicuius impendentis datum. equidẽ sic arbitror, etiã si multa fallant eos, qui aut arte, aut cõiectura diuinare uideantur, esse tamen diuinationem, homines autẽ, ut in cæteris artibus, sic in hac posse falli. potest accidere, ut aliquod signum dubie datum, pro certo sit acceptum: potest aliquod latuisse, aut ipsum, aut quod esset illi cõtrarium: mihi autem ad hoc, de quo disputo, probandum satis est, non modo plura sed pauciora diuine præsensa, & prædicta reperiri. quin etiam hoc non dubitans dixerim: si unum aliquid ita sit prædictum, præsensumq;, ut, cum euenerit, ita cadat ut prædictũ sit, neque in eo quidquam casu, & fortuito factum esse appareat, esse certe diuinationem, idq; esse omnibus confitendum. quocirca primum mihi uidetur, ut Posidonius facit, à deo, de quo satis dictum est, deinde à

fato, deinde à natura uis omnis diuinandi, ratioq; repe tenda. fieri igitur omnia fato, ratio cogit fateri. fatum autem id appello, quod Græci εἱμαρμένην, id est ordinẽ, seriemq; causarum, cũ causa causæ nexa rem ex se gignat. ea est ex omni æternitate fluens ueritas sempiterna. quod cum ita sit; nihil est factum, quod non futurum fuerit; eodemq; modo nihil est futurum; cuius nõ causas id ipsum efficientes natura contineat. ex quo intelligitur, ut fatum sit nõ id, quod superstitiose, sed id quod physice dicitur, causa æterna rerũ, cur et ea, quæ præterierunt, facta sint, et, quæ instant, fiant, & , quæ sequuntur, futura sint. ita fit, ut & obseruatione notari possit, quæ res quãque causam plerunque cõsequatur, etiam si non semper: nam id quidem difficile est affirmare. easdemq; causas uerisimile est rerum futurarum cerni ab ijs, qui aut per furorẽ eas, aut in quiete uideant. præterea cũ fato omnia fiant, id quod alio loco ostendetur: si quis modo talis possit esse, qui colligationem causarum omnium perspiciat animo, nihil eũ profecto fallet: qui enim teneat causas rerum futurarum, idem necesse est omnia teneat, quæ futura sint. quod cum facere nemo nisi deus possit, relinquendum est homini, ut signis quibusdam consequentia declarãtibus futura præsentiat: nõ enim illa, quæ futura sunt, subito existunt; sed est, quasi rudentis explicatio, sic traductio temporis nihil noui efficientis, et primũ quidq; replicantis. quod & ij uident, quibus naturalis diuinatio data est; & ij, quibus cursus rerum obseruando notatus est. qui etsi causas ipsas non cernunt, signa tamẽ causarum, & notas cernunt: ad quas adhibita memo=

ria, & diligentia, ex monumētis superiorum efficitur ea diuinatio, quæ artificiosa dicitur, extorū, fulgurū, ostentorum, signorumq; cœlestium. nō est igitur ut mirandum sit, ea præsentiri à diuinantibus, quæ nusquā sint: sunt. n. omnia, sed tēpore absunt. atque ut in seminibus uis inest earum rerum, quæ ex ijs progignuntur: sic in causis conditæ sunt res futuræ, quas esse futuras aut cōcitata mēs, aut soluta somno cernit, aut ratio, aut coniectura præsentit. atq; ut ij, qui solis, & lunæ, reliquorumq; siderum ortus, obitus, motusq; cognorunt, quo quidq; tempore eorum futurū sit, multo ante prædicunt: sic qui cursum rerum, euentorumq; cōsequentiā diuturnitate pertractata notauerūt, aut semper, aut, si id difficile est, plerunq;, quòd si ne id quidē conceditur, non nunquam certe, quid futurū sit, intelligunt. Atque hæc quidē, & quædā huiusmodi argumēta, cur sit diuinatio, ducūtur à fato. À natura autem alia quædā ratio est: quæ docet, quāta sit animi uis seiūcta à corporis sensibus: quod maxime cōtingit aut dormiētibus, aut mente permotis. ut. n. deorū animi sine oculis, sine auribus, sine lingua sentiunt inter se, quid quisque sentiat; ex quo fit, ut homines, etiā cum taciti optent aliquid, aut uoueāt, haud dubitēt quin dij illud exaudiant: sic animi hominum, cum aut somno soluti uacāt corpore, aut mente permoti per se ipsi liberi incitati mouentur, cernūt ea, quæ permisti cū corpore animi uidere nō possunt. atq; hāc quidem rationem naturæ difficile est fortasse traducere ad id genus diuinationis, quod ex arte profectum dicimus: sed tamen id quoque rimatur quantū potest Posidonius, cum esse

censet in natura signa quædam rerum futurarum. ut enim Ceos accepimus ortum caniculæ diligenter quot annis solere seruare, coniecturamq; capere, ut scribit Põticus Heraclides, salubris ne, an pestilens annus futurus sit: nã si obscurior quasi caliginosa stella extiterit, pingue & cõcretũ esse cœlũ, ut eius aspiratio grauis, et pestilens futura sit: sin illustris, & perlucida stella apparuit, significari cœlum esse tenue, purumq;, & propterea salubre. Democritus autem cẽset sapienter instituisse ueteres, ut hostiarum immolatarũ inspicerẽtur exta, quorũ ex habitu, atque colore tũ salubritatis, tũ pestilentiæ signa percipi, non nunquam etiam quæ sit uel sterilitas agrorum, uel fertilitas futura. quæ si à natura profecta, obseruatio, atque usus agnouit; multa afferre potuit dies, quæ animaduertendo notarentur: ut ille Pacuuianus, qui in Chryse physicus inducitur, minime naturam rerum cognoscere uideatur.

» Nam istis, qui linguam auium intelligunt,
» Plusq; ex alieno iecore sapiunt quàm ex suo,
» Magis audiendum quàm auscultandum censeo.

cur quæso? cum ipse paucis interpositis uersibus dicat satis luculente:

» Quidquid est hoc, omnia animat, format, alit, auget, creat,
» Sepelit, recipitq; in sese omnia, omniumq; idem est pater,
» Indidemq; eadem, quæ oriuntur, de integro, atque eodem occidunt.

quid est igitur, cur, cum domus sit omnium una, eaq; communis, cumq; animi hominum semper fuerint, fu

turiq; sint, cur ij, quid ex quoque eueniat, & quid quanque rem significet, perspicere non possint?

Hæc habui, inquit, de diuinatione quæ dicerẽ. nũc illa testabor, non me sortilegos, neq; eos, qui quæstus causa hariolẽtur, ne psychomãtia quidẽ, quibus Appius amicus tuus uti solebat, agnoscere. non habeo denique nauci Marsum Augurem,

» Non uicanos aruspices, non de circo astrologos,
» Non Isiacos coniectores, non interpretes somnium:
» Non enim sunt ij aut scientia aut arte diuini,
» Sed superstitiosi uates impudentesq; harioli,
» Aut inertes, aut insani, aut quibus egestas imperat:
» Qui sibi semitam non sapiunt, alteri monstrant uiã:
» Quibus diuitias pollicentur, ab ijs drachmã ipsi petũt:
» De his diuitijs sibi deducãt drachmã, reddãt cætera.

atque hæc quidẽ Ennius, qui paucis ante uersibus esse deos censet, sed eos non curare opinatur quid agat humanum genus. ego autem, qui & curare arbitror, & monere etiam, ac multa prædicere, leuitate, uanitate, malitia exclusa diuinationem probo. Quæ cũ dixisset Quintus, Præclare tu quidem, inquam, paratus,

Desunt pauca quædam.

M. TVLLII CICERONIS DE DIVINATIONE LIBER II.

QVærenti mihi, multumq; & diu cogitanti, quanā re possem prodesse quā plurimis, ne quando intermitterē consulere Reip. nulla maior occurrebat, quàm si optimarū artium uias traderem meis ciuibus: quod compluribus iam libris me arbitror consecutum. nam & cohortati sumus, ut maxime potuimus, ad philosophiæ studiū eo libro, qui est inscriptus Hortensius: &, quod genus philosophandi minime arrogans, maximeq; & constans, & elegans arbitraremur, quatuor Academicis libris ostēdimus. cūq; fundamentū esset philosophiæ positum in finibus bonorum, et malorum, perpurgatus est is locus à nobis quinque libris, ut, quid à quoque, & quid contra quenque philosophū diceretur, intelligi posset. totidem subsecuti libri Tusculanarum disputationum, res ad beate uiuendum maxime necessarias aperuerūt: primus enim est de contemnenda morte, secundus de tolerando dolore, de ægritudine lenienda tertius, quartus de reliquis animi perturbationibus, quintus eū locum complexus est, qui totā philosophiā maxime illustrat: docet enim, ad beate uiuendum uirtutem se ipsa esse contentam. quibus rebus editis, tres libri pfecti sunt de natura deorum: in quibus omnis eius loci quæstio continetur. quæ ut plene esset, cumulateq; perfecta, de diuinatione in=

gressi sumus his libris scribere.quibus,ut est in animo,
de fato si adiunxerimus, erit abunde satisfactum toti
huic quæstioni.atq; his libris annumerãdi sunt sex de
Rep.quos tunc scripsimus, cũ gubernacula Reip.tene=
bamus:magnus locus,philosophiæq; proprius,à Plato=
ne,Aristotele,Theophrasto, totaq; Peripateticorum fa
milia tractatus uberrime . nã quid ego de Cõsolatione
dicam?quæ mihi quidem ipsi sanè aliquãtũ medetur:
cæteris item multum profuturam puto . interiectus
etiã est nuper is;quem ad nostrũ Atticum de senectu
te misimus.in primisq;, quoniã philosophia uir bonus
efficitur,& fortis,Cato noster in horum librorum nu
mero ponẽdus est.cumq; Aristoteles,itemq; Theophra
stus,excellentes uiri cũ subtilitate, tum copia,cum phi
losophia dicendi etiã præcepta cõiunxerint;nostri quo
que oratorij libri in eundem numerum referendi uidẽ
tur.ita tres erunt de Oratore , quartus Brutus, quin=
tus Orator.adhuc hæc erant: ad reliqua acri tendeba
mus animo,sic parati,ut,nisi quæ causa grauior obsti
tisset,nullum philosophiæ locum esse pateremur, qui
nõ latinis literis illustratus pateret.quod enim munus
Reip.afferre maius,melius'ue possumus, quàm si doce
mus,atq; erudimus iuuentutem ? his præsertim mori=
bus,atq; temporibus:quibus ita prolapsa est,ut omniũ
opibus refrenanda,atq; coercenda sit. nec uero id effi
ci posse confido, quod ne postulandum quidem est, ut
omnes adolescẽtes se ad hæc studia cõuertãt. pauci uti
nã: quorũ tamẽ in Rep. late patere poterit industria.
equidem etiam ex ijs fructũ capio laboris mei,qui iã
ætate prouecti in nostris libris acquiescunt:quorũ stu=

dio legendi meum scribendi studiũ uehemẽtius in dies incitatur: quos quidem plures, quàm rebar, esse cognoui. magnificum illud etiam, Romanisq; hominibus gloriosum, ut græcis de philosophia literis nõ egeãt. quod assequar profecto, si instituta perfecero. ac mihi quidẽ explicandæ philosophiæ causam attulit grauis casus ciuitatis, cũ in armis ciuilibus nec tueri meo more Rẽp. nec nihil agere poteram, nec, quid potius, quod quidẽ me dignum esset, agerẽ, reperiebã. dabunt igitur mihi ueniam mei ciues, uel gratiam potius habebunt, ꝙ, cũ esset in unius potestate Resp. neq; ego me abdidi, neq; deserui, neq; afflixi; neq; ita gessi, quasi homini, aut temporibus iratus; neque ita porrò aut adulatus, aut admiratus fortunam sum alterius, ut me meæ pœniteret: id enim ipsum à Platone, philosophiaq; didicerã, naturales esse conuersiones quasdam Rerumpublicarum, ut eæ tum à principibus tenerentur, tum à populis, aliquando à singulis. quod cum accidisset nostræ Reip. tum pristinis orbati muneribus hæc studia renouare cœpimus, ut & animus molestijs hac potissimũ re leuaretur, et prodessemus ciuibus nostris qua re cũque possemus. in libris enim sententiã dicebamus, concionabamur, philosophiam nobis pro Reip. procuratione substitutam putabamus. nunc, quoniã de Rep. cõsuli cœpti sumus, tribuenda est opera Reip. uel omnis potius in ea cogitatio, & cura ponenda: tantũ huic studio relinquendum, quantũ uacabit à publico officio & munere. sed hæc aliàs pluribus: nũc ad institutã disputationem reuertamur. Nam cũ de diuinatione Q. frater ea disseruisset, quæ superiore libro scripta sunt

ſatiſq; ambulatum uideretur, tum in bibliotheca, quæ in Lyceo eſt, aſſedimus. atq; ego, Accurate tu quidem, inquam, Quinte, & Stoice Stoicorum ſententiam defendiſti: quodq; me maxime delectat, plurimis noſtris exemplis uſus es, & ijs quidem claris, & illuſtribus. dicendum eſt mihi igitur ad ea, quæ ſunt à te dicta; ſed ita, nihil ut affirmem, quæram omnia, dubitans plerunq;, & mihi ipſe diffidens: ſi enim aliquid certi haberem, quod dicerem; ego ipſe diuinarem, qui eſſe diuinationem nego. Etenim me mouet illud, quod in primis Carneades quærere ſolebat, quarumnam rerũ diuinatio eſſet, earum ne, quæ ſenſibus perciperẽtur? at eas quidem cernimus, audimus, guſtamus, olfacimus, tangimus. nunquid ergo in ijs rebus eſt, quod prouiſione, aut permotione mentis magis, quàm natura ipſa ſentiamus? aut neſcio qui ille diuinus, ſi oculis captus ſit, ut Tireſias fuit, poſſit, quæ alba ſint, quæ nigra, dicere? aut, ſi ſurdus ſit, uarietates uocum, aut modos noſcere? ad nullam igitur earum rerum, quæ ſenſu accipiuntur, diuinatio adhibetur. Atqui ne in ijs quidem rebus, quæ arte tractantur, diuinatione opus eſt. etenim ad ægros nõ uates, aut hariolos, ſed medicos ſolemus adducere. nec uero, qui tibijs, aut fidibus uti uolunt, ab aruſpicibus accipiunt earum tractationẽ, ſed à muſicis. eadem in literis ratio eſt, reliquiſq; rebus, quarum eſt diſciplina. num cenſes eos, qui diuinare, dicuntur, poſſe reſpondere, ſol maior ne, quàm terra ſit; an tantus, quãtus uideatur? lunaq; ſuo lumine, an ſolis utatur? ſol, luna quem motum habeant? quem quinque ſtellæ, quæ errare dicuntur? nec hæc,

qui diuini habentur, profitentur ſe eſſe dicturos: nec eorũ, quæ in geometria deſcribuntur, quæ uera, quæ falſa ſint: ſunt enim ea mathematicorum, non hariolorum. de illis uero rebus, quæ in philoſophia uerſantur, nunquid eſt quod quiſquam diuinorum aut reſpõdere ſoleat, aut conſuli, quid bonum ſit, quid malum, quid neutrum? ſunt enim hæc propria philoſophorũ. quid de officio? num quis aruſpicem cõſuluit, quemadmodum ſit cum parentibus, cum fratribus, cum amicis uiuendum? quemadmodum utendum pecunia? quemadmodum honore? quemadmodum imperio? ad ſapiẽtes hæc, non ad diuinos referri ſolent. quid, quæ à phyſicis, aut dialecticis tractantur, num quis eorum diuinare poteſt, unus ne mundus ſit, an plures? quæ ſint initia rerum, ex quibus naſcuntur omnia? phyſicorũ eſt iſta prudentia. quo modo autem mentientem, quem ψευδόμενον uocant, diſſoluas? aut quemadmodum Soriti reſiſtas? quem, ſi neceſſe ſit latino uerbo, liceat acerualem appellare: ſed nihil opus eſt: ut enim ipſa philoſophia, et multa uerba Græcorum, ſic Sorites ſatis latino ſermone tritus eſt. ergo hæc quoque dialectici dicẽt, non diuini. quid? cum quæritur qui ſit optimus Reip. ſtatus, quæ leges, qui mores aut utiles, aut inutiles, aruſpices ne ex Etruria accerſentur, an principes ſtatuent, & delecti uiri, periti rerum ciuilium? quòd ſi nec earum rerum, quæ ſubiectæ ſenſibus ſunt, ulla diuinatio eſt; nec earum, quæ artibus continentur; nec earum, quæ in philoſophia diſſeruntur; nec earum, quæ in Rep. uerſantur: quarum rerum ſit, nihil prorſus intelligo: nã aut omnium debet eſſe, aut aliqua ei ma-

teria danda est,in qua uersari possit:sed nec omnium diuinatio est,ut ratio docuit;nec locus,nec materia inuenitur,cui diuinationem præficere possimus.uide igitur,ne nulla sit diuinatio.est quidē Græcus uulgaris in hanc sententiam uersus.

» Bene qui conijciet,uatem hunc perhibeto optimum.

num igitur,aut quæ tēpestas impendeat,uates melius conijciet,quàm gubernator;aut morbi naturam acutius,quàm medicus;aut belli administrationem prudētius,quàm imperator,coniectura assequetur?sed animaduerti Quinte,te caute, & ab ijs coniecturis, quæ haberent artē atque prudentiam,& ab ijs rebus, quæ sensibus aut artificijs perciperentur,abducere diuinationē,eamq; ita diffinire,diuinationem esse earum rerum prædictionem,& præsensionem,quæ essent fortuitæ.primum eodem reuolueris.nam & medici , & gubernatoris,& imperatoris præsensio est rerum fortuitarum.num igitur aut aruspex,aut augur,aut uates quis,aut somnians melius coniecerit,aut ex morbo euasurum ægrotum,aut ex periculo nauē,aut ex insidijs exercitū,quàm medicus,quàm gubernator, quā imperator?Atqui ne illa quidē diuinantis esse dicebas, uentos, aut imbres impendentes quibusdā præsentire signis.in quo nostra quædam Aratea memoriter à te pronunciata sunt.etsi hæc ipsa fortuita sunt:plerunq; enim,nō semper eueniunt.quæ est igitur, aut ubi uersatur fortuitarum rerum præsensio? quā diuinationē uocas.quæ.n.præsentiri aut arte,aut ratione,aut usu, aut cōiectura possunt,ea nō diuinis tribuenda putas , sed peritis. ita relinquitur , ut ea fortuita diuinari

possint, quæ nulla nec arte, nec sapiẽtia prouideri pos sunt: ut si quis M. Marcellum illum, qui ter Cõsul fuit, multis annis ante dixisset naufragio esse periturũ, diuinasset profecto: nulla.n.arte alia, nec sapientia id scire potuisset. talium ergo rerum, quæ in fortuna po sitæ sunt, præsensio diuinatio est. potest ne igitur earũ rerum, quæ nihil habent rationis, quare futuræ sint, ulla esse præsensio? quid est enim aliud fors, quid fortuna, quid casus, quid euentus, nisi cũ sic aliquid cecidit, sic euenit, ut uel non cadere, atq; euenire, uel aliter cadere, atq; euenire potuerit? quo modo ergo id, quod temere fit cæco casu, et uolubilitate fortunæ, præ sentiri, & prædici potest? medicus morbũ ingrauescen tem ratione prouidet, insidias imperator, tempestates gubernator: tamen hi ipsi sæpe fallũtur, qui nihil sine certa ratione opinantur: ut agricola cum florem oleæ uidet, baccam quoq; se uisurum putat: non sine ratio ne ille quidem: sed nonnunquam tamen fallitur, q si falluntur ij, qui nihil sine aliqua probabili coniectura, ac ratione dicunt: quid existimandum est de coniectura eorum, qui extis, aut auibus, aut ostẽtis, aut ora culis, aut somnijs futura præsentiunt? non dum dico, quàm hæc signa nulla sint, fissum iecoris, corui cantus, uolatus aquilæ, stellæ traiectio, uoces furentium, sortes, somnia: de quibus singulis dicam suo loco, nunc de uniuersis. qui potest prouideri, quidquam futurũ esse, quod neque causam habet ullam, neque notã cur futurum sit? solis defectiones, itemq; lunæ prædicuntur in multos annos ab ijs, qui siderum cursus, & motus numeris persequuntur: ea enim prædicunt, quæ

naturæ necessitas perfectura est. uident ex constantissimo motu lunæ, quãdo illa è regione solis facta incurrit in umbram terræ, quæ est meta noctis, ut eam obscurari necesse sit; quandoq; eadem luna subiecta soli, atque opposita nostris oculis, eius lumẽ obscuret; quo in signo quæque errantiũ stellarum, quoq; tempore futura sit; qui exortus quoq; die signi alicuius, aut qui occasus futurus sit. hæc qui ante dicunt, quã rationẽ sequantur uides: qui thesaurũ inuenturum, aut hæreditatem uenturã dicunt, quid sequuntur? aut in qua rerum natura inest, id futurum? quòd si ea, quæ sunt eiusdem generis, habent aliquam talem necessitatem: quid est tandem, quod casu fieri, aut forte fortuna putemus? nihil enim est tam contrarium rationi, & constantiæ, quàm fortuna: ut mihi ne in deũ quidem cadere uideatur, ut sciat quid casu, & fortuito futurum sit. si enim scit, certe illud eueniet. sin certe eueniet, nulla fortuna est. est autem fortuna: rerum igitur fortuitarum nulla est præsensio. aut si negas esse fortunam, et omnia, quæ fiunt, quæq; futura sunt, ex omni æternitate diffinita dicis esse fataliter: muta diffinitionem diuinationis, quam dicebas præsensionẽ esse rerum fortuitarum. si enim nihil fieri potest, nihil accidere, nihil euenire, nisi quod ab omni æternitate certũ fuerit esse futurũ rato tempore: quæ potest esse fortuna? qua sublata, qui locus est diuinationi? quæ à te fortuitarum rerum est dicta præsensio. quanquam dicebas, omnia, quæ fierent, futura ue essent, fato cõtineri. anile sanè, & plenum superstitionis fati nomen ipsum: sed tamẽ apud Stoicos de isto fato multa dicũ=

tur. de quo aliàs: nũc quod necesse est. Si omnia fato: quid mihi diuinatio prodest? quod enim is, qui diuinat, prædicit, id uero futurum est: ut ne illud quidem sciam quale sit, quòd Deiotarum familiarem nostrũ ex itinere aquila reuocauit. qui nisi reuertisset, in eo cõclaui ei cubãdum fuisset, ꝙ proxima nocte corruit. ruina igitur oppressus esset. at id neq;, si fatũ fuerat, effugisset, nec, si non fuerat, in eum casum incidisset. quid ergo adiuuat diuinatio? aut quid est, quod me moueant aut sortes, aut exta, aut ulla prædictio? si enim fatum fuit, classes populi R. bello Punico primo alterã naufragio, alterã à Pœnis depressam interire: etiã si tripudium solistimũ pulli fecissent, L. Iunio, & P. Clodio Consulibus classes tamen interissent. sin, cũ auspicijs obtemperatũ esset, interituræ classes nõ fuerunt, nõ interierunt fato. uultis autẽ omnia fato: nulla igitur est diuinatio. quòd si fatum fuit, bello Punico secundo exercitum populi R. ad lacum Trasimenũ interire: num id mutari potuit, si Flaminius Consul ijs signis, ijsq; auspicijs, quibus pugnare prohibebatur, paruisset? certe potuit. aut igitur nõ fato interijt exercitus; mutari enim fata nõ possunt: aut, si fato, quod certe uobis ita dicendũ est; si etiã obtemperasset auspicijs, idẽ euenturũ fuisset. ubi est igitur diuinatio ista Stoicorum? quæ, si fato omnia fiunt, nihil nos admonere potest, ut cautiores simus: quoquo enim modo nos gesserimus, fiet tamen illud quod futurũ est. sin autem id potest flecti: nullum est fatũ, ita ne diuinatio quidẽ, quoniam ea rerum futurarũ est. nihil autem est pro certo futurum, quod potest aliqua procuratione accidere ne

fiat. Atque ego ne utilē quidē arbitror esse nobis futu rarum rerum scientiam. quæ.n.uita fuisset Priamo, si ab adolescētia scisset quos euētus senectutis esset ha biturus? abeamus à fabulis: propiora uideamus. cla rissimorum hominum nostræ ciuitatis grauissimos exi tus in Consolatione collegimus. quid igitur? ut omitta mus superiores, M. ne Crasso putas utile fuisse, tū, cum maximis opibus, fortunisq; florebat, scire, sibi, interfe cto Publio filio, exercituq; deleto, trās Euphratem cum ignominia, & dedecore esse perundum? an Cn. Pom peium cēses tribus suis Cōsulatibus, tribus triūphis, ma ximarū rerum gloria, lætaturum fuisse, si sciret se in solitudine Aegyptiorum trucidatū iri amisso exercitu, post mortem uero ea cōsecutura, quæ sine lacrymis nō possumus dicere? quid uero Cæsarem putamus? si diui nasset, fore ut in eo senatu, quem maiore ex parte ip se cooptasset, in curia Pōpeiana, ante ipsius pōpeij simu lacrum, tot centurionibus suis inspectātibus, à nobilissi mis ciuibus, partim etiam à se omnibus rebus ornatis, trucidatus ita iaceret, ut ad eius corpus nō modo ami corum, sed ne seruorum quidem quisquam accederet; quo cruciatu animi uitam acturum fuisse? certe igi tur ignoratio futurorum malorum utilior est, quàm scientia.. nam illud quidem dici, præsertim à Stoicis, nullo modo potest: non isset ad arma Pompeius: non trāsisset Crassus Euphratem: non suscepisset bellū ci uile Cæsar. non igitur fatales exitus habuerunt. uultis autem euenire omnia fato: nihil ergo profuisset illis di uinare: atque etiam omnem fructum uitæ superioris perdidissent: quid enim posset ijs esse lætū exitus suos

cogitantibus?ita, quoquo se uerterint Stoici, iaceat necesse est omnis eorum solertia. si enim, quod euenturum est, uel hoc uel illo modo potest euenire: fortuna ualet plurimum. quæ autem fortuita sunt, certa esse non possunt. sin autem certũ est, quid quaque de re, quoq́; tempore futurũ sit: quid est, quod me adiuuent aruspices, cum res tristissimas portendi dixerint? Addũt ad extremũ, omnia leuius casura rebus diuinis procu ratis. si enim nihil fit extra fatũ, nihil leuari re diuina potest. hoc sentit Homerus, cum querentem Iouẽ inducit, quòd Sarpedonem filium à morte contra fatũ eripere non posset. hoc idem significat Græcus ille in eam sententiam uersus:

" Quod fore paratum est, id summum exuperat Iouem.

totum omnino fatum etiam Atellanio uersu iure mihi esse irrisum uidetur. sed in rebus tam seueris nõ est iocandi locus. concludatur ergo ratio. si enim prouideri nihil potest futurũ esse eorum, quæ casu fiũt, quia esse certa non possunt: diuinatio nulla est. sin autẽ iccirco possunt prouideri, quia certa sunt, et fatalia: rursus diuinatio nulla est: eam enim tu fortuitarum rerũ esse dicebas. Sed hæc fuerit nobis tanquã leuis armaturæ prima orationis excursio: nũc cominus agamus: experiamur itaque, si possumus cornua cõmouere disputationis tuæ. Duo enim genera diuinãdi esse dicebas, unũ artificiosum, alterũ naturale; artificiosum cõstare partim ex cõiectura, partim ex obseruatione diuturna: naturale, quod animus arriperet, aut exciperet extrinsecus ex diuinitate, unde oẽs animos haustos, aut acceptos, aut libatos haberemus. artificiosæ diuinatiõis illa feré

genera ponebas,extispicū,eorumq́;,qui ex fulguribus,
ostentisq; prædicerent,tum augurum,eorumq́; qui si=
gnis,aut ominibus uterentur:omneq́; genus coniectu=
rale in hoc ferè genere ponebas.illud autem naturale
aut concitatione mentis edi,et quasi fundi uidebatur,
aut animo per somnum sensibus & curis uacuo proui
deri. duxisti autem diuinationem omnem à tribus re
bus,à deo,à fato,à natura.sed tamẽ cū explicare nihil
posses, pugnasti commentitiorum exemplorum mirifi=
ca copia.de quo primo hoc libet dicere. hoc ego philo=
sophi non arbitror,testibus uti:qui aut casu ueri, aut
malitia falsi,fictiq; esse possunt.argumentis & ratio=
nibus oportet,quare quidque ita sit docere,nō euētis ,
ijs præsertim,quibus mihi liceat non credere.ut ordiar
ab aruspicina,quam ego Reip.causa,cōmunisq; religio
nis colendā censeo:sed soli sumus: licet uerū exquire-
re sine inuidia,mihi præsertim de plerisque dubitanti:
inspiciamus,si placet,exta primū.persuaderi igitur cui
quam potest,ea,quæ significari dicūtur extis, cognita
esse ab aruspicibus obseruatione diuturna?ecquā diu=
turna ista fuit?aut quàm lōginquo tempore obserua=
ri potuit?aut quo modo est collata inter ipsos,quæ pars
inimici,quæ pars familiaris esset,quod fissum periculū,
quod commodum aliquod ostenderet? an hæc inter se
aruspices Etrusci , Elij , Aegyptij, Pœni contulerunt?
at id , præterquam quod fieri non potuit, ne fingi
quidem potest : alios enim alio more uidemus exta in=
terpretari,nec esse unam omnium disciplinam.& cer
te,si est in extis aliqua uis,quæ declaret futura: neces=
se est,eam aut cū rerū natura esse coniunctā,aut con=

formari quodã modo numini deorum. atqui diuina cũ rerum natura tanta, tamq́; præclara in omnes partes, motusq́; diffusa, quid habere potest commune, non dicam gallinaceum fel, (sunt enim, qui uel argutissima hæc exta esse dicant) sed tauri opimi iecur, aut cor, aut pulmo quid habet naturale, quod declarare possit quid futurum sit? Democritus tamen non inscite nugatur ut physicus: quo genere nihil arrogãtius.

Quod est ante pedes, nemo spectat: cœli scrutantur
plagas.

uerum is tamen habitu extorum, & colore declarari censet, hoc duntaxat, pabuli genus, & earum rerum, quas terra procreet, uel ubertatem, uel tenuitatem: salubritatem etiam, aut pestilentiam extis significari putat. ò mortalem beatum: cui certo scio ludum nũquã defuisse. hũccine hominem tantis delectatum esse nugis, ut non uideret, tum futurũ id uerisimile, si omniũ pecudum exta eodem tempore in eundem habitũ se, coloremq́; cõuerterent? sed si eadem hora aliæ pecudis iecur nitidum, atque plenũ est, aliæ horridum, & exile: quid est, quod declarari possit habitu extorum, & colore? an hoc eiusdem modi est, quale Pherecydeũ illud, quod est à te dictum? qui cum aquam uidisset ex puteo haustã, terræ motum dixit futurum. parum, credo, impudẽter, quòd, cum factus esset motus, dicere audẽt quæ uis id effecerit: etiã ne, futurum esse, aquæ iugis colore præsentiunt? multa istiusmodi dicuntur in scholis: sed credere omnia uide ne non sit necesse. uerum sint sanè ista Democritea uera. quãdo ea nos extis exquirimus? aut quãdo aliquid eiusmodi ab aruspice in=

spectis extis audiuimus? ab aqua, aut ab igni pericula monent: tum hæreditates, tum damna denunciant: fissum familiare, & uitale tractant: caput iecoris ex omni parte diligentissime considerant: si uero id non est inuētū, nihil putant accidere potuisse tristius. hæc obseruari certe non potuerūt, ut supra docui. sunt igitur artis inuenta, non uetustatis; si est ars ulla rerum incognitarum. Cum rerum autem natura quam cognationem habent? quæ ut uno consensu iuncta sit, & continens, quod uideo physicis placuisse, eisq; maxime, qui omne, quod esset, unum esse dixerunt: quid habere mundum potest cum thesauri inuentione coniunctū? si enim extis pecuniæ mihi amplificatio ostēditur, idq; fit natura: primum exta sunt coniuncta mundo, deinde meum lucrum natura rerum continetur. non ne pudet physicos hæc dicere? ut enim iam sit aliqua in natura rerum cognatio, quam esse concedo: multa enim Stoici colligunt: nam & musculorum iecuscula bruma dicuntur augeri, & puleium aridum florescere ipso brumali die, & inflatas rumpi uesiculas, & semina malorum, quæ in his medijs inclusa sint, in contrarias partes se uertere: iam neruos in fidibus alijs pulsis resonare alios; ostreisq; & conchilijs omnibus contingere, ut cum luna crescant pariter, pariterq; decrescant; arboresq; ut hiemali tempore, cum luna simul senescentes, quia tum exsiccatæ sint, tempestiue cædi putentur. quid de fretis, aut de marinis æstibus plura dicam? quorum accessus & recessus lunæ motu gubernantur. sexcenta licet eiusmodi proferri, ut distantium rerum cognatio naturalis appa

reat. demus hoc: nihil enim huic disputationi aduersatur. nũ etiam, si fissum cuiusdam modi fuerit in iecore, lucrum ostenditur? qua ex cognatione naturæ, & quasi concentu, atque consensu, quam συμπαθείαν Græci appellant, conuenire potest aut fissum iecoris cũ lucello meo, aut meus quæsticulus cum cœlo, terra, rerumq; natura? concedam hoc ipsum, si uis: etsi magnam iacturam causæ fecero, si ullam esse conuenientiam naturæ cum extis concessero: sed tamen eo concesso, qui euenit, ut is, qui impertire uelit, conueniẽtem hostiam rebus suis immolet? hoc erat, quod ego non rebar posse dissolui. at quàm festiue dissoluitur. pudet me non tui quidem, cuius etiam memoriam admiror; sed Chrysippi, Antipatri, Posidonij, qui idem istuc quidem dicũt, quod est dictũ à te, ad hostiam deligendam ducem esse uim quãdam sentientem atq; diuinã, quæ toto confusa mũdo sit. illud uero multo etiam melius, quod & à te usurpatum est, & dicitur ab illis: cum immolare quispiam uelit, tũ fieri extorũ mutationem, ut aut absit aliquid, aut supersit: deorũ enim numini parere omnia. hæc, mihi iam crede, ne aniculæ quidẽ existimant. an censes, eundem uitulum si alius delegerit; sine capite iecur inuenturum, si alius, cũ capite? hæc decessio capitis, aut accessio subito ne fieri potest, ut se exta ad immolantis fortunã accõmodent? non perspicitis aleam quandam inesse hostijs deligendis, præsertim cum res ipsa doceat? cum enim tristissima exta sine capite fuerunt, quibus nihil uidetur esse dirius: proxima hostia litatur sæpe pulcherrime. ubi illæ minæ superiorum extorum? aut quæ tã subita facta est deo

rum tanta placatio? sed affers, in tauri opimi extis immolante Cæsare cor non fuisse: id quia non potuerit accidere, ut sine corde uictima illa uiueret, iudicandũ esse tũ interisse cor cum immolaretur. qui fit, ut alterũ intelligas, sine corde non potuisse bouem uiuere: alterũ non uideas, cor subito non potuisse nescio quò auolare? ego enim possum uel nescire, quæ uis sit cordis ad uiuendũ; uel suspicari, contactũ aliquo morbo bouis exile, & exiguũ, & uietum cor, & dissimile cordis fuisse. tu uero quid habes, quare putes, si paulo ante cor fuerit in tauro opimo, subito id in ipsa immolatione interisse? an, ꝙ aspexit uestitu purpureo excordẽ Cæsarem, ipse corde priuatus est? urbem philosophiæ, mihi crede, proditis, dum castella defenditis. nam dum aruspicinam ueram esse uultis, physiologiam totam peruertitis. caput est in iecore, cor in extis: iam abscedet, simul ac molam, & uinum insperseris. deus id eripiet, uis aliqua conficiet, aut exedet. non ergo omnium interitus atque obitus natura conficiet: & erit aliquid, quod aut ex nihilo oriatur, aut in nihilum subito occidat. quis hoc physicus dixit unquã? aruspices dicũt. his igitur, quàm physicis, potius credẽdũ existimas? qd, cũ pluribus dijs immolatur, qui tandẽ euenit, ut litetur alijs, alijs non litetur? quæ autem inconstantia deorũ est, ut primis minentur extis, bene promittant secundis? aut tanta inter eos dissensio, sæpe etiam inter proximos, ut Apollinis exta bona sint, Dianæ non bona? quid est tam perspicuum, quàm, cum fortuito hostiæ adducantur, talia cuique exta esse, qualis cuique obtigerit hostia? at enim id ipsum habet aliqd diuini, quæ

cuiq; hostia obtingat, tanquam in sortibus quæ cui du catur. mox de sortibus. quanquam tu quidem non hostiarum casum confirmas sortium similitudine, sed infirmas sortes collatione hostiarum. an, cum in Aequimelium misimus qui afferat agnũ, quem immolemus, is mihi agnus affertur, qui habet exta rebus accommodata, & ad eum agnum non casu, sed duce deo seruus deducitur? nam si casum in eo quoque dicis esse, quasi sortẽ quandam cum deorum uoluntate coniunctã: doleo tantam Stoicos nostros Epicureis irridendi sui facultatem dedisse: non enim ignoras, quàm ista derideant. & quidem illi facilius facere possunt: deos enim ipsos iocandi causa induxit Epicurus perlucidos, & perflabiles, & habitantes, tãquam inter duos lucos, sic inter duos mundos propter metum ruinarum: eosq; habere putat eadem membra, quæ nos, nec ullum usum habere membrorum. ergo is circuitione quadam deos tollens, recte non dubitat diuinationem tollere. sed non, ut hic sibi constat, item Stoici: illius enim deus nihil habens nec sui, nec alieni negotij, non potest hominibus diuinationem impertire: uester autem deus potest non impertire, ut nihilo minus mundum regat, & hominibus consulat. cur igitur uos inducitis in eas captiones quas nunquam explicetis? ita enim, cum magis properant, concludere solent. si dij sunt, est diuinatio. sunt autem dij, est ergo diuinatio. multo est probabilius: nõ est autem diuinatio, non sunt ergo dij. uide, quàm temere committãt, ut, si nulla sit diuinatio, nulli sint dij: diuinatio enim perspicue tollitur; deos esse, retinẽdum est. atque hac extispicũ diuinatione sublata, omnis aru

ſpicina ſublata eſt. oſtenta enim ſequuntur, & fulgura. ualet autem in fulguribus obſeruatio diuturna: in oſtentis ratio, plerunq; coniectura adhibetur. quid eſt igitur, quod obſeruatum ſit in fulgure? cœlũ in XVI partes diuiſerũt Etruſci. facile id quidẽ fuit, quatuor, quas nos habemus, duplicare, poſt idem iterum facere, ut ex eo dicerent, fulmen qua ex parte ueniſſet. primũ id quid intereſt? deinde quid ſignificat? non ne perſpicuum eſt, ex prima admiratione hominum, ꝙ tonitrua, iactusq́; fulminum extimuiſſent, credidiſſe ea efficere rerum omnium præpotentem Iouem? itaque in noſtris cõmentarijs ſcriptum habemus: Ioue tonante, fulgurante, comitia populi habere nefas. hoc fortaſſe Reip. cauſa conſtitutũ eſt: comitiorum enim non habẽdorum cauſas eſſe uoluerunt: itaq; comitiorum ſolum uitium eſt fulmen: quid idem omnibus rebus optimũ auſpicium habemus, ſi ſiniſtrũ fuerit. de auſpicijs alio loco: nunc de fulguribus. quid igitur minus à phyſicis dici debet, quàm quidquam certi ſignificari rebus incertis? non enim te puto eſſe eũ, qui Ioui fulmen fabricatos eſſe Cyclopas in Aetna putes. nã eſſet mirabile, quo modo Iupiter toties iaceret, cum unum haberet. nec uero fulminibus homines, quid aut faciẽdũ eſſet, aut cauendum, moneret. placet enim Stoicis, eos anhelitus terræ, qui frigidi ſint, cum fluere cœperint, uentos eſſe: cũ autem ſe in nubem induerint, eiusq́; tenuiſſimam quanq; partem cœperint diuidere, atq; diſrũpere, idq́; crebrius facere, & uehemẽtius, tum & fulgura, & tonitrua exiſtere: ſi autem nubiũ conflictu ardor expreſſus ſe emiſerit, id eſſe fulmẽ. quod igitur

ui naturæ, nulla constantia, nullo rato tempore uidemus effici, ex eo significationem rerum cōsequentium quærimus? scilicet, si ista Iupiter significaret, tam multa frustra fulmina emitteret. quid enim proficit, cum in medium mare fulmen iecit? quid, cum in altissimos montes? quod plerunque fit. quid, cum in desertas solitudines? quid, cum in earum gentium oras, in quibus hæc ne obseruantur quidem? at inuentum est caput in Tiberi. quasi ego artem aliquam istorum esse negem. diuinationem nego. cœli enim distributio, quam ante dixi, & certarum rerū notatio docet unde fulmē uenerit, quo concesserit: quid significet autem, nulla ratio docet. Sed urges me meis uersibus.

» Nam pater altitonans stellanti nixus olympo,
» Ipse suos quondam tumulos, ac templa petiuit,
» Et Capitolinis iniecit sedibus ignes.

tum statua Nattæ, tū simulacra deorum, Romulusq;, et Remus cū altrice belua ui fulminis icti cōciderunt, deq; his rebus aruspicū extiterūt responsa uerissima. mirabile autem illud, quòd eo ipso tempore, quo fieret iudicium cōiurationis in senatu, signum Iouis biennio post, quàm erat locatum, in Capitolio collocabatur. tu igitur animum induces (sic enim mecū agebas) causam istam & contra facta tua, & contra scripta defendere? frater es. eo uereor. uerum quid tibi hic tandem nocet? res ne, quæ talis est; an ego, qui uerum explicari uolo? itaque nihil contra dico: à te rationem totius aruspicinæ peto. sed te mirificam in latebram cōiecisti. quod. n. intelligeres fore ut premerem te, cū ex te causam uniuscuiusque diuinationis exquirerē; multa uer

ba fecisti;te,cũ res uideres,rationẽ causamq; non quæ rere;quid fieret,nõ cur fieret,ad rem pertinere: quasi ego aut fieri concederem;aut esset philosophi,causam, cur quidq; fieret,nõ quærere. & eo quidẽ loco et pro gnostica nostra pronunciabas,& genera herbarũ,Scã moneam,Aristolochiamq; radicem ; quarum causam ignorares,uim & effectũ uideres. dissimile totum.nã et prognosticorũ causas persecuti sunt et Boethus Stoi cus,qui est à te nominatus , & noster etiã Posidonius. & si causæ nõ reperiantur istarum rerum, res tamen ipsæ obseruari animaduertiq; possunt. Nattæ uero sta tua,aut æra legum de cœlo tacta quid habẽt obserua tum,ac uetustum? Pinarij Nattæ nobiles . à nobilitate igitur periculum.hoc tamen callide Iupiter cogitauit. Romulus lactens fulmine ictus.urbi igitur periculum ostenditur,ei,quam ille condidit.quàm scite per notas nos certiores facit Iupiter? at eodem tempore signum Iouis collocabatur,quo coniuratio indicabatur . & tu scilicet mauis numine deorũ id factum,quàm casu ar bitrari?& redemptor,qui colũnam illam de Cotta & de Torquato conduxerat faciendam, non inertia,aut inopia tardior fuit,sed à dijs immortalibus ad istã ho ram reseruatus est? nõ equidem planè despero ista esse uera,sed nescio , & discere à te uolo . nam cum mihi quædam casu uiderentur sic euenire, ut prædicta es= sent à diuinantibus: dixisti multa de casu;ut,uenerium iaci posse casu , quatuor talis iactis ; quadringentis, centum uenerios non posse casu consistere . primum nescio,cur non possint: sed non pugno: abundas enim similibus:habes & respersionem pigmentorum, et ro=

ſtrum ſuis, & alia permulta. idem Carneadem finge re dicis de capite Paniſci. quaſi nō potuerit id euenire caſu, et nō in omni marmore neceſſe ſit ineſſe uel Praxitelia capita. illa enim ipſa efficiuntur detractione: nec quidquā illuc affertur à Praxitele: ſed cū multa ſunt detracta, & ad lineamenta oris peruentū eſt, tū intelligas, illud, quod iam expolitū ſit, intus fuiſſe. poteſt igitur tale aliquid etiā ſua ſponte in lapicidinis Chiorum extitiſſe. ſed ſit hoc fictum. quid? in nubibus nunquid animaduertiſti leonis formam, aut hippocentauri? poteſt igitur, quod modo negabas, ueritatem caſus imitari. Sed quoniam de extis & fulguribus ſatis eſt diſputatum, oſtenta reſtant, ut tota aruſpicina ſit pertractata. Mulæ partus prolatus eſt à te: res mirabilis, propterea quia non ſæpe fit: ſed ſi fieri non potuiſſet, facta non eſſet. atque hoc contra omnia oſtenta ualeat, nunquam, quod fieri non potuerit, eſſe factum; ſin potuerit, non eſſe mirandum: cauſarum enim ignoratio in re noua mirationem facit: eadem ignoratio ſi in rebus uſitatis eſt, nō miramur: nā qui mulam peperiſſe miratur, is, quo modo equa pariat, aut omnino quæ natura partum animantis faciat, ignorat: ſed, quod crebro uidet, non miratur, etiam ſi, cur fiat, neſcit: quod autem non uidit, id ſi euenerit, oſtentum eſſe cenſet. utrum igitur, cum concepit mula, an cum peperit, oſtentum eſt? conceptio contra naturam fortaſſe, ſed partus propè neceſſarius. Sed quid plura? ortum uideamus aruſpicinæ: ſic facillime, quid habeat auctoritatis, iudicabimus. Tages quidam dicitur in agro Tarquinienſi, cum terra araretur, &
ſulcus

ſulcus altius eſſet impreſſus, extitiſſe repente, & eum affatus eſſe, qui arabat. is autem Tages, ut in libris eſt Etruſcorum, puerili ſpecie dicitur uiſus, ſed ſenili fuiſſe prudentia. eius aſpectu cum obſtupuiſſet bubulcus, clamoremq; maiorem cum admiratione edidiſſet, concurſum eſſe factum, totamq; breui tempore in eum locum Etruriam conueniſſe: tũ illum plura locutũ multis audientibus, qui omnia eius uerba exceperint, literisq; mãdauerint: omnem autem orationem fuiſſe eã, qua aruſpicinæ diſciplina contineretur: eã poſtea creuiſſe rebus nouis cognoſcendis, & ad eadem illa principia referendis. hæc accepimus ab ipſis: hæc ſcripta conſeruant: hunc fontem habent diſciplinæ. nũ ergo opus eſt ad hæc referenda Carneade? num Epicuro? eſt ne quiſquã ita deſipiens, qui credat exaratũ eſſe, deũ dicam, an hominem? ſi deum, cur ſe contra naturam in terram abdiderit, ut patefactus aratro lucem aſpiceret? quid? idem non ne poterat deus hominibus diſciplinam ſuperiore ex loco tradere? ſi autem homo ille Tages fuit, quonam modo potuit terra oppreſſus uiuere? unde porrò illa potuit, quæ docebat alios, ipſe didiciſſe? ſed ego inſipientior, quàm illi ipſi, qui iſta credunt, qui quidem contra eos tam diu diſputem. uetus autem illud Catonis admodũ ſcitum eſt, qui mirari ſe alebat, quòd non rideret aruſpex, aruſpicem cum uidiſſet. quota enim quæque res euenit prædicta ab his? aut, ſi euenit quippiam, quid afferri poteſt, cur nõ caſu id euenit? Rex Pruſias, cum Annibali apud eum exulãti pugnare placeret, negabat ſe audere, quòd exta prohiberent. an tu, inquit, carũculæ uitulinæ mauis

quàm imperatori ueteri credere? quid? ipse Cæsar, cũ à summo aruspice moneretur, ne in Africã ante brumam transmitteret, nõ ne transmisit? quod ni fecisset, unũ in locum omnes aduersariorũ copiæ cõuenissent. quid ego aruspicum responsa cõmemorem, (possum equidem innumerabilia?) quæ aut nullos habuerũt exitus, aut contrarios? hoc ciuili bello dij immortales quã multa luserunt? quæ nobis in Græciam Roma respõsa aruspicũ missa sunt? quæ dicta Pompeio? etenim ille admodum extis, & ostentis mouebatur. non lubet cõmemorare, nec uero necesse est, tibi præsertim, qui interfuisti: uides tamen omnia ferè cõtra, ac dicta sunt, euenisse. Sed hæc hactenus: nũc ad ostenta ueniamus. Multa me Cõsule à me ipso scripta recitasti: multa ante Marsicũ bellum à Sisenna collecta attulisti: multa ante Lacedæmoniorum malam pugnam in Leuctris à Callisthene cõmemorata dixisti. de quibus dicam equidem singulis, quoad uidebitur: sed dicendum etiam est de uniuersis. quæ est enim ista à dijs profecta significatio, et quasi denunciatio calamitatum? quid autem ea uolunt dij immortales primum significantes, quæ sine interpretibus non possumus intelligere; deinde ea, quæ cauere nequeamus? at hoc ne homines quidem probi faciunt, ut amicis impendentes calamitates prædicant, quas illi effugere nullo modo possint: ut medici, quanquam sæpe intelligunt, tamen nunquã ægris dicunt illo morbo eos esse morituros: omnis enim prædictio mali tum probatur, cum ad prædictionem cautio adiungitur. quid igitur aut ostenta, aut eorum interpretes uel Lacedæmonios olim, uel nuper nostros adiuue

runt? quæ si signa deorum putanda sunt, cur tam obscura fuerũt? si enim, ut intelligeremus, quid esset euenturum: aperte declarari oportebat, aut ne occulte quidem, si ea sciri nolebant. Iam uero coniectura omnis, in qua nititur diuinatio, ingenijs hominũ in multas, ac diuersas, aut etiam cõtrarias partes sæpe deducitur. ut enim in causis iudicialibus alia est cõiectura accusatoris, alia defensoris, & tamen utriusque credibilis: sic in omnibus ijs rebus, quæ coniectura inuestigari solent, anceps reperitur oratio. quas autem res tum natura, tum casus affert, non nunquam etiam errorem creat similitudo: magna stultitia est, earum rerum deos facere effectores, causas rerum non quærere. tu uates Bœotius credis Lebadiæ uidisse ex gallorum gallinaceorum cantu uictoriam esse Thebanorum, quia galli uicti silere solent, canere uictores. hoc igitur per gallinas Iuppiter tantæ ciuitati signum dabat? an illæ aues, nisi cum uicerint, canere non solent? at tũ canebant, nec uicerant. id enim inquies ostentum. magnũ uero: quasi pisces, non galli cecinerint. quod autem est tempus, quo illi nõ cantent, uel nocturnum, uel diurnum? quòd si uictores alacritate, & quasi lætitia ad canendum excitantur: potuit accidisse alia quoque lætitia, qua ad cantum mouerentur. Democritus quidem optimis uerbis causam explicat, cur ante lucẽ galli canãt: depulso enim de pectore, & in omne corpus diuiso, & modificato cibo, cãtus edere quiete satiatos: qui quidẽ silentio noctis, ut ait Ennius, fauent faucibus russis: cãtu, plausuq; premunt alas. cum igitur hoc animal tam sit canorũ sua spõte, quid in mentem uenit Callistheni

dicere deos gallis ſignum dediſſe cantandi? cum id ue l natura, uel caſus efficere potuiſſet. ſanguinẽ pluiſſe ſe natui nunciatum eſt, atratum fluuiũ fluxiſſe ſanguine, deorum ſudaſſe ſimulacra: num cenſes his nuncijs Thalem, aut Anaxagoram, aut quẽquam phyſicũ crediturũ fuiſſe? nec enim ſanguis, nec ſudor niſi è corpore eſt. ſed & decoloratio quædam ex aliqua contagione terrena maxime poteſt ſanguinis ſimilis eſſe; et humor allapſus extrinſecus, ut in tectorijs uidemus auſtro, ſudorem imitari. atq; hæc in bello plura, & maiora uidentur timentibus: eadem nõ tam animaduertũtur in pace. accedit illud etiam, quòd in metu, & periculo cum creduntur facilius, tum fingũtur impunius. nos autẽ ita leues, atq; inconſiderati ſumus, ut, ſi mures corroſerint aliquid, quorũ eſt opus hoc unũ, monſtrum putemus. ante uero Marſicum bellum, quòd clypeos Lanuuij, ut à te eſt dictum, mures roſiſſent, maximum id portẽtum aruſpices eſſe dixerunt. quaſi uero quidquam interſit, mures, diem & noctem aliquid rodentes, ſcuta an cribra corroſerint. nam ſi iſta ſequimur; quòd Platonis Politiã nuper apud me mures corroſerint, de Rep. debui pertimeſcere; aut, ſi Epicuri de uoluptate liber corroſus eſſet, putarem annonam in macello cariorem fore. an uero illa nos terrent, ſi quãdo aliqua portẽtoſa aut ex pecude, aut ex homine nata dicuntur? quorũ omnium, ne ſim longior, una ratio eſt. quidquid enim oritur, qualecunq; eſt, cauſam habeat à natura neceſſe eſt: ut etiam ſi præter cõſuetudinem extiterit, præter naturam tamen nõ poſſit exiſtere. cauſam igitur inueſtigato in re noua, atq; admi

rabili,si poteris:si nullã reperies,illud tamen explora=
tum habeto,nihil fieri potuisse sine causa: eumq; erro
rem,quẽ tibi rei nouitas attulerit,naturæ ratione de=
pellito.ita te nec terræ fremitus,nec cœli discessus,nec
lapideus,aut sanguineus imber,nec traiectio stellæ,nec
faces uisæ terrebunt.quarũ omnium causas si à Chry=
sippo quæram,ipse ille diuinationis auctor nunquam
illa dicet facta fortuito , naturaléq; rationem omniũ
reddet:nihil enim fieri sine causa potest : nec quidquã
fit,quod fieri non potest:nec, si id factũ est , quod fieri
potuit,portentum debet uideri:nulla igitur portenta
sunt. nam si, quod raro fit,id portentũ putandũ est ,
sapientem esse portentũ est: sæpius.n.mulam peperisse
arbitror,quàm sapientem fuisse .illa igitur ratio cõclu
ditur;nec id,quod nõ potuerit fieri,factũ unquã ,esse ;
nec,quod potuerit,id portentũ esse ; ita omnino nullũ
esse portentum.quod etiam coniector quidam et inter
pres portentorum non inscite dicitur ei respõdisse,qui
cũ ad eũ retulisset quasi ostentũ,quòd anguis domi ue
ctem circũuectus fuisset,tũ esset,inquit,ostentũ, si an=
guem uectis circũplicasset.hoc ille responso satis aperte
declarauit,nihil habendũ esse portentũ, quod fieri pos
set . C. Gracchus ad M.Põponiũ scripsit,duobus angui
bus domi cõprehensis,aruspices à patre conuocatos. qui
magis anguibus,quàm lacertis, quàm muribus ? quia
sunt hæc quotidiana,angues nõ itẽ.quasi uero referat,
quod fieri potest,quàm id sæpe fiat.ego tamẽ miror, si
emissio fœminæ anguis mortẽ afferebat Ti. Graccho ,
emissio autẽ maris anguis erat mortifera Corneliæ,cur
alterutrã emiserit:nihil enim scribit respondisse aru=

ſpices, ſi neuter anguis emiſſus eſſet, quid eſſet futurũ. at mors inſecuta Gracchũ eſt. cauſa quidem credo aliqua morbi grauioris, non emiſſione ſerpentis: neque enim tãta eſt infelicitas aruſpicũ, ut ne caſu quidẽ unquam fiat, quod futurum illi eſſe dixerint. nã illud mirarer, ſi crederem, quòd apud Homerum Calchantẽ dixiſti ex paſſerum numero belli Troiani annos auguratum: de cuius coniectura ſic apud Homerum, ut nos otioſi conuertimus, loquitur Agamemnon:

» Ferte uiri, & duros animo tolerate labores,
» Auguris ut noſtri Calchantis fata queamus
» Scire ratos ne habeant, an uanos pectoris orſus:
» Nanque omnes memori portentũ mente retentant,
» Qui non funeſtis liquerunt lumina fatis.
» Argolicis primum ut ueſtita eſt claſſibus Aulis,
» Quæ Priamo cladem, & Troiæ, peſtemq́; ferebant;
» Nos circum latices gelidos fumantibus aris,
» Aurigeris diuum placantes numina tauris,
» Sub platano umbrifera, fons unde emanat aquai,
» Vidimus immani ſpecie, tortuq́; draconem
» Terribilem, Iouis ut pulſu penetrabat ab ara:
» Qui platani in ramo foliorum tegmine ſeptos
» Corripuit pullos: quos cum conſumeret octo,
» Nona ſuper tremulo genitrix clangore uolabat:
» Cui ferus immani laniauit uiſcera morſu.
» Hunc, ubi tam teneros uolucres, matremq́; peremit,
» Qui luci ediderat, genitor Saturnius idem
» Abdidit, & duro formauit tegmine ſaxi.
» Nos autem timidi ſtantes mirabile monſtrum
» Vidimus in medijs diuum uerſarier aris.

" Tum Calchas. hæc est fidenti uoce locutus.
" Quidnam torpentes subito obstupuistis Achiui?
" Nobis hæc portenta deum dedit ipse creator,
" Tarda & sera nimis, sed fama ac laude perenni.
" Nam quot aues tetro mactatas dente uidetis,
" Tot nos ad Troiam belli exanclabimus annos:
" Quæ decumo cadet, & pœna satiabit Achiuos.
" Edidit hæc Calchas: quæ iam matura uidetis.

quæ tandem ista auguratio est ex passeribus annorum potius, quàm aut mensium, aut dierum? cur autẽ de passerculis coniecturam facit, in quibus nullum erat monstrum; de dracone silet, qui, id quod fieri non potuit, lapideus dicitur factus? postremo, quid simile habet passer annis? nã de angue illo, qui Syllæ apparuit immolanti, utrũque memini, & Syllã, cũ in expeditionem educturus esset, immolauisse, & anguem ab ara extitisse, eoq; die rem præclare esse gestam nõ aruspicis cõsilio, sed imperatoris. atque hæc ostentorũ genera mirabile nihil habent: quæ cũ facta sunt, tũ ad cõiecturã aliqua interpretatione reuocãtur: ut, illa tritici grana in os pueri Midæ cõgesta, aut apes quas dixisti in labris Platonis pueri consedisse, non tam mirabilia sint, quàm coniecta belle, quæ tamen uel ipsa falsa esse, uel illa, quæ prædicta sunt, fortuito accidisse potuerũt. de ipso Roscio potest illud quidem esse falsum, ut circũligatus fuerit angui: sed ut in cunis fuerit anguis, non tã est mirũ, in Selonio præsertim, ubi apud focũ angues nundinari solent. nam quod aruspices responderũt, nihil illo clarius, nihil nobilius fore: miror deos immortales histrioni futuro claritatem ostendisse, nullam osten

disse Africano. Atque etiam à te Flaminiana ostenta collecta sunt, quòd ipse, et equus eius repēte cóciderit: non sanè hoc quidem mirabile: quòd euelli primi hastati signū non potuerit: timide fortasse signifer euellebat, quod fidenter infixerat. Nā Dionysij equus quid attulit admirationis, quòd emersit ex flumine? quodq; habuit apes in iuba? sed quia breui tempore regnare cœpit; quod casu acciderat, uim habuit ostenti. At Lacedæmonijs in Herculis fano arma sonuerūt, eiusdēq; dei Thebis ualuæ clausæ subito se aperuerunt: eaq; scuta, quæ fuerāt sublime fixa, sunt humi inuenta. horū cum nihil fieri potuerit sine aliquo motu, quid est cur diuinitus ea potius, quàm casu facta esse dicamus? At in Lysandri statuæ capite Delphis extitit corona ex asperis herbis, & quidem subita. ita ne censes ? ante coronā extitisse, quàm herbarū conceptū esse semen? herbā autem asperā credo auium congestu, nó humano satu. iam quidquid in capite est, id coronæ simile uideri potest. nā quòd eodem tempore stellas aureas Castoris & Pollucis Delphis positas decidisse, neque eas usquā repertas esse dixisti: furū id magis factū, quā deorū uidetur. Simiæ uero Dodoneæ improbitatē historijs Græcis mādatā esse demiror. quid minus mirū, quàm illā monstruosissimam bestiam urnā euertisse, sortes dissipauisse? & negāt historici Lacedæmonijs ullum ostentum hoc tristius accidisse. Nā illa prædicta Veientum, si lacus albanus redundasset, isq; in mare fluxisset, Romam perituram; si repressus esset, Veios; ita aqua Albana deducta ad utilitatem agri suburbani, nó ad arcem, urbemq; retinendā. At paulo post audita uox est

monentis,ut prouiderent ne à Gallis Roma caperetur:
ex eo Aio loquenti aram in Noua uia cõſecratã. quid
ergo? Aius iſte loquens,quando eum nemo norat, aie=
bat;& loquebatur, & ex eo nomen inuenit: poſtea=
quam & ſedem,& aram,& nomen inuenit, obmu=
tuit? Quod idem dici de Moneta poteſt: à qua, præ=
terquã de ſue plena,quid unquã moniti ſumus? Satis
multa de oſtentis. Auſpicia reſtant, & ſortes, eæ quæ
ducũtur,non illæ quæ uaticinatione funduntur: quæ
oracula uerius dicimus:de quibus tũ dicemus, cum ad
naturalem diuinationem uenerimus. Reſtat etiam de
Chaldæis. ſed primum auſpicia uideamus. Difficilis
auguri locus ad contradicendũ,Marſo fortaſſe, ſed Ro
mano facillimus:non enim ſumus ij nos augures, qui
auium,reliquorum'ue ſignorũ obſeruatione futura di
camus:& tamen credo Romulũ, qui urbem auſpica=
to cõdidit,habuiſſe opinionẽ,eſſe in prouidendis rebus
augurãdi ſcientiam:errabat enim multis in rebus an=
tiquitas. quã uel uſu iam,uel doctrina, uel uetuſtate
immutatam uidemus. retinetur autem & ad opinio=
nem uulgi,& ad magnas utilitates Reip. mos,religio,
diſciplina, ius augurum, collegij auctoritas. nec uero
nõ omni ſupplicio digni P. Claudius, L. Iunius Cõſules,
qui contra auſpicia nauigarunt:parendum enim fuit
religioni,nec patrius mos tam contumaciter repudian
dus. iure igitur alter populi iudicio damnatus eſt,alter
mortem ſibi ipſe conſciuit. Flaminius nõ paruit auſpi=
cijs itaque perijt cũ exercitu. at anno poſt Paulus pa=
ruit:nũ minus cecidit in Cãnenſi pugna cũ exercitu?
etenim ut ſint auſpicia,quæ nulla ſunt:hæc certe,q̃bus

utimur siue tripudio, siue de cœlo, simulacra sunt auspiciorũ, auspicia nullo modo. Q. Fabi, te uolo mihi in auspicio esse. uolo, respondet. audiui. Hic apud maiores nostros adhibebatur peritus, nunc quilibet. peritum autem esse necesse est eum, qui, silentium quid sit, intelligat: id enim silentium dicimus in auspicijs, quod omni uitio caret. hoc intelligere, perfecti auguris est. illi autẽ, qui in auspicium adhibetur, cũ ita imperauit is, qui auspicatur, dicito, si silentium esse uidetur, nec suspicit, nec circũspicit, statim respõdet, silentium esse, uideri. tum ille, dicito si pascuntur aues: pascuntur. quæ, aut ubi? attulit, inquit, in cauea pullos is, qui ex eo ipso nominatur pullarius. hæ sunt igitur aues internũciæ Iouis: quæ pascãtur, nec ne, quid refert? nihil ad auspicia: sed quia, cũ pascũtur, necesse est aliquid ex ore cadere, & terrã pauire, terripauiũ primo, post terripudiũ dictũ est, hoc quidem iam tripudiũ dicitur. cũ igitur offa iam cecidit ex ore pulli, tũ auspicãti tripudiũ solistimũ nunciant. ergo hoc auspiciũ diuini quidquã habere potest, quod tam sit coactum & expressum? quo antiquissimos augures nõ esse usos, argumẽto est, quòd decretum collegij uetus habemus, omnem auẽ tripudium facere posse. tum igitur esset auspicium, si modo ei esset liberũ se ostendisse: tum auis illa uideri posset interpres, & satelles Iouis. nunc uero inclusa in cauea, & fame enecta, si in offam pultis inuadit, & si aliquid ex ore cecidit, hoc tu auspicium, aut hoc modo Romulum auspicari solitum putas? iam uero de cœlo seruare non ipsos censes solitos, qui auspicabãtur? nũc imperant pullario: ille renunciat. fulmen sinistrum

auſpicium optimũ habemus ad omnes res, præterquã ad comitia: quod quidem inſtitutum Reip. cauſa eſt, ut comitiorum uel in iudicijs populi, uel in iure legũ, uel in creandis magiſtratibus principes ciuitatis eſſent interpretes. at Ti. Gracchi literis Scipio & Figulus, ꝗ augures iudicaſſent eos uitio creatos eſſe, magiſtratu ſe abdicauerũt. quis negat augurũ diſciplinã eſſe? diuinationem nego. at aruſpices diuini: quos cum Ti. Gracchus propter mortẽ repentinã eius, qui in prærogatiua referenda ſubito cõcidiſſet, in ſenatum introduxiſſet, non iuſtum rogatorem comitiorum fuiſſe dixerũt. primũ uide, ne in eum dixerint, qui rogator centuriæ fuiſſet: is enim erat mortuus. id autem ſine diuinatione, coniectura poterat dicere. deinde fortaſſe caſu: qui nullo modo eſt ex hoc genere tollendus. quid enim ſcire Etruſci aruſpices aut de tabernaculo recte capto, aut de pomerij iure potuerũt? equidẽ aſſentior C. Marcello potius, quàm App. Claudio; qui ambo mei collegæ fuerunt: exiſtimoq; ius augurum, etſi diuinationis opinione principio conſtitutum ſit, tamen poſtea Reip. cauſa conſeruatum, ac retentum. ſed de hoc loco plura in alijs, nunc hactenus: externa enim auguria, quæ ſunt non tam artificioſa, quàm ſuperſtitioſa, uideamus. Omnibus ferè auibus utuntur, nos admodum paucis. alia illis ſiniſtra ſunt, alia noſtris. ſolebat ex me Deiotarus percontari noſtri augurij diſciplinã, ego ex illo ſui. dij immortales, quantum differebat: ut quædam eſſent etiam contraria. atque ille ijs ſemper utebatur: nos, niſi dum à populo auſpicia accepta habemus, quàm multum ijs utimur? bellicam

rẽ administrari maiores nostri nisi auspicato noluerũt: quàm multi anni sunt, cum bella à proprætoribus & proconsulibus administrãtur? qui auspicia nõ habent: itaque nec amnes transeũt auspicato, nec tripudio auspicantur. nam ex acuminibus quidem, quod totũ auspicium militare est, iam M. Marcellus ille quinquies Consul totũ omisit, idem imperator, idem augur optimus. ubi est ergo auium diuinatio? quæ, quoniam ab ijs, qui auspicia nulla habent, bella administrantur, ab urbanis retent a uidetur, à bellicis esse sublata. & quidem ille dicebat; si quãdo rem agere uellet, ne impediretur auspicijs, lectica operta facere se iter solere. huic simile est, quod nos augures præcipimus, ne iuge auspicium obueniat, ut iumẽta iubeant disiungere. quid est aliud nolle moneri à Ioue, nisi efficere, ut aut ne fieri possit auspicium, aut, si fiat, uideri? nam illud admodum ridiculum, quòd negas Deiotarum auspiciorum quæ sibi ad Pompeium proficiscenti facta sunt, pœnitere, quòd fidem secutus, amicitiamq; populi R. functus sit officio: antiquiorem enim sibi fuisse laudem & gloriam, quàm regnum & possessiones suas. credo id quidem: sed nihil ad auspicia: nec enim ei cornix canere potuit recte eum facere, quòd populi R. libertatem defendere pararet. ipse hoc sentiebat, sicuti sensit. aues euentus significant aut aduersos, aut secundos. uirtutis auspicijs uideo esse usum Deiotarum: quæ uetat spectare fortunam, dum præstetur fides. aues uero si prosperos euentus ostenderunt, certe fefellerunt. fugit ex prælio cum Pompeio: graue tempus. discessit ab eo: luctuosa res. Cæsarem eodem tempore

& hostem, & hospitem uidit. quid hoc tristius? is cũ ei Troginorum tetrarchiam eripuisset, & assectæ suo Pergameno nescio cui dedisset, eidemq; detraxisset Armeniam à senatu datam, cumq; ab eo magnificentissimo hospitio acceptus esset, spoliatum reliquit & hospitem, & Regem. sed labor longius: ad propositum reuertar. si euenta quærimus, quæ exquirũtur auibus: nullo modo prospera Deiotaro. sin officia: à uirtute ipsius, nõ ab auspicijs petita sunt. omitte igitur lituum Romuli, quem in maximo incendio negas potuisse comburi: contemne cotem Attij Nauij: nihil debet esse in philosophia cõmentitijs fabellis loci. illud erat philosophi, totius augurij primum naturam ipsam uidere, deinde inuentionem, deinde cõstantiã. quæ est igitur natura, quæ uolucres huc & illuc passim uagantes efficiat, ut significent aliquid, & tum uetent agere, tum iubeant aut cantu, aut uolatu? cur autem alijs à dextra, alijs à læua datum est auibus, ut ratum auspiciũ facere possint? quo modo autem hæc, aut quando, aut à quibus inuenta dicemus? Etrusci tamen habent exaratũ puerum auctorem disciplinæ suæ: nos quem? Attium ne Nauium? at aliquot annis antiquior Romulus, & Remus, ambo augures, ut accepimus. an Pisidarũ, aut Ciliciũ, aut Phrygum ista inuenta dicemus? placet igitur, humanitatis expertes habere diuinitatis auctores? at omnes Reges, populi, nationes utuntur auspicijs. quasi uero quidquam sit tam ualde, quã nihil sapere, uulgare: aut quasi tibi ipsi in iudicãdo placeat multitudo. quotus quisq; est, qui uoluptaté neget esse bonum? plerique etiam summum bonum dicunt. num

igitur eorum frequentia Stoici de ſententia deterrentur? aut num pleriſque in rebus ſequitur eorum auctoritatem multitudo? quid mirum igitur, ſi in omnibus auſpicijs, & omni diuinatione imbecilli animi ſuperſtitioſa iſta concipiant, uerum diſpicere non poſſint? quæ autem eſt inter augures conueniens, & coniuncta conſtantia? ad noſtri augurij conſuetudinem dixit Ennius,

» Cum tonuit læuum bene tempeſtate ſerena.

at Homericus Aiax apud Achillē querens de ferocitate Troianorum, neſcio quid hoc modo nunciat:

» Proſpera Iuppiter his dextris fulgoribus edit.

ita nobis ſiniſtra uidentur, Graijs & barbaris dextra meliora. quanquam haud ignoro, quæ bona ſint, ſiniſtra nos dicere, etiam ſi dextra ſint. ſed certe noſtri ſiniſtrum nominauerunt, externiq; dextrum, quia plerunque melius id uidebatur. hæc quanta diſſenſio eſt? quid, quòd alijs auibus utuntur, alijs ſignis, aliter obſeruant, aliter reſpondent? non neceſſe eſt fateri, partim horū errore ſuſceptum eſſe, partim ſuperſtitione multa fallendo? atque his ſuperſtitionibus non dubitaſti etiam omina adiungere. Aemilia Paulo, Perſam periſſe: quod pater omen accepit. Cæcilia ſororis filiæ ſedes ſuas tradere. iam illa, fauete linguis, & prærogatiuam omen comitiorum. hoc eſt, ipſum eſſe contra ſe copioſum, & diſertum. quādo enim iſta obſeruans, quieto, & libero animo eſſe poteris, ut ad rem gerendam non ſuperſtitionem habeas, ſed rationem ducem? ita ne? ſi quis aliquid ex ſua re, atque ex ſuo ſermone dixerit, et eius uerbū aliquod apte ceciderit ad id quod ages, aut

cogitabis, ea res tibi aut timorem afferet, aut alacritatem? cum M. Crassus exercitum Brundusij imponeret, quidā in portu caricas Cauno aduectas uendens, Cauneas clamitabat. dicamus, si placet, monitū ab eo Crassum, caueret ne iret, non fuisse periturum si omini paruisset. quæ si suscipiamus, pedis offensio nobis, & abruptio corrigiæ, & sternutamenta erunt obseruanda. Sortes restant, & Chaldæi: ut ad uates, & somnia ueniamus. Dicendū igitur putas de sortibus. quid enim sors est? idem propemodum, quod micare, quod talos iacere, quod tesseras. quibus temeritas, & casus, non ratio, nec consilium ualet. tota res est inuenta fallacijs, aut ad quæstum, aut ad superstitionem, aut ad errorem. atque ut in aruspicina fecimus, sic uideamus clarissimarum sortium quæ tradatur inuentio. Numerium Suffuciū Prænestinorū monumenta declarant, honestū hominem, & nobilē, somnijs crebris, ad extremum etiam minacibus, cum iuberetur certo in loco silicem cædere, perterritum uisu, irridentibus suis ciuibus, id agere cœpisse: itaque perfracto saxo sortes erupisse, in robore insculptis priscarum literarum notis. is est hodie locus septus religiose propter Iouis pueri, qui lactens cum Iunone in gremio Fortunæ sedens mãmã appetens castissime colitur à matribus. eodem tēpore illo loco, ubi nunc Fortunæ sita ædes est, mel ex olea fluxisse dicunt, aruspicesq; dixisse, summa nobilitate illas sortes futuras, eorumq; iussu ex illa olea arcã esse factã, eaq; conditas sortes, quæ hodie Fortunæ monitus tolluntur. quid igitur in his potest esse certi, quæ Fortunæ monitu pueri manu miscentur, atq; ducuntur?

quo modo autem iſtæ poſitæ in illo loco? quis robur il=
lud cæcidit, dolauit, inſcripſit? nihil eſt, inquiunt, quod
deus efficere non poſſit. utinã ſapientes Stoicos effeciſ
ſet, ne omnia ſuperſtitioſa ſolicitudine & miſeria cre
derent. ſed hoc quidẽ genus diuinationis uita iam cõ
munis exploſit. fani pulchritudo, & uetuſtas, Præne=
ſtinarum etiam nunc ſortiũ retinet nomen, atque id
in uulgus. quis enim magiſtratus, aut quis uir illuſtri
or utitur ſortibus? cæteris uero in locis ſortes planè re
frixerunt. quod Carneadẽ Clitomachus ſcribit dicere
ſolitum, nuſquã ſe fortunatiorem, quã Præneſte uidiſ
ſe Fortunam. ergo hoc diuinationis genus omittamus.
Ad Chaldæorũ monſtra ueniamus: de quibus Eudoxus
Platonis auditor, in aſtrologia iudicio doctiſſimorũ ho
minũ facile princeps, ſic opinatur, id quod ſcriptum re
liquit: Chaldæis in prædictione, & in notatione cuiuſ
que uitæ ex natali die, minime eſſe credes dum. nomi
nat etiã Panætius, qui unus è Stoicis aſtrologorũ præ
dicta reiecit; Archelaum, & Caſſandrum ſummos a=
ſtrologos illius ætatis, qua erat ipſe, cũ in cæteris aſtro
logiæ partibus excellerent, hoc prædictionis genere nõ
uſos. Scylax Halicarnaſſeus, familiaris Panætij, excel
lens in aſtrologia, idemq; in regenda ſua ciuitate prin
ceps, totum hoc Chaldaicũ prædicendi genus repudia
uit. ſed ut ratione utamur omiſſis teſtibus, ſic iſti diſpu
tant, qui hæc Chaldæorum natalitia prædicta defen=
dunt. uim quandam eſſe aiunt ſignifero in orbe, qui
græce ζωδιακὸς dicitur, talem, ut eius orbis unaquæq;
pars alia alio modo moueat, immutetq; cœlum, perin
de ut quæq; ſtellæ in ijs, finitimisq; partibus ſint quoq;

tempore;

tempore;eamq́; uim uarie moueri ab ijs sideribus,quæ uocantur errantia. cum autem in eam ipsam partem orbis uenerint,in qua sit ortus eius,qui nascitur;aut in eam,quæ cõiunctum aliquid habeat, aut consentiens; ea triangula illi, & quadrata nominant.etenim cum tempore anni,tempestatumq́;,cœli conuersiones, commutationesq́; tantæ fiant accessu stellarum,et recessu; cumq́; ea ui solis efficiantur,quæ uidemus:non uerisimile solum,sed etiam uerum esse censent, perinde utcunque tẽperatus sit aer, ita pueros orientes animari, atque formari,ex eoq́; ingenia, mores, animum,corpus,actionem uitæ,casus cuiusq́;,euentusq́; fingi.ò deliratione incredibilem: non enim omnis error stultitia est dicenda. quibus etiam Diogenes Stoicus cõcedit aliquid ut prædicere possint, dũtaxat quali quisq; natura,& ad quam quisq; maxime rem aptus futurus sit.cætera,quæ profiteantur,negat ullo modo posse sciri:etenim geminorum formas esse similes, uitam atq; fortunam plerunq; disparem.Proclus, & Euristhenes, Lacedæmoniorum Reges, gemini fratres fuerunt . at hi nec totidẽ annos uixerũt:anno enim Procli uita breuior fuit , multumq́; is fratri rerum gestarum gloria præstitit.at ego id ipsum , quod uir optimus Diogenes Chaldæis quasi quadam præuaricatione concedit,nego posse intelligi.etenim cum,ut ipsi dicunt,ortus nascẽtiũ luna moderetur,eaq́; animaduertant,& notẽt sidera natalitia Chaldæi,quæcũq; lunæ iũcta uideãtur: oculorum fallacissimo sensu iudicant ea,quæ ratione atq; animo uidere debebant:docet.n.ratio mathematicorum,quã istis notã esse oportebat,quãta humilitate

luna feratur terram pene contingens, quantum absit à proxima Mercurij stella, multo autē longius à Veneris, deinde alio interuallo distet à sole, cuius lumine collustrari putatur. reliqua uero tria interualla infinita, & immēsa, à sole ad Martis, inde ad Iouis, ab eo ad Saturni stellam, inde ad cœlum ipsum, quod extremū atq; ultimū mundi est. quæ potest igitur contagio ex infinito pene interuallo pertinere ad lunā, uel potius ad terram? quid? cum dicunt id, quod ijs dicere necesse est, omnes omnium ortus, quicunq; gignantur in omni terra, quæ incolatur, eosdem esse, eademq; omnibus, qui eodem statu cœli, & stellarum nati sunt, accidere necesse esse, non ne eiusmodi sunt, ut ne cœli quidem naturam interpretes istos cœli nosse appareat? cum enim illi orbes, qui cœlum quasi medium diuidunt, et aspectum nostrum definiūt, qui à Græcis ὁρίζοντες nominātur, à nobis finiētes rectissime nominari possunt, uarietatem maximam habeāt, alijq; in alijs locis sint: necesse est, ortus, occasusq; siderum nō fieri eodem tēpore apud omnes. quod si eorum ui cœlum modo hoc, modo illo modo tēperatur: qui potest eadem uis esse nascentium, cum cœli tanta sit dissimilitudo? in his locis, quæ nos incolimus, post solstitiū canicula exoritur, & quidē aliquot diebus; apud Troglodytas, ut scribitur, ante solstitiū: ut, si iā concedamus aliquid uim cœlestē ad eos, qui in terra gignuntur, pertinere, confitēdum sit illis, eos, qui nascūtur eodē tempore, posse in dissimiles incidere naturas propter cœli dissimilitudinē. quod minime illis placet: uolunt enim illi, omnes eodē tēpore ortos, qui ubique sint nati, eadem cōditione nasci.

sed quæ tãta dementia est, ut in maximis motibus, mu
tationibusq; cœli nihil intersit qui uẽtus, qui imber,
quæ tẽpestas ubiq; sit? quarũ rerum in proximis locis
tantæ dissimilitudines sæpe sunt, ut alia Tusculi, alia
Romæ eueniat sæpe tẽpestas. quod, qui nauigant, ma=
xime animaduertunt, cum in flectendis promontorijs
uentorum mutationes maximas sæpe sentiant. hæc igi
tur cum sit tum serenitas, tũ perturbatio cœli: est ne
sanorum hominum, hoc ad nascentium ortus pertine
re nõ dicere? quod nõ certe pertinet. illud nescio quid
tenue, quod sentiri nullo modo, intelligi autem uix
potest, quæ à luna cæterisq; sideribus cœli temperatio
fiat, dicere ad puerorum ortus pertinere. quid, ꝙ nõ in
telligunt seminum uim, quæ ad gignendum, procreã
dumq; plurimum ualeat, funditus tolli, mediocris er=
roris est? quis enim non uidet & formas, & mores, &
plerosq; status, ac motus effingere à parentibus libe=
ros? quod non contingeret, si hoc non uis, & natura gi
gnentium efficeret, sed temperatio lunæ, cœliq; mode
ratio. quid, quòd uno eodemq; temporis puncto nati
dissimiles & naturas, & uitas, & casus habent, pa=
rum ne declarant nihil ad agendam uitam nascendi
tempus pertinere? nisi forte putamus neminem eodem
tẽpore ipso & conceptum, & natum, quo Africanũ.
nunquis igitur talis fuit? quid? illud ne dubium est,
quin multi, cum ita nati essent, ut quædam contra na
turam deprauata haberent, restituerentur, & corri=
gerẽtur ab natura, cũ se ipsa reuocasset, aut arte, aut
medicina? aut quorũ linguæ sic inhærerẽt, ut loqui nõ
possent, eæ scalpello resectæ liberarentur? multi etiam

naturæ uitiũ meditatione, atq; exercitatione ſuſtule=
rũt, ut Demoſthenem ſcribit Phalereus, cum rho dicere
nequiret, exercitatione feciſſe, ut planiſſime diceret.
ꝙ ſi hæc aſtro ingenerata & tradita eſſent, nulla res
ea mutare poſſet. quid? diſſimilitudo locorũ nõ ne diſ
ſimiles hominũ procreationes habet? quas quidem per
currere oratione facile eſt: quid inter Indos et Perſas,
Aethiopas & Syros differat corporibus, animis: ut in=
credibilis uarietas diſſimilitudoq́; ſit. ex quo intelligi
tur, plus terrarũ ſitus, quã lunæ tractus ad naſcendũ
ualere. Nam quod aiunt quadringẽta et ſeptuaginta
millia annorũ in periclitãdis, experiũdisq́; pueris, qui=
cũq; eſſent nati, Babylonios poſuiſſe, fallunt. ſi. n. eſſet
factitatũ, nõ eſſet deſitũ. neminẽ autem habemus au=
ctorem, qui aut fieri dicat, aut factũ ſciat. uides ne me
nõ ea dicere, quæ Carneades, ſed ea, quæ princeps Stoi
corum Panætius dixerit? ego autem etiã hoc requiro,
omnesne, qui Cannẽſi pugna ceciderũt, uno aſtro fue
rint. exitus quidem omniũ unus & idem fuit. quid?
qui ingenio atq; animo ſingulares, num aſtro quoque
uno? quod. n. tẽpus, quo nõ innumerabiles naſcantur?
at certe nemo ſimilis Homeri. & ſi ad rem pertinet,
quo modo cœlo affecto, compoſitisq́; ſideribus quodq;
animal oriatur: ualeat id neceſſe eſt etiã in rebus ina
nimis. quo quid dici poteſt abſurdius? L. quidem Taru
tius Firmanus, familiaris noſter, in primis Chaldæis ra
tionibus eruditus, urbis etiã noſtræ natalem diem repe
tebat ab ijs Parilibus, quibus eam à Romulo conditam
accepimus, Romáq́;, cũ eſſet in iugo luna, natã eſſe di=
cebat, nec eius fata c inere dubitabat. ὁ uim maximã

erroris.etiam ne urbis natalis dies ad uim stellarũ & lunæ pertinebat?fac in puero referre, ex qua affectione cœli primum spiritum duxerit:num hoc in latere, aut in cæmento,ex quibus urbs effecta est, potuit ualere? sed quid plura?quotidie refellũtur. quàm multa ego Põpeio,quàm multa Crasso, quàm multa huic ipsi Cæsari à Chaldæis dicta memini,neminem eorum nisi senectute,nisi domi,nisi cum claritate esse moriturum:ut mihi permirum uideatur,quenquam extare, qui etiam nũc credat ijs,quorum prædicta quotidie uideat re,& euentis refelli. Restant duo diuinãdi genera;quæ habere dicimur à natura,non ab arte;uaticinandi,& somniandi,de quibus Quinte inquã,si placet,disseramus. Mihi uero, inquit, placet: his.n.quæ adhuc disputasti,prorsus assentior:&,uere ut loquar, quanquam tua me oratio confirmauit,tamẽ etiã mea spõte nimis superstitiosam de diuinatione Stoicorũ sententiam iudicabam:ac me Peripateticorum ratio magis mouebat,& ueteris Dicæarchi, & eius, qui nunc floret,Cratippi:qui censent esse in mentibus hominũ tanquam oraculum aliquod, ex quo futura præsentiant.si aut furore diuino incitatus animus,aut somno relaxatus solute moueatur ac libere. his de generibus quid sentias,& quibus ea rationibus infirmes, audire sanè uelim. Quæ cum ille dixisset, tum ego rursus quasi ab alio principio sum exorsus dicere. Non ignoro Quinte,te semper ita sensisse,ut de cæteris diuinandi generibus dubitares,ista duo furoris & somnij, quæ à libera mente fluere uiderentur,probares.dicam igitur,de istis ipsis duobus generibus mihi quid uidea=

tur, si prius, Stoicorum rationis conclusio, & Cratippi nostri quid ualeat, uidero. Dixisti & Chrysippum, & Diogenem, & Antipatrum concludere hoc modo. si sunt dij, neque ante declarant hominibus, quæ futura sint: aut non diligunt homines: aut, quid euenturum sit, ignorant: aut existimant nihil interesse hominum scire, quid sit futurum: aut non censent esse suæ maiestatis præsignificare hominibus, quæ sint futura: aut ea ne ipsi quidem dij significare possunt. at neque non diligunt nos; sunt enim benefici, generiq; hominum amici: neque ignorant ea, quæ ab ipsis constituta, & designata sunt: neq; nostra nihil interest scire ea, quæ futura sunt; erimus enim cautiores, si scierimus: neq; hoc alienũ ducũt maiestate sua; nihil est enim beneficentia præstãtius: neque nõ possunt futura prænoscere: nõ igitur dij sunt, nec significãt nobis futura: sunt autem dij, significant ergo. & nõ, si significãt futura nullas dãt nobis uias ad significationũ scientiã; frustra enim significarent: neque, si dãt uias, nõ est diuinatio: est igitur diuinatio. ò acutos homines: quàm paucis uerbis negotiũ cõfectũ putant. ea sumunt ad cõcludendũ, quorũ ijs nihil conceditur. cõclusio autem rationis ea probãda est, in qua ex rebus non dubijs id quod dubitatur, efficitur. uides'ne Epicurum, quem hebetem, et rudem dicere solent Stoici, quẽadmodum, quod in natura rerum omne esse dicimus, id infinitũ esse cõcluserit? quod finitũ est, inquit, habet extremũ. quis hoc non dederit? quod habet extremũ, id cernitur ex alio extrinsecus. hoc quoque est concedendum. at quod omne est, id non cernitur ex alio extrinsecus. ne hoc quidem

negari potest.nihil igitur cum habeat extremum, infinitum sit necesse est.uidés ne ut ad rem dubiam côcessis rebus perueneris?hoc uos dialectici non facitis : nec solum ea non sumitis ad concludendum, quæ ab omnibus côcedantur;sed ea sumitis,quibus concessis, nihilo magis efficiatis quod uelitis.primum enim hoc sumitis. si sunt dij,benefici in homines sunt.quis hoc uobis dabit ? Epicurus'ne,qui negat quidquam deos nec alieni curare,nec sui ; an noster Ennius, qui magno plausu loquitur. assentiente populo ?
Ego deû genus esse semper dixi,& dicam cœlitum:
» Sed eos non curare opinor,quid agat humanû genus.
» et quidem,cur sic opinetur,rationem subijcit.sed nihil est necesse dicere quæ sequuntur.tantum sat est intelligi,id sumere istos pro certo,quod dubium côtrouersumq; sit.sequitur porrò,nihil deos ignorare,quòd omnia sint ab ijs constituta . hic uero quanta pugna est doctissimorum hominum,negâtium esse hæc à dijs immortalibus côstituta? at nostra interest scire quæ euentura sint. magnus Dicæarchi liber est , nescire ea melius esse, quàm scire . * negant enim id esse alienum maiestatis deorum,scilicet causas omnium introspicere,ut uideant quid cuique conducat. neque non possunt futura prænoscere.negant posse ij, quibus non placet esse certû,quid futurû sit. uides'ne igitur , quæ dubia sunt,ea sumere ipsos pro certis, atque concessis? deinde contorquent,& ita concludunt.non igitur & sunt dij , nec significant futura : id enim iam perfectum arbitrantur.deinde assumunt: sunt autem dij : quod ipsum non ab omnibus conceditur:significât er=

go. ne id quidem ſequitur: poſſunt enim non ſignifica re, & tamen eſſe dij, nec, ſi ſignificent, non dare uias aliquas ad ſcientiã ſignificationis. at id quoq; poteſt, ut non dent homini, ſed ipſi habeant. cur enim Tuſcis potius, quàm Romanis darent? nec, ſi dant uias, nulla eſt diuinatio. fac dare deos; quod abſurdum eſt: quid refert, ſi accipere non poſſumus? extremum, eſt igitur diuinatio. ſit extremum: effectum tamen non eſt: ex falſis enim, ut ab ipſis didicimus, uerum effici non po teſt: iacet igitur tota concluſio. Veniamus nũc ad opti mum uirum familiarem noſtrum Cratippũ. Si ſine o culis, inquit, non poteſt extare officiũ & munus oculo rum, poſſunt autẽ aliquando oculi non fungi ſuo mu nere: qui uel ſemel ita eſt uſus oculis, ut uero cerneret, is habet ſenſum oculorum uera cernentiũ. item igitur, ſi ſine diuinatione non poteſt officium, et munus diui nationis extare, poteſt autẽ, cũ quis diuinationem ha beat, errare aliquando, nec uera cernere: ſatis eſt ad confirmandã diuinationem, ſemel aliquid ita eſſe diui natum, nihil ut fortuito cecidiſſe uideatur. ſunt autẽ eius generis innumerabilia. eſſe igitur diuinationẽ con fitendum eſt. feſtiue, & breuiter: ſed cum bis ſumpſit quod uoluit, etiam ſi faciles nos ad cõcedendum habue rit, id tamen, quod aſſumit, concedi nullo modo po teſt. Si, inquit, aliquando oculi peccent, tamen, quia recte aliquando uiderint, ineſt in ijs uis uidendi. item, ſi qui ſemel aliquid in diuinatione dixerit, is etiam cũ peccet, tamen exiſtimandus ſit habere uim diuinandi. uide quæſo Cratippe noſter, quàm ſint iſta ſimilia: nã mihi quidem non uidẽtur: oculi enim uera cernentes,

utuntur natura, atq; sensu; animi si quando uel uaticinando, uel somniando uera uiderunt, usi sunt fortuna, atq; casu. nisi forte cõcessuros tibi existimas eos, qui somnia pro somnijs habent, si quando aliquod somnium uerum euaserit, non id fortuito accidisse. sed demus tibi istas duas sumptiones, ea, quæ λήμματα appellãt dialectici; sed nos latine loqui malumus: præsumptio tamen, quam πρόληψιν ijdem uocant, nõ dabitur. assumit autem Cratippus hoc modo. sunt autem innumerabiles præsensiones non fortuitæ. at ego dico nullam. uide, quanta sit controuersia. iam, assumptione non concessa, nulla conclusio est. at impudentes sumus, qui, quod tam perspicuum sit, non concedamus. quid est perspicuũ? multa uera inquit euadere. quid, quòd multo plura falsa? non ne ipsa uarietas, quæ est propria fortunæ, fortunam esse causam, non naturam docet? deinde, si tua ista conclusio Cratippe uera est, (tecum enim mihi res est) non ne intelligis eadẽ uti posse & aruspices, & fulguratores, & interpretes ostentorum, & augures, & sortilegos, & Chaldæos? quorum generum nullũ est, ex quo non aliquid, sicut prædictũ sit, euaserit. ergo aut ea quoq; genera diuinãdi sunt, quæ tu rectissime improbas: aut, si ea non sunt, non intelligo, cur hæc duo sint, quæ relinquis. qua ergo ratione hæc inducis, eadem illa possunt esse, quæ tollis. Quid uero habet auctoritatis furor iste, quẽ diuinum uocatis, ut, quæ sapiens non uideat, ea uideat insanus, & is, qui humanos sensus amiserit, diuinos assecutus sit? Sibyllæ uersus obseruamus, quos furens fudisse dicitur. quorum interpres nuper falsa quadã ho

minum fama dicturus in senatu putabatur, eũ, quẽ re uera Regem habebamus, appellandũ quoq; esse Regem, si salui esse uellemus. hoc si est in libris, in quem hominem, & in quod tempus est? callide enim, qui illa composuit, perfecit, ut, quodcunque accidisset, prædictũ uideretur, hominũ & temporum diffinitione sublata. adhibuit etiã latebrã obscuritatis, ut ijdem uersus alias in aliam rem posse accõmodari uiderentur. nõ esse autem illud carmen furẽtis, cum ipsum poema declarat, (est enim magis artis, & diligentiæ, quàm incitationis, et motus) tũ uero ea, quæ ἀκροστιχὶς dicitur, cũ deinceps ex primis uersus literis aliquid connectitur, ut in quibusdã Ennianis, quæ Ennius fecit. id certe magis est attẽti animi, quàm furẽtis. atq; in Sybillinis ex primo uersu cuiusque sententiæ primis literis illius sententiæ carmen omne prætexitur. hoc scriptoris est, nõ furẽtis; adhibentis diligentiã, nõ insani. quãobrem Sibyllã quidem sepositã, & conditã habeamus, ut id quod proditũ est à maioribus, iniussu senatus ne legantur quidẽ libri, ualeãtq; ad deponẽdas potius, quàm ad suscipiẽdas religiones: cũ antistibus agamus, ut quiduis potius ex illis libris, quàm Regem proferãt: quem Romæ posthac nec dij, nec homines esse patientur. at multi sæpe uera uaticinati, ut Cassandra:

» Iamq; mari magno . =

eademq; paulo post:

» Eheu uidete. =

num igitur me cogis etiam fabulis credere? quæ delectationis habeant, quantum uoles; uerbis, sententijs, numeris, cantibus adiuuentur: auctoritatem quidem

nullam debemus, nec fidem commentitijs rebus adiungere. Eodēq; modo nec ego Publicio nescio cui, nec Martijs uatibus, nec Apollinis opertis credendū existimo; quorū partim ficta aperte, partim effutita temere, nunquā ne mediocri quidē cuiquam, non modo prudenti, probata sunt. Quid, inquies, remex ille de classe Coponij, non ne ea prædixit, quæ facta sunt? ille uero & ea quidem, quæ omnes eo tempore, ne acciderent, timebamus: castra enim in Thessalia in castris collata audiebamus: uidebaturq; nobis exercitus Cæsaris & audaciæ plus habere, quippe qui patriæ bellum intulisset; & roboris, propter uetustatem. casum aūt prælij, nemo nostrum erat, quin timeret, sed ita, ut constantibus hominibus par erat, non aperte. ille autem Græcus quid mirum si magnitudine timoris, ut plerunque fit, à constantia, atque à mente, atque à se ipse discessit? qua perturbatione animi, quæ, sanus cum esset, timebat ne euenirent, ea demens euētura esse dicebat. utrum tandē per deos atque homines magis uerisimile est, uesanum remigem, an aliquem nostrum, qui ibi tum eramus, M. Catonem, Varronem, Coponium ipsum cōsilia deorum immortalium perspicere potuisse? Sed iam ad te uenio.

Ò sancte Apollo, qui umbilicū terrarū certū obsides,

" Vnde superstitiosa primum sæua euasit uox fera.

tuis enim oraculis Chrysippus totum uolumen impleuit partim falsis, ut ego opinor; partim casu ueris, ut fit in omni oratione sæpissime; partim flexiloquis & obscuris, ut interpres egeat interprete, et sors ipsa referēda sit ad sortes; partim ambiguis, et quæ ad dialecti

cum referenda sint. nam cum sors illa edita est opulentissimo regi Asiæ,
» Crœsus Halym penetrãs magnã peruertet opum uim,
hostium uim sese peruersurũ putauit, peruertit autẽ suam. utrum igitur eorum accidisset, uerum oraculũ fuisset. cur autem hoc credã unquam editum Crœso? aut Herodotum cur ueraciorem ducã Ennio? nũ minus ille potuit de Crœso, quã de Pyrrho fingere Ennius? quis enim est, qui credat Apollinis ex oraculo Pyrrho esse responsum,
» Aio te Aeacida Romanos uincere posse?
primum latine Apollo nunquã locutus est: deinde ista sors inaudita Græcis est: præterea Pyrrhi temporibus iã Apollo uersus facere desierat: postremo, quanquã semper fuit, ut apud Ennium est,
» =Stolidum genus Aeacidarum;
» Bellipotentes sunt magi, quàm sapientipotentes:
tamen hãc amphibologiã uersus intelligere potuisset, uincere te Romanos, nihilo magis in se, quã in Romanos ualere. nam illa amphibologia, quæ Crœsum decepit, uel Chrysippũ potuisset fallere: hæc uero ne Epicurum quidem. sed, quod caput est, cur isto modo iam oracula Delphis non eduntur, non modo nostra ætate, sed iandiu, iam ut nihil possit esse contemptius? hoc loco cum urgentur, euanuisse aiunt uetustate uim loci eius, unde anhelitus ille terræ fieret, quo Pythia mente incitata oracula ederet. de uino aut salsamento putes loqui, quæ euanescũt uetustate. de ui loci agitur, neq; solum naturali, sed etiam diuina: quæ quo tãdem modo euanuit? uetustate, inquies. quæ uetustas est, quæ uim diuinam conficere possit? quid tam diuinũ, quàm

afflatus ex terra mẽtem ita mouens, ut eam prouidã rerum futurarum efficiat, ut ea nõ modo cernat multo ante, sed etiam numero uersúq; pronunciet? quãdo autẽ ista uis euanuit? an postquã homines minus creduli esse cœperunt? Demosthenes quidem, qui abhinc annos propè CCC fuit, iam tum φιλιππίζειν Pythiam dicebat, id est quasi cum Philippo facere. hoc autem eò spectabat, ut eam à Philippo corruptam diceret. quo licet existimare, in alijs quoq; oraculis Delphicis aliquid non sinceri fuisse. sed nescio quo modo isti philosophi superstitiosi, & penè fanatici quiduis malle uidentur, quàm se non ineptos. euanuisse mauultis, & extinctum esse id, quod si unquam fuisset, certe æternũ esset, quã ea, quæ non sunt credenda, non credere. Similis est error in somnijs: quorum quidem defensio repetita quàm longe est? diuinos animos censent esse nostros, eósq; esse tractos extrinsecus, animorumq; cõ sentientiũ multitudine cõpletum esse mundũ: hac igitur mentis & ipsius diuinitate, & coniunctione cum externis mentibus cerni quæ sint futura. contrahi autem animum Zeno, & quasi labi putat, atq; concidere, & ipsum esse dormire. iam Pythagoras & Plato, locupletissimi auctores, quo in somnijs certiora uideamus, præparatos quodã cultu atq; uictu proficisci ad dormiendum iubent: faba quidem Pythagorei utiq; abstinere: quasi uero eo cibo mens, non uenter infletur. sed nescio quo modo nihil tã absurde dici potest, quod non dicatur ab aliquo philosophorũ. utrũ igitur censemus dormientium animos per semet ipsos in somniando moueri, an, ut Democritus censet, externa, &

aduentitia uiſione pulſari? ſiue.n.ſic eſt, ſiue illo mo=
do, uideri poſſunt permulta ſomniãtibus falſa pro ue
ris. nam & nauigantibus moueri uidentur ea, quæ
ſtant, & quodã obtutu oculorum duo pro uno lucer=
næ lumina. quid dicam, inſanis, quid, ebrijs quã mul=
ta falſa uideantur? ꝙ ſi eiuſmodi uiſis credendum non
eſt; cur ſomnijs credatur, neſcio. nam tam licet de his
erroribus, ſi uelis, quàm de ſomnijs diſputare: ut ea,
quæ ſtant, ſi moueri uideantur, terræ motum ſignifi=
care dicas, aut repentinam aliquam fugam: gemino
autẽ lucernæ lumine declarari diſſenſionẽ, ac ſeditio=
nem moueri. iam ex inſanorum aut ebriorũ uiſis in=
numerabilia cõiectura trahi poſſunt, quæ futura ui=
deãtur. quis eſt.n. qui totum diem iaculans nõ aliquã
do collimet? totas noctes ſomniamus; neq; ulla ferè eſt,
qua non dormiamus: & miramur, aliquãdo id, quod
ſomniauimus, euadere? quid eſt tã incertũ, quàm talo=
rum iactus? tamen nemo eſt, quin ſæpe iactans, uene=
reum aliquando iaciat, nonnunquam etiam iterum,
ac tertium. num igitur, ut inepti, Veneris id fieri im=
pulſu malumus, quàm caſu, dicere? ꝙ ſi cæteris tempo
ribus falſis uiſis credendum non eſt: non uideo, quid
præcipui ſomnus habeat, in quo ualeant falſa pro ue=
ris. ꝙ ſi ita natura paratũ eſſet, ut ea dormientes age
rent, quæ ſomniarent: alligandi eſſent omnes, qui cubi
tum irent: maiores enim, quàm ulli inſani, efficerent
motus ſomniãtes. quòd ſi inſanorum uiſis fides nõ eſt
habenda, quód falſa ſunt: cur credatur ſomniantium
uiſis, quæ multo etiã perturbatiora ſunt, nõ intelligo.
an quod inſani ſua uiſa coniectori nõ narrant, nar

rant qui ſomniauerunt? quæro etiã, ſi uelim ſcribere quid, aut legere, aut canere uoce, uel fidibus, aut geometricum quiddam, aut phyſicum, aut dialecticũ explicare, ſomnium ne expectandum ſit, an ars adhibenda, ſine qua nihil earum rerum nec fieri, nec expediri poteſt? atqui, ne ſi nauigare quidem uelim, ita gubernarem ut ſomniauerim· præſens.n. pœna ſit. quid igitur conuenit ægros à coniectore ſomniorũ potius, quã à medico petere medicinam? an Aeſculapius, an Serapis poteſt nobis præſcribere per ſomniũ curationẽ ualetudinis, Neptunus gubernãtibus nõ poteſt? & ſi ſine medico medicinã dabit Minerua, muſæ ſcribendi legẽdi, cæterarumq́; artiũ ſcientiam ſomniantibus nõ dabunt? at ſi curatio daretur ualetudinis, hæc quoque, quæ dixi, darentur. quæ quoniam non dantur, medicina nõ datur. qua ſublata, tollitur omnis auctoritas ſomniorum. ſed hæc quoq; in promptu: nunc interiora uideamus. aut enim diuina uis quædã cõſulens nobis ſomniorum ſignificationes facit: aut cõiectores ex quadam conueniẽtia, & coniunctione naturæ, quam uocant συμπάθειαν, quid cuiq; rei conueniat, ex ſomnijs, & quid quanq; rem ſequatur, intelligunt: aut eorum neutrum eſt, ſed quædam obſeruatio conſtãs, atq; diuturna eſt, cum quid uiſum ſecundum quietẽ ſit, quid euenire, aut quid ſequi ſoleat. primum igitur intelligendum eſt, nullam uim eſſe diuinam effectricẽ ſomniorum. atq; illud quidem perſpicuum eſt, nulla uiſa ſomniorum proficiſci à numine deorum. noſtra enim cauſa dij id facerent, ut prouidere futura poſſemus. quotus igitur eſt quiſq;, qui ſomnijs pareat? qui

intelligat? qui meminerit? quàm multi uero, qui contemnant, eamq; superstitionem imbecilli animi, atque anilis putent? quid est igitur, cur his hominibus consulens deus, somnijs moneat eos, qui illa non modo cura, sed ne memoria quidem digna ducant? nec enim ignorare deus potest, qua mente quisque sit: nec, frustra, ac sine causa quid facere, dignum deo est: quod abhorret etiã ab hominis cõstantia. ita si pleraq; somnia aut ignorantur, aut negliguntur: aut nescit hoc deus, aut frustra somniorũ significatione utitur. sed horum neutrum in deũ cadit: nihil igitur à deo somnijs significari fatẽdum est. illud etiã requiro, cur, si deus ista uisa nobis prouidendi causa dat, nõ uigilantibus potius det, quàm dormientibus. siue enim externus, & aduentitius pulsus animos dormientiũ commouet, siue per se ipsi animi mouentur, siue quæ causa alia est, cur secundum quietẽ aliquid uidere, audire, agere uideamur: eadem causa uigilantibus esse poterat; idq; si nostra causa secundum quietẽ dij facerent, uigilantibus idem facerent, præsertim cum Chrysippus Academicos refellens permulto clariora & certiora esse dicat, quæ uigilantibus uideantur, quàm quæ somniantibus. fuit igitur diuina beneficentia dignius, cum consuleret nobis, clariora uisa dare uigilantibus, quàm obscuriora per somnium. quod quoniam nõ fit, somnia diuina putanda nõ sunt. iam uero quid opus est circuitione, & anfractu, ut sit utendum interpretibus somniorum potius, quàm directo? deus si quidẽ nobis consulebat, hoc facito, hoc ne feceris, diceret, idq; uisum uigilanti potius, quàm dormiẽti daret? iã uero quis dicere audeat,

uera omnia esse somnia? aliquot somnia uera, inquit Ennius: sed omnia non est necesse. quæ est tandē ista distinctio? quæ uera, quæ falsa habet? & si uera à deo mittuntur, falsa unde nascuntur? nam si ea quoq; diuina, quid inconstantius deo? quid inscitius autem est, quàm mentes mortaliū falsis, & mendacibus uisis concitare? sin uera uisa diuina sunt, falsa autem, & inania humana: quæ est ista designādi licētia, ut hoc deus, hoc natura fecerit potius, quā aut omnia deus, quod negatis, aut omnia natura? quod quoniā illud negatis, hoc necessario cōfitendum est. naturam autē eam dico, qua nunquā animus insistēs agitatione, et motu esse uacuus potest. is cum lāguore corporis nec membris uti, nec sensibus potest, incidit in uisa uaria, et incerta ex reliquijs, ut ait Aristoteles, inhærētibus earū rerū, quas uigilans gesserit, aut cogitarit. quarum perturbatione mirabiles interdum existunt species somniorū. quæ si alia uera, alia falsa: qua nota internoscantur, scire sanè uelim. si nulla est, quid istos interpretes audiamus? sin quæpiam est, aueo audire quæ sit. sed hærebunt. uenit enim iam in contentionē, utrum sit probabilius, deós ne immortales rerū omniū præstantia excellentes cōcursare omnium mortaliū, qui ubique sunt nō modo lectos, uerū etiam grabatos, &, cū stertentes aliquos uiderint, obijcere his uisa quædā tortuosa, & obscura, quæ illi exterriti somnio ad coniectorē mane deferant; an natura fieri, ut mobiliter animus agitatus, quod uigilans uiderit, dormiens uidere uideatur. utrū philosophia dignius, sagarū supstitione ista interpretari, an explicatione naturæ? ut si iam fieri possit

coniectura uera ſomniorum, tamen iſti, qui profiten=
tur, eam facere non poſſunt: ex leuiſſimo enim, & in
doctiſſimo genere conſtant. Stoici autem tui negant
quenquã niſi ſapientẽ diuinum eſſe poſſe. Chryſippus
quidẽ diuinationẽ diffinit his uerbis, uim cognoſcentẽ,
& uidentem, & explicantem ſigna, quæ à dijs homi=
nibus portendãtur: officium autem eius eſſe, prænoſce
re, dei erga homines mente qua ſint, quidq́; ſignificẽt,
quemadmodumq́; ea procurentur, atque expientur.
idemq; ſomniorũ coniectionẽ diffinit hoc modo, eſſe
uim cernentem, & explanantem quæ à dijs homini=
bus ſignificẽtur in ſomnijs. quid ergo, ad hæc mediocri
opus eſt prudẽtia, an & ingenio præſtanti, et eruditio
ne perfecta? talem autẽ cognouimus neminẽ. uide igi
tur, ne, etiam ſi diuinationẽ tibi eſſe conceſſero, quod
nunquam faciam; neminem tamen diuinum reperire
poſſimus. qualis autem iſta mens eſt deorũ, ſi neq; ea
nobis ſignificãt in ſomnijs, quæ ipſi per nos intelliga=
mus; neq; ea, quorũ interpretes habere poſſimus? ſimi=
les. n. ſunt dij, ſi ea nobis obijciunt, quorum neq; ſcien
tiam, neq; explanationem habeamus, tanquam ſi Pœ=
ni, aut Hiſpani in ſenatu noſtro ſine interprete loque
rẽtur. iã uero quò pertinent obſcuritates, & ænigma=
ta ſomniorum? intelligi. n. à nobis dij uelle debebãt ea,
quæ noſtra cauſa nos monebant. quid? poeta nemo,
nemo phyſicus obſcurus? ille uero nimis etiam obſcu=
rus Euphorion: at non Homerus: uter igitur melior?
ualde Heraclitus obſcurus, minime Democritus: num
igitur conferendi? mea cauſa me mones, quod non
intelligam. quid me igitur mones? ut ſi quis medicus

ægroto imperet, ut sumat
» Terrigenam, herbigradã, domiportã, sanguine cassam,
potius quàm hominum more, cocleam, dicere. nam Pacuuianus Amphion,
» Quadrupes tardigrada, agrestis, humilis, aspera,
» Capite breui, ceruice anguina, aspectu truci,
» Euiscerata, inanima cum animali sono,
cum dixisset obscurius, tum Attici respondent: nõ intelligimus, nisi aperte dixeris. at ille uno uerbo, testudo. nõ potueras hoc igitur à principio cytharista dicere? defert ad coniectorem quidã somniasse se, ouum pendere ex fascia lecti sui cubicularis. est hoc in Chrysippi libro somnium. respondit coniector, thesaurum defossum esse sub lecto. fodit: inuenit auri aliquantum, idq; circundatum argento: misit coniectori quantulum uisum est de argento. tum ille, nihil ne de uitello? id enim ex ouo uidebatur aurũ declarasse, reliquũ argentũ. nemo ne igitur unquam alius ouum somniauit? cur ergo hic ne scio quis thesaurum solus inuenit? quàm multi inopes, digni præsidio deorum, nullo somnio ad thesaurũ reperiendum admonentur? quam autem ob causam tã est obscure admonitus, ut ex ouo nasceretur thesauri similitudo, potius, quàm aperte thesaurũ quærere iuberetur, sicut aperte Simonides uetitus est nauigare? ergo obscura somnia minime cõsentanea sunt maiestati deorũ. ad aperta et clara ueniamus, quale est de illo interfecto à caupone Megaris, quale de Simonide, qui ab eo, quẽ humauerat, uetitus est nauigare; quale etiã de Alexandro: quod à te præteritũ esse miror: qui, cũ Ptolemæus familiaris eius in prælio telo uenenato ictus

esset, eoq; uulnere summo cũ dolore moreretur, Alexander assidens somno est consopitus. tum secundum quietẽ uisus ei dicitur draco is, quẽ mater Olympias alebat, radiculã ore ferre, et simul dicere quo illa loci nasceretur: (neq; is lõge aberat ab eo loco) eius autẽ esse uim tantam, ut Ptolemæum facile sanaret: cum Alexãder experrectus narrasset amicis somniũ, emisisse q illã radiculã quærerẽt. qua inuẽta, et Ptolemæus sanatus dicitur, & multi milites, qui erant eodẽ genere teli uulnerati. multa etiã sunt à te ex historijs prolata somnia, matris Phalaridis, Cyri superioris, matris Dionysij, Pœni Amilcaris, Annibalis, P. Decij, peruulgatum iam illud de præsultore, Gracchi etiam, & recẽs Cæciliæ Balearici filiæ somnium. sed hæc externa, ob eamq; causam ignota nobis sunt: non nulla etiã ficta fortasse: quis enim auctor istorũ? de nostris somnijs quid habemus dicere? tu de merso me, & equo ad ripam? ego de Mario cũ fascibus laureatis me in suũ deduci iubente monumentũ? omniũ somniorũ Quinte una ratio est. quæ, per deos immortales, uideamus ne nostra superstitione, & deprauatione superetur. quẽ enim tu Mariũ uisum à me putas? speciẽ credo eius, & imaginẽ, ut Democrito uidetur, unde profectã imaginẽ: à corporibus enim solidis, & à certis figuris uult fluere imagines. quod igitur Marij corpus erat ex eo, inqt, quod fuerat, plena sunt imaginũ omnia ista. igitur me imago Marij in cãpũ Atinatem persequebatur: nulla enim species cogitari potest, nisi pulsu imaginũ. quid ergo? istæ imagines ita nobis dicto audientes sunt, ut, simul atq; uelimus, accurrant? etiã

ne earum rerum, quæ nullæ sunt? quæ est enim forma tam inusitata, tã nulla, quã nõ sibi ipse animus possit effingere? ut, quæ nunquam uidimus, ea tamen formata habeamus, oppidorum situs, hominum figuras. num igitur, cum aut moros Babylonis, aut Homeri faciem cogito, imago illorum me aliqua pellit? omnia igitur, quæ uolumus, nota nobis esse possunt: nihil est. n. de quo cogitare nequeamus. nullæ ergo imagines obrepũt in animos dormiẽtiũ extrinsecus, nec om nino fluunt illæ: nec cognoui quenquam, qui maiore auctoritate nihil diceret. animorũ est ea uis, atq; natura, ut uigeant uigilãtes, nullo aduẽtitio pulsu, sed suo motu, incredibili quadam celeritate. hi cum sustinẽtur mẽbris, & corpore, & sensibus, omnia certiora cernunt, cogitant, sentiunt. cum autem hæc subtracta sunt, desertusq; animus languore corporis, tum agitatur ipse per sese: itaq; in eo & formæ uersantur, & actiones, & multa audiri, multa dici uidentur. hæc scilicet imbecillo remissoq; animo multa omnibus modis cõfusa et uariata uersantur: maximeq; reliquiæ earum rerũ mouentur in animis, et agitantur, de quibus uigilãtes aut cogitauimus, aut egimus: ut mihi temporibus illis multum in animo Marius uersabatur recordãti, quàm ille grauem suum casum magno animo, quàm cõstãti tulisset. hãc credo causam de illo somniãdi fuisse. tibi autem de me cũ solicitudine cogitanti subito sum uisus emersus ex flumine: inerant enim in utriusq; nostrũ animis uigilantium cogitationum uestigia. At quædã adiuncta sunt: ut mihi de monumẽto Marij: tibi, ꝙ equus, in quo ego uehebar, mecũ unà demersus rursus

apparuit. an tu censes ullam anum tam delirã futurã fuisse, ut somnijs crederet, nisi ista casu non nunquam forte, temere concurrerent? Alexandro loqui draco uisus est. potest omnino hoc esse falsum, potest uerũ: sed utrum sit, non est mirabile: nõ enim audiuit ille draconem loquentem, sed est uisus audire: & quidẽ, quo maius sit, cum radicem ore teneret, locutus est. sed nihil est magnũ somnianti. quæro autem, cur Alexãdro tam illustre somnium, tam certũ, nec huic eidem aliàs, nec multa cæteris. mihi quidem, præter hoc Marianũ nihil sanè, quod meminerim. frustra igitur cõsumptæ, tot noctes tam longa in ætate. nunc quidẽ propter intermissionem forensis operæ & locubrationes detraxi, & meridiationes addidi, quibus uti antea non solebã: nec tam multũ dormiens ullo somnio sum admonitus, tantis præsertim de rebus: nec mihi magis usquam uideor, quàm cũ aut in foro magistratus, aut in curia senatum uideo, somniare. Etenim ex diuisione hoc secũdum est, quæ est cõtinuatio, coniunctioq; naturæ: quã, ut dixi, uocant συμπαθείαν eiusmodi, ut thesaurus ex ouo intelligi debeat. nam medici ex quibusdã rebus & aduenientes & crescentes morbos intelligunt: non nullæ etiam ualetudinis significationes, ut, hoc ipsum pleni, enecti'ue simus, ex quodam genere somniorum intelligi posse dicuntur. thesaurus uero, & hæreditas, & honos, & uictoria, & multa generis eiusdem qua cum somnijs naturali cognatione iunguntur? dicitur quidam, cum in somnijs complexu Venerio iungeretur, calculos eiecisse. uideo sympathiã: uisum est enim tale obiectũ dormienti, ut id, quod euenit, naturæ uis,

non opinio erroris effecerit. quæ igitur natura obtulit illam speciē Simonidi, à qua uetaretur nauigare? aut quid naturæ copulatum habuit Alcibiadis quod scribitur somnium? qui paulo ante interitum uisus est in somnijs amicæ esse amictus amiculo. is cum esset proiectus inhumatus, ab omnibusq; desertus iaceret; amica corpus eius texit suo pallio. ergo hoc inerat in rebus futuris, et causas naturales habebat, an, & ut uideretur, & ut eueniret, casus effecit? quid ipsorum interpretū coniecturæ, non ne magis ingenia declarant eorum, quàm uim consensumq; naturæ? cursor ad Olympia proficisci cogitans, uisus est in somnijs curru quadrigarum uehi. mane ad coniectorem. at ille, uinces, inquit: id enim celeritas significat, & uis equorum. post idem ad Antiphontem. is autem, uincare, inquit. necesse est. an non intelligis quatuor ante te cucurrisse? Ecce alius cursor. atq; horum somniorum, & talium plenus est Chrysippi liber, plenus Antipatri. sed ad cursorem redeo. ad interpretem detulit, aquilam se in somnijs uisum esse factum. at ille, uicisti: ista enim auis uolat nulla uehementius. huic equidem Antipho, tu uero, inquit, te uictum esse non uides? ista enim aui insectans alias & agitans, semper ista postrema est. parere quædam matrona cupiens, dubitans esset ne prægnans, uisa est in quiete obsignatam habere naturā: retulit. negauit eam, quoniā obsignata fuisset, concipere potuisse. at alter prægnātem esse dixit: nam inane obsignari nihil solere. quæ ista est ars cōiectoris, eludentis ingenio? an ea, quæ dixi, & innumerabilia, quæ collecta habēt Stoici, quidquam significant, nisi acumen hominū ex

ſimilitudine aliqua coniecturã modo huc, modo illuc ducentium? medici ſigna quædam habent ex uenis, et ex ſpiritu ægroti, multisq; ex alijs futura præſentiũt. gubernatores cũ exultantes Loligines uiderint, aut Delphinos ſe in portum conijcientes, tempeſtatẽ ſignificari putant. hæc ratione explicari, & ad naturam facile reuocari poſſunt: ea uero, quæ paulo ante dixi, nullo modo. At enim obſeruatio diuturna (hæc enim pars una reſtat) notandis rebus fecit artem. an tandem ſomnia obſeruari poſſunt? quonam modo? ſunt enim innumerabiles uarietates. nihil tam præpoſtere, tã incõdite, tam monſtruoſe cogitari poteſt, quod nõ poſſimus ſomniare. quo modo igitur hæc infinita, & ſemper noua aut memoria complecti, aut obſeruãdo notare poſſumus? aſtrologi motus errantium ſtellarũ notauerũt: inuentus eſt enim ordo in ijs ſtellis, qui nõ putabatur. cedò tandem, qui ſit ordo, aut quæ concurſatio ſomniorum? quo modo autem diſtingui poſſunt uera ſomnia à falſis, cũ eadem et alijs aliter euadãt, & ijſdem non ſemper eodem modo? ut mihi mirũ uideatur, cũ mendaci homini, ne uerũ quidem dicẽti credere ſoleamus, quo modo iſti, ſi ſomniũ uerum euaſit aliquod, nõ ex multis potius uni fidẽ derogãt, quàm ex uno innumerabilia cõfirmant. ſi igitur neq; deus eſt effector ſomniorũ, neque naturæ ſocietas ulla cũ ſomnijs, neque obſeruatione inueniri potuit ſcientia: effectũ eſt, ut nihil prorſus ſomnijs tribuendũ ſit; præſertim cũ illi ipſi, qui ea uident, nihil diuinent; ij, qui interpretãtur, cõiecturam adhibeant, nõ naturam; caſus autem innumerabilibus penè ſeculis in omnibus plura mirabilia, quã in

somniorũ uisis effecerit,neq; cõiectura ,quæ in uarias partes duci possit,non nunquam etiam in cõtrarias , quidquam sit incertius.explodatur hæc quoq; somniorum diuinatio pariter cum cæteris:nã,ut uere loquamur,superstitio fusa per gentes,oppressit omnium ferè animos,atq; hominũ imbecillitatẽ occupauit. quod et in ijs libris dictum est,qui sunt de natura deorum: & hac disputatione id maxime egimus : multum.n. & nobismet ipsis,& nostris profuturi uidebamur , si eam funditus sustulissemus . nec uero (id enim diligenter intelligi uolo)superstitione tollenda religio tollitur.nam et,maiorũ instituta tueri sacris, cerimonijsq; retinendis,sapientis est,et esse præstantem aliquã æternámq; naturam,& eam suspiciendam admirandámq; hominum generi,pulchritudo mũdi,ordóq; rerum cœlestium cogit confiteri.quamobrem ut religio propagãda etiam est,quæ est iũcta cum cognitione naturæ: sic superstitionis stirpes omnes eijciendæ sunt : instat .n. et urget,&,quocunq; te uerteris,persequitur, siue tu uatem,siue tu omen audieris,siue immolaris,siue auẽ aspexeris,si Chaldæum , si aruspicem uideris , si fulserit,si tonuerit,si tactum aliquid erit de cœlo,si ostenti simile natum,factum'ue quippiam:quorum necesse est plerunq; aliquid eueniat : ut nunquam liceat quieta mente consistere. perfugium uidetur omnium laborum & solicitudinum esse somnus. at ex eo ipso plurimæ curæ,metusq; nascuntur.qui quidem ipsi per se minus ualerẽt,& magis contemnerentur,nisi somniorum patrocinium philosophi suscepissent,nec ij quidem contemptissimi,sed in primis acuti, et consequen

tia & repugnantia uidentes : qui propè iã abſoluti, et perfecti putantur. quorum licentiæ niſi Carneades reſtitiſſet, haud ſcio an ſoli iã philoſophi iudicarẽtur. cũ quibus omnis ferè nobis diſceptatio, contentioq́; eſt: non quod eos maxime cõtemnamus: ſed quòd uidentur acutiſſime ſentẽtias ſuas, prudẽtiſſimeq́; defendere cũ autem propriũ ſit Academiæ, iudicium ſuũ nullum interponere; ea probare : quæ ſimillima ueri uideantur; conferre cauſas, et, quid in quanque ſententiã dici poſſit, expromere; nulla adhibita ſua auctoritate, iudiciũ audientiũ relinquere integrũ, ac liberũ: tenebimus hanc conſuetudinem à Socrate traditã, eaq́; inter nos, ſi tibi Quinte frater placebit, quam ſæpiſſime utemur, Mihi uero, inquit ille, nihil poteſt eſſe iucundius. Quæ cum eſſent dicta, ſurreximus.

M. TVLLII CICERONIS
DE FATO LIBER.

Q Via pertinet ad mores, quos ἤθη Græci uocãt, nos eã partem philosophiæ de moribus appellare solemus. sed decet augẽtẽ linguã latinam nominare moralem. explicandáq; uis est, ratioq; enũciationũ: quæ Græci ἀξιώματα uocãt: quæ de re futura cum aliquid dicũt, deq; eo, quod possit fieri, aut non possit, quã uim habeant, obscura quæstio est: quam περὶ δυνατῶν appellãt: totáq; est logicæ: quã rationẽ disserendi uoco. quod autem in alijs libris feci, qui sunt de natura deorum, itemq; in ijs, quos de diuinatione edidi, ut in utranq; partem perpetua explicaretur oratio, quo facilius id à quoque probaretur, quod cuiq; maxime probabile uideretur; in hac disputatione de fato casus quidã, ne facerẽ, impediuit. nã cũ essem in Puteolano, Hirciusq; noster Cõsul designatus ijsdẽ in locis, uir nobis amicissimus, et ijs studijs, in quibus nos à pueritia uiximus, deditus; multũ unà eramus, maxime nos quidẽ exquirẽtes ea cõsilia, quæ ad pacem, & ad concordiã ciuium pertinerent. cũ enim omnes post interitum Cæsaris nouarũ perturbationũ causæ quæri uiderẽtur, hisq; esse occurrendũ putaremus: omnis ferè nostra in his deliberationibus cõsumebatur oratio: idq; & sæpe aliàs, et quodã liberi ore, quàm solebat, & magis uacuo ab in=

teruētoribus die,cū ille ad me uenisset,primo illa,quæ erant quotidiana,& quasi legitima nobis,de pace, & de otio dicta sunt. quibus acceptis,quid ergo,inquit ille,quoniā oratorias exercitationes nō tu quidē,ut spero,reliquisti,sed certe philosophiā illis anteposuisti,possum ne aliquid audire ? Tu uere,inquā, uel audire, uel dicere:nec enim,quod recte existimas, oratoria illa studia deserui;quibus etiam te incendi, quāquā flagrantissimum acceperam:nec ea,quæ nunc tracto,minuunt,sed augent potius illā facultatem : nā cum hoc genere philosophiæ,quod nos sequimur, magnā habet orator societatem:subtilitatem enim ab Academia mutuatur,& ei uicissim reddit ubertatem orationis,et ornamenta dicendi.quamobrem, inquam, quoniam utriusque studij nostra possessio est,hodie utro frui malis,optio sit tua. Tum Hircius,gratissimum inquit,et tuorum omnium simile:nihil enim unquā abnuit uoluntas tua meo studio.sed quoniam mihi rhetorica uestra sat nota,teq; in his & audiuimus sæpe,& audiemus,atque hanc Academicorum contra propositū disputandi cōsuetudinem indicāt te suscepisse Tusculanæ disputationes:ponere aliquid,ad quod audiā,si tibi non est molestum, uolo. An mihi, inquam,potest quidquam esse molestum,quod tibi gratū futurū sit ? sed ita audies,ut Romanum hominē,ut timide ingredientē ad hoc genus disputandi,ut lōgo interuallo hæc studia repetentē. Ita,inquit , audiam te disputantē , ut ea lego,quæ scripsisti. proinde ordire .

Multa desunt.

Consideramus hic, quorum in alijs, ut in Antipatro poeta, ut in brumali die natis, ut in simul ægrotātibus fratribus, ut in urina, ut in unguibus, ut in reliquis eiusmodi naturæ contagio ualeret: quā ego non tollo: uis est nulla fatalis. in alijs autem fortuita quædā esse possunt, ut in illo naufrago, ut in Icadio, ut in Daphita. quædā etiā Posidonius, pace magistri dixerim, comminisci uidetur. sunt inquā quidem absurda. quid enim? si Daphitæ fatum fuit de equo cadere, atque ita perire; ex hoc ne equo, qui cum equus nō esset, nomē habebat alienū? aut Philippus hasce in capulo quadrigulas uitare monebatur? quasi uero capulo sit occisus. quid autē magnum, & naufragum illum sine nomine in riuo esse lapsum? quāquā huic quidem hic scribit prædictū, in aqua esse pereundum. ne Hercule Icadij quidem prædonis uideo fatū ullum: nihil enim scribit ei prædictum. quid mirum igitur, ex spelunca saxum in crura eius incidisse? puto enim, etiā si Icadius tum in spelunca non fuisset, saxum tamen illud casurum fuisse. nam aut nihil est omnino fortuitum, aut hoc ipsum potuit euenire fortuna. quæro igitur, atq; hoc late patebit, si fati omnino nullum nomen, nulla natura, nulla uis esset, & forte, temere, casu aut pleraque fierent, aut omnia: num aliter, ac nunc eueniunt, euenirent? quid ergo attinet inculcare fatum, cū sine fato ratio omnium rerum ad naturam, fortu=

nam'ue referatur? sed Posidonium, sicut æquum est, cũ bona gratia dimittamus: ad Chrysippi laqueos reuertamur. cui primum quidem de ipsa rerum cõtagione respondeamus: reliqua postea persequemur. inter locorũ naturas quantũ intersit, uideamus: alios esse salubres, alios pestilentes, in alijs esse pituitosos, & quasi redundantes, in alijs exsiccatos, atque aridos: multaq; sunt alia, quæ inter locum & locum plurimum differunt. Athenis tenue cœlum, ex quo acutiores etiam putantur Attici: crassum Thebis, itaque pingues Thebani, & ualentes. tamen neque illud tenue cœlũ efficiet, ut aut Zenonem quis, aut Arcesilam, aut Theophrastũ audiat: neque crassum, ut Nemea potius, quã Isthmo uictoriam petat. disiunge longius. quid enim loci natura afferre potest, ut in porticu Pompeij potius, quã in campo ambulemus? tecum, quàm cum alio? Idibus potius, quàm Calendis? ut igitur ad quasdam res natura loci pertinet, & operatur aliquid, ad quasdã autem nihil: sic affectio astrorum ualeat, si uis, ad quasdam res, ad omnes certe non ualebit. at.n. quoniam in naturis hominũ dissimilitudines sunt, ut alios dulcia, alios subamara delectẽt, alij libidinosi, alij iracũdi, aut crudeles, aut superbi sint, alij talibus uitijs abhorreant: quoniã igitur, inquit, tantum natura à natura distat; quid mirum est, has dissimilitudines ex differentibus causis esse factas? hæc disserens, qua de re agatur, et in quo causa cõsistat, non uidet. non.n. si alij ad alia propensiores sint propter causas naturales, & antecedentes, iccirco etiam nostrarũ uolũtatũ, atque appetitionũ sunt causæ naturales, & antecedentes: nã nihil esset in nostra

potestate, si res ita se haberet: nunc uero fatemur, acuti, hebetes ne, ualentes, imbecilli ne simus, nõ esse id in nobis. qui autem ex eo cogi putat, ne ut sedeamus quidem, aut ambulemus uoluntatis esse, is nõ uidet quæ quanq; res consequatur. ut enim & ingeniosi, & tardi ita nascantur antecedẽtibus causis, itemq; ualẽtes, & imbecilli: non sequitur tamen, ut etiam sedere, & ambulare, & rem agere aliquam principalibus causis definitum, & constitutum sit. Stylphonem Megaricũ philosophum, acutum sanè hominem, & probatũ tẽporibus illis accepimus. hunc scribũt ipsius familiares & ebriosum, & mulierosum fuisse: neq; hoc scribũt uituperantes, sed potius ad laudem: uitiosam .n. naturam ab eo sic edomitam, & cõpressam esse doctrina, ut nemo unquã uinolentũ illum, nemo in eo libidinis uestigium uiderit. quid? Socratem nõ ne legimus quẽadmodũ notarit Zopirus physiognomon, qui se profitebatur hominum mores naturasq; ex corpore, oculis, uultu, fronte pernoscere? stupidum esse Socratẽ dixit, & bardum, quòd iugula concaua nõ haberet: obstructas eas partes, & obturatas esse dicebat: addidit etiã, mulierosum: in quo Alcibiades cachinnũ dicitur sustulisse. sed hæc ex naturalibus causis uitia nasci possunt: extirpari autẽ, & funditus tolli, ut is ipse, qui ad ea propensus fuerit, à tantis uitijs auocetur, nõ est id positum in naturalibus causis, sed in uoluntate, studio, disciplina. quæ tolluntur omnia, si uis et natura fati ex diuinatiõis ratiõe firmabitur. etenim si est diuinatio, qualibet natura à præceptis artis proficiscitur: præcepta appello, quæ dicuntur græce θεωρήματα. non enim

credo nullo præcepto aut cæteros artifices uersari in ſuo munere, aut eos, qui diuinatione utantur, futura præ dicere. ſunt igitur aſtrologorum præcepta huiuſmodi. ſi quis, uerbi cauſa, oriente canicula natus eſt, is in mari nõ morietur. uigila Chryſippe, ne tuam cauſam, in qua tibi cũ Diodoro ualente dialectico magna luctatio eſt, deſeras. ſi enim uerũ eſt, quod ita connectitur; ſi quis oriente canicula natus eſt, in mari nõ morietur: illud quoque uerũ eſt; ſi Fabius oriente canicula natus eſt, Fabius in mari non morietur. pugnant ergo hæc inter ſe, oriente canicula natum eſſe, & in mari Fabium moriturum: & quoniã certum in Fabio ponitur, ortum eſſe eũ canicula oriẽte, hæc quoq; pugnãt, & eſſe Fabium, & in mari moriturum. ergo hæc quoq; coniunctio eſt ex repugnantibus, & eſt Fabius, & in mari Fabius morietur. quod ut propoſitum eſt, ne fieri quidẽ poteſt. ergo illud, morietur in mari Fabius, ex eo genere eſt, quod fieri non poteſt. omne igitur, quod falſum dicitur in futuro, id fieri nõ poteſt. at hoc Chryſippe minime uis: maximeq; tibi de hoc ipſo cum Diodoro certamen eſt: ille enim id ſolũ fieri poſſe dicit, ꝙ aut ſit uerũ, aut futurũ ſit uerum: & quicquid futurum ſit, id dicit fieri neceſſe eſſe; & quicquid nõ ſit futurum, id negat fieri poſſe. tu, & quæ non ſint futura, poſſe fieri dicis; ut frangi hanc gemmam, etiam ſi id nunquam futurũ ſit: neque neceſſe fuiſſe Cypſelum regnare Corinthi, quanquã id milleſimo ante anno Apollinis oraculo editum eſſet. at ſi iſta cõprobabis diuina prædicta: & quæ falſa in futuris dicentur, in his habemus, ut ea fieri non poſſint: ut ſi dicatur Afri

canum

canum Carthagine potiturum, etsi uere dicatur de futuro, idq; ita futurum sit, dicas esse necessarium. quæ est tota Diodori uobis inimica sententia. etenim si illud uere connectitur; si oriente canicula natus es, in mari non morieris; primumq;, quod in connexo, natus es oriente canicula, necassarium est; omnia enim uera in præteritis necessaria sunt, ut Chrysippo placet dissentiẽti à magistro Cleanthe, quia sunt immutabilia, nec in falsum è uero præterita possunt cõuerti si igitur quod primum in connexo est, necessarium est, fit etiam quod consequitur necessarium. quanquam hoc Chrysippo nõ uidetur ualere in omnibus. sed tamen, si naturalis est causa cur in mari Fabius nõ moriatur, in mari Fabius mori non potest. hoc loco Chrysippus æstuans falli sperat Chaldæos, cæterosq; diuinos, neque eos usuros esse cõiunctionibus, ut ita sua præcepta pronuncient, si quis natus est oriente canicula, is in mari non morietur, sed potius ita dicant, nõ & natus est quis oriente canicula, & is in mari morietur. ò licentiã iocularem: ne ipse incidat in Diodorũ, docet Chaldæos, quo pacto eos exponere præcepta oporteat. quæro enim, si Chaldæi ita loquantur, ut negationes infinitarũ cõiunctionũ potius, quã infinita cõnexa ponãt: cur idẽ medici, cur geometræ, cur reliqui facere nõ possint? medicus in primis, qđ erit ei perspectũ in arte, nõ ita proponet; si cui uenæ sic mouentur, is habet febrẽ: sed potius illo modo: nõ & huic uenæ sic mouẽtur, et febrẽ is nõ habet. itemq; geometres nõ ita dicet; si in sphæra maximi orbes sunt, medij inter se diuidũtur. sed potius illo modo; nõ et sunt in sphæra maximi orbes, et hi nõ medij inter se diuidũtur.

quid eſt, quod non poſſit iſto modo ex cõnexo, trãsferri ad coniunctionũ negationẽ? & quidẽ alijs modis eaſdem res efferre poſſumus, modo dixi, ſi in ſphæra maximi orbes ſunt, medij inter ſe diuidũtur: poſſum dicere, ſi in ſphæra maximi orbes erũt: poſſum dicere, quia in ſphæra maximi orbes erunt. multa genera ſunt enunciandi, nec ullum diſtortius, quàm hoc, quo Chryſippus ſperat Chaldæos contentos Stoicorum cauſa fore. illorũ tamen nemo ita loquitur: maius eſt enim has contortiones orationis, quàm ſignorũ ortus obitusq; perdiſcere. ſed ad illam Diodori contentionem, quam περὶ δυνατῶν appellant, reuertamur. in qua quid ualeat id, quod fieri poſſit, inquirit. placet igitur Diodoro id ſolum fieri poſſe, quod aut uerum ſit, aut uerũ futurum ſit. qui locus attingit hãc quæſtionem; nihil fieri, quod nõ neceſſe fuerit; & quidquid fieri poſſit, id aut eſſe iam, aut futurũ eſſe; nec magis cõmutari ex ueris in falſa ea poſſe, quæ futura ſunt, quàm ea, quæ facta ſunt; ſed in factis immutabilitatẽ apparere; in futuris quibuſdam quia nõ apparent, ne neceſſe quidem uideri: ut in eo, qui mortifero morbo urgeatur, uerũ ſit, hic morietur hoc morbo: at hoc idẽ ſi uere dicatur in eo, in quo uis morbi tanta non appareat, nihilo minus futurum ſit. ita fit, ut commutatio ex uero in falſum ne in futuro quidem ulla fieri poſſit. nam, morietur Scipio, talem uim habet, ut, quanquã de futuro dicatur tamen id non poſſit cõuerti in falſum: de homine enim dicitur, cui neceſſe eſt mori. ſic ſi diceretur, morietur noctu in cubiculo ſuo Scipio ui oppreſſus, uere diceretur: id n. fore diceretur, quod eſſet futurũ: futurũ

autem fuisse, ex eo, quia factũ est, intelligi debet: nec
magis erat uerum, morietur Scipio, quàm, morietur illo
modo: nec minus necesse est mori Scipioni, quã illo mo
do mori: nec magis immutabile ex uero in falsum, neca
tus est Scipio, quã, necabitur Scipio: nec, cũ hæc ita sint,
est causa cur Epicurus fatum extimescat, & ab atomis
petat præsidium, easq; de uia deducat, & uno tempore
suscipiat res duas inenodabiles; unam, ut sine causa fiat
aliquid, ex quo existet, ut de nihilo quippiam fiat, quod
nec ipsi, nec cuiquam physico placet; alteram, ut, cum
duo indiuidua per inanitatem ferantur, alterum è re=
gione moueatur, alterum declinet: licet enim Epicuro,
concedenti omne enũciatum aut uerũ, aut falsum esse,
non uereri, ne omnia fato fieri sit necesse: nõ enim æ-
ternis causis naturæ necessitate manãtibus uerũ est, id
quod ita enunciatur: descendit in Academiam Carnea
des: nec tamen sine causis: sed interest inter causas
fortuito antegressas, & inter causas cohibentes in se ef
ficientiã naturalem. ita & semper uerũ fuit, morietur
Epicurus, cũ duo & septuaginta annos uixerit, Archõ=
te Pitarato: neque tamen erant causæ fatales, cur ita
accideret: sed quòd ita cecidisset, certe casurũ, sicut ce=
cidit, fuit. nec ij, qui dicũt immutabilia esse, quæ futura
sint, nec posse uerũ futurũ conuerti in falsum, fati ne=
cessitatem cõfirmãt, sed uerborũ uim interpretantur.
at qui introducũt causarum seriem sempiternã, ij men
tem hominis uolũtate libera spoliatam, necessitate fati
deuinciunt. sed hæc hactenus. alia uideamus. cõcludit
enim Chrysippus hoc modo: si est motus sine causa, nõ
omnis enunciatio, quod ἀξίωμα dialectici appellãt, aut

uera, aut falsa erit: causas enim efficientes quod non habebit, id nec uerũ, nec falsum erit: omnis autẽ enunciatio aut uera, aut falsa est: motus ergo sine causa nullus est. quod si ita est, omnia, quæ fiunt, causis fiunt antegressis: id si ita est, omnia fato fiũt: efficiũt igitur fato fieri quæcũque fiãt. hic primũ si mihi libeat assentiri Epicuro, & negare omnem enũciationem aut uerã esse, aut falsam, eam plagam potius accipiam, quàm fato omnia fieri cõprobem: illa enim sententia aliquid habet disputationis, hæc uero non est tolerabilis: itaq; contendit oẽs neruos Chrysippus, ut persuadeat omne ἀξίωμα aut uerũ esse, aut falsum. ut enim Epicurus ueretur, ne, si hoc cõcesserit, cõcedendũ sit, fato fieri quæcunque fiant; si enim alterutrũ ex æternitate uerum sit, esse id etiam certũ; & si certũ, etiam necessarium; ita & necessitatẽ, & fatũ confirmari putat: sic Chrysippus metuit, ne, si nõ obtinuerit, omne, quod enuncietur, aut uerũ esse, aut falsum, omnia fato fieri possint, & ex causis æternis rerũ futurarum. sed Epicurus declinatione atomi uitari fati necessitatẽ putat. itaq; tertius quidam motus oritur extra pondus, & plagã, cũ declinat atomus interuallo minimo. id appellat ἐλάχιστον. quam declinationem sine causa fieri, si minus uerbis, re cogitur confiteri: nõ enim atomus ab atomo pulsa declinat: nã qui potest pelli alia ab alia, si grauitate ferũtur ad perpendiculũ corpora indiuidua, rectis lineis, ut Epicuro placet? sequitur enim, ut, si alia ab alia nũquã depellatur, ne cõtingat quidem alia aliã. ex quo efficitur, ut iã si sit atomus, eaq; declinet, declinare sine causa. hãc rationem Epicurus induxit ob eã rem

quòd ueritus eſt, ne, ſi ſemper atomus grauitate ferretur naturali, ac neceſſaria, nihil liberū nobis eſſet, cum ita moueretur animus, ut atomorū motu cogeretur. id Democritus auctor atomorū accipere maluit, neceſſitate omnia fieri, quàm à corporibus indiuiduis naturales motus auellere. acutius Carneades, qui docebat Epicureos ſuam cauſam ſine hac cōmētitia declinatione defendere. nam cū doceret eſſe poſſe quendam animi motū uoluntarium, id fuit defendi melius, quàm introducere declinationem, cuius præſertim cauſam reperire non poſſunt, quo defenſo, facile Chryſippo poſſent reſiſtere. cū enim conceſſiſſent motum nullum eſſe ſine cauſa, nō cōcederent, omnia, quæ fierent, fieri cauſis antecedentibus: uolūtatis enim noſtræ non eſſe cauſas externas, & antecedentes. cōmuni igitur cōſuetudine ſermonis abutimur, cū ita dicimus, uelle aliquid quēpiā, aut nolle ſine cauſa. ita enim dicimus ſine cauſa, ut dicamus ſine externa & antecedente cauſà, nō ſine aliqua. ut cū uas inane dicimus, nō ita loquimur ut phyſici, quibus inane eſſe nihil placet; ſed ita, ut, uerbi cauſa, ſine aqua, ſine uino, ſine oleo uas eſſe dicamus: ſic, cū ſine cauſa animū moueri dicimus, ſine antecedente & externa cauſa moueri, nō omnino ſine cauſa, dicimus. de ipſa atomo dici poteſt, cū per inane moueatur grauitate, & pōdere, ſine cauſa moueri, quia nulla cauſa accedat extrinſecus. rurſus autem, ne omnes à phyſicis irrideamur, ſi dicamus quidquā fieri ſine cauſa, diſtinguendū eſt, & ita dicendū, ipſius indiuidui hāc eſſe naturā, ut pōdere & grauitate moueatur, eáq; ipſam eſſe cauſam cur ita feratur. ſimiliter ad animorum

motus uoluntarios, nõ est requirẽda externa causa. motus enim uoluntarius eã naturam in seipso cõtinet, ut sit in nostra potestate, nobisq; pareat: nec id sine causa: eius. n. rei causa, ipsa natura est. quod cum ita sit, quid est, cur nõ omnis pronũciatio aut uera, aut falsa sit? nisi cõcesserimus fato fieri quæcunq; fiãt. quia futura, inquit, uera nõ possunt esse ea, quæ causas, cur futura sint, nõ habent. habeãt igitur causas necesse est, ut ea, quæ uera sunt, ita cũ euenerint, fato euenerint. confectum negotium, si quidem tibi concedendum est, aut fato omnia fieri, aut quidquã posse fieri sine causa. an aliter hæc enunciatio uera esse nõ potest, capiet Numãtiam Scipio, nisi ex æternitate causa causam serens hoc erit effectura? an hoc falsum potuisset esse, si esset sexcentis seculis ante dictũ? et si tũ nõ esset uera hæc enunciatio, capiet Numantiã Scipio; ne illa quidem uera est hæc enunciatio, capiet Numantiã Scipio. potest igitur quidquam factum esse, quod non uerum fuerit futurũ esse. nam ut præterita ea uera dicimus, quorũ superiore tempore uera fuerint instãtia: sic futura, quorum consequenti tempore uera erunt instantia, ea uera dicemus. nec si omne enunciatũ aut uerũ aut falsum est, sequitur ilico esse causas immutabiles, easq; æternas, quæ prohibeant quidquã secus cadere, atq; casurũ sit. fortuitæ sunt causæ, quæ efficiãt, ut uere dicãtur, quæ ita dicẽtur, ueniet Cato in senatũ; non inclusæ in rerum natura, atq; mundo. & tamen tã est immutabile uenturum, cum est uerum; quàm uenisse; nec ob eam causam fatũ, aut necessitas extimescenda est. etenim erit cõfiteri necesse, si hæc enunciatio, ueniet in Tusculanũ

Hortensius, uerũ non est: sequitur, ut falsum sit. quorum isti neutrum uolũt: quod fieri non potest. nec nos impediet illa ignaua ratio, quæ dicitur: appellatur .n. quidã à philosophis ἀργὸς λόγος: cui si pareamus, nihil est omnino, quod agamus in uita. sic enim interrogãt: si fatum tibi est ex hoc morbo cõualescere; siue medicũ adhibueris, siue non, conualesces. item, si fatum tibi est ex hoc morbo non conualescere; siue tu medicum adhibueris, siue non, non conualesces. & alterutrũ fatũ est: medicum ergo adhibere nihil attinet. recte genus hoc interrogationis ignauum, atq; iners nominatum est, quod eadẽ ratione omnis è uita tolletur actio. licet etiam immutare, ut fati nomen ne adiungas; & eandem tamẽ teneas sententiã, hoc modo. si ex æternitate uerum hoc fuit, ex isto morbo conualesces; siue adhibueris medicũ, siue nõ, cõualesces. itemq;, si ex æternitate hoc falsum fuit, ex isto morbo nõ cõualesces; siue adhibueris medicum, siue nõ adhibueris, nõ cõualesces: deinde cætera. hæc ratio à Chrysippo reprehẽditur. quædã enim sunt, inquit, in rebus simplicia, quædã copulata. simplex est, morietur eo die Socrates. huic, siue quid fecerit, siue nõ fecerit, finitus est moriendi dies. at si ita fatũ sit, nascetur Oedipus Laio, nõ poterit dici, siue fuerit Laius cum muliere, siue nõ fuerit: copulata enim res est, & cõfatalis: sic enim appellat: quia ita fatũ sit, & cõcubiturum cũ uxore Laium, & ex ea Oedipum procreaturum. ut si esset dictum, luctabitur Olympijs Milo; et referret aliquis, ergo, siue habuerit aduersarium, siue non habuerit, luctabitur: erraret: est enim copulatum, luctabitur, quia sine aduersario nulla luctatio est. omnes

igitur istius generis captiones eodem modo refellũtur. siue tu adhibueris medicũ, siue non adhibueris, conualesces: captiosum: tã enim est fatale medicũ adhibere, quàm cõualescere. hæc, ut dixi, confatalia ille appellat. Carneades hoc totũ genus non probabat, & nimis incõsiderate cõcludi hãc rationẽ putabat: itaque premebat alio modo, nec ullam adhibebat calumniam: cuius erat hæc cõclusio. si omnia antecedẽtibus causis fiũt, omnia naturali colligatione cõserte, contexteq; fiunt, quod ita est, omnia necessitas efficit. id si uerũ est, nihil est in nostra potestate. est autẽ aliquid in nostra potestate. ac si omnia fato fiunt, omnia causis antecedẽtibus fiũt. nõ igitur fato fiũt, quæcunq; fiũt. hæc arctius astringi ratio nõ potest. nã si quis uelit idem referre, atque ita dicere; si omne futurũ ex æternitate uerũ est, ut ita certe eueniat, quẽadmodum sit futurum, omnia necesse est colligatione naturali cõserte, cõtexteq; fieri: nihil dicat: multũ enim differt, utrum causa naturalis ex æternitate futura uera efficiat, an etiã sine æternitate naturali, futura quæ sint, ea uera esse possint intelligi. itaq; dicebat Carneades, ne Apollinẽ quidẽ futura posse dicere, nisi ea, quorũ causas natura ita cõtineret, ut ea fieri necesse esset. quid .n. spectãs deus ipse diceret, Marcellũ eum, qui ter Consul fuit, in mari esse periturum? erat quidem hoc uerũ ex æternitate, sed causas id efficientes non habebat. ita ne præterita quidem ea, quorũ nulla signa tanquã uestigia extarẽt, Apollini nota esse censebat: quo minus futura: causis enim efficientibus quãq; rem cognitis, posse deniq; sciri quid futurũ esset: ergo nec de Oedipo potuisse Apolli=

nem prædicere, nullis in rerũ natura causis propositis, cur ab eo patrem interfici necesse esset: nec quidquam eiusmodi. quo circa si Stoicis, qui omnia fato fieri dicũt, cõsentaneũ est huiusmodi oracula, cæteraq;, quæ ad diuinationem pertinent, cõprobare; ijs autem, qui quæ futura sunt, ea uera esse ex æternitate dicunt, non idem dicendum est: uide, ne non eadem sit illorum causa, & Stoicorum: hi enim urgentur angustius, illorum ratio soluta, ac libera est, quòd si cõcedatur nihil posse eueni re nisi causa antecedente: quid proficiatur, si ea causa nõ ex æternis causis apta ducatur? causa autẽ ea est, quæ id efficit, cuius est causa, ut uulnus mortis, cruditas morbi, ignis ardoris. itaque nõ sic causa intelligi debet, ut, quod cuiq; antecedat, id ei causa sit, sed quod cuiq; efficienter antecedat: nec, quòd in cãpũ descenderim, id fuisse causæ, cur pila luderem: nec Hecubã causam interitus fuisse Troianis, quòd Alexãdrũ genuerit: nec Tyndareum Agamemnoni, quòd Clytemnestram: hoc enim modo uiator quoq; bene uestitus causa crassatori fuisse diceretur, cur ab eo spoliaretur. ex hoc genere illud est Ennij,

» Vtinam ne in nemore Pelio securibus
» Cæsa cecidisset abiegna ad terram trabes.

licuit uel altius, utinã ne in Pelic nata ulla unquã esset arbor, etiã supra, utinã ne esset mõs ullus Pelius: similiterq; superiora repetentem regredi infinite licet.

» Ne ue inde nauis inchoandæ exordium
» Cepisset.

quorsum hæc præterita? quia sequitur illud,

» Nam nunquam hera errans mea, domo efferret pedẽ

Medea animo ægro, amore sæuo saucia,
non ut eæ res causam afferrent amoris. interesse autẽ aiunt, utrum eiusmodi quid sit, sine quo aliquid effici nõ possit; aut eiusmodi, cum quo aliquid effici necesse sit. nullã igitur earum causa est, quoniã nullã rem sua ui efficit, cuius dicitur causa: nec id, sine quo quippiam nõ fit, causa est; sed id, quod cum accessit, id, cuius causa est, efficit necessorio: nõ dum enim ulcerato serpẽtis morsu Philoctæta, quæ causa in rerum natura cõtinebatur, fore, ut is in insula Lẽno linqueretur? post autem causa fuit propior, & cum exitu iunctior. ratio igitur euentus aperit causam: sed ex æternitate uera fuit hæc enunciatio, relinquetur in insula Lemno Philoctetes: nec hoc ex uero in falsum poterat conuerti: necesse est enim in rebus cõtrarijs duabus (cõtraria autem hoc loco ea dico, quorũ alterũ ait quid, alterum negat) ex his igitur necesse est inuito Epicuro alterum uerũ esse, alterum falsum: ut, sauciabitur Philoctetes, omnibus ante seculis uerum fuit; non sauciabitur, falsum. nisi forte uolumus Epicureorum opinionẽ sequi, qui tales enũciationes nec ueras, nec falsas esse dicunt: aut, cũ id pudet, illud tamen dicunt, quod est impudentius, ueras esse ex cõtrarijs disiunctiones; sed quæ in his enunciata essent, eorum neutrum esse uerum. ò admirabilem licentiam, & miserabilem inscitiam differendi. si enim aliquid in eloquendo nec uerum, nec falsum est, certe id uerum non est. quod autẽ uerum non est, qui potest non falsum esse? aut quod falsum non est, qui potest non uerum esse? tenebitur id, quod à Chrysippo defenditur. omnẽ enunciationẽ aut uerã, aut falsam esse, ratio ipsa

coget, & ex æternitate quædam uera esse, et ea nõ esse nexa causis æternis, & à fati necessitate esse libera. ac mihi quidem uidetur, cũ duæ sententiæ fuissent ueterũ philosophorum, una eorum, qui censerẽt omnia ita fato fieri, ut id fatum uim necessitatis afferret, in qua sentẽtia Democritus, Heraclitus, Empedocles, Aristoteles fuit; altera eorum, quibus uiderẽtur sine ullo fato esse animorũ motus uoluntarij; Chrysippus tãquã arbiter honorarius mediũ se ferre uoluisse; sed applicat se ad eos potius, qui necessitate motus animos liberatos uolunt. dũ autẽ uerbis utitur suis delabitur in eas difficultates, ut necessitatẽ fati confirmet inuitus. atque hoc, si placet, quale sit uideamus, in assensionibus, quas prima oratione tractaui: eas enim ueteres illi, quibus omnia fato fieri uidebantur, ui effici & necessitate dicebant: qui autẽ ab his dissentiebãt, fato assensiones liberabãt, ñegabantq;, fato assensionibus adhibito, necessitatẽ ab his posse remoueri, ijq; ita disserebãt. si omnia fato fiũt, omnia aũt antecedẽte causa: & si appetitus, illa etiã quæ appetitũ sequuntur, ergo etiã assensiones. at si causa appetitus nõ est sita in nobis, ne ipse quidẽ appetitus est in nostra potestate. quod si ita est, ne illa quidẽ, quæ appetitu efficiũtur, sita in nobis sunt: non sunt igitur neque assensiones, neq; actiones in nostra potestate: ex quo efficitur, ut neque laudationes iustæ sint, nec uituperationes; nec honores, nec supplicia. quod cũ uitiosum sit, probabiliter cõcludi putãt, nõ omnia fato fieri, quæcũq; fiãt. Chrysippus autẽ cũ & necessitatẽ improbare, & nihil uellet sine præpositis causis euenire, causarũ genera distinguit, ut & necessitatẽ effugiat, & retineat

fatũ.cauſarũ enim,inquit,aliæ ſunt perfectæ, et prin=
cipales,aliæ adiuuantes,& proximæ. quamobrem cum
dicimus omnia fato fieri cauſis antecedentibus, nõ hoc
intelligi uolumus,cauſis perfectis & principalibus,ſed
cauſis antecedẽtibus adiuuãtibus, & proximis: itaque
illi rationi,quã paulo ante concluſi,ſic occurrit ; ſi om=
nia fato fiãt,ſequi illud quidẽ,ut omnia cauſis fiãt an
tepoſitis,uerũ nõ principalibus cauſis, & perfectis, ſed
adiuuãtibus,et proximis.quæ ſi ipſæ non ſint in noſtra
poteſtate,nõ ſequitur,ut ne appetitus quidẽ ſit in no=
ſtra poteſtate:at hoc ſequeretur, ſi omnia perfectis &
principalibus cauſis fieri diceremus,ut cũ hæc cauſæ nõ
eſſent in noſtra poteſtate , ne ille quidẽ eſſet in noſtra
poteſtate.quãobrẽ qui ita fatũ introducũt,ut neceſſita
tẽ adiũgãt,in eos ualebit illa cõcluſio : qui autẽ cauſas
antecedẽtes nõ dicẽt perfectas,neque principales,in eos
nihil ualebit:quod enim dicãtur aſſenſiones fieri cauſis
antepoſitis,id quale ſit,facile à ſe explicari putãt. nam
quãquã aſſenſio nõ poſſit fieri niſi cõmota uiſo:tamen
cũ id uiſum proximã cauſam habeat,nõ principalem ,
hãc habet rationẽ,ut Chryſippus uult , quã dudũ dixi=
mus,nõ ut illa quidem fieri poſſit nulla ui extrinſecus
excitata,(neceſſe eſt enim aſſenſionẽ uiſo cõmoueri)ſed
reuertitur ad Cylindrũ, & turbinẽ ſuum,quæ moueri
incipere,niſi pulſa,nõ poſſunt:id autẽ cũ accidit , ſua=
pte natura,quod ſupereſt,& Cylindrũ uolui , & uer=
ſari turbinẽ putat.ut igitur,inquit,qui protruſit Cylin
drũ,dedit ei principiũ motionis,uolubilitatẽ autẽ nõ de
dit:ſic uiſum obiectũ imprimet illud quidẽ, & quaſi
ſignabit in animo ſuã ſpeciẽ,ſed aſſenſio noſtra erit in

potestate, eaq́; , quẽadmodũ in Cylindro dictũ est , ex=
trinsecus pulsa, quod reliquũ est, suapte ui , & natura
mouebitur. quòd si aliqua res efficeretur sine causa an
tecedente, falsum esset omnia fato fieri . sin omnibus ,
quæcunq; fiũt, uerisimile est causam antecedere : quid
afferri poterit, cur nõ omnia fato fieri fatẽdũ sit? modo
intelligatur quæ sit causarũ distinctio, ac dissimilitudo.
hæc cũ ita sint à Chrysippo explicata ; si illi , qui negãt
assensiones fato fieri, fateantur tamen eas nõ sine uiso
antecedente fieri, alia ratio est : sed si cõcedunt anteire
uisa, nec tamẽ fato fieri assensiones, quòd proxima illa,
& cõtinens causa nõ moueat assensionẽ; uide, ne idem
dicãt: neque enim Chrysippus cõcedens assensionis pro=
ximã & continẽtem causam esse in uiso positã, neque
eã causam ad assentiendũ necessariã esse, cõcedet, ut, si
omnia fato fiãt, omnia fiãt causis antecedẽtibus, & ne
cessarijs: itemq́; illi, qui ab hoc dissentiũt, cõfitentes nõ
fieri assensiones sine præcursione uisorũ, dicẽt, si omnia
fato fierẽt eiusmodi, ut nihil fieret nisi progressione cau
sæ, cõfitendũ esse fato fieri omnia. ex quo facile intelle
ctu est, cũ utriq;, patefacta, atq; explicata sentẽtia sua,
ad eũdẽ exitũ ueniãt, uerbis eos, nõ re dissidere. omni=
noq́; cũ hæc sit distinctio, ut quibusdã in rebus uere di=
ci possit, cũ hæ causæ antegressæ sint, non esse in nostra
potestate, quin illa eueniãt, quorũ causæ fuerint, q̃busdã
autẽ in rebus, causis antegressis, in nostra tamẽ esse po=
testate, ut illud aliter eueniat: hãc distinctionẽ utriq; ap
probãt: sed alteri cẽsent, quibus in rebus cũ causæ ante=
cesserint ita, ut non sit in nostra potestate, ut aliter illa
eueniãt, illas fato fieri; quæ autem in nostra potestate

ſint, ab his fatũ abeſſe. hoc modo hãc cauſam diſceptari oportet, nõ ab atomis errãtibus, & de uia declinãtib. præſidiũ petere. declinat, inquit, atomus. primũ cur? aliã enim quãdã uim motus habebunt à Democrito impulſionis, quã plagã ille appellat; à te Epicure grauitatis et põderis. quæ ergo noua cauſa in natura eſt, quæ declinet atomũ? aut nũ ſortiũtur inter ſe, quæ declinet, quæ nõ? aut cur minimo declinet interuallo, maiore nõ? aut cur declinẽt uno minimo, nõ declinẽt duobus, aut tribus? oportare hoc quidẽ eſt, nõ diſputare, nã neq; extrinſecus impulſam atomũ loco moueri, & declinare dicis: neque in illo inani, per quod feratur atomus, quidquã fuiſſe cauſæ, cur ea nõ è regione ferretur: nec in ipſa atomo mutationis aliquid factũ eſt, quáobrẽ naturalẽ ſui põderis motũ nõ teneret. ita cũ attuliſſet nullã cauſam, quæ iſtã declinationem efficeret; tamẽ aliquid ſibi dicere uidetur; cũ id dicat, quod omniũ mentes aſpernentur, ac reſpuant nec uero quiſquã magis confirmare mihi uidetur non modo fatũ, uerum etiam neceſſitatem, & uim omnium rerũ, ſuſtuliſſeq; motus animi uolũtarios, quã hic, qui aliter obſiſtere fato fatetur ſe nõ potuiſſe, niſi ad has cõmẽtitias declinationes cõfugiſſet nã, ut eſſent atomi, quas quidẽ eſſe mihi probari nullo modo poteſt: tamẽ declinationes iſtæ nũquã explicarẽtur. nã ſi atomis, ut grauitate ferantur, tributũ eſt neceſſitate naturæ, ꝙ omne pondus nulla re impediente moueatur & feratur neceſſe eſt: illud quoque neceſſe eſt, declinare quibuſdam atomis, uel, ſi uolunt, omnibus naturaliter.

Multa deſunt.

M. T. CICERONIS DE LEGIBVS LIBER PRIMVS.

ATTICVS.

LVcus quidem ille, & hæc Arpinatũ quercus agnoscitur, sæpe à me lectus in Mario. si manet illa quercus, hæc est profecto: etenim est sanè uetus. QVINTVS. Manet uero Attice noster, & semper manebit: sata est.n.ingenio: nullius autem agricolæ cultu stirps tam diuturna, quàm poetæ uersu seminari potest. Att. Quo tandem modo Quinte? aut quale est istuc, quod poetæ serũt? mihi enim uideris fratrem laudãdo suffragari tibi. Q. Sit ita sanè. ueruntamen, dũ latinæ loquentur literæ, quercus huic loco non deerit, quæ Mariana dicatur, eaq;, ut ait Scæuola, de fratris mei Mario Canescet seclis innumerabilibus. nisi forte Athenæ tuæ sempiternã in arce oleã tenere potuerũt: aut, quòd Homericus Vlyxes Deli se procerã & teneram palmã uidisse dixit, hodie monstrãt eãdem: multaq; alia multis locis diutius cõmemoratione manent, quàm natura stare potuerunt. quare glandifera illa quercus, ex qua olim euolauit.

Nuncia fulua Iouis, miranda uisa figura,

nunc sit hæc: sed cum eã tempestas uetustas'ue cõsumpserit, tamen erit his in locis, quam Marianã quercum uocent. Att. Nõ dubito id quidem: sed hoc iam nõ ex

te Quinte quæro, uerũ ex ipso poeta, tui ne uersus hãc quercũ seuerint, an ita factum de Mario, ut scribis, ac ceperit. MARCVS. Respõdebo tibi equidẽ, sed non ante, quàm tu ipse mihi respõderis Attice, certe nõ longe à tuis ædibus inambulans post excessum suũ Romulus Proculo Iulio dixerit, se deũ esse, & Quirinum uocari, templumq; sibi dedicari in eo loco iusserit; & Athenis nõ longe item à tua illa antiqua domo Orythiã Aquilo sustulerit: sic enim est traditũ. Att. Quorsum tãdem, aut cur ista quæris? M. Nihil sanè, nisi ne nimis diligenter inquiras in ea, quæ isto modo memoriæ sint prodita. Att. Atqui multa quærũtur in Mario ficta ne, an uera sint, & à nõ nullis, quòd & in recenti memoria, & in Arpinati homine: sed ueritas à te postulatur. M. Et mehercule ego me cupio nõ mendacem putari: sed tamen isti Tite faciunt imperite, qui in isto opusculo nõ ut à poeta, sed ut à teste ueritatẽ exigãt: nec dubito, quin ijdem, & cum Egeria collocutum Numam, & ab aquila Tarquinio apicem impositum putent. Q. Intelligo te frater alias in historia leges obseruandas putare, alias in poemate. M. Quippe cum in illa ad ueritatem Quinte referantur, in hac ad delectationem pleraque. quanquam & apud Herodotũ patrem historiæ, et apud Theopompum sunt innumerabiles fabulæ. Att. Teneo quam optabam occasionem, neque omittam. M. Quam tandem Tite? Att. Postulatur à te iandiu, uel flagitatur potius historia. sic enim putant, te illã tractante effici posse, ut in hoc etiam genere Græciæ nihil cedamus. atq; ut audias quid ego ipse sentiã, nõ solũ mihi uideris eorum studijs, qui tuis li-
teris

teris delectantur, sed etiam patriæ debere hoc munus,
ut ea, quæ salua per te est, per te eundem sit ornata:
abest enim historia literis nostris, ut & ipse intelligo, et
ex te persæpe audio: potes autem tu profecto satisface=
re in ea, quippe cum sit opus, ut tibi quidem uideri so=
let, unum hoc oratorium maxime. quamobrem aggre=
dere quæsumus, & sume ad hanc rem tempus, quæ est
à nostris hominibus adhuc aut ignorata, aut relicta.
nam post annales Pōtificum maximorum, quibus nihil
potest esse iucundius; si aut ad Fabium, aut ad eum,
qui tibi semper in ore est, Catonem, aut ad Pisonem,
aut ad Fannium, aut ad Vennonium uenias; quanquã
ex his alius alio plus habet uirium, tamẽ quid tam exi
le, quàm isti omnes? Fannij autem ætate cōiunctus An
tipater paulo inflauit uehementius, habuitq; uires agre
stes ille quidem, atque horridas, sine nitore, ac palæ=
stra, sed tamen admonere reliquos potuit, ut accurati=
us scriberent. ecce autem successere huic bello Clodius,
Asilo, nihil ad Celium, sed potius ad antiquorum lan=
guorem, atque inscitiam. nam quid Accium memorem?
cuius loquacitas habet aliquid argutiarum, nec id tamẽ
ex illa erudita Græcorum copia, sed ex librariolis lati=
nis: in orationibus autem multus & ineptus, ad sum=
mam impudentiam. Sisenna eius amicus omnes adhuc
nostros scriptores, nisi qui forte non dum ediderunt, de
quibus existimare nō possumus, facile superauit is ta=
men neq; orator in numero uestro unquã est habitus,
& in historia puerile quiddam consectatur: ut unum
Clitarchum, neque præterea quenquã, de Græcis legis=
se uideatur, eum tamẽ uelle duntaxat imitari: quem si

aſſequi poſſet, aliquantũ ab optimo tamen abeſſet. quare tuũ eſt munus, hoc à te expectatur: niſi quid Quinto uidetur ſecus. Q. Mihi uero nihil : & ſæpe de iſto collocuti ſumus: ſed eſt quædam inter nos parua diſſenſio. Att. Quæ tandem ? Q. A' quibus temporibus ſcribendi capiatur exordium: ego enim ab ultimis cenſeo, quoniã illa ſic ſcripta ſunt, ut ne legãtur quidem: ipſe autem æqualem ætatis ſuæ memoriã depoſcit, ut ea cõplectatur, quibus ipſe interfuit. Att. Ego uero huic potius aſſentior: ſunt enim maximæ res in hac memoria, atq; ætate noſtra: tum autem hominis amiciſſimi Cn. Pompeij laudes illuſtrabit: incurret etiam in illum memorabilem annũ ſuum: quem ab iſto malo prædicari, quàm, ut aiunt, de Remo, et Romulo. M. Intelligo equidem à me iſtum laborem iandiu poſtulari Attice: quẽ non recuſarem, ſi mihi ullum tribueretur uacuũ tempus & liberum : neque enim occupata opera, neque impedito animo, res tanta ſuſcipi poteſt: utrũque opus eſt, & cura uacare, & negotio. Att. Quid ? ad cætera, quæ ſcripſiſti plura, quàm quiſquam è noſtris, quod tibi tandem tempus uacuum fuit conceſſum ?
M. Subſiciua quædam tempora incurrunt : quæ ego perire non patior : ut ſi qui dies ad ruſticandum dati ſint, ad eorum numerum accommodentur, quæ ſcribimus. hiſtoria uero nec inſtitui poteſt, niſi præparato otio ; nec exiguo tempore abſolui : & ego animi pendere ſoleo, cum ſemel qui orſus traducor aliò : neque tam facile interrupta contexto, quàm abſoluo inſtituta. Att. Legationem aliquam nimirum oratio iſta poſtulat, aut eiuſmodi quampiam ceſſationem liberã,

atque otiosam. M. Ego uero ætatis potius uacationi confidebam, cum præsertim non recusarem, quo minus more patrio sedens in solio consulentibus responderem, senectutisq; nō inertis grato atq; honesto fungerer munere: sic enim mihi liceret & isti rei, quam desideras, et multis uberioribus atq; maioribus operæ, quātum uellem, dare. Att. Atqui uereor, ne istam causam nemo noscat: tibiq; semper dicendum sit, & eo magis, quòd te ipse mutasti, et aliud dicendi genus instituisti: ut quemadmodū Roscius familiaris tuus in senectute numeros in cantu cæciderat, ipsasq; tardiores fecerat tibias, sic tu à contentionibus, quibus summis uti solebas, quotidie relaxes aliquid, ut iam oratio tua non multum à philosophorum lenitate absit. quod sustinere cum uel summa senectus posse uideatur, nullam tibi à causis uacationem uideo dari. Qv. At mehercule ego arbitrabar posse id populo nostro probari, si te ad ius respondendum dedisses. quamobrem, cum placebit, tibi experiendum censeo. M. Id, si quidem Quinte nullum esset in experiendo periculum: sed uereor, ne, dum minuere uelim laborem, augeam, atque ad illam causarum operam, ad quam ego nunquam nisi paratus, & meditatus accedo, adiungatur hæc iuris interpretatio, quæ non tam mihi molesta sit propter laborem, quàm quòd dicendi cogitationem auferat, sine qua ad nullā maiorem unquam causam sum ausus accedere. Att. Quin igitur ista ipsa explicas nobis his subsiciuis, ut ais, temporibus, & conscribis de iure ciuili subtilius, quàm cæteri. nam à primo tempore ætatis iuri studere te memini, cum ipse etiam ad Scæuolam

uentitarem: neque unquã mihi uiſus es ita te ad dicendum dediſſe, ut ius ciuile contemneres. M. In longum ſermonem me uocas Attice: quem tamen, niſi Quintus aliud quid nos agere mauult, ſuſcipiam: et, quoniã uacui ſumus, dicam. Q. Ego uero libenter audierim: quid enim agam potius? aut in quo melius hunc cõſumam diem? M. Quin igitur ad illa ſpatia noſtra, ſedesq; pergimus? ubi, cum ſatis erit deambulatum, requieſcemus: nec profecto nobis delectatio deerit, aliud ex alio quærentibus. Att. Nos uero, & hac quidẽ, adire ſi placet per ripam et umbram. ſed iam ordire explicare quæſo, de iure ciuili quid ſentias. M. Ego memini ſummos fuiſſe in ciuitate noſtra uiros, qui id interpretari populo, & reſpõſitare ſoliti ſint; ſed eos magna profeſſos, in paruis eſſe uerſatos. quid enim eſt tãtum, quantum ius ciuitatis? quid autem tam exiguum, quàm eſt munus hoc eorum, qui conſuluntur? quàm eſt populo neceſſarium? nec uero eos, qui ei muneri præfuerunt, uniuerſi iuris expertes fuiſſe exiſtimo, ſed hoc, ciuile quod uocant, eatenus exercuerunt, quoad populo præſtare uoluerunt. id autem incognitum eſt, minusq; in uſu neceſſariũ. quãobrem quò me uocas? aut quid hortaris, ut libellos conficiam de ſtillicidiorum, ac de parietum iure? aut ut ſtipulationum, & iudiciorũ formulas componam? quæ & conſcripta ſunt à multis diligenter, & ſunt humiliora, quàm illa, quæ à uobis expectari puto. Att. Atqui, ſi quæres ego quid expectem; quoniam ſcriptum eſt à te de optimo Reip. ſtatu, conſequens eſſe uidetur, ut ſcribas tu idem de legibus: ſic enim feciſſe uideo Platonem illum tuũ, quem

tu admiraris, quem omnibus anteponis, quem maxime diligis. M. Vis ne igitur, ut ille Crete cum Clinia, & cũ Lacedæmonio Megillo, æstiuo, quemadmodum describit, die, in cupressetis Gnosiorum, & spatijs siluestribus, crebro insistens, interdum acquiescens, de institutis rerumpublicarum, ac de optimis legibus disputat; sic nos inter has procerissimas populos, in uiridi opacaq; ripa inambulantes, tum autem residentes, quæramus ijsdem de rebus aliquid uberius, quàm forensis usus desiderat? Att. Ego uero ista audire cupio. M. Quid ait Quintus? Q. Nulla de re magis. M. Et recte quidem: nam sic habetote, nullo in genere disputandi magis honesta patefieri, quid sit homini natura tributum, quã tam uim rerum optimarum mens humana contineat, cuius muneris colendi, efficiendiq; causa nati, & in lucem editi sumus, quæ sit coniunctio hominum, quæ naturalis societas inter ipsos: his enim explicatis, fons legum, & iuris inueniri potest. Att. Non ergo à prætoris edicto, ut plerique nunc, neque à XII tabulis, ut superiores, sed penitus ex intima philosophia hauriendam iuris disciplinam putas. M. Non enim id quærimus hoc sermone Pomponi, quemadmodũ caueamus in iure, aut quid de quaq; consultatione respõdeamus sit ista res magna, sicut est: quæ quondam à multis claris uiris, nunc ab uno summa auctoritate, et scientia sustinetur. sed noris ista. complectenda in hac disputatione tota causa uniuersi iuris est, ac legum, ut hoc, ciuile quod dicimus, in paruum quendã, & angustum locum concludatur naturæ: natura enim iuris nobis explicanda est, eaq; ab hominis repetenda natura:

considerandæ leges, quibus ciuitates regi debeant: tum hæc tractanda, quæ composita sunt, & descripta, iura, & iussa populorum, in quibus ne nostri quidem populi latebunt, quæ uocantur iura ciuilia. Q. Alte uero, &, ut oportet, à capite frater repetis quod quærimus: & qui aliter ius ciuile tradunt, nõ tam iustitiæ, quàm litigandi tradunt uias. M. Non est ita Quinte: ac potius ignoratio iuris litigiosa est, quàm scientia. sed hæc posterius. nunc iuris principia uideamus. Igitur doctissimis uiris proficisci placuit à lege: haud scio an recte, si modo, ut ijdem definiũt, lex est ratio summa insita in natura, quæ iubet ea, quæ facienda sunt, prohibetq; contraria. eadem ratio cum est in hominis mente cõfirmata, & confecta, lex est. itaque arbitrantur prudentiam esse legem, cuius ea uis sit, ut recte facere iubeat, uetet delinquere: eamq; rem illi græco putant nomine à suum cuique tribuendo appellatã, ego nostro à legendo: nam ut illi æquitatis, sic nos delectus uim in lege ponimus; & proprium tamen utrunque legis est. quod si ita recte dicitur, ut mihi quidem plerunque uideri solet: à lege ducendum est iuris exordium: ea est enim naturæ uis, ea mẽs ratioq; prudẽtis, ea iuris atque iniuriæ regula. sed quoniam in populari ratione omnis nostra uersatur oratio, populariter interdum loqui necesse erit, & appellare eam legem, quæ scripto sancit quod uult, aut iubendo, aut uetando, ut uulgus appellat. constituendi uero iuris ab illa summa lege capiamus exordium, quæ seculis cõpluribus ante nata est, quàm scripta lex ulla, aut quàm omnino ciuitas constituta. Q. Commodius uero, & ad rationem instituti

ſermonis ſapientius. M. Vis ne ergo, ipſius iuris ortum à fonte repetamus? quo inuento, non erit dubiũ, quò ſint hæc referenda, quæ quærimus. Q. Ego uero ita faciendum eſſe cenſeo. Att. Me quoque adſcribito fratris ſententiæ. M. Quoniam igitur eius Reip. quam optimam eſſe docuit in illis ſex libris Scipio, tenẽdus eſt nobis, & ſeruandus ſtatus, omnesq; leges accommodandæ ad illud ciuitatis genus, ſerendi etiã mores, nec ſcriptis omnia ſancienda: repetam ſtirpem iuris à natura; qua duce eſt nobis omnis diſputatio explicanda. Att. Rectiſſime: & quidem iſta duce errari nullo pacto poteſt. M. Das ne igitur hoc nobis Pomponi, (nã Quinti noui ſententiam) deorum immortaliũ natura, ratione, poteſtate, mente, numine, ſiue quod eſt aliud uerbũ, quo planius ſignificem quod uolo, naturã omnẽ regi? nam ſi hoc non probas, à deo nobis cauſa ordienda eſt potiſſimum. Att. Do ſanè, ſi poſtulas: etenim propter hunc concentum auium, ſtrepitumq; fluminum, non uereor, condiſcipulorum ne quis exaudiat. M. Atqui cauendum eſt: ſolent enim, id quod uirorum bonorum eſt, admodum iraſci: nec uero ferent, ſi audierint te primum caput libri optimi prodidiſſe: in quo ſcripſit nihil curare deum nec ſui, nec alieni. Att. Perge quæſo: nam id, quod tibi conceſſi, quorſum pertineat expecto. M. Non faciam longius: huc enim pertinet: Animal hoc prouidum, ſagax, multiplex, acutũ, memor, plenũ rationis, & conſilij, quem uocamus hominem, præclara quadã conditione generatũ eſſe à ſupremo deo: ſolum eſt enim ex tot animãtium generibus, atque naturis particeps rationis et cogitatio

nis, cum cætera ſint omnia expertia. quid eſt autē non dicam in homine, ſed in omni cœlo, atq; terra, ratione diuinius? quæ cum adoleuit, atq; perfecta eſt, nominatur rite ſapientia. eſt igitur, quoniam nihil eſt ratione melius, eáq; & in homine & in deo, prima homini cum deo rationis ſocietas. inter quos autem ratio, inter eoſdem etiam recta ratio cōmunis eſt. quæ cum ſit lex, lege quoq; conſociati homines cū dijs putandi ſumus. Inter quos porrò eſt communio legis, inter eos communio iuris eſt. quibus autem hæc ſunt inter eos communia, & ciuitatis eiuſdem habendi ſunt. ſi uero ijſdē imperijs & poteſtatibus parent, multo etiam magis parēt huic cœleſti deſcriptioni, mentiq; diuinæ, & præpotēti deo: unde etiam uniuerſus hic mundus una ciuitas cōmunis deorum atq; hominū exiſtimanda: & quod in ciuitatibus ratione quadam, de qua dicetur idoneo loco, agnationibus familiarū diſtinguuntur ſtatus, id in rerum natura tanto eſt magnificentius, tantoq; præclarius, ut homines deorum agnatione & gente teneantur. nā cum de natura omni quæritur, diſputari ſolent nimirū iſta; perpetuis curſibus, conuerſionibus cœleſtibus extitiſſe quandam materiam ſerēdi generis humani, quod ſparſum in terras, atq; ſatum, diuino auctum ſit animorum munere. nam quòd aliquibus cohærent homines, è mortali genere ſumpſerunt quæ fragilia eſſent & caduca: animū eſſe ingeneratum à deo; ex quo uere uel agnatio nobis cum cœleſtibus, uel genus, uel ſtirps appellari poteſt: itaq; ex tot generibus nullū eſt animal præter hominē, quod habeat notitiā aliquam dei: de ipſis quidem hominibus nulla gens eſt neq; tam

immansueta,neq; tam fera, quæ non, etiam si ignoret qualem habere deum deceat,tamen habēdum sciat.ex quo efficitur illud,ut is agnoscat deū, qui, unde ortus sit,quasi recordetur ac noscat. iam uero uirtus eadem in homine ac deo est, neq; ullo alio ingenio præterea, est autē uirtus nihil aliud,quàm in se perfecta, & ad summum perducta natura.est igitur homini cum deo similitudo. quod cum ita sit, quæ tandem potest esse propior certior ue cognatio? itaq; ad hominū cómoditates, & usus tantam rerum ubertatem natura largita est,ut ea,quæ gignuntur,donata consulto nobis,nō fortuito nata uideantur; nec solum ea, quæ frugibus atque bacis terræ fœtu profundūtur; sed etiam pecudes, quod perspicuum sit,partim esse ad usum hominum,partim ad fructum,partim ad uescendum procreatas.artes uero innumerabiles repertæ sunt docente natura.quam imitata ratio,res ad uitā necessarias solerter consecuta est.ipsum autem hominem eadem natura non solum celeritate mētis ornauit,sed etiam sensus tanquam satellites attribuit ac nūcios; & rerum plurimarum obscuras & necessarias intelligentias enudauit,quasi fundamenta quædam scientiæ;figuramq́; corporis habilem,et aptam ingenio humano dedit:nam cum cæteras animantes abiecisset ad pastum, solum hominem erexit, ad cœliq́; quasi cognationis domiciliiq́; pristini conspectum excitauit:tum speciem ita formauit oris,ut in ea penitus reconditos mores effingeret.nā et oculi nimis arguti,quemadmodum animo affecti simus,loquuntur: & is,qui appellatur uultus,qui nullo in animāte esse præter hominem potest,indicat mores:

cuius uim Græci norunt, nomen omnino nō habent. omitto opportunitates, habilitatesq; reliqui corporis, moderationem uocis, orationis uim, quæ cōciliatrix est humanæ maxime societatis. neq; enim omnia sunt huius disputationis, ac temporis: & hūc locū satis, ut mihi uidetur, in ijs libris, quos legistis, expressit Scipio. nūc, quoniam hominem, quod principium reliquarum rerū esse uoluit, generauit & ornauit deus, perspicuū sit illud, ne omnia differantur, ipsam per se naturā longius progredi; quæ etiam nullo docente profecta ab ijs, quorū ex prima et inchoata intelligentia genera cognouit, cōfirmat ipsa per se rationem & perficit. Att. Dij immortales, quam tu longe iuris principia repetis, atque ita, ut ego non modo ad illa non properem, quæ expectabā à te de iure ciuili, sed facile patiar te hūc diem uel totum in isto sermone cōsumere: sunt enim hæc maiora, quæ aliorum causa fortasse complecteris, quàm ipsa illa quorum hæc causa præparantur. M. Sunt hæc quidem magna, quæ nūc breuiter attingūtur: sed omniū, quæ in hominum doctorū disputatione uersantur, nihil est profecto præstabilius, quàm planè intelligi nos ad iustitiam esse natos, neque opinione, sed natura cōstitutum esse ius. id iam patebit, si hominum inter ipsos societatem, coniunctionemq; perspexeris. nihil est enim unum uni tam simile, tam par, quàm omnes inter nosmet ipsos sumus. quòd si deprauatio consuetudinum, si opinionum uanitas nō imbecillitatem animorū torqueret, & flecteret quocūque cœpisset: sui nemo ipse tā similis esset, q̄ omnes sunt omniū. itaq; quæcūq; est hominis diffinitio, una in omnes ualet. quod argumēti satis

eſt,nullam diſſimilitudinẽ eſſe in genere. quæ ſi eſſet,
non una omnes diffinitio contineret.etenim ratio,qua
una præſtamus beluis,per quam coniectura ualemus,
argumẽtamur,refellimus,diſſerimus,conficimus aliqd,
concludimus,certe eſt communis,doctrina differens,di
ſcendi quidem facultate par.nam & ſenſibus eadẽ o=
mnia comprehenduntur: & ea,quæ mouent ſenſus,iti
dem mouent omnium : quæq; in animis imprimũtur,
de quibus ante dixi,inchoatæ intelligentiæ,ſimiliter in
omnibus imprimũtur:interpreſq; eſt mentis oratio,uer
bis diſcrepans,ſententijs congruens . nec eſt quiſquam
gentis ullius,qui ducem naturam nactus ad uirtutem
peruenire non poſſit.nec ſolum in rectis, ſed etiam in
prauis actibus inſignis eſt humani generis ſimilitudo.
nã & uoluptate capiũtur omnes:quæ etſi eſt illecebra
turpitudinis,tamen habet quiddã naturalis boni: leni
tatis eſt enim,& ſuauitatis:id enim, ut ſuauitate dele
ctans, ſic ab errore mentis tanquam ſalutare aliquid
aſciſcitur.ſimiliq; inſcitia mors fugitur,quaſi diſſolu=
tio naturæ:uita expetitur,quia nos in quo nati ſumus
continet:dolor in maximis malis ducitur, cũ ſua aſpe=
ritate,tum ꝙ naturæ interitus uidetur ſequi . propter
quam honeſtatis,et gloriæ ſimilitudinem beati, qui ho
norati ſunt,uidentur;miſeri autem,qui inglorij. mole
ſtiæ,lætitiæ,cupiditates, timores ſimiliter omnium mẽ
tes peruagantur:nec,ſi opiniones aliæ ſunt apud alios,
iccirco,qui canem & felem ut deos colunt,non eadem
ſuperſtitione, qua cæteræ gentes , conflictantur . quæ
autem natio non comitatem , non benignitatem, non
gratum animum, & beneficij memorem diligit ? quæ

ſuperbos,quæ maleficos,quæ crudeles, quæ ingratos nõ aſpernatur,non odit? quibus ex rebus cũ omne genus hominum ſociatum inter ſe eſſe intelligatur, illud extremum eſt,ꝙ recte uiuendi ratio meliores efficit. quæ ſi approbatis,pergam ad reliqua:ſin quid requiritis,id explicemus prius. Att. Nos uero nihil; ut pro utroque reſpondeam. M. Sequitur igitur, ad participandum alium alio,cõmunicandumq́; inter omnes, iuſtos natura eſſe factos:(atq; hoc in omni diſputatione ſic intelligi uolo,quod dicam naturam eſſe)tantam autem eſſe corruptelã malæ conſuetudinis, ut ab ea tanquã igniculi extinguãtur à natura dati, exorianturq́; et confirmẽtur uitia contraria. quòd ſi,quo modo eſt natura,ſic iudicio homines humani,ut ait poeta, nihil à ſe alienũ putarent,coleretur ius æque ab omnibus: quibus enim ratio natura data eſt, iiſdem etiã recta ratio data eſt: ergo & lex,quæ eſt recta ratio in iubendo, & uetando:ſi lex,ius quoq;. at omnibus ratio: ius igitur datum eſt omnibus:recteq́; Socrates execrari eum ſolebat,qui primus utilitatẽ à natura ſeiunxiſſet: id enim querebatur caput eſſe exitiorum omniũ:unde enim illa Pythagorea uox, τὰ τῶν φίλων κοινὰ, καὶ φιλίαν ἰσότιτα. ex quo perſpicitur, cum hanc beneuolentiam tam late longeq́; diffuſam uir ſapiens in aliquem pari uirtute præditum contulerit, tum illud effici, quod quibuſdã incredibile uideatur, ſit autem neceſſarium,ut nihilo ſeſe plus,quàm alterum diligat. quid enim eſt,quod afferat,cum ſint cuncta paria? quòd ſi intereſſe quippiã tantulum modo potuerit,iam amicitiæ nomen occiderit: cuius eſt ea uis, ut,ſimul atque ſibi aliquid,quàm

alteri maluerit, nulla sit. quæ præmuniuntur omnia reliquo sermoni, disputationisq; nostræ, quo facilius, ius in natura esse positum, intelligi possit. de quo cum per pauca dixero, tum ad ius ciuile ueniam, ex quo hæc omnis nata est oratio. Q. Tu uero iã perpauca scilicet: ex ijs enim, quæ dixisti, Attice * uidetur, mihi quidem certe, ex natura ortũ esse ius. Att. An mihi aliter uideri possit, cum hæc iam perfecta sint? primum quasi muneribus deorum nos esse instructos, & ornatos: secundo autẽ loco, unam esse hominum inter ipsos uiuẽdi parem, communemq; rationem: deinde omnes inter se naturali quadam indulgentia, et beneuolentia, tum etiam societate iuris contineri. quæ cũ uera esse recte, ut arbitror, concesserimus, qui iam licet nobis à natura leges & iura seiungere? M. Recte dicis: et res sic se habet. uerum philosophorum more, non ueterum quidem illorum, sed eorum, qui quasi officinas instruxerunt sapientiæ, quæ fuse olim disputabantur, ac libere, ea nunc articulatim distincteq; dicũtur: nec enim satisfieri consent huic loco, qui nunc est in manibus, nisi separatim hoc ipsum, naturæ esse ius, disputarint. Att. Et scilicet tua libertas disserendi amissa est; aut tu is es, qui in disputando non tuum iudicium sequare, sed auctoritati aliorum pareas. M. Non semper Tite: sed, iter huius sermonis quod sit, uides: ad Reip. firmandas, & stabiliendas uires, sanandos populos omnis nostra pergit oratio. quocirca uereor committere, ut non bene prouisa, & diligenter explorata principia ponantur, nec tamen ut omnibus probentur, (nã id fieri non potest) sed ut ijs, qui omnia recta, atque ho=

nesta per se expetenda duxerunt, et aut nihil omnino in bonis numerãdum, nisi quod per se ipsum laudabile esset, aut certe nullum habẽdum magnum bonum, nisi quod uere laudari sua sponte posset. his omnibus, siue in Academia uetere cum Speusippo, Xenocrate, Polemone manserunt, siue Aristotelem, & Theophrastũ, cum illis re congruentes, genere docendi paulum differentes, secuti sunt, siue, ut Zenoni uisum est, rebus non commutatis immutauerunt uocabula, siue etiam Aristonis difficilem, atque arduam, sed iam tamen fractã, & conuictam sectam secuti sunt, ut uirtutibus exceptis, atque uitijs, cætera in summa æqualitate ponerent, his omnibus hæc, quæ dixi, probantur. sibi autem indulgentes, & corpori deseruientes, atque omnia, quæ sequantur in uita, quæq; fugiant, uoluptatibus, & doloribus ponderantes, etiã si uera dicunt, nihil. n. opus est hoc loco litibus, in hortulis suis iubeamus dicere, atque etiam ab omni societate Reip. cuius partem nec norunt ullam, nec unquam nosse uoluerunt, paulisper facessant rogemus. perturbatricem autem harũ omnium rerum Academiam hanc ab Arcesila, & Carneade recentẽ exoremus, ut sileat. nam si inuaserit in hæc, quæ satis scite nobis instructa & composita uidentur, nimias edet ruinas. quam quidem ego placare cupio, submouere non audeo. * nam & in ijs sine illius suffimentis expiati sumus. at uero scelerũ in homines, atq; impietatũ nulla expiatio est. itaque pœnas luunt non tam iudicijs, quæ quondam nusquam erãt, hodie multifariam nulla sunt, ut sint tamen, persæpe falsa sunt; ut eos agitent, insectenturq; furiæ, non ar=

dentibus tædis, ſicut in fabulis, ſed angore conſciẽtiæ, fraudiſq; cruciatu. quòd ſi homines ab iniuria pœna, non natura arcere deberet, quænã ſolicitudo uexaret impios, ſublato ſuppliciorum metu? quorum tamen nemo tam audax unquã fuit, quin aut abnuerit à ſe cõmiſſum eſſe facinus, aut iuſti ſui doloris cauſam aliquã fingeret, defenſionemq; facinoris à natura iure aliquo quæreret. quæ ſi appellare audent impij, quo tandẽ ſtudio colentur à bonis? ꝙ ſi pœna, ſi metus ſupplicij, nõ ipſa turpitudo, deterret ab iniurioſa, facinoroſaq; uita: nemo eſt iniuſtus, at incauti potius habendi ſunt improbi. tum autẽ qui nõ ipſo honeſto mouemur, ut boni uiri ſimus, ſed utilitate aliqua atque fructu, callidi ſumus, nõ boni. nã quid faciet is homo in tenebris, qui nihil timet niſi teſtem, uel iudicem? quid in deſerto loco, nactus quem multo auro ſpoliare poſſit imbecillum, atq; ſolum? noſter quidem hic natura iuſtus uir ac bonus etiam colloquetur, iuuabit, in uiam deducet. is uero, qui nihil alterius cauſa facit, & metitur ſuis cõmodis omnia, uidetis credo quid ſit acturus. ꝙ ſi negabit ſe illi uitam erepturum, & aurũ ablaturum, nũquã ob eam cauſam negabit, quòd id natura turpe iudicet, ſed quòd metuat ne emanet, id eſt ne malum habeat, ò rem dignam, in qua non modo docti, uerum etiam agreſtes erubeſcãt. iã uero ſtultiſſimũ illud, exiſtimare omnia iuſta eſſe, quæ ſcita ſint in populorũ inſtitutis, aut legibus. etiã ne, ſi quæ ſint tyrãnorũ leges? ſi triginta illi Athenis leges imponere uoluiſſent, aut ſi omnes Atheniẽſis delectarẽtur tyrãnicis legibus, nũ icirco hæ leges iuſtæ haberẽtur? nihilo credo magis illa,

quam interrex noster tulit,ut Dictator,quem uellet ciuium,indicta causa impune posset occidere : est enim unum ius ,quo deuincta est hominum societas,et quod lex constituit una . quæ lex est recta ratio imperandi, atque prohibendi : quã qui ignorat,is est iniustus,siue est illa scripta uspiam,siue nusquam.quòd si iustitia est obtemperatio scriptis legibus,institutisq; populorum; et si,ut ijdem dicunt,utilitate omnia metienda sunt; negliget leges,easq; perrumpet,si poterit, is,qui sibi eam rem fructuosam putabit fore.ita fit,ut nulla sit omnino iustitia,si neque natura est, & ea,quæ propter utilitatem constituitur,utilitate illa cõuellitur.atqui si natura confirmatũ ius non erit,uirtutes omnes tollantur. ubi enim liberalitas,ubi patriæ charitas,ubi pietas, ubi aut bene merendi de altero,aut referendæ gratiæ uoluntas poterit existere?nam hæc nascuntur ex eo,quòd natura propensi sumus ad diligẽdos homines,quod fundamentum iuris est:neque solum in homines obsequia, sed etiam in deos cærimoniæ,religionesq; tollũtur:quas non metu,sed ea coniunctione,quæ est homini cũ deo, conseruandas puto. quòd si populorum iussis , si principum decretis , si sententijs iudicum , iura constituerentur ; ius esset latrocinari, ius adulterare , ius testamenta falsa supponere,si hæc suffragijs,aut scitis multitudinis probarentur.quæ si tanta potentia est stultorum sententijs,atque iussis,ut eorum suffragijs rerum natura uertatur:cur non sanciunt , ut,quæ mala , perniciosaq; sunt,habeantur pro bonis,ac salutaribus? aut cur,cum ius ex iniuria lex facere possit,bonum eadem facere nõ possit ex malo?atqui nos legem bonam à ma

la nulla

la nulla alia nisi naturali norma diuidere possumus. nec solum ius, à natura diiudicatur, sed omnino omnia honesta ac turpia. nam & cõmunis intelligentia nobis notas res efficit, easq; in animis nostris inchoauit, ut honesta in uirtute ponantur, in uitijs turpia. hæc autem in opinione existimare, non in natura ponere, dementis est. nam nec arboris, nec equi uirtus quæ dicitur, in quo abutimur nomine, in opinione sita est, sed in natura. quod si ita est, honesta quoque et turpia natura diiudicanda sunt. nam si opinione uniuersa uirtus, eadem eius etiam partes probarentur, quis igitur prudentem, &, ut ita dicam, catum non ex ipsius habitu, sed ex aliqua re externa iudicet? est enim uirtus perfecta ratio. quod certe in natura est. igitur omnis honestas eodem modo. nam ut uera, & falsa, ut consequentia, & contraria, sua sponte, non aliena iudicantur: sic constans, & perpetua ratio uitæ, quæ est uirtus, itemq; inconstantia, quod est uitium, sua natura probatur. nos ingenia iuuenum nõ ratione ab ingenita naturæ uirtute, sed uitia, quæ existunt ab ingenijs, iudicamus. an ea non aliter, quàm honesta & turpia, non ad naturã referri necesse erit? quod laudabile bonum est, in se habeat quod laudetur necesse est: ipsum enim bonum nõ est in opinionibus, sed in natura: nam ni ita esset beati quoque opinione essent: quo quid dici potest stultius? quare cum & bonum & malum natura iudicetur, & ea sint principia naturæ: certe honesta quoque & turpia simili ratione diiudicanda, & ad naturam referenda sunt. Sed perturbat nos opinionum uarietas, hmoinumq; dissensio: & quia non idem contingit in

ſenſibus, hos natura certos putamus, illa, quæ alijs ſic, alijs ſecus, nec iiſdem ſemper uno modo uidentur, ficta eſſe dicimus. quod eſt longe aliter. nam ſenſus noſtros, non parens, non nutrix, non magiſter, non poeta, non ſcena deprauata, non multitudinis conſenſus abducit à uero. animis omnes tendũtur inſidiæ, uel ab iis, quos modo enumeraui, qui teneros, & rudes cum acceperunt, inficiunt, & flectunt, ut uolunt; uel ab ea, quæ penitus in omni ſenſu implicata inſidet imitatrix boni uoluptas, malorum autem mater omnium; cuius blãditijs corrupti, quæ natura bona ſunt, quia dulcedine hac et ſcabie carent, non cernimus ſatis. Sequitur, ut cõcluſa mihi iam hæc ſit omnis ratio, id quod ante oculos ex iis eſt, quæ dicta ſunt, & ius, & omne honeſtum ſua ſponte eſſe expetendum. etenim omnes uiri boni ipſam æquitatem & ius ipſum amant: nec eſt uiri boni errare, & diligere, quod per ſe non ſit diligendum. per ſe igitur ius eſt expetendum & colendum. quòd ſi ius: etiã iuſtitia: ſic reliquæ quoque uirtutes per ſe colẽdæ ſunt. quid liberalitas? gratuita ne eſt, an mercenaria? ſi ſine præmio benigna eſt, gratuita: ſi cum mercede, conducta: nec eſt dubium, quin is, qui liberalis, benignusue dicitur, officium, non fructum ſequatur. ergo item iuſtitia nihil expetit præmij, nihil pretij: per ſe igitur expetitur. eademq; omniũ uirtutum cauſa, atque ſententia eſt. atque etiam ſi emolumentis, non ſuapte natura uirtus expetitur, una erit uirtus, quæ malitia rectiſſime dicetur. ut enim quiſque maxime ad ſuum commodum refert quæcunque agit, ita minime eſt uir bonus, ut, qui uirtutem præmio metiuntur, nullam

uirtutem nisi malitiam putẽt. ubi enim beneficus, si nemo alterius causa benigne facit? ubi gratus, si nõ eum ipsum, cui referunt gratiam, ipsi cernunt grati? ubi illa sancta amicitia, si non ipse amicus per se amatur toto pectore, ut dicitur? qui etiam deserendus et abijciendus est, desperatis emolumẽtis, et fructibus. quo quid potest dici immanius? quod si amicitia per se colenda est, societas quoque hominũ, & æqualitas, & iustitia per se expetenda. quod ni ita est, omnino iustitia nulla est: id enim iniustissimum ipsum est, iustitiæ mercedẽ quærere. quid uero de modestia, quid de temperantia, quid de continentia, quid de uerecundia, pudore, pudicitiaq; dicemus? infamiæ ne metu nõ esse petulantes, an legum, & iudiciorum? innocentes ergo & uerecundi sunt, ut bene audiant; & ut rumorem bonum colligant, erubescunt, & pudet impudica loqui. ac me nimirum istorum philosophorum pudet, qui nullum uitium uitare, nisi iudicio ipso multatum, putant. quid enim? possumus eos, qui stupro arcẽtur infamiæ metu, pudicos dicere, cum ipsa ineamia propter rei turpitudinem consequatur? nam quid aut laudari rite, aut uituperari potest, si ab eius natura recesseris, quod aut laudandum, aut uituperandum putes? an corporis prauitates, si erunt perinsignes, habebũt aliquid offensionis, animi deformitas n on habebit? cuius turpitudo ex ipsis uitijs facillime perspici potest. quid enim fœdius auaritia, quid immanius libidine, quid contemptius timiditate, quid abiectius tarditate & stultitia dici potest? quid ergo? eos, qui singulis uitijs excellunt, aut esiam pluribus propter damna, aut detrimenta, aut cruciatus aliquo

miseros dicimus, an propter uim turpitudinemq; uitiorum? quod item ad contrariã laudem in uirtute dici potest. nam si propter alias res uirtus expetitur, melius esse aliquid, quàm uirtutem, necesse est. pecuniam ne igitur? an honores? an formam? an ualetudinem? quæ &, cum adsunt, perparua sunt; &, quàm diu affutura sint, certum sciri nullo modo potest. an, id quod turpissimum dictu est, uoluptatem? at in ea quidem spernenda & repudianda uirtus uel maxime cernitur. Videtis ne, quanta series rerum, sententiarumq; sit? atque ut ex alio alia nectãtur? quin labebar lõgius, nisi me retinuissem. Q. Quò tãdem? libenter enim frater cum ista oratione tecum prolaberer. M. Ad finem bonorum, quò referuntur, & cuius causa sunt facienda omnia: controuersam rem, & plenam dissensionis inter doctissimos, sed aliquãdo tamen iudicandam. A. Qui istuc fieri potest L. Gellio mortuo? M. Quid tandem id ad rem? Att. Quia me Athenis audire ex Phædro meo memini, Gellium, familiarem tuum, cum Proconsul ex Prætura in Græciã uenisset, Athenis philosophos, qui tum erant, in locum unum conuocasse, ipsisq; magnopere auctorem fuisse, ut aliquando controuersiarum aliquem facerent modum: quòd si essent eo animo, ut nollent ætatem in litibus conterere, posse rem conuenire; & simul operam suam illis esse pollicitum, si posset inter eos aliquid conuenire. M. Ioculare istud quidem Pomponi, & à multis sæpe derisum: sed ego planè uellem me arbitrum inter antiquã Academiam & Zenonem datum. Att. Quo tandem istuc modo? M. Quia de re una solum dissident, de cæte=

ris mirifice congruunt. Att. Ain tandem, una de re est solum dissensio? M. Quæ quidem ad rem pertineat, una quippe cum antiqui omnes, quod secũdum naturam esset, quo iuuaremur in uita, bonum esse decreuerint, hic, nisi quod honestum esset, putauerit bonũ. Att. Perparuam uero controuersiam dicis, ac non eam, quæ dirimat omnia. M. Probe quidem sentis: si re, ac non uerbis dissiderent. Att. Ergo assentiris Antiocho familiari meo magistro enim nõ audeo dicere; quocum uixi, & qui me ex nostris penè cõuellit hortulis, deduxitq; in Academiã perpauculis passibus. M. Vir iste fuit ille quidem prudens, & acutus, & in suo genere perfectus, mihiq;, ut scis, familiaris: cui tamen ego assentiar in omnibus, nec ne, mox uidero: hoc dico, controuersiam totam istam posse sedari. Att. Qui istuc tandem uides? M. Quia, si, ut Chius Aristo dixit, solum bonũ esse diceret, quod honestum esset; malumq;, quod turpe; cæteras res omnes planè pares, ac ne minimum quidem, utrum adessent, an abessent, interesse: ualde à Xenocrate, & Aristotele, & ab illa Platonis familia discreparet, essetq; inter eos de re maxima, & de omni uiuendi ratione dissensio. nũc uero cum decus, quod antiqui summum bonum esse dixerunt, hic solum bonum dicat; item dedecus, quod illi summum malum, hic solum; diuitias, ualetudinem, pulchritudinem, commodas res appellet, non bonas; paupertatem, debilitatem, dolorem, incommodas, nõ malas: sentit idem, quod Xenocrates, quod Aristoteles; loquitur alio modo. ex hac autem non rerum, sed uerborum discordia controuersia nata est de finibus: in

qua quoniam usucapionem XII tabulæ inter quinq; pedes esse uoluerunt, depasci ueterem possessionem Academiæ ab hoc acuto homine non sinemus: nec Mamilia lege singuli, sed ex his tres arbitri fines regemus. Q. Quamnam igitur sententiam dicimus? M. Requiri placere terminos, quos Socrates pepigerit; ijsq; parere. Q. Præclare frater iam nunc à te uerba usurpantur ciuilis iuris & legum: quo de genere expecto disputationem tuam: nã ista quidem magna dijudicatio est, ut ex te ipso sæpe cognoui. M. Sed certe res ita se habent, ut ex natura uiuere summũ bonum sit, idest uita modica, & apta uirtute perfrui, aut naturã sequi, & eius quasi lege uiuere, id est nihil, quantũ in ipso sit, prætermittere, quo minus ea, quæ natura postulet, consequatur, quòd inter hæc uelit uirtute tanquam lege uiuere. quapropter hoc dijudicari, nescio an unquam, sed hoc sermone certe non potest, si quidem id, quod suscepimus, perfecturi simus. Att. At ego huc declinabã non inuitus. Q. Licebit alias: nunc id agamus, quod cœpimus, cũ præsertim ad id nihil pertineat hæc de summo malo, bonoq; dissensio. M. Prudentissime Quinte dicis: nã quæ à me adhuc dicta sunt, * Q. nec Licurgi leges, nec Solonis, neque Charõdæ, neq; Zeleuci, nec nostras XII tabulas, nec plebiscita desidero: sed te existimo cum populis, tum etiam singulis hodierno sermone legem uiuendi, & disciplinam daturũ. M. Est huius uere disputationis Quinte proprium id, quod expectas: atque utinam esset etiam facultatis meæ. sed profecto ita se res habet, ut quoniam uitiorum emendatricem legem esse oportet, commendatri=

cemq́; uirtutum, ab ea uiuendi doctrina ducatur. ita fit, ut mater omnium bonarum artium ſapientia ſit: à cuius amore græco uerbo philoſophia nomen inuenit: qua nihil à dijs immortalibus uberius, nihil florentius, nihil præſtabilius hominum uitæ datum eſt. hæc enim una nos cum cæteras res omnes, tum, quod eſt difficillimum, docuit, ut noſmet ipſos noſceremus: cuius præcepti tanta uis, tanta ſententia eſt, ut ea non homini cuipiam, ſed Delphico deo tribueretur. nam qui ſe ipſe norit, primum aliquid ſentiet ſe habere diuinum, ingeniumq́; in ſe ſuum, ſicut ſimulacrum aliquod, dedicatum putabit; tantoq́; munere deorum ſemper dignum aliquid & faciet, & ſentiet; & cum ſe ipſe perſpexerit, totumq́; tentarit, intelliget quemadmodum à natura ſubornatus in uitam uenerit, quantaq́; inſtrumenta habeat ad obtinendam, adipiſcendamq́; ſapientiam, quoniam principio rerum omnium quaſi adumbratas intelligentias animo ac mente conceperit, quibus illuſtratus ſapientia duce bonum uirum, & ob eam ipſam cauſam cernat ſe beatum fore. nam cum animus, cognitis perceptisq́; uirtutibus, à corporis obſequio, indulgentiaq́; diſceſſerit; uoluptatemq́; ſicut labem aliquã dedecoris oppreſſerit; omnemq́; mortis doloriq́; timorem effugerit; ſocietatemq́; carnis eiecerit; tum ſuis, omnibusq́; natura cõiunctos, ſuos duxerit; cultũq́; deorum, & puram religionem ſuſceperit; & exacuerit illam, ut oculorum, ſic ingenij aciem ad bona deligenda, & reijciẽda cõtraria, quæ uirtus ex prouidendo eſt appellata prudentia: quid eo dici, aut excogitari poterit beatius? idemq́; cum cœlum, terras maria omniumq́;

rerum naturam perspexerit, eáq; unde generata, quò recurrant, quando, quo modo obitura, quid in ijs mortale, & caducum, quid diuinum, æternumq; sit, uiderit, ipsumq; ea moderantem & regentem penè prehenderit, seseq; non unis circundatum mœnibus popularē alicuius loci, sed ciuem totius mundi, quasi unius urbis, agnouerit: in hac ille magnificētia rerum, atque in hoc conspectu & cognitione naturæ, dij immortales, quàm ipse se noscet, quod Apollo præcepit Pythius; quàm cō tēnet, quam despiciet, quàm pro nihilo putabit ea, quæ uulgo ducūtur amplissima. atq; hæc omnia, quasi sepimento aliquo, uallabit disserēdi ratione, ueri, et falsi, iudicio, scientia, & arte quadam intelligendi quid quáq; rem sequatur, & quid sit cuique contrarium. cumq; se ad ciuilem societatem natum senserit, non solum illa subtili disputatione sibi utendum putabit, sed etiam fusa latius perpetua oratione, qua regat populos, qua stabiliat leges, qua castiget improbos, qua tueatur bonos, qua laudet claros uiros, qua præcepta salutis, et laudis apte ad persuadendū edat suis ciuibus, qua hortari ad decus, reuocare à flagitio, consolari possit afflictos, factáq; & consulta fortium et sapientum cum improborum ignominia sempiternis monumentis prodere. quæ cum tot res tātæq; sint, quæ inesse in homine perspiciā tur ab ijs, qui se ipsi uelint noscere; earum parens est educatrixq; sapientia. Att. Laudata quidem à te grauiter, & uere: sed quorsus hæc pertinent? M. Primum ad ea Pomponi, de quibus acturi iam sumus: quæ tāta esse uolumus: non enim erunt, nisi ea fuerint, unde illa manant, amplissima. deinde facio & libenter, &, ut

ſpero, recte, quòd eam, cuius ſtudio teneor, quæq; me, quicunque ſum, effecit, non poſſum ſilentio præterire. Att. Re uera facis & merito, & ipſe: fuitq; id, ut dicis, in hoc ſermone faciendum.

M. T. CICERONIS DE LEGIBVS LIBER SECVNDVS.

ATTICVS.

Sed uis ne, quoniã & ſatis iam deambulatum eſt, & tibi aliud dicẽdi initium ſumẽdum eſt, locum mutemus, et in inſula, quæ eſt in Fibreno, (nam opinor illi alteri flumini nomen eſſe) ſermoni reliquo demus operã ſedẽtes? M. Sanè quidẽ: nam illo loco libentiſſime ſoleo uti, ſiue quid mecũ ipſe cogito, ſiue aliquid ſcribo, aut lego. Att. Equidem, qui nunc primum huc uenerim, ſatiari non queo, magnificasq; uillas, & pauimẽta marmorea, et laqueata tecta contemno. ductus uero aquarum, quos iſti tubos et euripos uocant, quis nõ, cum hæc uideat, irriſerit? itaque, ut tu paulo ante de lege & iure diſſerens ad naturã referebas omnia, ſic in his ipſis rebus, quæ ad quietẽ animi, delectationemq; quæruntur, natura dominatur. quare antea mirabar (nihil enim his in locis niſi ſaxa, et montes cogitabam: idq; ut facerem, & orationibus inducebar tuis, & uerſibus) ſed mirabar, ut dixi, te tam ualde hoc loco delectari: nunc cõtra miror, te, cum Roma abſis, uſquã potius eſſe. M. Ego uero, cum licet plures dies

abesse, præsertim hoc tempore anni, & amœnitatē, & salubritatem hanc sequor. raro autem licet. sed nimirum me alia quoque causa delectat, quæ te nō attingit ita. Att. Quæ tandem ista causa est? M. Quia, si uerum dicimus, hæc est mea, & huius fratris mei germana patria: hic enim orti stirpe antiquissima sumus: hic sacra, hic genus, hic maiorum multa uestigia. quid plura? hanc uides uillam, ut nūc quidem est, lautius ædificatam patris nostri studio: qui cum esset infirma ualetudine hic ferè ætatem egit in literis. sed hoc ipso in loco cum auus uiueret, & antiquo more parua esset uilla, ut illa Curiana in Sabinis, me sclto esse natum. quare id est nescio quid, & latet in animo ac sensu meo, quo me plus hic locus fortasse delectet: siquidem etiā ille sapiētissimus uir, Itachā ut uideret, immortalitatē scribitur repudiasse. Att. Ego uero tibi istā iustā causam puto, cur huc libentius uenias, atque huc locū diligas. quin ipse, uere dicam, sum ipsi uillæ amicior factus, atque huic omni solo, in quo tu ortus, & procreatus es: mouemur enim nescio quo pacto locis ipsis, in quibus eorū, quos diligimus, aut admiramur, adsunt uestigia. me quidem ipsæ illæ nostræ Athenæ nō tā operibus magnificis, exquisitis antiquorū artibus delectant, quā recordatione summorū uirorū, ubi quisq; habitare, ubi sedere, ubi disputare sit solitus; studioseq; eorum etiam sepulchra contemplor. quare istum, ubi tu es natus, plus amabo posthac locum. M. Gaudeo igitur me incunabula penè mea tibi ostendisse. Att. Et quidem me cognosce admodum gaudeo. sed illud tamen quale est, quod paulo ante dixisti? hunc locū, idem ego te ac=

cipio dicere Arpinum, germanam patriam esse uestrá. núquid uos duas habetis patrias, an est illa una patria cómunis? nisi forte sapienti illi Catoni fuit patria non Roma, sed Tusculum. M. Ego mehercule & illi, & omnibus municipibus duas esse censeo patrias, uná naturæ, alteram ciuitatis: ut ille Cato, cum esset Tusculi natus, in populi R. ciuitatem susceptus est: itaque, cum ortu Tusculanus esset, ciuitate Romanus, habuit alteram loci patriam, alteram iuris: ut uestri Attici, priusquam Theseus eos demigrare ex agris, & in astu, quod appellatur, omnes se conferre iussit. & symphradas ex Atticis: sic nos & eam patriam dicimus, ubi nati, & illam, qua excepti sumus: sed necesse est charitate eá præstare, qua Reip. nomen uniuersæ ciuitatis est: pro qua mori, & cui nos totos dedere, & in qua nostra omnia ponere, & quasi cósecrare debemus. dulcis autẽ nó multo secus est ea, quæ genuit, quá illa, quæ excepit: itaque ego esse hác meá patriam prorsus núquam negabo, dum illa sit maior, & hæc in ea contineatur. Att. Recte igitur Magnus ille noster me audiẽte posuit in iudicio, cum pro ambio tecum simul diceret, Remp. nostram iustissimas huic municipio gratias agere posse, quòd ex eo duo sui cóseruatores extitissent: ut iam uidear adduci, hanc quoque, quæ te procreauit, esse patriam tuam. Sed uentum in insulam est. hac uero nihil est amœnius. ut enim hoc quasi rostro finditur Fibrenus, & diuisus æqualiter in duas partes latera hæc alluit, rapideq; dilapsus cito in unum confluit, & tantum complectitur quod satis sit modicæ palæstræ loci. quo effecto, tanquam id habuerit ope=

ris, ac muneris, ut hanc nobis efficeret sedem ad dispu=
tandum, statim præcipitat in Lirem, & quasi in fami=
liam patriã uenerit, amittit nomen obscurius, Liremq;
multo gelidiorem facit: nec enim ullum hoc frigidius
flumen attigi, cum ad multa accesserim, ut uix pede tẽ
tare id possim: quod in Phædro Platonis facit Socrates.
M. Est uero ita: sed tamen huic amœnitati, quam ex
Quinto sæpe audio, Thebanus Epirotes tuus ille nihil
opinor cõcesserit. Q. Est ita, ut dicis: caue enim putes
Attici nostri Emathio, platanisq; illis quidquã esse præ
clarius. sed, si uidetur, considamus hic in umbra, at=
que ad eam partem sermonis, ex qua egressi sumus, re
uertamur. M. Præclare exigis Quinte. at ego effugisse
arbitrabar & tibi nihil horum deberi potest. Q. Or
dire igitur: nam hunc tibi totum dicamus diem, maio
re musarum primordio, sicut in Arati carmine orsi su=
mus. M. Quorsum istuc? Q. Quia nunc itidem ab
eodem, & cæteris dijs immortalibus sunt nobis agendi
capienda primordia. M. Optime uero frater: & fie=
ri sic decet. Videamus igitur rursus, priusquam aggre
diamur ad leges singulas, uim naturamq; legis, ne,
cum referenda sint ad eam nobis omnia, labamur in=
terdum errore sermonis, ignoremusq; uim sermonis
eius, quo iura nobis diffinienda sint. Q. Sanè quidem
Hercule: & est ista recta docendi uia. M. Hanc igitur
uideo sapientissimorum fuisse sententiam, legem neq;
hominũ ingenijs excogitatam, neque scitũ aliquod esse
populorum, sed æternum quiddam, quod uniuersum
mundum regeret imperandi, prohibendiq; sapientia.
ita principem legem illam, & ultimam, mentem esse

dicebāt omnia ratione aut cogentis, aut uetātis dei: ex qua illa lex, quam dij humano generi dederunt, recte est laudata: est enim ratio, mensq; sapientis ad iubendum, & ad deterrendum idonea. Q. Aliquoties iam iste locus à te tactus est: sed antequam ad popolares leges uenias, uim istius cœlestis legis explana, si placet; ne æstus nos consuetudinis absorbeat, & ad sermonis morē usitati trahat. M. À paruis enim Quinte didicimus, si in ius uocat, atque eat, eiusmodi leges alias nominare. sed uero intelligi sic oportet, & hæc, & alia iussa, ac uetita populorum uim habere ad recte facta uocandi, & à peccatis auocandi: quæ uis non modo senior est, quàm ætas populorum, & ciuitatum, sed æqualis illius cœlum atque terras tuentis & regentis dei: neque enim esse mens diuina sine ratione potest, nec ratio diuina nō hāc uim in rectis prauisq; sanciendis habere: nec, quia nusquam erat scriptum, ut contra omnes hostium copias in ponte unus assisteret, à tergoq; pontē interscindi iuberet, iccirco minus Coclitem illum rem gessisse tantam fortitudinis lege, atque imperio putabimus: nec, si regnante Tarquinio nulla erat Romæ scripta lex de stupris, iccirco non contra illam legem sempiternam Sex. Tarquinius uim Lucretiæ Tricipitini filiæ attulit: erat enim ratio profecta à rerum natura, & ad recte faciendum impellens, & à delicto auocans: quæ non tum denique incipit lex esse, cum scripta est, sed tum, cum orta est; orta autem simul est cum mente diuina: quamobrem lex uera, atque princeps, apta ad iubendum, & ad uetandum, ratio est recta summi Iouis. Q. Assentior

frater, quod est rectum, uerum quoque sit, neque cum literis, quibus scita scribuntur, aut oriatur, aut occidat. M. Ergo ut illa diuina mẽs summa lex est, item, cum in homine est perfecta, est in mente sapientis. quæ sunt autem uariæ, & ad tempus scriptæ, populi fauore magis, quàm re, legum nomen tenent: omnem enim legem, quæ quidem recte lex appellari possit, esse laudabilem quibusdam talibus argumentis docent. constat profecto, ad salutem ciuium, ciuitatumq́; incolumitatem, uitamq́; omnium quietam, & beatam conditas esse leges, eosq́;, qui primũ eiusmodi scita sanxerunt, populis ostendisse, ea se scripturos, atque laturos, quibus illi ascriptis, susceptisq; honeste beateq́; uiuerent: quæq́; ita composita, sanctaq́; essent, eas leges uidelicet nominarunt. ex quo intelligi par est, eos, qui perniciosa, & iniusta populis iussa descripserint, cum contra fecerint, quàm polliciti, professiq́; sint, quiduis potius tulisse, quàm leges: ut perspicuum esse possit, in ipso nomine legis interpretando inesse uim, et sententiã iusti, & iuris colendi. quæro igitur à te Quinte, sicut illi solent: quo si ciuitas careat, ob eam ipsam causam, quòd eo careat, pro nihilo habenda sit, id est ne numerãdum in bonis? Q. Ac maximis quidem. M. Lege autem carens ciuitas an ne ob ipsum habenda nullo loco? Q. Dici aliter non potest. M. necesse est igitur legem haberi in rebus optimis. Q. Prorsus assentior. M. Quid, quòd multa perniciosa, multa pestifera sciscuntur in populis? quæ non magis legis nomen attingunt, quàm si latores aliquas concessu suo sanxerint. nam neque medicorum præcepta dici uere possent, si quæ inscij imperitiq́; pro

ſalutaribus mortifera conſcripſerint: neque in populo lex, cuicuimodi fuerit, illa, etiã ſi pernicioſum aliquid populus acceperit. ergo eſt lex iuſtorum, iniuſtorumq; diſtinctio, ad illam antiquiſſimam, & rerum omnium principem expreſſa naturam, ad quam leges hominum diriguntur, quæ ſupplicio improbos afficiũt, & defendunt, & tuentur bonos. Q. Præclare intelligo: nec uero iam aliam eſſe ullam legem puto non modo habẽdã, ſed ne appellãdam quidem. M. Igitur tu Seias & Apuleias leges nullas putas? Q. Ego uero ne Liuias quidẽ. M. Et recte, quæ præſertim uno uerſiculo ſenatus puncto temporis ſublatæ ſint lex autem illa, cuius uim explicaui, neq; tolli, neque abrogari poteſt. Q. Eas tu igitur leges rogabis uidelicet, quæ nunquam abrogentur. M. Certe, ſi modo acceptæ à uobis duobus erunt. ſed, ut uir doctiſſimus fecit Plato, atque idem grauiſſimus, omniumq; princeps, de Rep. cum ſcripſit, idemq; ſeparatim de legibus eius, id mihi credo eſſe faciendũ, ut, priuſquam ipſam legem recitem, de eius legis laude dicam. quod idem & Zeleucum, & Charondam feciſſe uideo, cum quidem illi non ſtudij, & delectationis, ſed Reip. cauſa leges ciuitatibus ſuis ſcripſerũt: quos imitatus Plato uidelicet hoc quoq; legis putauit eſſe, pſuadere aliquid, nõ omnia ui ac minis cogere. Q. Quid, quòd Zaleucum iſtum negat ullũ fuiſſe Timæus? M. At Theophraſtus auctor, haud deterior mea quidẽ ſententia, meliorem multi nominant: commemorant uero ipſius ciues, noſtri clientes, Locri. ſed ſiue fuit, ſiue non fuit, nihil ad rem. loquimur, quod traditum eſt. ſit igitur hoc iã à principio perſuaſum ciuibus, dominos eſſe

omnium rerũ, ac moderatores deos, eaq́;, quæ gerãtur, eorum geri iudicio, ac numine, eosdéq; optime de genere hominũ mereri, et, qualis quisque sit, quid agat, quid in se admittat, qua mente, qua pietate religiones colat, intueri, piorumq́; & impiorum habere rationem: his enim rebus imbutæ mentes, haud sanè abhorrebũt ab utili, et à uera sẽtẽtia: quid est enim uerius, quàm neminem esse oportere tã stulte arrogantem, ut in se mẽtem et rationem putet inesse, in cœlo mundóq; non putet? aut ea, quæ uix summa ingenij ratione cõprehendat, nulla ratione moueri putet? quem uero astrorum ordines, quem dierum, noctiumq; uicissitudines, quem mensium temperatio, quemq́; ea, quæ gignuntur nobis ad fruendum, non gratum esse cogant, hunc hominẽ omnino numerare qui decet? cumq́; omnia, quæ rationem habent, præstent ijs, quæ sint rationis expertia. nefasq; sit dicere ullam rem præstare naturæ omnium rerum: rationem inesse in ea confitendum est. utiles esse autem opiniones has quis neget, cum intelligat, quàm multa firmentur iureiurando, quãtæ salutis sint fœdera religionis, quàm multos diuini supplicij metus à scelere reuocarit, quamq́; sancta sit societas ciuium, inter ipsos dijs immortalibus interpositis tum iudicibus, tũ testibus? Habes legis prooemiũ: sic enim hoc appellat Plato. Q. Habeo uero frater: & in hoc admodum delector, quòd in alijs rebus, alijsq; sententijs uersaris, atque ille: nihil enim tam dissimile est, quàm uel ea, quæ ante dixisti, uel hoc ipsum legis exordium. unum illud mihi uideris imitari orationis genu. M. Vellem fortasse: quis enim id potest, aut unquam poterit imitari? nã

sententias

ſententias interpretari perfacile eſt. quod quidem ego facerem, niſi planè eſſe uellem meus: quid enim negotij eſt, eadem propè uerbis iiſdem conuerſa dicere? Q. Prorſus aſſentior. uerum, ut modo tute dixiſti, te eſſe malo tuum. ſed iam exprome, ſi placet, iſtas leges de religione. M. expromam equidem, ut potero: & quoniam & locus, & ſermo familiaris eſt, legum uocem proponam. Q. Quidnam id eſt? M. Sunt certa legũ uerba Quinte, neque ita priſca, ut in ueteribus his, ſacratisq; legibus, & tamẽ, quo plus auctoritatis habeant, paulo antiquiora, quàm hic ſermo eſt. eum morẽ igitur cum breuitate, ſi potero, conſequar. leges autem à me edentur nõ perfectæ, nam eſſet infinitum, ſed ipſæ ſummæ rerũ, ac ſententiæ. Q. Ita uero neceſſe eſt: quare audiamus uerba legis. M. Ad diuos adeunto caſte: pietatem adhibento: opes amouento: qui ſecus faxit, deus ipſe uindex erit. Separatim nemo habeſſit deos, ne ue nouos: ſed ne aduenas, niſi publice adſcitos, priuatim colũto. cõſtructa à patribus delubra habento: lucos in agris habento, & larum ſedes: ritus familiæ, patrumq; ſeruanto. diuos, & eos, qui cœleſtes ſemper habiti, colunto, & ollos, quos in cœlum merita uocauerint, Herculem, Liberum, Aeſculapium, Caſtorem, Pollucem, Quirinum. aſt olla, propter quæ datur homini aſcenſus in cœlum, Mentem, Virtutem, Pietatẽ, Fidem, earumq; laudum delubra ſunto. nec ulla uitiorum ſacra ſolertia obeunto. ferijs iurgia amouento, easq; in famulis operibus patratis habento. itaque, ut ita cadat in annuis anfractibus, deſcriptum eſt: certasq; fruges, certasq; bacas ſacerdotes publice libanto:

» hoc certis ſacrificijs ac diebus.itemq́; alios addes. uber=
» tatem lactis,fœturæq́; ſeruanto. idq́; ne committi poſ=
» ſit,ad eã rem,& rationem curſus annuos ſacerdotes fi
» niunto.quæq́; cuique diuo decoræ gratæq́; ſint hoſtiæ,
» prouidento:diuiſq́; alijs alij ſacerdotes, omnibus põtifi=
» ces, ſingulis flamines ſunto . uirgines Veſtales in urbe
» cuſtodiunto ignem foci publici ſempiternum:quoq́; &
» priuatim,& publice modo,rituq́; fiat,diſcũto ignari à
» publicis ſacerdotibus. eorũ autẽ duo genera ſunto,unũ
» quod præſit cerimonijs,& ſacris, alterũ quod interpre
» tetur fatidicorum & uatum effata incognita, cũ ſena
» tus populuſq́; aſciuerit. interpretes autem Iouis optimi
» maximi publici augures ſignis, et auſpicijs poſtea uidẽ
» to diſciplinam tenẽto. ſacerdotes uineta,uirgetaq́;,&
» ſalutem populi augurãto:quiq́; agent rem duelli,quiq́;
» populare auſpicium præmonento : olliq́; obtemperãto,
» diuorumq́; iras prouidẽto,ijſq́; parento,cœliq́; fulgura
» regionibus ratis temperãto , urbemq́;,& agros, & tẽ=
» pla liberata,& effata habento : quæq́; augur iniuſta,
» nefaſta,uitioſa,dira defixerit, irrita, infectaq́; ſunto :
» quiq́; non paruerit,capitale eſto. fœderum,pacis,belli,
» induciarũ oratores,feciales, iudices ſunto : bella,diſce=
» ptatio,prodigia portenta ad Etruſcos & aruſpices,ſi ſe=
» natus iuſſerit,deferunto: Etruriæq́; principes diſciplinã
» docento : quibus diuis creuerint , procuranto : idemq́;
» fulgura atq; obſlita pianto . nocturna mulierũ ſacrifi=
» cia ne ſunto,præter olla,quæ pro populo rite fiẽt.ne ue
» initianto,niſi ut aſſolet Cereri Græco ſacro. ſacrum cõ=
» miſſum, quod neque expiari poterit , impie cõmiſſum
» eſt : quod expiari poterit , publici ſacerdotes expianto.

» Ludis publicis, quod sine curriculo & sine certatione
» corporum fiat, popularem lætitiam in cantu, & fidi=
« bus, & tibijs moderanto, eamq; cũ diuum honore iun=
» gunto. Ex patrijs ritibus optuma colunto. præter Ideæ
» matris famulos, eosq; iustis diebus, ne quis stipẽ cogito.
» Sacrum sacróue cõmendatum qui clepserit, rapseritq;,
» parricida esto. Periurij pœna diuina, exitium; huma=
» na, dedecus. Incestum pontifices supremo supplicio san
» ciunto. Impius ne audeto placare donis iram deorum.
» sancte uota reddunto. Pœna uiolati iuris esto. ne quis
» agrum consecrato: auri, argenti, eboris sacrandi mo=
» dus esto. sacra priuata perpetua manento. Deorum
» maniũ iura sancta sunto. Hos leto dato diuos habẽto.
» sumptum in ollos luctumq; minuunto. Att. Conclusa
est quidem apte tam magna lex, sanequam breuis: et,
ut mihi quidem uidetur, non multum discrepat ista cõ
stitutio religionũ à legibus Numæ, nostrisq; moribus,
M. An censes, cum in illis de Rep. libris persuadere ui=
deatur Africanus omnium rerũpublicarum nostram
ueterem illam fuisse optimam, nõ necesse esse optumæ
Reip. leges dare consentaneas? Att. Immo prorsus ita
censeo. M. Ergo adeo expectate leges, quæ genus illud
optimũ Reip. contineant, et si quæ forte à me hodie ro
gabuntur, quæ non sint in nostra Rep nec fuerint, ta=
men erant ferè in more maiorum, qui tum ut lex uale
bat. Att. Suade igitur, si placet, istam ipsam legem, ut
ego, ut & tu rogas, possim edicere. M. Ain tandem At=
tice, non es edicturus aliter? Att. Prorsus maiorem qui
dem rem nullam sciscam aliter: in minoribus, si uoles,
remittã hoc tibi. M. Atque mea quidem sententia est.

at ne longum fiat, uidete. Att. Vtinam quidem: quid enim agere malumus? M. Caste iubet lex adire ad deos, animo uidelicet, in quo sunt omnia: nec tollit castimoniã corporis: sed hoc oportet intelligi, cum multũ animus corpori præstet, obseruetur'q; ut casto corpore adeatur, multo esse in animis id seruãdum magis: nam illud uel aspersione aquæ, uel dierum numero tollitur; animi labes nec diuturnitate uanescere, nec manibus ullis elui potest. Quod autem pietatem adhiberi, opes amoueri iubet, significat probitatem gratam esse deo, sumptum esse remouendum: quid est enim, cũ paupertatẽ diuitijs etiam inter homines esse æqualẽ uelimus, cur eam sumptu ad sacra adhibito deorũ aditu arceamus? præsertim cũ ipsi deo nihil minus gratum futurum sit, quàm non omnibus patere ad se placandũ, & colendum uiam. Quod autem non iudex, sed deus ipse uindex cõstituitur, præsenti pœnæ metu religio cõfirmari uidetur. Suos'q; deos, aut nouos, aut alienigenas coli, cõfusionem habet religionũ, & ignotas cerimonias etiã sacerdotibus. nam à patribus acceptos deos ita placet coli, si huic legi paruerũt ipsi. Patrũ delubra esse in urbibus censeo: nec sequor magos Persarum: quibus auctoribus Xerxes inflãmasse tẽpla Græciæ dicitur, quòd parietibus includerent deos, qbus omnia deberẽt esse patentia, ac libera, quorum'q; hic mũdus omnis tẽplum esset, & domus. melius Græci, atque nostri: qui, ut augerent pietatẽ in deos, easdẽ illos, quas nos, urbes incolere uoluerũt: affert enim hæc opinio religionem utilem ciuitatibus: siquidem & illud bene dictũ est à Pythagora doctissimo uiro, tum maxime & pietatem

& religionem uersari in animis, cum rebus diuinis ope ram daremus: & quod Tales, qui sapientissimus inter septẽ fuit, homines existimare oportere deos omnia cer nere, deorũ omnia esse plena: fore enim omnes castio=
* res, ueluti quo infans esset maxime religiosus: est enim quadam opinione species deorum in oculis, non solum in mẽtibus. Eãdemq; rationem luci habent in agris. neque ea, quæ à maioribus prodita est cum dominis, tũ famulis, posita in fundi, uillæq; conspectu religio patrũ repudianda est. Iam ritus familiæ patrumq; serua= ri, id est, quoniã antiquitas proxime accedit ad deos, à dijs quasi traditã religionem tueri. Quod autem ex hominum genere consecratos, sicut Herculem, & cæ= teros, coli lex iubet, indicat omnium quidem animos im mortales esse, sed fortium, bonorumq; diuinos. Be= ne uero, quòd Mens, Pietas, Virtus, Fides consecratur manu: quarum omnium Romæ dedicata publice tem pla sunt, ut illa qui habeant, (habent autem omnes boni) deos ipsos in animis suis collocatos putent. nam illud uitiosum Athenis, quòd, Cylonio scelere expiato, Epimenide Crete suadente fecerunt Contumeliæ fanũ, & Impudentiæ: uirtutes enim, non uitia cõsecrare de= cet. araq; uetus stat in Palatio Febris, & altera Exqui lijs malæ Fortunæ, detestatæq; quæ omnia eiusmodi re pudianda sunt: quòd si fingenda nomina uice poetæ,
* & potius uincendi, atq; potiundi, statassandiq; cogno mina, statoris, & inuicti Iouis, rerumq; expetendarum nomina, salutis, honoris, opis, uictoriæ, quoniam qui= dem expectatione rerum bonarũ erigitur animus. Re= cte etiam à Colatino spes consecrata est: fortunaq; sit

* uel huius diei. nã ualet in omnes dies uel respiciens ad opem ferendam, uel forum, in quo incerti casus significantur magis, uel primigeniam à gignendo: cum est

* feriarum festorumq; dierum ratio in liberis requietem habet litium, & iurgiorum, in seruis operũ, & laborum: quas compositio anni conferre debet & perfectionem operum rusticorum. quod tempus, ut sacrificiorum libamenta seruentur, fœtusq; pecorũ, quæ dicta in lege sunt, diligenter habenda ratio intercalãdi est. quod institutum perite à Numa, posteriorũ Pontificũ negligentia dissolutũ est. Iam illud ex institutis Pontificum & aruspicũ non mutandum est, quibus hostijs immolandũ cuiq; deo, cui maioribus, cui lactentibus, cui maribus, cui fœminis. Plures autem deorũ omnium, singuli singulorum sacerdotes, & respondendi iuris, & confitendarum religionum facultatem afferunt. cumq; Vesta quasi focus urbis, ut græco nomine est appellata, quod nos propè idem græcũ interpre-
* tatum nomen tenemus, conspecta sit, ei colendæ uirgines præsint, ut aduigiletur facilius ad custodiam ignis, & sentiant mulieres in natura fœminarum omnem castitatem pati. Quod sequitur uero, non solum ad religionem pertinet, sed etiam ad ciuitatis statum, ut sine ijs, qui sacris publice præsunt, religioni priuatæ satisfacere non possint: continet enim Reip. consilio & auctoritate optimatũ semper populum indigere: descriptioq; sacerdotum nullum iustæ religionis genus prætermittit. nã sunt ad placandos deos alij constituti, qui sacris præsint solennibus; ad interpretanda alij prædicta uatũ, neq; multorũ, ne esset infinitum, neque ut ea

ipsa, quæ suscepta publice essent, quisquam extra collegium nosset. Maximum autem, & præstantissimũ in Rep. ius est augurũ, cum est auctoritati coniunctũ. neq; uero hoc, quia sum ipse augur, ita sentio, sed quia sic existimare nos est necesse. quid enim maius est, si de iure quærimus, quàm posse à summis imperijs, & summis potestatibus comitia tollere? concilia uel instituta dimittere, uel habita rescindere? quid grauius, quã rẽ susceptã dirimi, si unus augur aliter dixerit? quid magnificentius, quàm posse decernere, ut magistratu se abdicent consules? quid religiosius, quàm cum populo, cum plebe agendi ius aut dare, aut non dare? quid, legem, si non iure rogata est, tollere? ut etiam decreto collegij, ut Liuias consilio Philippi, consules, & augures. nihil domi, nihil foris per magistratus gestum, sine eorum auctoritate posse cuiquam probari? Att. Age iam ista uideo, fateorq; esse magna: sed est in collegio uestro inter Marcellum, & Appium optimos augures magna dissensio: nam eorum ego in libros incidi: cum alteri placeat auspicia ista ad utilitatẽ esse Reip. composita, alteri disciplina uestra quasi diuinari uideatur prorsus posse. hac tu de re quæro quid sentias. M. Ego ne? diuinationem, quam Græci μαντικὴν appellant, esse censeo, & huius hanc ipsam partem, quæ est in auibus cæterisq; signis disciplinæ nostræ, quòd, cum summos deos esse concedamus, eorumq; mente mundum regi, & eorundem benignitatem hominũ consulere generi, & posse nobis signa rerum futurarum ostendere, non uideo cur diuinationem esse negem. sunt autẽ ea, quæ posui, ex quibus id, quod uolumus, efficitur, et co-

gitur.iam uero permultorum exemplorum & nostra plena est Resp.& omnia regna, omnesq; populi, cunctæq; gentes, augurum prædictis multa incredibiliter uera cecidisse: neque enim Poletis, neque Melampodis, neque Mopsi, neque Amphiarai, neque Calchantis, neque Heleni tãtum nomẽ fuisset, neque tot nationes id ad hoc tẽpus retinuissent, Arabũ, Phrygũ, Lycaonũ, Cilicũ, maximeq; Pisidarũ, nisi uetustas ea certa esse docuisset: nec uero Romulus noster auspicato urbẽ cõdidisset, neq; Attij Nauij nomẽ memoria floreret tã diu, nisi hi omnes multa ad ueritatẽ admirabilia dixissent. sed dubiũ nõ est, quin hæc disciplina & ars augurum euanuerit iã & uetustate & negligentia. itaque neq; illi assentior, qui hanc scientiam negat unquam in nostro collegio fuisse: neque illi, qui esse etiã nunc putat. quæ mihi uidetur apud maiores fuisse dupliciter, ut ad Reip. tempus nõ nunquam, ad agendi consilium sæpissime pertineret. Att. Credo Hercle ita esse, istiq; rationi potissimum assentior. sed redde cætera. M. Reddam uero, et, si potero, breui. Sequitur enim de iure belli: in quo & suscipiendo, & gerendo, & deponendo ius ut plurimum ualet, & fides: horumq; ut publici interpretes essent, lege sancimus. Iam de aruspicum religione, de expiationibus, & procurationibus satis superq; in ipsa lege dictum puto. Att. Assentior, quoniã omnis hæc in religione uersatur oratio. M. At uero, quod sequitur, quo modo aut tu assentiare, aut ego reprehendam, sane quæro Tite. Att. Quid tandem id est? M. De nocturnis sacrificijs mulierum. Att. Ego uero assentior, excepto præsertim in

ipſa lege ſolenni ſacrificio ac publico. M. Quid ergo aget Iacchus, Eumolpidæq; noſtri, & auguſta illa myſteria, ſi quidem ſacra nocturna tollimus? nõ enim populo R. ſed omnibus bonis firmisq; populis leges damus. Att. Excipis credo illa, quibus ipſi initiati ſumus. M. Ego uero excipiam. nam mihi cum multa eximia diuinaq; uidẽtur Athenæ tuæ peperiſſe, atq; in uita hominũ attuliſſe, tum nihil melius illis myſterijs, quibus ex agreſti immaniq; uita exculti ad humanitatẽ, & mitigati ſumus: initiaq; ut appellantur, ita re uera principia uitæ cognouimus: neque ſolũ cũ lætitia uiuendi rationẽ accepimus, ſed etiam cum ſpe meliore moriendi. quid autẽ mihi diſpliceat, innocentes poetæ indicãt comici. qua licentia Romæ data, quidnam egiſſet ille, qui in ſacrificium cogitatam libidinem intulit, quò ne imprudentiam quidem oculorum adijci fas fuit? Att. Tu uero iſtam Romæ legem rogato, nobis noſtras ne ademeris. M. Ad noſtra igitur reuertor: quibus profecto diligentiſſime ſanciendum eſt, ut mulierum famam multorum oculis lux clara cuſtodiat, initienturq; eo ritu Cereri, quo Romæ initiantur. quo in genere ſe ueritatem maiorum ſenatus uetus auctoritas de Bacchanalibus, & Cõſulũ, exercitu adhibito, quæſtio, animaduerſioq; declarat. atque omnia nocturna, ne nos duriores forte uideamur, in media Græcia Diagondas Thebanus lege perpetua ſuſtulit. nouos uero deos, et in his colendis nocturnas peruigilationes ſic Ariſtophanes facetiſſimus poeta ueteris comœdiæ uexat, ut apud eũ Sabazius, et quidã alij dij, peregrini iudicati, è ciuitate eijciãtur. Publicus autẽ ſacerdos imprudẽtiã cõſilio

expiatã metu liberet, audaciam in admittendis religionibus fœdis dãnet, atq; inopiam iudicet. Iam ludi publici, cum sint cauea, circoq; diuisi, sint corporũ certationes, cursu, & pugillatione, luctatione, curriculisq; equorum usque ad certam uictoriam circo constitutis; cauea, cantu, uoce, ac fidibus, & tibijs; dum modo ea moderata sint, ut lege præscribitur: assentior enim Platoni, nihil tã facile in animos teneros, atque molles influere, quã uarios canendi sonos. quorũ dici uix potest quãta sit uis in utrãq; partem. nãque & incitat languentes, & lãguefacit excitatos, & tum remittit animos, tum contrahit: ciuitatumq; hoc multarũ in Græcia interfuit, antiquum uocum seruare modũ: quarũ mores lapsi ad mollitiem, pariter sunt immutati cum cantibus, aut hac dulcedine corruptelaq; deprauati, ut quidam putãt; aut cum seueritas eorum ob alia uitia cecidisset, tũ fuit in auribus animisq; mutatis etiã huic mutationi locus. quãobrem ille quidem sapientissimus Græciæ uir, longeq; doctissimus, ualde hanc labẽ ueretur: negat enim mutari posse musicas leges sine mutatione legum publicarum. ego nec tam ualde id timendum, nec planè contemnendũ puto. illa quidem, quæ solebant quõdam complecti seueritate iucũda Liuianis, & Næuianis modis, nũc ut eadẽ exultent, ceruices oculosq; pariter cum modorũ flexionibus torqueant. grauiter olim ista uindicabat uetus illa Græcia, lõge prouidens, quàm sensim pernicies illapsa ciuiũ animos malis studijs, malisq; doctrinis repente totas ciuitates euerteret: siquidẽ illa seuera Lacedæmõ neruos iussit, quòd plures quàm septem haberet, in Timothei fidibus inde

demi. Deinceps in lege est, ut de ritibus patrijs colantur optimi: de quo cum consulerent Athenienses Apollinem Pythiũ, quas potissimũ religiones tenerent; oraculum editum est, eas, quæ essent in more maiorũ. quò cum iterũ uenissent, maiorumq; morẽ dixissent sæpe esse mutatum, quæsiuissentq; quem morem potissimũ sequerentur è uarijs, respondit optimum. & profecto ita est, ut id habendum sit antiquissimum, et deo proximum, quod sit optimum. Stipem sustulimus, nisi eam, quam ad paucos dies propriam Ideæ matris excepimus: implet enim superstitione animos, & exhaurit domos. Sacrilego pœna est, neq; ei soli, qui sacrum abstulerit; sed etiam ei, qui sacro cõmendatum. quod & nunc multis fit in fanis. Alexãder in Cilicia deposuisse apud Solem in delubro pecuniam dicitur, et Atheniensis Clisthenes Iunoni Samiæ ciuis egregius, cũ rebus timeret suis, filiarũ dotes credidit. Sed iam de periuris: de incestis nihil sanè hoc quidem loco disputãdum est. Donis impij ne placare audeant deos, Platonẽ audiant, qui uetat dubitare qua sit mente futurus deus, cum uir nemo bonus ab improbo se donari uelit.

Diligentia uotorũ satis in lege dicta est, ac uoti spõsio, qua obligamur deo. Pœna uero uiolatæ religionis iustam recusationem nõ habet. quid ego hic sceleratorum utar exemplis? quorum plenæ tragœdiæ. quæ ante oculos sunt, ea potius attingantur. etsi hæc commemoratio uereor ne supra hominis fortunam esse uideatur: tamen, quoniam mihi sermo est apud deos, nihil reticebo: uelimq; hoc, quod loquar, dijs immortalibus gratũ potius uideri, quàm graue. omnia autem tũ

perditorum ciuium ſcelere diſceſſu meo religionũ iura
polluta ſunt: uexati noſtri lares familiares: in eorum ſe
dibus exædificatũ templum Licentiæ: pulſus à delubris
is, qui illa ſeruarat. circũſpicit hæc celeriter animus (ni=
hil enim attinet quenquã nominari) qui ſint rerũ exi=
tus conſecuti. nos, qui illam cuſtodem urbis, omnibus
ereptis noſtris rebus, ac perditis, uiolari ab impijs paſſi
nõ ſumus, eamq; ex noſtra domo in ipſius patris domũ
detulimus, iudicia ſenatus, Italiæ, gentium denique o=
mnium, conſeruatæ patriæ conſecuti ſumus. quo quid
* accidere potuit homini præclarius? quo ſcelere religio=
nes proſtratæ, afflictæq; ſunt: partim ex illis diſtractæ
ac diſſipatæ iacent. qui uero ex his et omnium ſcelerũ
principes fuerunt, & præter cæteros in omni religione
impij, non ſolum uita cruciati, atque dedecore, uerum
etiam ſepultura, ac iuſtis exequijs caruerũt. Q. equi=
dem iſta agnoſco frater, & meritas dijs gratias ago:
ſed nimis ſæpe ſecus aliquãto uidemus euadere. M. Nõ
enim Quinte recte exiſtimamus, quæ pœna diuina ſit:
& opinionibus uulgi rapimur in errorẽ, nec uera cer=
nimus: morte, aut dolore corporis, aut luctu animi,
aut offenſione iudicij, hominũ miſerias ponderamus:
quæ fateor humana eſſe, et multis bonis uiris accidiſſe:
ſceleris autem pœna triſtis, & præter eos euentus, qui
ſequuntur, per ſe ipſa maxima eſt. uidimus eos, qui ni
ſi odiſſent patriam, nunquam inimici nobis fuiſſent, ar
dentes tum cupiditate, tum metu, tum cõſcientia, quid
agerent modo timentes, uiciſſim cõtẽnentes religiones,
iudicia perrupta, ab ijſdem corrupta hominum, nõ deo=
rum. reprimam iam, & non inſequar longius, eoq; mi

nus,quo plus pœnarum habui, quàm petiui:tantũ pœ
nam merui,duplicem pœnam eſſe diuinam,quòd con=
* ſtaret & ex uexandis uiuorum animis, & ea fama
mortuorũ, ut eorũ exitium iudicio uiuorũ, & gau=
dio comprobetur. Agri autem ne cõſecrentur, Pla=
toni prorſus aſſentior:qui,ſi modo interpretari potue=
» ro,his ferè uerbis utitur. Terra igitur,ut focus,domi=
» cilium ſacrum omnium deorũ eſt.quocirca ne quis ite=
» rum idem conſecrato.aurum autem,& argentum in
» urbibus & priuatim,& in fanis inuidioſa res eſt.tum
» ebur ex inani corpore extractum,haud ſatis caſtum do
» num deo.iam æs,atque ferrum duelli inſtrumenta,nõ
» fani. ligneũ autem,quodq́; uoluerit uno è ligno, dedi
» cato,itemq́; lapideum.in delubris communibus textile:
» nec operoſius, quàm mulieris opus menſtruum. color
» autẽ albus præcipue decorus deo eſt tum in cæteris, tũ
» maxime in textili.tincta uero abſint,niſi à bellicis in=
» ſignibus. digniſſima autem dona aues, & formæ ab
» uno pictore uno abſolutæ,die.itemq́; cætera huius exẽ
» pli dona ſunt. Hæc illi placent.ſed ego cætera nõ tã
reſtricte præfinio,uel hominum uitijs,uel ſubſidijs tem
porum uictus. terræ cultum ſegniorem ſuſpicor fore,
ſi ad eam tuendam, ferroq́; ſubijciendam ſuperſtitio=
nis aliquid acceſſerit. Att. Habeo iſta. nunc de ſacris
perpetuis, & de manium iure reſtat. M. Ò miram
memoriam Pomponi tuam. at mihi iſta exciderant.
Att. Ita credo:ſed tamen hoc magis eas res & memi
ni,& expecto,quòd & ad pontificium ius, & ad ci=
uile pertinent. M. Vera, & apertiſſima ſunt iſtis
de rebus & reſponſa, & ſcripta multa: & ego in

hoc omni sermone nostro, quod ad cunque legis genus me disputatio nostra deduxerit, tractabo, quoad potero, eius ipsius generis ius ciuile nostrum, sed ita, locus ipse ut notus sit, ex quo ducatur quæque res, & ars iuris, ut non difficile sit, quæcunque noua causa consultatio'ue acciderit, eius tenere ius, cum scias à quo sit capite repetendum. Sed iureconsulti siue erroris obijciendi causa, quo plura & difficiliora scire uideantur; siue, quod similius ueri est, ignoratione docendi; (nā non solum scire aliquid, artis est, sed quædā ars etiam docendi) sæpe, quod positum est in una cognitione, id in infinita dispertiuntur: uelut in hoc ipso genere, quàm magnum illud Scæuolæ faciunt, Pōtifices ambo, & ijdem iuris peritissimi? at, inquit Publij filius, ex patre audiui, Pōtificem neminem bonum esse, nisi qui ius ciuile cognosset. totum'ne? quid ita? quid enim ad Pontificem de iure parietum, aut aquarū, aut ullo omnino? si ergo quod cū religione coniunctum est: (id autem quantulum est? de sacris credo, de uotis, de ferijs, de sepulcris, & si quid eiusmodi est) cur igitur hæc tanta facimus, cum cætera perparua sint? de sacris autem, qui locus patet latius, hæc sit una sententia, ut cōseruentur semper, & deinceps familijs prodantur, &, ut in lege
* posui, perpetua sint. sacra hic posita. hæc iura Pontificum auctoritatem consecuta sunt, ut ne morte patris familias sacrorū memoria occidere, & ijs esset ea adiuncta, ad quos eiusdem morte pecunia uenerit. hoc uno posito, quod est ad cognitionem disciplinæ satis, innumerabilia nascuntur, quibus implentur iurisconsultorum libri. quæruntur enim, qui astringantur sacris.

hæredum causa iustissima est: nulla est enim persona, quæ ad uicem eius, qui è uita emigrauerit, propius accedat. deinde qui morte, testamentóue eius tantundem capiat, quantum omnes hæredes: id quoque ordine: est enim ad id, quod propositum est, accõmodatum. Tertio loco, si nemo sit hæres, is, qui de bonis, quæ eius fuerint, cum moriturus, acceperit plurimum possidendo. Quarto, si nemo sit, qui ullam rem ceperit, de creditoribus eius qui plurimum seruet. extrema illa persona est, ut is, qui mortuus sit, pecuniam debuerit, neminiq; eam soluerit, perinde habeatur, quasi eam pecuniam ceperit. Hæc nos à Scæuola didicimus, non ita descripta ab antiquis. nam illi quidem his uerbis docebant, tribus modis sacris astringi hæreditatem, aut si maiorem partem pecuniæ capiat, aut si maior pars pecuniæ legata est, aut si inde quippiam ceperit. sed Pontificem sequamur. uidetis igitur omnia pendere ex uno illo, quòd Pontificum pecuniam sacro coniungi uolũt. ijsdemq; ferias & cerimonias ascribendas putant. atq; etiam dant hoc Scæuolæ, quod est partitio; ut, si in testamento deducta, scripta non sint, ipsiq; minus ceperint, quàm omnibus hæredibus relinquatur, sacris ne alligentur. in donatione hoc ijdem secus interpretantur: & quod paterfamilias in eius donatione, qui in ipsius potestate esset, approbauit, ratum est: quod eo inscio factum est, si id is non approbat, ratum non est. his propositis, quæstiunculæ multæ nascuntur: quas qui intelligat, non, si ad caput referat, per se ipse facile perspiciat: ueluti, si minus quis cepisset, ne sacris alligaretur, post de eius hæredibus aliquis exegisset

pro sua parte id, quod ab eo, cuius ipse hæres esset, prætermissum fuisset: eaq; pecunia non minor esset facta cū superiore exactione, quàm hæredibus omnibus esset relicta: qui eam pecuniam exegisset, solum, nisi cohæredibus, sacris alligari. quin etiam cauent, ut cui plus legatum sit, quàm sine religione capere liceat, is per æs, et libram hæredem testamenti soluat; propterea quòd eo loco res est ita soluta hæreditate, quasi ea pecunia legata non esset. hoc ego loco, multisq; alijs quæro à uobis Scæuolæ Pontifices maximi, & homines meo quidē iudicio acutissimi, quid sit, quòd ad ius pontificium ciuile appetatis? ciuilis enim iuris scientia pōtificiū quodam modo tollitis: nam sacra cum pecunia, Pontificū auctoritate nulla lege coniuncta sunt: itaque si uos tantum modo Pōtifices essetis, pontificalis maneret auctoritas. sed quod ijdē iuris ciuilis est is, peritissimis, hac scientia illa eluditis. placuit P. Scæuolæ, & Coruncano Pontificibus maximis, idemq; cæteris, qui tantūdem caperet, quantum omnes hæredes, sacris alligari. habeo ius pontificiū. quid huc accessit ex iure ciuili? partitionis caput, scriptum caute, ut centum nūmi deducerentur. inuenta est ratio, cur pecunia sacrorum molestia liberaretur. quid si hoc, qui testamentum faciebat, cauere uoluisset? admonet iurisconsultus hic quidem ipse Mutius, Pontifex idē, ut minus capiat, quàm omnibus hæredibus relinquatur. super dicebant, quidquid cepisset, astringi. rursus sacris liberantur. hoc uero nihil ad pontificium ius, & è medio est iure ciuili, ut per æs, & libram hæredem testamenti soluāt, & eodem loco res sit, quasi ea pecunia legata nō esset, si is,

cui legatum est, stipulatus est id ipsum, quod legatum est, ut ea pecunia ex stipulatione debeatur, sitq́; ea

* non doctum hominem sanè: cuius fuit Accius per familiaris: sed mensem credo extremum anni, ut ueteres februarium, sic hic decembrem sequebatur. Hostia autem maxima parentare, pietatis esse adiunctum putabat. Iam tanta religio est sepulcrorum, ut extra sacra, & gentem inferri fas negent esse: idq́; apud maiores nostros Torquatus in gente Popilia iudicauit. nec uero tam denicales, quæ à nece appellatæ sunt, quia resi dunt mortui, quàm cæterorum cœlestium quieti dies fe riæ nominarentur, nisi maiores eos, qui ex hac uita mi grassent, in deorum numero esse uoluissent: eas in eos dies conferre ius, ut neq; ipsius, neq; publicæ feriæ sint. totaque huius iuris compositio pōtificalis magnam reli gionē ceremoniamq́; declarat. neque necesse est edisseri à nobis, quæ finis funestæ familiæ, quod genus sacrificij lare ueruecibus fiat, quemadmodum os reiectum ter ræ obtegatur, quæq́; in porca confracta iura sint, quo tempore incipiat sepulcrum esse, & religione teneatur. mihi quidē antiquissimū sepulturæ genus illud fuisse uidetur, quo apud Xenophontē Cyrus utitur: redditur enim terræ corpus, et ita locatum, ac situm, quasi operi mēto matris obducitur. eodēq́; ritu in eo sepulcro, quod procul ad fontis aras, Regem nostrum Numam conditum accepimus: gentemq́; Corneliam usq; ad memoriam nostram hac sepultura scimus esse humatā. C Marij sitas reliquias apud Aniene dissipari iussit Sylla uictor, acerbiore odio incitatus, quàm si tam sapiens fuisset, quàm fuit uehemens. quod haud scio, an timēs suo

corpore posse accidere, primus è patritijs Cornelijs igni= uoluit cremari: declarat enim Ennius de Africano,
» Hic est ille situs.
uere: nam siti dicuntur ij, qui conditi sunt: nec tamen eorum ante sepulcrum est, quàm iusta facta, et corpus incensum est. & quod nunc cõmuniter in omnibus se pultis penitus, humati dicantur; id erat proprium tum in ijs, quos humus iniecta cõtegeret: eumq; morem ius Pontificale confirmat. nam priusquã in os iniecta gle= ba est, locus ille, ubi crematũ est corpus, nihil habet reli= gionis. iniecta gleba tumulis, & humatus est, & gleba uocatur: ac tum denique multa religiosa iura cõplecti tur. itaque in eo, qui in naui necatus, deinde in mare proiectus esset, decreuit P. Mutius familiã purã quot os
* supra terram nõ extare, porcam hæredi esset. C. Cotta censet habẽdas triduum ferias, et porco fœmina piacu= lum dare: si in mari mortuus esset, eadem præter piacu lum & ferias. Att. Video, quæ sint in Pontificio iure. sed quæro, quidnã sit in legibus. M. Pauca sanè Tite, et, uti arbitror, non ignota uobis. sed ea non tam ad re ligionem spectant, quàm ad ius sepulcrorum. homi= nem mortuum, inquit lex in duodecim, in urbe ne sepelito, ne ue urito. credo, uel propter ignis periculũ. quod autẽ addit, ne ue urito, indicat, non qui uratur se peliri, sed qui humetur. Att. Quid, qui post duodecim in urbe sepulti sunt? M. Claros uiros credo Tite fuisse, aut eos, quibus hoc ante hanc legem uirtutis causa tri butum est, ut Publicolæ, ut Tuberto, quod eorũ posteri iure tenuerunt, aut eos, si qui hoc, ut C. Fabricius, uir= tutis causa soluti legibus cõsecuti sunt. sed in urbe sepe

liri lex uetat. ſic decretum à Pontificum collegio, non eſſe ius in loco publico fieri ſepulcrum. noſtris extra portam Collinam ædem Honoris: & aram in eo loco fuiſſe, memoriæ proditum eſt. ad eam cum lamina eſſet inuenta, et in ea ſcriptum, domina honoris: ea cauſa fuit ædis huius dedicandæ. ſed cũ multa in eo loco ſepulcra fuiſſent, exarata ſunt: ſtatuit enim collegium, locũ publicum non potuiſſe priuata religione obligari. Iam cætera in duodecim, minuendi ſunt ſumptus, lamentatio neſq; funeris, tranſlata de Solonis ferè legibus: hoc plus, inquit, ne facito. rogum aſcia ne polito. noſtis quæ ſequuntur: diſcebamus enim pueri duodecim ut carmen neceſſarium: quas iam nemo diſcit. extenuato igitur ſumptu tribus ricinijs, & uinculis purpureæ, & decem tibicinibus, tollit etiam lamentationem. mulier genas ne carpito, ne ue leſſum funeris ergo habeto. hoc ueteres interpretes, Sex. Aelius, L. Acilius nõ ſatis ſe intelligere dixerunt, ſed ſuſpicari ueſtimenti aliquod genus funebris: Lælius leſſum quaſi lugubrem eiulationem, ut uox ipſa ſignificat. quod eo magis iudico uerum eſſe, quia lex Soloni, id ipſum uetat. hæc laudabilia, & locupletibus ferè cum plebe communia. quod quidem maxime è natura eſt, tolli fortunæ diſcrimen morte. cætera item funebra, quibus luctus augetur, duodecim ſuſtulerunt. homini, inquit, mortuo ne oſſa legito, quo poſt funus faciat. excipit bellicam peregrinamq; mortem. hæc præterea ſunt in legibus de unctura: quæ ſeruilis unctura tollitur, omniſq; circũpotatio. quæ & recte tolluntur, neq; tollerentur, niſi fuiſſent, ne ſumptuoſa aſperſio, ne lõgæ coronæ, nec acerræ

prætereantur. illa iam ſignificatio eſt, laudis ornamēta ad mortuos pertinere, quòd coronam uirtute paratam, & ei, qui peperiſſe, & eius parenti ſine fraude eſſe lex impoſitam iubet; credoq; quòd erat factitatum, ut uni plura fierent, lectiq; plures ſternerētur, id quoq; ne fieret, lege ſancitum eſt. qua in lege cum eſſet, ne'ue aurū addito, quàm humane excipiat. Altera lex præcipit, altera lex uetat, ut cui auro dentes iūcti eſſent, aſtim cū illo ſepeliretur: & ne ſe fraudi eſto: & ſimul illud uidetote, aliud habitū eſſe ſepeliretur ære. Duæ ſunt præterea leges de ſepulcris. quarum altera priuatorū ædificijs, altera ipſis ſepulcris cauet. nā quòd rogum buſtum ue nouū uetat propius ſexaginta pedes adijci ædes alienas inuito domino, incendiū uereretur acerbum. Quod autem forum, id eſt ueſtibulum ſepulcri buſtum'ue uſu capi uetat, tuetur ius ſepulcrorum. hæc habemus in duodecim ſanè ſecundum naturam: quæ norma legis eſt. reliqua ſunt in more: funus ut indicatur, ſi quid ludorum, domusq; funeris utatur accēſo, atq; lictoribus: honoratorum uirorum laudæs in concione memorantor, easq; etiam ad cātus ad tibicinem proſequūtor: cui nomen Næniæ: quo uocabulo etiā Græci cantus lugubres nominant. Q. Gaudeo noſtra iura ad naturā accommodari: maiorumq; ſapientia admodum delector. M. Sed credo Quinte, ut cæteros ſumptus, ſic etiam ſepulcrorum modum recte requiri: quos enim ad ſumptus progreſſa iam iſta res ſit, in C. Figuli ſepulcro uides. ſed credo minimam olim iſtius rei fuiſſe cupiditatem. alioquin multa extarēt exempla maiorum. noſtræ quidem legis interpretes, quo capite iubentur ſumptus, et luctū

remouere a deorũ manium iure, hoc intelligunt, in primis ſepulcrorum magnificentiam eſſe minuendam. nec hæc à ſapientiſſimis legum ſcriptoribus neglecta ſunt. nam & Athenis iam ille mos à Cecrope, ut aiũt, permãſit, corpus terra humandi: quam cũ proximi fecerant, obductaq; terra erat, frugibus obſerebatur, ut ſinus & gremiũ quaſi matris mortuo tribueretur, ſolum autẽ frugibus expiatũ ut uiuis redderetur. ſequebãtur epulæ, quas inibãt parentes coronati: apud quas de mortui laude, cum ni quid ueri erat prædicatum: nam mẽtiri nefas habebatur: ad iuſta coniecta erant. poſteaquam, ut ſcribit Phalereus, ſumptuoſa fieri funera, et lamẽtabilia cœpiſſent, Solonis lege ſublata ſunt. quã legẽ eiſdem propè uerbis noſtri uiri in decimam tabulam cõiecerunt. nam de tribus ricinijs, & pleraq; illa Solonis ſunt. de lamentis uero expreſſa uerbis ſunt. mulier genas ne carpito, ne'ue leſſum funeris ergo habeto. de ſepulcris autem nihil eſt apud Solonẽ amplius, quàm ne quis ea deleat, ne'ue alienũ inferat: pœnaq; eſt, ſi quis buſtum (nam id puto appellari tymbon) aut monumentum, inquit, aut columnam uiolarit, deiecerit, fregerit. ſed poſt aliquanto propter has amplitudines ſepulcrorum, quas in Ceramico uidemus, lege ſanctum eſt, ne quis ſepulcrum faceret operoſius, quàm quod decẽ homines effecerint triduo. neque id opere tectorio exornari, nec Hermas quos uocãt licebat imponi, nec de mortui laude niſi in publicis ſepulturis, nec ab alio, niſi qui publice ad eã rẽ conſtitutus eſſet, dici licebat. ſublata etiam erat celebritas uirorum & mulierum, quo lamẽtatio minueretur: habet enim luctum concurſus homi

num. quocirca Pittacus omnino accedere quenquã ue tat in funus aliorum. sed ait rursus idem Demetrius increbuisse eam funerum, sepulcrorumq; magnificentiã, quæ nunc ferè Romæ est. quam cõsuetudinem lege minuit ipse: fuit enim hic uir, ut scitis, non solum eruditissimus, sed etiam ciuis Reip. maxime tuẽdæq; ciuitatis peritissimus. iste igitur sumptus minuit non solum pœna, sed etiam tempore: ante lucem enim iussit efferri. sepulcris autem nouis finiuit modum: nam super terræ tumulum noluit quid statui, nisi columellam tribus cubitis non altiorem: aut mensam, aut labellum: & huic procurationi certum magistratum præfecerat. Hæc igitur Atheniẽses tui. sed uideamus Platonem, qui iusta funerum reijcit ad interpretes religionum. quem nos morem tenemus. de sepulcris autem dicit hæc. Vetat ex agro culto, eo'ue, qui coli possit, ullam partem sumi sepulcro; sed quæ natura agri tantummodo efficere possit, ut mortuorum corpora sine detrimento uiuorũ recipiat, ea potissimum ut compleatur; quæ autem terra fruges ferre, & ut mater cibos suppeditare possit, eã ne quis nobis minuat ne'ue uiuus, ne'ue mortuus. extrui autẽ uetat sepulcrũ altius, quàm quod quinque diebus absoluerint, nec è lapide extari plus, nec imponi, quàm quod capiat laudẽ mortui incisam quatuor heroicis uersibus: quos longos appellat Ennius. Habemus igitur huius quoq; auctoritatem summi uiri de sepulcris: à quo iterum funerum sumptus præfinitur ex cẽsibus à minis quinque usque ad minã. deinceps dicit eadem illa de immortalitate animorum, & reliqua post mortem tranquillitate bonorum, pœnis impiorum. Ha

betis igitur explicatum omnẽ, ut arbitror, religionis locum. Q. Nos uero frater, & copiose quidem: sed perge ad cætera. M. Pergam equidem: &, quoniam libitũ est uobis me ad hæc impellere, hodierno sermone conficiam spero, hoc præsertim die: uideo enim Platonem iidẽ fecisse, omnemq; orationẽ eius de legibus peroratã esse uno æstiuo die. sic igitur faciã, & dicam de magistratibus: id est enim profecto, quod constituta religione Rẽp. cõtineat maxime. Att. Tu uero dic, & istam rationem, quam cœpisti, tene.

M. T. CICERONIS DE LEGIBVS LIBER TERTIVS.

MARCVS.

S Equar igitur, ut institui, diuinũ illum uirũ: quem quadam admiratione cõmotus sæpius fortasse laudo, quã necesse est. Att. Platonẽ uidelicet dicis. M. Istum ipsum Attice. Att. Tu uero eũ nec nimis ualde unquã, nec nimis sæpe laudaueris: nã hoc mihi etiam nostri illi, qui neminem nisi suũ laudari uolũt, cõcedunt, ut eum arbitratu meo diligam. M. Bene Hercle faciũt: quid enim est elegãtia tua dignius? cuius & uita & oratio cõsecuta mihi uidetur difficillimã illã societatẽ grauitatis cũ humanitate. Att. Sanè gaudeo quòd te interpellaui, quãdoquidem tam præclarum mihi dedisti iudicij tui testimoniũ. sed perge, ut cœperas. M. Laudemus igitur prius legem ipsam

ueris, & proprijs generis sui laudibus. Att. Sané quidem, sicut de religionum lege fecisti. M. Videtis igitur, magistratus hanc esse uim, ut præsit, præscribatq́; recta, & utilia, & cōiuncta cum legibus. ut enim magistratibus leges, ita populo præsunt magistratus: ueréq; dici potest magistratum legem esse loquentem, legem autem mutū magistratum. nihil porrò tam aptū est ad ius, conditionemq́; naturæ: quod cum dico legé, à me dici nihil aliud intelligi uolo, quàm imperiū, sine quo nec domus ulla, nec ciuitas, nec gens, nec hominum uniuersum genus stare, nec rerum natura omnis, nec ipse mundus potest: nam et hic deo paret, et huic obediūt maria, terræq́;, et hominū uita iussis supremæ legis obtēperat. atque ut ad citeriora ueniam & notiora nobis: omnes antiquæ gentes Regibus quondā paruerūt. quod genus imperij primū ad homines iustissimos, & sapientissimos deferebatur: idq́; in Rep. nostra maxime ualuit, quod ei regalis potestas præfuit. deinde etiā deinceps posteris prodebatur: quod & in his etiam, qui nunc regnant, manet. quibus autē regia potestas non placuit, non ij nemini, sed non semper uni parere uoluerūt. nos autem, quoniam leges damus liberis populis; quæq́; de optima Rep. sentiremus, in sex libris ante diximus; accōmodabimus hoc tempore leges ad illū, quē probamus, ciuitatis statum. magistratibus igitur opus est: sine quorum prudentia ac diligentia esse ciuitas non potest: quorum descriptione omnis Reip. moderatio cōtinetur. neque solū ijs præscribēdus est imperandi, sed etiā ciuibus obtemperandi modus. nam & qui bene imperat, paruerit aliquando necesse est: & qui modeste paret, uidetur,

qui aliquãdo imperet, dignus esse. itaque oportet et eũ, qui paret, sperare se aliquo tempore imperaturum; & illum, qui imperat, cogitare breui tẽpore sibi esse parendum. nec uero solum ut obtemperent, obediantq; magistratibus, sed etiam ut eos colant, diligantq;, præscribimus, ut Charondas in suis facit legibus. noster uero Plato Titanum è genere statuit eos, qui, ut illi cœlestibus, sic hi aduersentur magistratibus. quæ cum ita sint ad ipsas iam leges ueniamus, si placet. Att. Mihi,
» uero & istud, & ordo iste rerum placet. M. Iusta
» imperia sunto, ijsq; ciues modeste, ac sine recusatione
» parento. magistratus nec obedientem, & noxium ci-
» uem mulcta, uinculis, uerberibusq; coercento, ni par,
» maior ue potestas, populusq; probibessit, ad quos prouo
» catio esto. cum magistratus iudicassit, inrogassit ue,
» per populum mulctæ pœnæ certatio esto. militiæ ab eo,
» qui imperabit, prouocatio ne esto. quodq; is, qui bel-
» lum gerat, imperassit, ius ratumq; esto. minores ma
» gistratus periti iuris plures in prælia sunto. militiæ
» quibus iussi erunt imperanto. eorum qui Tribuni sun
» to, domi pecuniam publicam custodiunto: uincula
» sontium seruanto: capitalia uindicanto: æs, argen-
» tum, aurum'ue publice signanto: lites contractas iu-
» dicanto: quodcũque senatus creuerit, agunto. suntoq;
» Aediles curatores urbis, annonæ, ludorumq; solẽnium:
» ollisq; ad honoris amplioris gradum is primus ascensus
» esto. Censores, populi æuitates, soboles, familias, pecu
» niasq; censento: urbis templa, uias, aquas, ærarium, ue-
» ctigalia tuento: populiq; partes in tribus describunto:
» exin pecunias, æuitates, ordines partiũto: equitum, pedi

» tumq; prolem describunto: cœlibes esse prohibento: mo=
» res populi regunto: probrum in senatu ne reliquunto :
» bini sunto : magistratum quinquēnium habento : reli=
» qui magistratus annui sunto: eaq; potestas semper esto.
» iuris disceptator, qui priuata iudicet, iudicari ue iubeat,
» prætor esto: is iuris ciuilis custos esto: huic potestati pa=
» rento. quotcūq; senatus creuerit, populus ue iusserit,
» tot sunto. regio imperio duo sunto: iiq; præeundo, iudi=
» cando, consulendo, prætores, iudices, cōsules appellantor:
» militiæ summum ius habento: nemini parento : salus
* populi supra lex esto. eundem magistratū, ni inter=
» fuerint X anni, nequis capito. æuitatē annali lege ser=
» uāto. ast quādo duellum grauius, discordiæ ciuiū, estun
» to ne amplius sex menses, si senatus creuerit: idē iuris,
». quod duo Cōsules, tenūto : isq; aue sinistra dictus, po=
* puli magister esto. æquitatem quicunque regat habeto
» pari iure cum eo, quicunque erit iuris disceptator. ast
» quādo Consulis est, magister'ue populi, reliqui magi=
» stratus ne sunto, auspicia patrum sunto : olliq; ex se
» produnto, qui comitijs creare Consules rite possint. impe
» ria, potestates, legationes, cum senatus creuerit, populus
» ue iusserit, ex urbe exeunto: duella iusta iuste gerūto :
» socijs parcunto: se, & seruos continento, populi sui glo
» riam augento : domum cum laude redeunto : rei suæ
» ergo ne quis legatus esto. Plebes quos pro se contra uim
» auxilij ergo decem creassit, Tribuni eius sunto : quodq;
» ij prohibessint, quodq; plebem rogassint, ratū esto : san=
» ctiq; sunto : ne'ue plebem orbam Tribunis relinquūto.
» omnes magistratus auspiciū, iudiciumq; habēto: è quois
» senatus esto: eius decreta rata sunto. ast ni potestas par,

» maior ue prohibessit, S. C. præscripta seruanto. is ordo
» uitio uocato: cæteris specimē esto. creatio magistratuū,
» iudicia populi, iussa, uetita, cum sciscentur, suffra=
» gia optimatibus nota, plebi libera sunto. at si quid
» erit, quod extra magistratus coærario æsussit, qui coæ=
» ret, populus creato, eiq; ius coærendi dato, cum popu=
» lo, patribusq; agendi ius esto consuli, prætori, magistro
» populi, equitumq;, eiq;, quem produnt patres consu=
» lum rogandorum ergo: Tribunisq;, quos sibi plebes ro=
» gassit, ius esto cū patribus agendi: itē ad plebem, quod
» census erit, ferunto. quæ cum populo, quæ cum patri=
» bus agentur, modica sunto. senatori, qui nec aderit, aut
» causa, aut culpa esto. loco & modo orato. causas populo
» teneto. uis in populo abesto. par, maior'ue potestas plus
» ualeto. ast quid turbassitur in agēdo, fraus actoris esto.
» intercessor rei malæ salutaris ciuis esto. qui agēt, auspi=
» cia seruēto: auguri publico parento: promulgata, propo
» sita in ærario, cognita agūto: nec plus quā de singulis re
» bus cōsulunto: rē populum docēto: doceri à magistra=
» tibus priuatisq; patiūtor. priuilegia ne irrogāto: de capi
» te ciuis, nisi per maximū comitiatū, ollosq;, quos cēsores
» in partibus populi locassint, ne ferūto: uim ne facito: do
» nū ne capiunto, ne'ue danto, ne'ue petenda, ne'ue gerē
» da, ne'ue gesta potestate. quod quis earū rerū migras=
» sit, noxiæ pœna par esto. Censores fide legem custodiun=
» to, priuati ad eos acta referūto: nec eo magis lege li=
» beri sunto. Lex recitata est. disce rē, & tabellam iu=
bebo dari. Q. Quàm breui frater in conspectu posita
est à te omnium magistratuum descriptio, sed ea penè
nostræ ciuitatis: etsi à te paululum allatum est noui.

M. Rectissime Quinte animaduertis: hæc est.n. quam Scipio laudat in libris, & quam maxime probat tēperationem Reip. quæ effici non potuisset: nisi tali descriptione magistratuum. nam sic habetote, magistratibus, ijsq; qui præsunt, contineri Remp. & ex eorum cōpositione, quod cuiusque in Rep. genus sit, intelligi. quæ res cum sapientissime, moderatissimeq; constituta esset à maioribus nostris, nihil habui sanè, non modo multū, quod putarem nouādum in legibus. Att. Reddes igitur nobis, ut in religionis lege fecisti admonitu, & rogatu meo sic de magistratibus, ut disputes, quibus de causis maxime placeat ista descriptio. M. Faciam Attice, ut uis; & locum .istum totum, ut à doctissimis Græciæ quæsitum, & disputatum est, explicabo; &, ut institui, nostra iura attingam. Att. Istud maxime expecto disserēdi genus. M. Atqui pleraque sunt dicta in illis libris: quod faciūdum fuit, cum de optima Rep. quæreretur. sed huius loci de magistratibus sunt propria quædam, à Theophrasto primū, deinde à Dione Stoico quæsita subtilius. Att. Ain tandē, etiam à Stoicis ista tractata sunt? M. Non sanè, nisi ab eo, quem modo nominaui, & postea à magno homine, & in primis erudito, Panætio. nam ueteres uerbo tenus, acute illi quidem, sed non ad hunc usum popularem, atque ciuilem, de Rep. disserebant. ab hac familia magis ista manarunt Platone principe: post Aristoteles illustrauit omnem hunc ciuilem in disputando locum, Heraclidesq; Pōticus profectus ab eodē Platone. Theophrastus uero institutus ab Aristotele habitauit, ut scitis, in eo genere rerum: ab eodemq; Aristotele doctus Dicæarchus huic rationi stu

dioq; non defuit. post à Theophrasto Phalereus ille Demetrius, de quo feci supra mentionẽ, mirabiliter doctrinam ex umbraculis eruditorum, otioq; non modo in solem, atq; puluerem, sed in ipsum discrimẽ, aciemq; perduxit. nã et mediocriter doctos magnos in Rep. uiros, & doctissimos homines nõ nimis in Rep. uersatos multos cõmemorare possumus. qui uero utraque re excelleret, ut & doctrinæ studijs, et regẽda ciuitate princeps esset, quis facile præter hunc inueniri potest? Att. Puto posse, & quidem aliquem de tribus nobis. sed perge, ut cœperas. M. Quæsitum igitur ab illis est, placeret ne unũ in ciuitate esse magistratum, cui reliqui parerent: quod exactis Regibus intelligo placuisse nostris maioribus. sed quoniam regale ciuitatis genus probatũ quondam, postea non tam regni, quàm Regis uitijs repudiatum est, nomen tantum uidebitur Regis repudiatũ, res manebit, si unus omnibus reliquis magistratibus imperabit. quare nec Ephori Lacedæmone sine causa à Theopõpo oppositi Regibus, nec apud nos cõsulibus Tribuni. nam illud quidem ipsum, quod in iure positũ est, habet Consul, ut ei reliqui magistratus omnes pareãt, excepto Tribuno, qui post extitit, ne id, quod fuerat, esset: hoc enim primum minuit cõsulare ius, quòd extitit ipse, qui eo non teneretur; deinde quòd attulit auxilium reliquis non modo magistratibus, sed etiam priuatis, Consuli non parentibus. Q. Magnum dicis malum: nam, ista potestate nata, grauitas optimatum cecidit, conualuitq; ius multitudinis. M. Non est ita Quinte: non enim ius illud solum superbius populo, sed uiolentius uideri necesse erat: quo posteaquã modica & sapiens

temperatio accessit, conuersa lex in omnes est.

Multa desunt.

» domum cum laude redeunto. nihil enim præter laudē bonis, atque innocentibus, neque ex hostibus, nqeue à socijs reportandū. iam illud apertū profecto est, nihil esse turpius, quàm quenquā legari nisi Reip. causa. omitto, quēadmodū isti se gerant, atque gesserint, qui legatione hæreditates, aut syngraphas suas persequūtur. in hominibus est hoc fortasse uitium. sed quæro, quid reapse sit turpius, quàm sine procuratione senator, legatus sine mandatis, sine ullo Reip. munere? quid quidē genus legationis ego Consul, quanquam ad cōmodum senatus pertinere uideatur, tamen approbante senatu frequētissimo, nisi mihi leuissimus Tribunus pl. intercessisset, sustulissem: tamē minui tēpus, et, quod erat infinitū, annuum feci. ita turpitudo manet, diuturnitate sublata. sed iam, si placet, de prouincijs decedatur, in urbēq; redeatur. A. Nobis uero placet: sed ijs, qui in prouincijs sunt minime placet. M. At uero Tite, si pareant his legibus, nihil his urbe, nihil domo sua dulcius, nec laboriosius, molestiusq; prouincia. Sed sequitur lex, quæ sancit eam Tribunorum pl. potestatem, quæ in Rep. no-

stra: de qua disserti nihil necesse est. Q. At mehercule ego frater quæro, de ista potestate quid sentias: nam mihi quidem pestifera uidetur, quippe quæ in seditione, et ad seditionem nata sit: cuius primum ortum, si recordari uolumus, inter arma ciuium & occupatis, et obsessis
* urbis locis procreatũ uidemus. deinde cum esset cito legatus tanquam ex XII tabulis, insignis ad deformitatẽ puer breui tẽpore nescio quo pacto creatus, multoq; tetrior, & fœdior natus est. quem enim ille non edidit, qui primum, ut impio dignum fuit, patribus omnem honorem eripuit, omnia infima summa paria fecit, turbauit, miscuit; cum afflixisset principum grauitatem, nunquam tamen cõquieuit? atque ut Cn. Flaminium, atque ea, quæ prisca sunt, relinquam: quid iuris bonis uiris T. Gracchi Tribunatus reliquit? etsi quinquennio ante D. Brutum, & P. Scipionem Consules, quos, & quantos uiros, homo omnium infimus, & sordidissimus Tribunus pl. C. Curatius in uincula cõiecit: quod ante factum non erat. C. uero Gracchus ruinis, &
* emissicijs, quas ipse se proiecisse in forum dixit, quibus digladiarentur inter se ciues, non ne omnem Reip. statum permutauit? quid iam de Saturnini supplicio, reliquisq; dicam? quos ne depellere quidem à se sine ferro potuit Resp. cur autem aut uetera, aut aliena proferamus potius, quàm & nostra, & recentia? quis unquam tam audax, tam inimicus nobis fuisset, ut cogitaret unquam de statu nostro labefactãdo, nisi mucronem aliquem tribunitium exacuisset in nos? quem cũ homines scelerati, ac perditi non modo ulla in domo, sed nulla in gente reperirẽt, gẽtes sibi in tenebris Reip.

* perturbandas putauerunt. quod uobis quidem egregiũ, & ad immortalitatem memoriæ gloriosum, neminẽ in nos mercede ulla Tribunũ potuisse reperiri, nisi cui nec esse quidẽ licuisset Tribuno. sed ille quas strages edidit? eas uidelicet, quas sine ratione, ac sine ulla spe bona furor edere potuit impuræ beluæ multorũ inflãmatus furoribus. quamobrem in ista quidem re uehemẽter Syllam probo, qui Tribunis pl. sua lege iniuriæ faciendæ potestatem ademerit, auxilium ferendi reliquerit: Pompeiumq; nostrum cæteris rebus omnibus semper amplissimis summisq; effero laudibus: de tribunitia potestate taceo: nec.n. reprehendere libet, nec laudare possum. M. Vitia quidẽ Tribunatus præclare Quinte perspicis. sed est iniqua in omni re accusanda prætermissis bonis malorum enumeratio, uitiorumq; selectio. nam isto quidem modo uel Consulatus uituperabilis est, si consulũ, quos enumerare nolo, peccata collegeris. ego.n. fateor in ipsa ista potestate inesse quiddã mali. sed bonũ, quod est quæsitũ in ea, sine isto malo non haberemus. nimia potestas est Tribunorum pl. quis negat? sed uis populi multo sæuior, multoq; uehementior: quæ ducem quòd habet, interdum lenior est, quàm si nullum haberet: dux enim suo periculo progredi cogitat. populi impetus periculi rationem sui non habet. at aliquando incenditur. & quidem sæpe sedatur: quod enim est tam desperatum collegium, in quo nemo è decem sana mente sit? quin per ipsum Ti. Gracchũ nõ solum uetitus, sed etiam sublatus intercessor fuerat. quid enim illum aliud perculit, nisi quòd potestatem intercedendi collegæ abrogauit? sed tu sapientia maiore nihilo uid: con=

cessa

cessa plebi à patribus ista potestate arma ceciderunt: restincta seditio est: inuentum est temperamẽtum, quo tenuiores cum principibus æquari se putarint: in quo uno fuit ciuitatis salus. at duo Gracchi fuerunt. & præter eos quamuis enumeres multos licet, cum deni crearentur: nullos in omni memoria reperies perniciosos Tribunos, leues, & non bonos fortasse plures. inuidia quidem summus ordo caret: plebs de suo iure periculosas contentiones nullas facit. quamobrem aut exigendi Reges non fuerunt, aut plebi re, non uerbo danda libertas: quæ tamen sic data est, ut multis præclarissimis addiceretur, ut auctoritati principum cederet. Nostra autem causa, quæ optime & dulcissime frater incidit in tribunitiam potestatem, nihil habuit contentionis cum Tribunatu. non enim plebs incitata nostris rebus inuidit: sed uincula soluta sunt, & seruitia incitata, adiuncto terrore etiam militari. neque nobis cum illa tum peste certamen fuit, sed cum grauissimo Reip. tempore: cui si non cessissem, non diuturnum beneficij mei patria fructum tulisset. atque hoc rei exitus indicauit. quis enim non modo liber, sed etiam seruus libertate dignus fuit, cui nostra salus chara non esset? quòd si is casus fuisset rerum, quas pro salute Reip. gessimus, ut non omnibus gratus esset; & si nos multitudinis uis furentis inflammata inuidia pepulisset tribunitia, quæ sic in me populũ, sicut Gracchus in Lenatem, Saturninus in Metellum, incitasset: ferremus ò Quinte frater: consolarenturq; nos non tam philosophi, qui Athenis fuerunt, qui hoc facere debent, quàm clarissimi

uiri, qui illa urbe pulsi carere ingrata ciuitate, quàm manere in improba maluerũt. Pompeium uero quòd una ista in re nõ ita ualde probas, uix satis mihi illud uideris attendere, nõ solum ei, quid esset optimum, uidendum fuisse, sed etiam quid necessariũ: sensit enim deberi nõ posse huic ciuitati illam potestatem: quippe quam tãtopere populus noster ignotam expetisset, qui posset carere cognita? sapientis autem ciuis fuit, causam nec perniciosam, & ita popularem, ut non posset obsisti, perniciose populari ciui non relinquere. Scis solere frater in huiusmodi sermone, ut trãsiri aliò possit, admodum dici. Att. Prorsus ita est. Q. haud equidẽ assentior: tu tamẽ ad reliqua pergas uelim. M. Perseueras tu quidem, & in tua uetere sententia permanes. Q. Non mehercule. Att. Ego sanè à Quinto nostro dissentio. sed ea, quæ restant, audiamus. M. Deinceps igitur omnibus magistratibus auspicia, & iudicia dantur: iudicia, ut esset populi potestas ad quam prouocaretur: auspicia, ut multos inutiles comitiatus probabiles impedirent moræ: sæpe enim populi impetum iniustum, auspicijs dij immortales represserunt: ex ijs autem, qui magistratum ceperunt, quod senatus consulto efficitur, popularem sanè neminem in summum locũ nisi per populum uenire sublata cooptatione cẽsoria. sed præsto est huius uitij temperatio, quòd senatus
» lege nostra cõfirmatur auctoritas. sequitur enim, eius
» decreta rata sunto. nam ita se res habet, ut, si senatus dominus sit publici cõsilij, quodq; is creuerit, defendãt omnes, et si ordines reliqui principis ordinis cõsilio rẽp. gubernari uelint, possit ex temperatione iuris, cũ po=

testas in populo, auctoritas in senatu sit, teneri ille moderatus, & cōcors ciuitatis status, præsertim si proximæ
» legi parebitur. nā proximū est. is ordo uitio careto, cæ=
» teris specimen esto. Q. Præclara uero frater ista lex: sed & altera, ut & uitio careat ordo, & ut Censorem quærat interpretem. Att. Ille uero, etsi tuus totus est ordo, gratissimamq; memoriam retinet Consulatus tui; pace tua dixerim, non modo Cēsores, sed etiam iudices omnes potest defatigare. M. Omitte ista Attice: non enim de hoc senatu, nec his de hominibus, qui nunc sunt, sed de futuris, si qui forte his legibus parere uoluerint, hæc habetur oratio. nā cū omni uitio carere lex iubeat, ne ueniet quidē in eū ordinē quisquā uitij particeps. id autem difficile factu est, nisi educatione quadā, & disciplina: de qua dicemus aliquid fortasse, si quid fuerit loci, aut temporis. Att. Locus certe non deerit, quoniam tenes ordinem legum: tēpus uero largitur longitudo diei. ego autem, etiā si præterieris, repetam à te istum de educatione, et de disciplina locū.
» M. Tu uero & istum Attice, & si quē aliū. Cæteris spe
* cimen esto: quod sic tenemus omnia. ut enim cupiditatibus principum, & uitijs infici solet tota ciuitas: sic emendari et corrigi continentia. uir magnus, et nobis omnibus amicus, L. Lucullus ferebatur quācōmodissime respondisse, cum esset obiecta magnificentia uillæ Tusculanæ, duos se habere uicinos, superiorem equitē R. inferiorem libertinum: quorum cū essent magnificæ uillæ, concedi sibi oportere, quod ijs, qui tenuioris ordinis essent, liceret. nō ne uides Luculle à te id ipsū natum, ut illi cuperent? quibus id, si tu nō faceres, non

liceret. quis enim ferret istos, cũ uideret eorum uillas signis,et tabulis refertas partim publicis, partim etiã sacris,et religiosis? quis nõ frangeret eorum libidines, nisi illi ipsi,qui eas frangere deberẽt,cupiditatis eiusdem tenerentur?nec enim tantum mali est peccare principes,(quãquã est hoc magnum per se ipsum malum) quantum illud, ꝙ permulti imitatores principum existunt.nam licet uidere,si uelis replicare memoriã temporum,qualescunq; summi ciuitatis uiri fuerunt, talem ciuitatem fuisse:quæcũq; mutatio morũ in principibus extiterit,eandem in populo secutam. idq́; haud paulo est uerius,quàm quod Platoni nostro placet,qui musicorum cantibus ait mutatis, mutari ciuitatum status.ego autem,nobilium uita,uictuq́; mutato,mores mutari ciuitatũ puto.quo perniciosius de Rep.merentur uitiosi principes,ꝙ non solum uitia concipiunt ipsi,sed ea infundunt in ciuitatem; neq; solũ obsunt, ꝙ ipsi corrumpuntur, sed etiam quòd corrumpunt, plusq́; exemplo,quàm peccato nocent.atq; hæc lex dilatata in ordinem cunctum coangustari etiã potest: pauci.n.atq; admodũ pauci, honore & gloria amplificati,uel corrumpere mores ciuitatis, uel corrigere possunt. sed hæc & nunc satis, & in illis libris tractata sunt diligentius. quare ad reliqua ueniamus. Proximus autem est de suffragijs: quæ iubeo nota esse optimatibus,populo libera. Att.ita mehercule attendi,nec satis intellexi,quid sibi lex,aut quid uerba ista uellẽt. M.Dicam Attice,et uersabor in re difficili,ac multum et sæpe quæsita;suffragia in magistratu mãdãdo, aut reo iudicando, aut lege, aut rogatione clam, an pa=

lam ferre, melius esset. Q. An etiam id dubium est? uereor, ne à te rursus dissentiam. M. Nō facies Quinte: nam ego in ista sum sententia, qua te fuisse semper scio, nihil ut fuerit in suffragijs uoce melius: sed, obtineri an possit, uidendum est. Q. Bona tua uenia dixerim, ista sententia maxime & fallit imperitos, & obest sæpissime Reip. cum aliquid uerum, & rectum esse dicitur, sed obtineri, id est obsisti posse populo, negatur. primum enim obsistitur, cum agitur seuere: deinde ui opprimi in bona causa, est melius, quàm male cedere. qui autem nō sentit auctoritatem omnem optimatium tabellariam legem abstulisse? quam populus liber nunquā desiderauit, idē oppressus dominatu, ac potentia principum flagitauit. itaq; grauiora iudicia de potentissimis hominibus extant uocis, quā tabellæ. quamobrem suffragandi nimia libido in nō bonis causis eripienda fuit potentibus, nō latebra dāda populo, in qua, bonis ignorātibus quid quisq; sentiret, tabella uitiosum occultaret suffragium. itaq; isti rationi neq; lator quisquā est inuentus, neq; auctor unquā bonus. sunt. n. quatuor leges tabellariæ: quarum prima de magistratibus mandādis: ea est Gabinia, lata ab homine ignoto, & sordido. secuta biennio post Cassia est de populi iudicio: ea à nobili homine lata est L. Cassio, sed, pace familiæ dixerim, dissidente à bonis, atq; omnes rumusculos populari ratione aucupante. Carbonis est tertia de iubendis legibus, ac uetādis, seditiosi atq; improbi ciuis: cui ne reditus quidem ad bonos salutem à bonis potuit auferre. uno in genere relinq uidebatur uocis suffragiū, quod ipse Cassius exceperat, perduellio

nis.dedit huic quoq; iudicio Celius tabellam, doluitq; quoad uixit.ſed ut opprimeret Celius populū, nocuit et Reip.et auus quidē noſter ſingulari uirtute in hoc municipio,quoad uixit,reſtitit M. Gratidio, cuius in matrimonio ſororē auiam noſtrā habebat,ferenti legē tabellariā:excitabat.n fluctus in ſimpulo, ut dicitur, Gratidius,quos poſt filius eius in Aegæo excitauit ma
* ri.ac noſtro quidē,qui cū res eſſet ad ſe delata,Scaurus Conſul,utinam,inquit,M.Cicero iſto animo, atq; uirtute in ſumma Rep.nobiſcum uerſari,quā in municipali maluiſſes. Quamobrem,quoniam non recognoſcimus nunc leges populi R. ſed aut repetimus ereptas, aut nouas ſcribimus, non quid ab hoc populo obtineri poſſit,ſed quid optimum ſit, tibi dicendum puto.nam Caſſiæ legis culpam Scipio tuus ſuſtinet, quo auctore lata eſſe dicitur.tu,ſi tabellariam tuleris, ipſe præſtabis:nec.n.mihi placet, nec Attico noſtro, quantum è uultu eius intelligo. Att. Mihi uero nihil unquam populare placuit:eamq; optimam Remp. eſſe duco, quā hic Conſul cōſtituerat, quæ ſit in poteſtate optimorū. M. Vos demum,ut uideo,legem antiquaſtis ſine tabella.ſed ego,etſi ſatis dixit pro ſe in illis libris Scipio,tamen libertatem iſtam largior populo,ut & auctoritate ualeant,& utantur bonis. ſic enim à me lex eſt re
» citata de ſuffragijs.optimatibus nota, plebi libera ſun
» to.quæ lex hanc ſententiam continet, ut omnes leges tollat,quæ poſtea latæ ſunt,quæ tegunt omni ratione ſuffragium,ne quis inſpiciat tabellam, ne roget,ne appellet. pontes etiam lex Martia fecit anguſtos. quæ ſi oppoſita ſunt ambitioſis, ut ſunt fere, non repre=

hendo.sin ualuerint tamen leges, ut ne sint ambitus: habeat sanè populus tabellã, quasi uindicẽ libertatis, dũmodo hæc optimo cuiq;, & grauissimo ciui ostenda tur, ultroq́; offeratur, uti sit ipsa libertas, in qua popu lo potestas honeste bonis gratificãdi datur. eoq́; nũc fit illud, quod à te modo Quinte dictũ est, ut minus mul tos tabella cõdẽnet, quàm solebat uox, quia populo li cere satis est. hoc retento, reliqua uoluntas auctorita= ti, aut gratiæ traditur. itaque, ut omittam largitione corrupta suffragia: non uides, si quando ambitus si= leat, quæri in suffragijs, quid optimi uiri sentiant? quã obrem lege nostra libertatis species datur, bonorum auctoritas retinetur, contentionis causa tollitur.
» Deinde sequitur, quibus ius sit cum populo agẽdi, aut
» cum senatu. grauis, et ut arbitror, præclara lex. quæ
» cum patribus agentur, modica sunto: id est modesta, atq; sedata: actor enim moderatus effingit non modo mentem, ac uoluntates, sed penè uultus eorum, apud quos agit. quod in senatu nõ difficile est: est enim ipse senator is, cuius non ad actorẽ referatur animus, sed qui per se ipse spectari uelit. huic iussa tria sunt: ut adsit; nã grauitatẽ res habet, cũ frequens ordo est: ut loco dicat, id est rogatus: ut modo; ne sit infinitus: nam breuitas nõ modo senatoris, sed etiam oratoris magna laus est in sententia. nec est unquam longa oratione utendũ, nisi aut spectante senatu, quod fit ambitione sæpissime, cũ, nullo magistratu adiuuante, tolli diem utile est; aut cũ tãta causa est, ut opus sit oratoris co= pia uel ad hortãdũ, uel ad docendũ. quorum generũ in utroque magnus noster Cato est. Quodq́; addit,

» causas populi teneto, est senatori necessariũ nosse rẽp. idq́; late patet, quid habeat militum, quid ualeat æra rio, quos socios Resp. habeat, quos amicos, quos stipẽdia rios, qua quisq; sit lege, conditione, fœdere: tenere con suetudinẽ decernendi, nosse exẽpla maiorum. uidetis iã, genus hoc omne scientiæ diligentiæ memoriã esse, sine quo paratus esse senator nullo pacto potest. De inceps sunt cum populo actiones: in quibus primũ & maximũ, uis abesto. nihil est.n. exitiosius ciuitatibus,
» nihil tã contrariũ iuri, & legibus, nihil minus ciuile, & humanum, quã, cõposita, & constituta Rep. quid= quam agi per uim. parere iubet intercessori: quo nihil præstantius: impediri.n. bonã rem melius, quàm conce di malã. Quod uero actoris iubeo abesse fraudẽ, id to= tũ dixi ex Crassi sapientissimi hominis sententia: quã senatus est secutus, cum decreuisset, C. Claudio Consu= le de C. Carbonis seditione referente, eo inuito, qui cũ populo ageret, seditionem non posse fieri, quippe cui liceat consilium, simul atq; intercessum, turbariq́; cœ ptum sit, dimittere. quod qui permouet cum agi nihil potest, uim quærit. cuius impunitatẽ amittit hac lege.
» sequitur illud. intercessor rei malæ salutaris ciuis esto. quis nõ studiose Reip. subuenerit, hac tam præclara le gis uoce laudatus? Sunt deinde posita deinceps, quæ
» habemus etiã in publicis institutis, ac legibus: auspicia
» seruanto: auguri parento. est autem boni auguris me minisse, maximis Reip. temporibus præsto esse debere, Iouiq; optimo maximo se consiliariũ, atq; administrũ datum, ut sibi eos, quos in auspicio esse iusserit, cœliq;
* partes sibi definitas esse traditas, è quibus sæpe opẽ re

ferre possit. deinde de promulgatiõe, de singulis rebus agendis, de priuatis, magistratibus ue audiendis. tũ leges præclarissimæ de XII. tabulis translatæ duæ: quarũ altera priuilegia tollit, altera de capite ciuis rogari, nisi maximo comitiatu, uetat, nódũ initis seditiosi Tri-
* bunis plebis negotia is quidẽ admirandũ tantũ maiores in posterũ prouidisse: in priuatos homines leges ferri noluerunt: id est. n. priuilegiũ: quo quid est iniustius? cum legis hæc uis sit, scitum est iussum in omnes, ferri
* de singulis nisi cẽturiatis comitijs uoluerũt: descriptus enim populus cẽsus, ordinibus, ætatibus, plus adhibet ad suffragiũ auxilij, q̃ fuse in tribus conuocatus. quo uerius in nostra causa uir magni ingenij, summaq; prudẽtia L. Cotta dicebat, nihil omnino actũ esse de nobis: præter. n. quã quod comitia illa essent armis gesta seruilibus, præterea neq; tributa capitis comitia rata esse possent, neq; ulla priuilegij: quo circa nihil nobis opus esse lege, de q̃bus nihil omnino actũ esset legibus: sed uisũ est et nobis, et clarissimis uiris melius, de quo serui, et latrones sciuisse se aliq̃d dicerẽt, de hoc eo dẽ cũctã Italiã, q̃d sẽtiret, ostẽdere. Sequũtur de captis pecunijs, de ambitu leges. quæ cũ magis iudicijs, q̃ uer-
» bis sanciẽda sint: adiũgitur, noxiæ pœna par esto, ut in suo uitio quisq; plectatur, uis capite, auaritia multa, honoris cupiditas ignominia sanciatur. Extrema leges sunt nobis nó usitatæ, Reip. necessariæ. legũ custodiã nullã habemus: itaq; hæ leges sunt, quas apparitores nostri uolũt: à librarijs petimus: publicis literis cósignatã memoriã publicã nullã habemus. Græci hoc diligẽtius, apud quos νομοφύλακες creãtur: nec hi solũ literas

(nã id quidẽ etiã apud maiores nostros erat) sed etiã facta hominũ obseruabant, ad legesq; reuocabãt. Hæc detur cura Censoribus: quandoquidem eos in Rep. semper uolumus esse: apud eosdem, qui magistratu abierint, edant, & exponãt quid in magistratu gesserint: deq; ijs Censores præiudicẽt. hoc in Græcia fit, publice cõstitutis accusatoribus. qui quidẽ graues esse non possunt, nisi sint uoluntarij. quocirca melius est ratiõe referri, causamq; exponi Cẽsoribus, integrã tamẽ legem accusatori, iudicioq; seruari. Sed satis iã disputatũ de magistratibus, nisi forte quid desideratis. Att. Quid? si nos tacemus, locus tamẽ ipse nõ admonet, quid tibi sit deinde dicendũ? M. Mihi ne? de iudicijs arbitror Põponi: id est enim iunctum magistratibus. Att. Quid? de iure populi R. quemadmodum instituisti, dicẽdũ nihil putas? M. Quid tandem hoc loco est, quod requiras? Att. Ego ne? quod ignorari ab ijs, qui in Rep. uersantur, turpissimum puto. nam, ut modo à te dictũ est, leges à librarijs lego. sic animaduerto, quosq; in magistratibus ignoratione iuris sui tantum sapere, quantũ apparitores uelint. quãobrẽ, si de sacrorũ alienatione dicendũ putasti, cũ de religione leges proposueras; faciendũ tibi est, ut, magistratibus lege cõstitutis, de potestate, tum de iure disputes. M. Faciã breuiter, si consequi potuero: nã pluribus uerbis scripsit ad patrẽ suũ M. Iunius sodalis, perite meo quidẽ iudicio, & diligenter. at de iure naturæ cogitari per nos, et quæ dicere debemus de iure populi R. quæ relicta sunt, et tradita. Att. Sic profecto cẽseo: et id ipsũ, quod dicis, expecto.

Multa desunt.

M. TVLLII CICERONIS EX TIMAEO PLATONIS DE VNIVERSITATE LIBER.

M

Vlta ſunt à nobis & in Academicis conſcripta contra phyſicos; et ſæpe cũ P. Nigidio, Carneado more & modo diſputata: fuit enim uir ille cũ cæteris artibus, quæ quidem dignæ libero eſſent, ornatus omnibus, tum acer inueſtigatur & diligens earum rerum, quæ à natura inuolutæ uidentur. denique ſic iudico, poſt illos nobiles Pythagoreos, quorum diſciplina extincta eſt quodam modo, cum aliquot ſecula in Italia, Siciliaq; uiguiſſet, hunc extitiſſe, qui illam renouaret. qui cum me in Ciliciam proficiſcentem Epheſi expectauiſſet, Romam ex legatione ipſe decedens; ueniſſetq; eodem Mytilenis mei ſalutandi, & uiſendi cauſa, Cratippus Peripateticorum omnium, quos quidem ego audiuerim, meo iudicio facile princeps: perlibenter & Nigidium uidi, & Cratippum cognoui. ac primum quidem tempus ſalutationibus, reliquum percunctatione conſumpſimus.

Deſunt multa.

quid est, quod semper sit, neq; ullum habet ortum, & quod gignatur, nec unquam sit. quorum alterum intelligentia, & ratione cōprehenditur, quod unum semper, atq; idem est: alterum, quod affert opinionem per sensus, rationis expers, quod totum opinabile est, id gignitur, & interit, nec unquam esse uere potest. omne autē, quod gignitur, ex aliqua causa gigni necesse est: nullius.n. rei causa remota, reperiri origo potest. quo circa si is, qui aliquod munus efficere molitur, eam speciem, quæ semper est eadem, intuebitur, atq; eam sibi proponet exēplar, præclarum opus efficiat necesse est. sin autem illam, quæ gignitur: nunquam illā, quam expetet, pulchritudinem consequetur. omne igitur cœlum, siue mundus, siue quo alio uocabulo gaudet, hoc à nobis nuncupatus sit. de quo id primū cōsideremus, quod principio est in omni quæstione cōsiderādū, semper ne fuerit nullo generatus ortu, an ortus sit, an ab aliquo tēporis principatu ortus est, quādoquidem cernitur, & tangitur, & est undique corporatus. omnia autē talia sensum mouēt: sensusq; mouētia quæ sunt, eadem in opinatione consīdunt: quæ ortum habere, gigniq; diximus, nihil autem gigni posse sine causis. atq; illum quidem quasi parentē huius uniuersitatis inuenire difficile: &, cū iam inueneris, indicare in uulgus nefas. rursus igitur uidendum, ille fabricator tāti operis utrum sit imitatus exēplar, id ne quod semper unū et idē, & sui simile, an id quod generatū ortumq; dicimus. Atqui si pulcher est hic mundus, si probus eius artifex: profecto speciem æternitatis imitari maluit. sin secus, quod ne dictu quidē fas est, generatū exem=

plum est pro æterno secutus. non igitur dubium, quin æternitatem maluerit exequi, quandoquidē neq; mundo quidquā pulchrius, neq; eius ædificatore præstantius. si ergo generatus, ad id effectus, quod ratione sapientiaq; cōprehenditur, atq; immutabili æternitate continetur. ex quo efficitur, ut sit necesse hūc, quē cernimus, mūdum, simulacrum æternū esse alicuius æterni. difficillimū autem est in omni conquisitione rationis exordium. de ijs igitur, quæ diximus, hæc sit prima distinctio. in omni oratione cū ijs rebus, de quibus ex=
* plicādum uidetur, esse cognitio. itaq; cum de re stabili et immutabili disputatur, oratio talis sit, qualis sit illa, quæ neq; redargui, neq; conuinci potest. cum autē ingressa est imitata, et effecta simulacra, bene agi putat, si similitudinē ueri consequatur. quantū. n. ad id, quod ortum est, æternitas ualet: tātum ad fidem ueritas. quocirca si forte de deorum natura, ortuq; mundi differentes, minus id, quod habemus animo, consequimur, ut tota dilucide, et planè exornata oratio sibi cōstet, et ex omni parte secū ipsa cōsentiat: haud sanè erit mirū: contentiq; esse debebitis, si probabilia dicentur: æquum est. n. meminisse, et me, qui disseram, hominē esse, et uos, qui iudicatis: ut, si probabilia dicētur, nil ultra requiratis. Quæramus igitur causam, quæ eū impulerit, qui hæc machinatus sit, ut originē rerū, et molitionē nouā quæreret. probitate uidelicet præstabat: probus autem inuidet nemini: itaq; omnia sui similia generauit. hæc nimirū gignendi mundi causa iustissima. nam cū constituisset deus bonis omnibus explere mundum, mali nihil admiscere, quoad natura patere

tur: quidquid erat quod in cernendi ſenſum caderet, id ſibi aſſumpſit, non tranquillum, & quietum, ſed im moderate agitatũ, & fluctuãs: idq; ex inordinato in ordinem adduxit: hoc enim iudicabat eſſe præſtãtius. fas autẽ nec eſt, nec unquã fuit, quidquã niſi pulcherrimum facere eum, qui eſſet optimus. cum rationem igitur habuiſſet, reperiebat nihil eſſe eorum, quæ natura cernerentur, nõ intelligens intelligente in toto genere præſtãtius. quocirca intelligentiam in animo, animũ concluſit in corpore. ſic ratus eſt opus illud effectũ eſſe pulcherrimum. quam ob cauſam non eſt cunctandum profiteri, ſi modo inueſtigari aliquid cõiectura poteſt, hunc mundum animal eſſe, idq; intelligens, & diuina prouidentia conſtitutũ. hoc poſito, quod ſequitur uidendum eſt, cuiuſnam animantium deus in fingendo mundo ſimilitudinem ſecutus ſit. nullius profecto, eorũ quidem, quæ ſunt nobis nota animãtia: ſunt enim omnia in quædam genera partita, aut inchoata, nulla ex parte perfecta: imperfecto autem nec abſoluto ſimile, pulchrum eſſe nihil poteſt. cuius ergo omne animal quaſi particula quædã eſt, ſiue in ſingulis, ſiue in diuerſo genere cernatur, eius ſimilẽ mũdũ eſſe dicamus. omnes igitur, qui animo cernũtur, et ratione intelligũtur animãtes, cõplexu rationis et intelligentiæ, ſicut homines, hoc mũdo, & pecudes, & omnia quæ ſub aſpectum cadũt, comprehenduntur: quod enim pulcherrimum in rerũ natura intelligi poteſt, & quod ex omni parte abſolutiſſimũ eſt; cum deus ſimilem mũdũ efficere uellet, animal unũ, aſpectabile, in quo omnia animalia continerentur, effecit. recte ne igitur unum mundum dixeri=

mus, an ſint plures, an innumerabiles, dictu uerius & melius. unus profecto, ſi quidẽ factus eſt ad exemplũ. quod enim omnes animãtes eos, qui ratione intelligun tur, complectitur, id nõ poteſt eſſe cum altero. rurſus enim alius animãs, qui cũ contineat, ſit neceſſe eſt, cu= ius partes ſint animãtes ſuperiores, cœlumq; hoc ſimu lacrum illius ultimi ſit, nõ proximi. quorum ne quid accideret, atq; ut hic mundus eſſet animanti abſoluto ſimillimus, hoc ipſo, quòd ſolus atq; unus eſſet, iccirco ſingularem deus hunc mũdum, atq; unigenã procrea uit. Corporeum autẽ & aſpectabile, itemq; tractabile omne neceſſe eſt eſſe, quod natum eſt. nihil porrò igni uacuũ uideri poteſt: nec uero tãgi, quod careat ſolido: ſolidum autem nihil, quod terræ ſit expers. quamob= rem mundum efficere moliens deus, terrã primum, ignemq; iungebat. omnia autem duo ad cohærẽdum tertium aliquid acquirunt, et quaſi nodũ, uinculũq; deſiderãt. ſed uinculorũ id eſt aptiſſimum atque pul= cherrimum, quod ex ſe, atq; de his, quæ aſtringit, quã maxime unũ efficit. id optime aſſequitur quæ græce ἀναλογία, latine (audendum eſt enim, quoniam hoc pri mum à nobis nouãtur) cõparatio, proportiõue dici po teſt. quãdo enim trium uel numerorum, uel figurarũ, uel quorumcunq; generum contingit, ut quod mediũ ſit, uti primũ proportione, ita id poſtremo cõparetur, uiciſſimq; ut extremum cũ medio, ſic mediũ cum pri mo cõferatur: id, quod medium eſt, tum primum fit, tum poſtremum; poſtrema uero & prima media fiũt. ita neceſſitas cogit, ut eadẽ ſint ea, quæ deiũcta fuerũt. eadẽ autẽ cũ facta ſint, efficitur, ut omnia ſint unũ.

quòd si uniuersitatis corpus planũ & æquabile expli caretur, neq; in eo quidquã esset requisitum: unũ interiectum medium & se ipsum, et ea, quibus esset interpositũ, colligaret. sed cũ soliditas mundo quæreretur, solida autẽ omnia uno medio nunquam, duobus semper copulentur, ita contigit ut inter ignem, et terram aquam deus, animamq; poneret, eaq́; inter se cõpararet, & proportione coniungeret, ut, quemadmodũ ignis animæ, sic anima aquæ, quodq́; anima aquæ, id aqua terræ proportione redderet. qua ex coniũctione cœlum ita aptum est, ut sub aspectum, & tactum cadat. itaq; & ob eam causam, et ab ijs rebus numero quatuor mundi est corpus effectum, ea constructum proportione, qua dixi: ex quo ipse se concordi quadã amicitia, & charitate complectitur; atq; ita apte cohæret, ut dissolui nullo modo queat, nisi ab eodẽ, à quo est colligatus. earum autem quatuor rerũ, quas supra dixi, sic in omni mundo omnes partes collocatæ sunt, ut nulla pars huiusce generis excederet extra, atq; in hoc uniuerso inessent genera illa uniuersa. id ob eas causas, primũ ut mũdus animãs possit ex perfectis partibus esse perfectus, deinde ut unus esset, nulla parte, unde alter gigneretur, relicta, postremo ne q̃s morbus eũ possit, aut senectus affligere: omnis. n. coagmẽtatio corporis uel calore, uel frigore, uel aliqua impulsione uehementi labefactatur, & frangitur, & ad morbos senectutemq; compellitur. hanc igitur habuit rationem effector mundi, molitorq; deus, ut unum opus totum, atque perfectum ex omnibus totis, atq; perfectis absolueretur, quod omni morbo senió ue careret. for=

mam

mam autem & maxime ſibi cognatam, & decoram dedit. à quo enim animante omnes reliquos contineri uellet animantes, hũc ea forma figurauit, qua una omnes reliquæ formæ cõcludũtur: & globoſus eſt fabricatus: quod σφαιροειδὲς Græci uocant: cuius omnis extremitas paribus à medio radijs attingitur: idq; ita tornauit, ut nihil effici poſſit rotundius, nihil ut aſperitatis haberet, nihil offe ſionis, nihil incluſum angulis, nihil anfractibus, nihil eminens, nihil lacunoſum, omnesq; partes ſimillimæ omniũ, quoad eius præſtabat iudicio diſſimilitudini ſimilitudo. Omni autẽ totã figurã mũdi leuitate circũdedit: nec. n. oculis egebat, quia nihil extra, quod cerni poſſet, relictum erat; nec auribus, quia ne quod audiretur quidẽ: neq; erant anima circũfuſa extrema mundi. ut reſpirationẽ requireret: nec uero deſiderabat aut alimẽta corporis, aut detractionẽ confecti, & conſumpti cibi: neq;. n. ulla deceſſio fieri poterat, neq; acceſſio. neq; uero erat unde : ita ſe ipſe cõſumptione & ſenio alebat ſui, cũ ipſe per ſe, & à ſe & pateretur, et faceret omnia. ſic. n. ratus eſt ille, qui iſta iunxit, & condidit, ipſum ſe contentum eſſe mundum, neq; egere altero. itaq; nec ei manus affixit, quia nec capiendum quidquam erat, nec repellendũ; nec pedes, nec alia mẽbra, quibus ingreſſus corpore ſuſtineret: motũ enim dedit cœlo eũ , qui figuræ eius ſit aptiſſimus, qui unus ex ſeptem motibus mentem atq; intelligentiam cohiberet maxime. itaq; una conuerſione, atq; eadem ipſe circum ſe torquetur , & uertitur. ſex autẽ reliquos motus ab eo ſeparauit : itaque eum ab omni erratione liberauit. ad hãc igitur conuerſio-

nem, quæ pedibus et gradu nõ egeret, ingrediendi mẽbra nõ dedit. hæc deus is, qui erat, de aliquãdo deo futuro cogitãs, leuem eum effecit, & undique æquabilem, & à medio ad summum parem, & perfectum, atque absolutum ex absolutis, atque perfectis. animũ autem ut in eius medio collocauit, ita per totũ tetendit: deinde eũ circundedit corpore, & uestiuit extrinsecus: cœloq; soliuago, & uolubili, & in orbẽ incitato cõplexus est, quod secum ipsum propter uirtutem facile esse posset, nec desideraret alterũ, satis sibi ipse notus, & familiaris. sic deus ille æternus hunc perfecte beatum deum procreauit. sed animũ haud ita, ut modo locuti sumus, tum denique cũ corpus ei effecisset, inchoauit: neque enim esset rectũ minori parere maiorem, sed nos multa incõsiderate ac temere dicimus. deus autẽ & ortu, & uirtute antiquiorẽ genuit animũ, eumq; ut dominũ atque imperãtẽ obedienti præfecit corpori: idq; molitus tali quodã est modo. ex materia, quæ indiuidua est, & quæ semper uniusmodi, suiq; similis, & ex ea, quæ corporibus diuidua gignitur, tertiũ materiæ genus ex duobus in medium admiscuit, quod esset eiusdẽ naturæ, et quod alterius: idq; interiecit inter diuiduũ, atque id, quod diuiduũ esset in corpore. ea cũ tria sumpsisset, unã in speciẽ tẽperauit: naturãq; illã, quã alterius diximus, uel cũ eadem coniunxit fugientẽ, et eius copulationis alienã permiscens cũ materia, cũ ex tribus effecisset unũ, id ipsum in ea quæ decuit mẽbra partitus est. iam partes singulas ex eodẽ, et ex altero, et ex materia tẽperauit. fuit autem talis illa partitio. unã principio partẽ detraxit

ex toto: ſecundam autem primæ partis duplã: deinde tertiam, quæ eſſet ſecundæ ſeſquialtera, primæ tripla, deinde quartam, quæ ſecundæ dupla eſſet: quintã inde, quæ tertiæ tripla: tum ſextam octuplam primæ: poſtremo ſeptimam, quæ ſeptem, & uiginti partibus antecederet primæ. deinde inſtituit dupla et tripla interualla explere, partes rurſus ex toto deſecans. quas interuallis ita locabat, ut in ſingulis eſſent bina media: uix enim audeo dicere medietates, quas Græci μεσότητας appellãt: ſed quaſi ita dixerim, intelligatur: erit enim planius. earũ alterã, eadem parte præſtantẽ extremis, eademq; ſuperatã, alterã pari numero præſtãtẽ extremis, pariq; numero ſuperatã. ſeſquialteris autem interuallis, et ſeſquitertijs, & ſeſquioctauis ſumptis ex his colligationibus in primis interuallis, ſeſquioctauo interuallo, ſeſquitertia omnia explebat, cum articulã ſingulorũ relinqueret. eius autẽ particulæ interuallo relicto, habebat numerus ad numerũ eandem proportionẽ, cõparationemq; in extremis, quã habent CCLVI cũ CCXLIII. atque ita permiſtũ illud, ex quo hæc ſecuit, iã omne cõſumpſerat. hãc igitur omnẽ coniunctionẽ, duplicem in longitudinẽ diffidit: mediæq; accõmodans mediam, quaſi decuſſauit: deinde in orbẽ torſit, ut & ipſæ ſecum, & inter ſe, ex cõmiſſura, quæ è regione eſſet, iungerentur: eoq; motu, cuius orbis ſemper in eodem erat, eodemq; modo ciebatur, undique eſt eas circũplexus. atque ita cum alterum eſſet exteriorẽ amplexus orbem, illum eiuſdem naturæ, hunc alterius nominauit: eãq;, quæ erat eiuſdẽ, detorſit à latere in dextram partem: hanc

autem citimã à media linea direxit ad læuã: ſed principatum dedit ſuperiori, quam ſolam indiuiduam reliquit. interiorem autem cum in ſex partes diuiſiſſet, ſeptem orbes diſpares duplo, et triplo interuallo moueri iuſſit, contrarijs inter ſe curſibus. eorũ autem trium fecit pares celeritates, ſed quatuor et inter ſe diſpares, et diſſimiles trium reliquorũ. animũ igitur cum ille procreator mũdi deus ex ſua mente & diuinitate genuiſſet, tũ deniq; omne, quod erat concretũ, atq; corporeũ, ſubſternebat animo, interiusq; faciebat: atque ita medio medium accõmodans copulabat. ſic animus à medio profectus, extremitatẽ cœli à ſuprema regione rotũdo ambitu circũiecit, ſeſeq; ipſe uerſans, diuinæ, ſempiternæ, ſapientisq; uitæ induxit exordium. et corpus quidem cœli ſpectabile effectum eſt. animus autẽ oculorum effugit obtutum. eſt autẽ unus ex omnibus, rationis, contentionisq; (ἁρμονία græce) ſempiternarũ rerum & ſub intelligentiam cadentium compos et particeps: quo nihil ab optimo & præſtãtiſſimo genitore melius procreatũ: quippe qui ex eadem uinctus, alteraq; natura, adiuncta materia tẽperatione triũ partiũ proportione cõpacta, ſe ipſe cõuerſans, cũ materiã mutabilem arripuiſſet, & cũ rurſus indiuiduã, atque ſimplicem, per quã omnis mouetur, diſcernitq; quid ſit eiuſdem generis, & quid alterius: & cætera dijudicat, quid cuiq; rei ſit maxime aptũ, quid quoque loco, aut modo, aut tempore cõtingat: quæq; diſtinctio ſit inter ea, quæ gignãtur, et ea quæ ſint ſemper eadẽ. ratio autẽ utraq;, quæ uerſatur in ijs, quæ ſunt ſemper eadẽ, & in ijs, quæ mutãtur, cũ in eodem, et in altero moue

tur ipsa per sese sine uoce, et sine ullo sono, cum eandē partē attingit, qua sensus cieri potest: orbis illius generis alterius immutatus et rectus omnia animo mētiq; denunciat: tū opiniones, adsensionesq; firmæ ueræq; gignuntur. cū autē in illis rebus uertitur, quæ manētes semper eædem, non sensu, sed intelligentia cōtinētur,

Desunt multa.

ita uim suam natura cōuertit, ut terrā Lunæ cursus proxime ambiret, eiq; supra terrā proxima Solis circūuectio esset. Lucifer deinde & sancta Mercurij stella cursum habēt Solis celeritati parē, sed uim quādā contrariā: eaq; conuersione, quā inter se habent Lucifer, Mercurius, Sol, alij alios uincūt, uicissimq; uincuntur. Reliquorū siderū quæ causa collocādi fuerit. quæq; eorum sit collocatio, in sermonē alium differendū est, ne in eo, quod attingēdū fuit, q̄ in eo, cuius causa id attigimus, lōgior ponatur oratio. quādo igitur unūquodq; eorum siderum cursum decorum est adeptum, è q̄bus erat motus tēporis cōsignandus; colligatisq; corporibus uinculis animalibus, tū animātia orta sunt, eaq; impio

parere didicerũt, tũc ex alterius naturæ motione trãſ=
uerſa, in eiuſdem naturæ motum incurrentia, in eoq́;
hærentia, atq; impedita, cum alia maiorem luſtrarẽt
orbem, alia minorem, tardiusq́; maiorem, celeriusq́;
minorem, motu uero unius eiuſdemq́; naturæ, quæ ue
lociſſime mouebãtur, ea celeritate uinci à tardioribus,
et, cum ſuperabant, ſuperari uidebantur: omnis. n. or=
bis eorũ quaſi facilitatis inflexione uertebatur: quã bi
fariam cõtrarie ſimul procedentia efficiebãt, ut, quod
eſſet tardiſſimum, id proximum fieret celerrimo. atq;
ut eſſet menſura quædã euidens, quæ in iſtis octo cur
ſibus celeritates, tarditatesq; declararet; deus ipſe ſolẽ,
quaſi lumen, accendit ad ſecundum ſupra terrã ambi
tum, ut quammaxime cœlum omnibus colluceret, ani
mantesq́;, quibus ius eſſet doceri, ab eiuſdẽ motu, &
ab eo, quod ſimile eſſet, numerorum naturam, uimq́;
cognoſcerent. nox igitur et dies ad hunc modũ, & ob
has generata cauſas, unũ circuitũ orbis efficit ſapiẽtiſ
ſimum, atq; optimũ: menſis autem, quando Luna lu=
ſtrato ſuo curſu Solem cõſecuta eſt: annus, ubi Sol ſuũ
totũ confecit, & peragrauit orbem. cæterorum autem
ſiderum ambitus ignorantes homines, præter admodũ
paucos, neq; nomen appellãt, neq; inter ſe numero cõ
metiuntur: itaque neſciunt hos ſiderum errores id ip=
ſum eſſe, quod rite dicitur tẽpus, multitudine infini=
ta, uarietate admirabili præditos. attamen illud perſpi
ci, et intelligi poteſt, abſoluto, perfectoq; numero tẽpo
ris, abſolutũ, perfectumq́; annũ, tunc cõpleri denique,
cũ ſe octo ambitus confectis ſuis curſibus ad idem ca
put retulerunt, cumq́; eos permenſus eſt idem, & ſem

per ſui ſimilis orbis. has igitur ob cauſas nata aſtra ſunt, quæ per cœlum penetrantia ſolſtitiali ſe & brumali reuocatione conuerterent, ut hoc omne animal, quod uidemus, eſſet illi animali, quod ſentimus, ad æternitatis imitationē ſimillimū. & cætera quidē uſq; ad temporis ortū impreſſa ab illis, quæ imitabatur, effinxerat. ſed quia nondū omne animal in mundo intus incluſerat, ex ea parte deficiebat ad propoſitū exēplar imaginis ſimilitudo. quot igitur, & quales animalium formas mens, in ſpeciem rerum intuens, poterat cernere, totidem, & tales in hoc mundo ſecum cogitauit effingere. erant autem animantium genera quatuor, quorū unum diuinum, atq; cœleſte, alterum pennigerum & aerium, tertium * terreſtre quartum diuinæ animationis maxime ſpeciē faciebat ex igne, ita ut ſplendidiſſimus eſſet, & aſpectu pulcherrimus. cumq; ſimilē uniuerſitatis naturæ efficere uellet, ad uolubilitatem rotundauit, comiteq; eū ſapiētia quam optimæ mentis effecit, circumq; cœlum æqualiter diſtribuit, ut hunc uarietate diſtinctū bene Græci κόσμον, nos lucentē mūdum nominaremus. dedit autē diuinis duo genera motus: unū, quod ſemper eſſet in eodem æque, & idem in omnibus, atq; uno modo celeraret: alterū, quod in anticā partem ì conuerſione eiuſdem, & ſimilis, pelleretur. quinq; autem reliquis motibus orbem eum eſſe uoluit expertem, immobilē, et ſtātē. ex quo genere ea ſunt ſidera, quæ infixa cœlo nō mouentur loco: quæ ſunt animātia, eaq; diuina, ob eamq; cauſam ſuis ſedibus inhærent, & perpetuo manent. quæ autem uaga & mutabili ratione labūtur,

ita generata ſunt, ut ſupra diximus. iã uero terrã altri cẽ noſtrã, quæ traiecto axe ſuſtinetur, diei noctiſq; ef fectricẽ, eandemq; cuſtodẽ, antiquiſſimã deorum uo= luit eſſe eorum, qui intra cœlum gignerentur, flexio= nes autẽ deorũ, et inter ipſos deos concurſiones, quæq; in orbibus eorum cõuerſiones, anteceſſioneſq; eueniãt, cumq; inter ſe penè contingant, eos, qui propè copulẽ tur contraria regione, & ponè quos, aut ante labũtur, quibuſq; tẽporibus à noſtro aſpectu oliteſcãt, rurſuſq; emerſi errorẽ incutiant rationis expertibus, ſi uerbis explicare conemur, nullo poſito ſub oculis ſimulacro, earum rerum fruſtra ſuſcipiatur labor. Sed hæc ſatis ſunt dicta nobis. quæ de deorum, qui cernũtur, quiq; orti ſunt, natura præfati ſumus, habeãt hũc terminũ. reliquorum autẽ, quos Græci δαίμονας appellãt, noſtri opinor lares, ſi modo hoc recte cõuerſum uideri poteſt, & noſſe, & nunciare ortũ eorum maius eſt, quàm ut profiteri ſcribere nos audeamus. credendum nimirum eſt ueteribus et priſcis, ut aiunt, uiris, qui ſe progeniẽ deorũ eſſe dicebãt. itaque eorum uocabula nobis pro= diderunt. noſſe autem generatores ſuos optime pote= rant: ac difficile factu eſt, à dijs ortis fidem non habe re: quanquam nec argumentis, nec rationibus certis eorum oratio confirmatur: ſed quia de ſuis rebus notis uidentur loqui, ueteri legi, moriq; parendũ eſt. ſic igi tur, ut ab his eſt traditum, horum deorũ ortus habea= tur, atque dicatur, ut Oceanũ Salaciamq; cœli ſatu terræq; conceptu generatos, editoſq; memoremus: ex his Phorcyn, Saturnũ, et Opem: deinceps Iouem, atque Iunonẽ, reliquos, quos fratres inter ſe, agnatoſq; uſur=

pare, atque appellare uidemus, et eorũ, ut utamur ue=
teri uerbo, prosapiam. quãdo igitur omnes, et qui mo
uentur palamq; ostenduntur, et qui eatenus nobis de
clarantur, quo ipsi uolunt, creati sunt: tum ad eos is
deus, qui omnia genuit, fatur. Hæc uos, qui deorum
satu orti estis, attendite: quorum operum ego parens
effectorq; sum, quæ per me facta, non sunt dissoluta
me inuito: quanquã omne colligatum solui potest: sed
haudquaquã boni est, ratione uinctum uelle dissolue
re. sed quoniam orti estis, immortales uos quidẽ esse,
& indissolubiles non potestis: neutiquã tamen dissol
uemini, nec uos ulla mortis fata perimẽt, nec fraus ua
lentior, quàm consilium meũ: quod maius est uinculũ
ad perpetuitatẽ uestrã, quàm illa, quibus estis tum, cũ
gignebamini, colligati. quid sentiã igitur, cognoscite.
tria nobis genera reliqua sunt, eaq; mortalia: quibus
prætermissis, cœli absolutio perfecta nõ erit: omnia.n.
genera animalium cõplexu nõ tenebit: teneat autem
oportebit, ut ex eodẽ ne quid absit, quæ à me ipso ef=
fecta sint, quod deorũ uitã possit adæquare. ut igitur
mortali generẽtur conditione, uos suscipite, ut illa gi=
gnatis, imiteminiq; uim meam, qua in uestro ortu me
usum esse meministis: in quibus qui tales creãtur, ut
deorum immortaliũ quasi gentiles esse debeãt, diuini
generis appellẽtur, teneãtq; omniũ animantiũ princi
patũ, uobisq; iure et lege uolentes pareãt: quorũ uobis
initiũ, statusq; traditur à me: uos aũt ad id, quod erit
immortale, partẽ attexitote mortalẽ. ita orientur ani
mantes, quos et uiuos alatis, et cõsumptos sinu recipia
tis. Hæc ille dixit. deinde ad temperationẽ superiorem

reuertit:in qua omnem animũ uniuersæ naturæ tem perans permiſcebat, ſuperisq́; permixtionis reliquias fundens æquabat, eodẽ modo fermè, niſi ꝙ non ita in corrupta, ut ea quæ ſemper idem, ſed à dijs ſecundum ſumebat, atq; tertium. toto igitur omnino conſtituto, ſideribus parem numerum diſtribuit animorũ, et ſingulos adiunxit ad ſingula, atq; ita quaſi in currũ uniuerſitatis impoſuit, cõmonſtrauitq́; leges fatales, ac neceſſarias, & oſtendit primum ortum unum fore omnibus, eumq́; moderatum, atq; conſtantem, nec ab ullo imminutum: ſatis autem, & quaſi ſparſis animis, fore uti certis tẽporũ interuallis oriretur animal, quod eſſet ad cultum deorum aptiſſimum. ſed cum duplex eſſet natura generis humani, ſic ſe res habebãt, ut præſtantius genus eſſet eorum, qui eſſent futuri uiri. cum autem animis corpora cũ neceſſitate inſeuiſſet, cumq́; ad corpora neceſſitate tũ acceſſio fieret, tũ abſceſſio, neceſſe erat ſenſum exiſtere unum, cõmunemq́; omniũ uehementiore motu excitato, coniunctoq́; naturæ, deinde uoluptate & moleſtia mixtum amorem, poſt irã & metum, & reliquos motus animi, comites ſuperiorum, & his etiam contrarios diſſidentes: quos qui ratione rexerit, iuſte uixerit: qui autem his ſe dederit, iniuſte. atq; ille, qui recte & honeſte curriculum uiuendi à natura datum confecerit, ad illud aſtrũ, quo cum aptus fuerit, reuertetur: qui autem immoderate & intemperate uixerit, eum ſecundus ortus in figuram muliebrem transferet; & ſi ne tũ quidem finem uitiorum faciet, grauius etiam iactabitur, & in ſuis moribus ſimillimas figuras pecudum, & ferarum

transferetur, neq; malorum terminum prius aſpiciet quàm illam ſequi cœperit conuerſionem, quã habeat in ſe ipſe eiuſdẽ, & unius ſimul innatã et inſitã: quod tum eueniet, cum illa, quæ ex igne, aere, aqua, atque terra turbulenta, et rationis expertia inſederint, deniq; ratione depulerit, & ad primã atq; optimam affectionem animi peruenerint. Quæ cum ita deſignaſſet, ſeſeq;, ſi quid poſtea fraudis, aut uitij eueniſſet, extra omnem culpam, cauſamq; poſuiſſet, alios in terra, alios in luna, alios in reliquas mũdi partes, quæ ſunt ad ſpatiorum tẽporis ſignificationẽ notæ conſtitutæ, ſpargens quaſi ſerebat. poſt autẽ ſationẽ eã dijs, ut ita dicam, iunioribus permiſit, ut corpora mortalia effingerent, quantumq; eſſet reliquũ ex humano animo, quod deberet accedere, id omne, et quæ cõſequẽtia eſſent, perpolirent, & abſoluerent: deinde ut huic animãti principẽ ſe ducemq; præberet, uitamq; eius pulcherrime regeret, & gubernaret, niſi quatenus ipſe beneficijs ſua culpa ſibi aliquid miſeriæ quæreret. atq; is quidem, qui cuncta cõpoſuit, conſtanter in ſuo manebat ſtatu. qui autem erant ab eo creati, cum parentis ordinem cognouiſſent, hunc ſequebãtur. itaq; cum accepiſſent immortale principium mortalis animantis, imitantes genitorem & effectorẽ ſui, particulas ignis, & terræ, & aquæ, & aeris à mundo, quas rurſus redderent, mutuabantur, easq; inter ſe copulabant, haud iiſdem uinculis, quibus ipſi erant colligati, ſed talibus, quæ cerni nõ poſſent propter paruitatẽ: crebris quaſi cuneolis iniectis unum efficiebãt ex omnibus corpus: itemq; in eo influente atq; effluẽte animo diuino am

bitus illigabant. itaq; illi in flumen immersi neque tenebant, neq; tenebantur, sed ui magna tum ferebant, tũ ferebãtur. ita totũ animal mouebatur illud quidẽ, sed immoderate & fortuitu, ut sex motibus ueheretur: nam & ante, & pone, ad læuam, & ad dextram, & sursum, & deorsum, modo huc, modo illuc.

Desunt nonnulla.

sed si in splendore cõsedit, tũ uel eadem species, uel interdum immutata redditur, cum ignis oculorum cũ eo igne, qui est ob os offusus, se confudit, & contulit. dextra autem uidentur, quæ læua sunt; quia cõtrarijs partibus oculorum, contrarias partes attingunt. respondent autem dextra dextris, læua læuis conuersione luminum, cum ea inter se nõ cohærescunt. id fit, cũ speculorũ leuitas hinc, illincq; altitudinem assumpsit, et ita dextra detrusit in læuã partem oculorũ, læuaq; in dextram. supina etiã ora cernuntur depulsione luminũ: quæ cõuertens inferiora reddit quæ sunt superiora: at qui hæc omnia ex eo genere sunt, quæ rerum adiuuãt causas. quibus utitur ministerijs deus, cum optimi speciem, quoad fieri potest, efficit. sed æstimant plerique nõ hæc adiuuãtia causarũ, sed has ipsas esse omnium causas, quæ uim habeãt refrigerandi, calfaciendi, concrescendi, liquẽdi: careãt autẽ omni intelligentia, atq;

ratione, quæ, nisi in animo, nulla alia in natura reperiātur. animus autē sensum omnem effugit oculorū. at ignis, & aqua, & terra, & aer corpora sunt, eaq; cernuntur. illum autem, qui intelligentiæ sapientiæq; se amatorem profitetur, necesse est intelligentis sapientisq; naturæ primas causas conquirere, deinde secūdas causas rerum earum, quæ necessario mouent alias, cū ipsæ ab alijs mouētur. quocirca nobis sic cerno esse faciendū, ut de utroq; nos quidem dicamus genere causarū, separatim autē de ijs, quæ cum intelligētia sunt efficientes pulcherrimarum rerum, atq; optimarum, de ijs, quæ uacantes prudentia, inconstantia, perturbataq; efficiunt. Ac de oculorum quidem causis, ut haberent eam uim, quam nunc habent, satis fermè esse dictum puto. maxima autem eorum utilitas donata humano generi deorum munere deinceps explicetur. rerum. n. optimarū cognitiones nobis oculi attulerunt. nā hæc, quæ est habita de uniuersitate, oratio à nobis haud unquā esset inuenta, si neq; sidera, neq; Sol, neque cœlum sub oculorum aspectum cadere potuissent. nunc uero dies noctesq; oculis cognitæ, tum mensium, annorumq; cōuersiones ad numerū machinatæ sunt, & spatium temporis dimensæ, & ad quæstionem totius naturæ impulerunt. quibus ex rebus philosophiā adepti sumus: quo bono nullum optabilius, nullū præstantius neque datum est mortalium generi deorum concessu, atque munere, neque dabitur.

Multa desiderantur.

Q. CICERO DE PETITIONE CONSVLATVS AD M. TVLLIVM FRATREM LIBER.

E Tſi tibi omnia ſuppetũt, quæ cõſequi ingenio, aut uſu homines, aut diligẽtia poſſunt: tamẽ amore noſtro non ſum arbitratus alienũ, ad te perſcribere ea, quæ mihi ueniebãt in mẽtẽ, dies ac noctes de petitione tua cogitãti: nõ ut aliquid ex ijs noui adijcerẽ; ſed ut ea, quæ in re diſperſa, atq; infinita uiderentur eſſe, ratione, & diſtributione ſub uno aſpectu ponerẽtur. Quãquã plurimũ natura ualet, tamẽ uidetur in paucorũ menſiũ negotio poſſe ſimulatio naturã uincere. ciuitas quæ ſit, cogita, quid petas, qui ſis. propè quotidie ad forũ tibi deſcendenti meditandũ hoc ſit, nouus ſum, Conſulatũ peto, Roma eſt. nominis nouitatẽ dicendi gloria maxime ſubleuabis. ſemper ea res plurimũ dignitatis habuit. non poteſt, qui dignus habetur patronus cõſulariũ, indignus Conſulatu putari. quãobrẽ, quoniã ab hac laude profi ciſceris, et, quidquid es, ex hoc es: ita paratus ad dicendũ uenito, quaſi in ſingulis cauſis iudiciũ de omni ingenio futurũ ſit. eius facultatis adiumenta, quæ tibi ſcio eſſe ſepoſita, ut parata ac prõpta ſint, cura; et ſæpe, quæ de Demoſthenis ſtudio et exercitatione ſcripſit Demetrius, recordare. deinde et amicorũ multitudo et genera appareãt: habes. n. ea, quæ noui habuerunt, oẽs publicanos, totũ ferè equeſtrẽ ordinẽ, multa præterea

municipia, multos abs te defensos cuiusq; ordinis, aliquot collegia, præterea studio dicendi conciliatos plurimos adolescentulos, quotidianam amicorum assiduitatem & frequentiam. hæc cura & ut teneas commendando, & rogando, & omni ratione efficiendo, ut intelligant qui debent tua causa, referendæ gratiæ, & qui uolunt, obligãdi tui tempus sibi aliud nullũ fore. etiam hoc multum uidetur adiuuare posse nouũ hominem, hominum nobilium uoluntas, et maxime consularium. prodest, quorum in locum ac numerum peruenire uelis, ab his ipsis illo loco, ac numero dignũ putari. hi rogãdi omnes sunt diligẽter, & ad eos allegandum: persuadendumq; est ijs, nos semper cũ optimatibus de Rep. sensisse, minime populares fuisse; si quid locuti populariter, id nos eo consilio fecisse, ut nobis Cn. Pompeium adiungeremus, ut eum, qui plurimum posset, aut amicũ in nostra petitione haberemus, aut certe nõ aduersarium. præterea adolescentes nobiles elabora ut habeas, uel ut teneas studiosos quos habes. multum dignitatis afferent. plurimos habes: perfice ut sciant, quantum in ijs putes esse. si adduxeris, ut ij, qui nolunt, cupiant, plurimum quidem proderunt. ac multum etiã nouitatem tuã adiuuat, quòd eiusmodi nobiles tecum petunt, ut nemo sit qui audeat dicere, plus illis nobilitatẽ, quàm tibi uirtutem prodesse oportere. iam P. Galbam, & L. Cassium summo loco natos, quis est, qui petere Cõsulatum putet? uides igitur amplissimis ex familijs homines, qui sine neruis sint, tibi pares esse nõ posse. at Antonius et Catilina molesti sunt. immo homini nouo, industrio, innocenti, diserto, gratioso

apud

apud eos, qui res iudicant, optandi competitores, ambo ſicarij, ambo libidinoſi, ambo egentes. eorum alterius bona proſcripta uidimus, uocẽ deniq; audiuimus iurãtis ſe Romæ iudicio æquo cũ homine Græco certare nõ poſſe: & ex ſenatu eiectũ ſcimus. optima uero Cenſorum exiſtimatione in Prætura competitorem habuimus, amico Sabidio, & Panthera, ꝗ, ad tabulam quos poneret, non habebat. quo tamen in magiſtratu amicam, quam palàm domi haberet, de machinis emit. In petitione autem Conſulatus caupones omnes hic cõpilare per turpiſſimam legationem maluit, quàm adeſſe, & populo R. ſupplicare. Alter uero, dij boni, quo ſplendore eſt? primum nobilitate eadem, qua Catilina. num maiore? non, ſed uirtute. quamobrẽ qui inanius umbram ſuam metuit, hunc negliges quidem, natum in patris egeſtate, educatum in ſororis ſtupris, corroboratum in cæde ciuium, cuius primus ad Remp. aditus in equitibus R. occidendis fuit. nam illis, quos meminimus, Gallis, qui tũ Titiniorum, ac Vanniorum, ac Tanuſiorum capita demebant, Sylla unum Catilinã præfecerat; in quibus ille hominem optimum Q. Cæciliũ ſororis ſuæ uirum, equitem R. nullarum partium, cũ ſemper natura, tum etiam ætate iam quietum, ſuis manibus occidit. quid ego nunc dicam petere eum tecum Conſulatum, qui hominem chariſſimum populo R. M. Marium inſpectante populo R. uirgis per totam urbem ceciderit, ad buſtum egerit, ibi omni cruciatu lacerarit, uiuo ſtanti collum gladio ſua dextera ſecuerit, cum ſiniſtra capillum eius à uertice teneret, caput ſua manu tulerit, cum inter digi-

gitos eius riui sanguinis fluerēt? qui postea cum histrionibus, & cum gladiatoribus ita uixit, ut alteros libidinis, alteros facinoris adiutores haberet: qui nullum in locum tam sanctū et tam religiosum accessit, in quo non, etsi in alijs culpa non esset, tamen ex sua nequitia dedecoris suspicionem relinqueret: qui ex curia Curios, & Annios, ab atrijs Sapalas, & Caruilios, ex equestri ordine Pompilios, & Cneos sibi amicissimos cōpararit: qui tantum habet audaciæ, tantum nequitiæ, tantum deniq; in libidine artis, & efficacitatis, ut parentum propè in gremijs prætextatos liberos cōstuprarit. Quid ego nunc tibi de Africa, quid de testium dictis scribam? nota sunt: & ea tu sæpius legito. sed tamen hoc mihi nō prætermittendum uidetur, ꝙ primū tam egens ex eo iudicio discessit, quàm quidam iudices eius ante illud iudicium fuerunt: deinde tam inuidiosus, ut aliud in eum iudicium quotidie flagitetur. hic se sic habet, ut magis timeat, etiā si quieuerit; quā ut contemnat, si quid commouerit. Quanto melior tibi fortuna petitionis data est, quàm nuper homini nouo C. Celio? ille cum duobus hominibus ita nobilissimis petebat, ut tamen in ijs omnia pluris essent, quā ipsa nobilitas: summa ingenia, summus pudor, plurima beneficia, summa ratio, ac diligentia petendi. tamen eorum alterum, cum deesset alter, Celius, etiam cū multo esset inferior genere, superior nulla re penè, superauit. quare si facies ea, quæ tibi natura, & studia, quibus usus es semper, largiuntur, quæ temporis tui ratio desiderat, quæ potes, quæ debes: non erit difficile certamen cum ijs competitoribus, qui nequa=

quam sunt tam genere insignes, quàm uitijs nobiles. quis enim reperiri tam improbus ciuis potest, qui uelit uno suffragio duas in remp. sicas distringere? Quoniã igitur, quæ subsidia nouitatis haberes, & habere posses, exposui: nunc de magnitudine petitionis dicendũ uidetur. Consulatum petis. quo honore, nemo est, qui te non dignum arbitretur: sed multi, qui inuideant. petis enim homo ex equestri loco summum locũ ciuitatis, atq; ita summum, ut forti homini, diserto, innocenti multo ille idem honos plus amplitudinis, quàm cæteris afferat. noli putare eos, qui sunt eo honore usi, non uidere, tu cum idem sis adeptus, quid dignitatis habiturus sis. eos uero, qui consularibus familijs nati locum maiorum consecuti non sunt, suspicor tibi, nisi qui admodum te amant, inuidere. etiam nouos homines prætorios existimo, nisi qui tuo beneficio iuncti sunt, nolle abs te se honore superari. iam in populo quàm multi inuidi sunt, quàm multi consuetudine horum annorum ab honoribus nouis alienati, uenire tibi in mentem certo scio. esse etiam nonnullos tibi iratos ex ijs causis, quas egisti, necesse est. iam illud tute circunspicito, quòd ad Cn. Pompeij gloriam augendam tanto studio te dedisti, num quos tibi putes ob eã causam esse amicos? quamobrem cum & summum locũ ciuitatis petas; & uideas esse studia, quæ tibi aduersentur: adhibeas necesse est omnẽ rationẽ, & curam, & laborem, & diligentiam. Et petitio magistratuum diuisa est in duarum rationum diligentiam: quarum altera in amicorum studijs, altera in populari uoluntate ponenda est. Amicorum studia beneficijs, &

officijs, & uetustate, facilitate, ac iucunditate naturæ parta esse oportet. sed hoc nomen amicorum in petitione latius patet, quàm in cætera uita. quisquis est.n. qui ostendat aliquid in te uoluntatis, qui colat, qui domum uentitet, is in amicorum numero est habendus. sed tamen, qui sunt amici ex causa honestiore, cognationis, aut affinitatis, aut sodalitatis, aut alicuius necessitudinis, hic charũ et iucũdũ esse maxime prodest. deinde ut quisq; optimus, ac maxime domesticus, ut is amet, quisq; fidelissimum esse te cupiat, ualde elaborandum puto: tum ut tribules, ut uicini, ut clientes, ut deniq; liberti, postremo etiam seruitus: nam ferè omnis sermo ad forensem famam à domesticis emanat auctoribus. deinde instituendi sunt cuiuscunq; generis amici ad speciẽ hominis illustris honore ac nomine: qui etiam si suffragandi studia nõ nauant, tamen afferũt petitori aliquid dignitatis ad iustitiam obtinẽdã. Magistratus, ex quibus maxime Cõsules, deinde Tribunos pl. ad cõficiendum cẽturias homines excellenti gratia, qui tribuent centuriã, ut aliquod ex te beneficiũ aut habeãt, aut ut habeãt sperent, eos prorsus magnopere cõpara, & cõfirma. nam per hos annos homines ambitiosi uehemẽter omni studio, atq; opere laborarunt, ut possent à tribulibus suis ea, quæ peterent, impetrare. hos tu homines, quibuscunq; rationibus poteris, ut ex animo, atque ut ex illa summa uoluntate tui studiosi sint, laborato. ꝙ si satis grati homines essent, hæc omnia parata esse debebant, sicut parata esse concerno: nam hoc biennio quatuor sodalitates ciuium ad ambitionem gratiosissimorum tibi obligasti, M. Fundanij,

Q. Gallij, Cn. Cornelij, L. Coruini: & horum in causis ad te deferendis quidnam eorũ sodales receperint & confirmarint, scio: nam interfui. quare hoc tibi faciendum est, ut idem ab ijs, quod debent, exigas, sæpe commonendo, rogando, confirmando, curando ut intelligant nullum tempus aliud se unquam habituros referendæ gratiæ. profecto homines & spe reliquorum tuorum officiorum, etiam recentibus beneficijs ad studium seruãdum excitabuntur. & omnino quoniã eo genere amicitiarum petitio tua maxime initiata est, quod causarum defensionibus adeptus es: fac ut planè ijs hominibus, quos deuinctos tenes, descriptũ, ac dispositum suum cuiq; munus sit. &, quẽadmodum memini, ꝙ nulla in re illis unquam molestus fuisti, sic cura ut intelligant omnia te, quæ ab illis tibi deberi putaris, ad hoc tempus reseruasse. Sed quoniam tribus rebus homines maxime ad beneuolentiam, atq; hæc suffragandi studia ducuntur, beneficio, spe, adiunctione animi, uel uoluntate: animaduertendum est, quemadmodum cuiq; horũ generi sit inseruiendum. Minimis beneficijs homines adducuntur, ut satis causæ putent se ad studiũ suffragationis dedisse, ne dũ ij, quibus saluti fuisti, quos tu habes plurimos. & intelligãt, si hoc tuo tempore non satisfecerint, se probatos nemini unquam fore. quod cum ita sit, tamen rogandi sunt, atque etiam in hanc opinionem adducẽdi, ut, qui nobis adhuc obligati fuerint, ijs uicissim nos obligari adhuc posse uideamur. qui autem spe tenẽtur, quod genus hominum multo est diligẽtius, atq; officiosius; ijs fac ut propositũ, ac paratũ auxiliũ tuũ esse uideatur; deniq;

ut spectatorē te suorum officiorum esse intelligant diligentē;ut uidere te planè, atq; animaduertere,quantū ab unoquoq; proficiscatur,appareat. Tertium illud genus est studiorum uoluntarium: quod agendis gratijs,accōmodandis sermonibus ad eas rationes, propter quas quisq; studiosus tui esse uidebitur,significāda erga illos pari uolūtate, adducēda amicitia in spem familiaritatis, & cōsuetudinis cōfirmari oportebit.atq; in ijs omnibus generibus iudicato & perpendito quātum quisq; possit, ut scias et quēadmodū cuiq; inseruias,& quid à quoque expectes, & postules. sunt.n. quidam homines in suis ciuitatibus,et municipijs gratiosi:sunt diligentes,et copiosi: qui etiam si antea non studuerunt huic gratiæ, tamen ex tempore elaborare eius causa,cui debēt, aut uolunt,facile possunt.his hominum generibus sic inseruiendū est,ut ipsi intelligāt te uidere quid à quoq; expectes,sentire quid accipias, meminisse quid acceperis. Sunt autē alij,qui aut nihil possunt,aut etiam odio sunt tribulibus suis,nec habēt tantum animi,aut facultatis, ut enitantur ex tempore.hos internoscas:& uideto, ne,spe in aliquo maiore posita,præsidij parum comparetur. & quanquam partis & fundatis amicitijs fretū ac munitum esse oporteret:tamen in ipsa petitione amicitiæ permultæ,ac perutiles comparantur.nam in cæteris molestijs habet hoc tamen petitio commodi,ut possis honeste,quod in cætera uita nō queas,quoscūq; uelis, adiungere ad amicitiam:quibuscum si alio tempore agas,ut te utātur,absurde facere uideare : in petitione autem nisi id agas & cum multis, & diligenter , nullus petitor esse ui=

deare. Ego autem tibi hoc confirmo, esse neminem, nisi si aliqua necessitudine competitorum alicui tuorũ sit adiunctus, à quo non facile, si contenderis, impetrare possis, ut suo beneficio promereatur, se ut ames, & sibi ut debeas, modo intelligat te magni æstimare, ex animo agere, bene se ponere, fore ex eo nõ breuem et suffragatoriã, sed firmam & perpetuam amicitiã. nemo erit, mihi crede, in quo modo aliquid uirtutis sit, qui hoc tempus sibi oblatum amicitiæ tecũ constituendæ prætermittat, præsertim cum id tibi casus afferat, uti tecum petant, quorum amicitia aut contẽnenda, aut fugienda sit, & qui hoc, quod ego te hortor, non modo non assequi, sed ne incipere quidem possint. nã quid incipiat Antonius homines adiungere, atq; inuitare ad amicitiã, quos per se suo nomine appellare nõ possit? mihi quidem stultius nihil uidetur, quàm existimare eum studiosum tui, quem non noris. eximiam quandam gloriam, & dignitatem, ac rerum gestarum magnitudinem esse oportet in eo, quem homines ignoti, nullis suffragantibus meritis honore afficiant. nanq; ut homo iners, sine officio, sine ingenio, cũ infamia, nullis amicis septus, hominum plurimorum studio, atq; omnium bona existimatione munitum præcurrat, sine magna culpa negligentiæ fieri nõ potest. quamobrem omnes centurias multi & uarijs amicitijs, cura, ut confirmatas habeas: & primum id, quod ante oculos est, senatores, equitesq; romanos, cæterorũ hominum gnauos homines et gratiosos complectere. multi homines urbani & industrij, multi libertini gratiosi: in foro nanque uersantur: quos per te, quos

per cõmunes amicos poteris ſumere. cura ut tui cupi-di ſint, elaborato, appetito, allegato, ſummo beneficio te afficere oſtendito. deinde habe oratores urbis totius, collegium omnium pagorum, uicinitatum. ex ijs prin-cipes ad amicitiam tuã ſi adiunxeris, per eos reliquã multitudinem facile tenebis. poſtea totam Italiam fac ut in animo, ac memoria tibi diſtributam, comprehen ſamq; habeas: ne quod municipium, coloniam, præfe-cturam, locum deniq; Italiæ ne quem eſſe patiare, in quo nõ habeas firmamẽti quod ſatis eſſe poſſit. perqui ras etiã & inueſtiges homines ex omni regione, eoſq; cognoſcas, appetas, confirmes, cures ut in ſuis ciuitati-bus tibi aliquos petant, & tua cauſa quaſi candidati ſint. uolent te amicũ, ſi ſuam à te amicitiã expeti ui-debunt. id ut intelligant, oratione, quæ ad rationem pertinet, cõſequere. homines municipales, ac ruſticani, ſi nomine tãtũ noti ſunt, in amicitia ſe eſſe arbitran-tur. ſi uero etiã præſidij ſe aliquid ſibi conſtituere pu-tãt, nõ amittunt occaſionẽ promerendi. hos cæteri, & maxime tui cõpetitores ne norunt quidẽ, tu et noſti, & facile cognoſces: ſine queis amicitia eſſe non poteſt. neq; id tamen ſatis eſt, tametſi magnum eſt; ſed ut cõ ſequatur ſpes utilitatis, atq; amicitiæ, ne nomenclator ſolum, ſed amicus etiam bonus eſſe uideare. ita cum & hos ipſos propter ſuam ambitionem, qui apud tri-bules ſuos plurimum gratia poſſint, ſtudioſos in cen-turijs habebis; & cæteros, qui apud aliquam partẽ tri bulium propter municipij, aut ciuitatis, aut collegij ra tionem ualent, cupidos tui conſtitueris; in optima ſpe eſſe debebis. Iam equitum centuriæ multo facilius

mihi diligentia posse teneri uidentur. primum cognoscendi sunt equites, deinde adipiscendi: multo.n.facilius illa adolescentulorum ad amicitiam ætas adiungitur. deinde habebis tecũ ex iuuentute optimũ quẽq;, & studiosissimum humanitatis. tum equester ordo sequetur illius auctoritatem ordinis, si abs te adhibetur ea diligentia, ut non ordinis illius auctoritatem solũ uoluntate, sed etiam singulorum amicitijs eas centurias confirmatas habeas. iam studia adolescentulorum in suffragando, in obeundo, in nunciando, in assectando mirifice & magna & honesta sunt. Et quoniam assectationis mentio facta est, id quoq; curandum est, ut quotidiana cuiusque generis, & ordinis, & ætatis utare: nam ex ea ipsa copia coniectura fieri poterit, quantum sis in ipso campo uirium, ac facultatis habiturus. huius autem rei tres partes sunt; una salutatorum, cum domum ueniunt; altera deductorum; tertia assectatorum. In salutatoribus, qui magis uulgares sunt, & ad hanc consuetudinem, quæ nunc est, plures ueniunt, hoc efficiendum est, ut hoc ipsum minimum officium eorum tibi gratissimum esse uideatur. Qui domum tuam uenient, ijs significato te animaduertere; & eorum amicis, qui illis renuncient, ostendito; sæpe ipsis dicito. sic homines sæpe, cum obeunt plures competitores, & uident unum esse aliquem, qui hæc officia maxime animaduertat, ei se dedunt, deserunt cæteros, minutatim ex communibus proprij, ex fucosis firmi suffragatores euadunt. iam illud teneto diligenter, si eum, qui tibi promiserit, fucum, ut dicitur, facere uelle senseris, ut te id audisse, aut

ſcire diſſimules; ſi quis tibi ſe purgare uolet, ꝙ ſuſpectum eſſe arbitretur, affirmes te de illius uoluntate nunquã dubitaſſe, nec debere dubitare: is.n. qui ſe nõ putat ſatisfacere, amicus eſſe nullo modo poteſt. ſcire autem oportet, quo quiſq; animo ſit, ut &, quãtum cuique confidas, conſtituere poſſis. Iam deductorum officium, quod maius eſt quàm ſalutatorum, hoc gratius tibi eſſe ſignificato, atq; oſtendito, &, quoad eius fieri poterit, certis temporibus deſcendito. magnam affert opinionem, magnam dignitatẽ quotidiana in deducendo frequentia. Tertia eſt ex hoc genere aſſidua aſſectatorũ copia. in ea quos uoluntarios habebis, cura ut intelligant te ſibi in perpetuũ ſummo beneficio obligari. qui autem tibi debent, ab iis planè hoc munus exige; qui per ætatem, ac negotium potuerunt, ipſi tecũ ut aſſidui ſint. qui ſi ipſi ſectari non potuerunt, neceſſarios ſuos in hoc munere conſtituant. ualde ego te uolo, & ad rẽ pertinere arbitror, ſemper cũ multitudine eſſe. præterea magnã affert laudẽ, & ſummã dignitatẽ, ſi ii tecũ erunt, qui à te defenſi, & qui per te ſeruati, ac iudiciis liberati ſunt. hæc tu planè ab iis poſtulato, ut, quoniam nulla impenſa per te alii rẽ honeſtam, alii ſalutem, ac fortunas omnes obtinuerunt, nec aliud ullum tempus futurum ſit, ubi tibi referre gratiam poſſint, hoc te officio remunerent. Et quoniã in amicorum ſtudiis hæc omnis oratio uerſatur: qui locus in hoc genere cauendus ſit, prætermittendum non uidetur. fraudis, atque inſidiarum, & perfidiæ plena ſunt omnia. non eſt huius temporis perpetua illa de hoc genere diſputatio, quibus rebus beneuolus, &

ſimulator dijudicari poſſit. tantum eſt huius temporis admonere. ſumma tua uirtus eoſdẽ homines et ſimulare tibi eſſe amicos, & inuidere coget. quamobrem Επιχαρμείου illud teneto, neruos atq; artus eſſe ſapientiæ non temere credere. & cum tuorum amicorũ ſtudia conſtitueris, tum etiam obtrectatorum, atq; aduerſariorum rationes, et genera cognoſcito. hæc tria ſunt: unum ex ijs, quos læſiſti: alterum, qui ſine cauſa non amant: tertium, qui competitorum ualde amici ſunt. Quos læſiſti cum cõtra eos pro amico diceres, his te purgato planè: neceſſitudines commemorato: in ſpem adducito: te in eorum rebus, ſi ſe in amicitiã cõtulerint, pari ſtudio, atque officio futurum ſpondeto. Qui ſine cauſa non amant, eos aut beneficio, aut ſpe, aut ſignificando tua erga illos ſtudia futura, delinies, dans operam, ut de illa animi prauitate deducas. Quorum uolũtas erit abs te propter cõpetitorũ amicitias alienior, his quoq; eadẽ inſerui oratione, qua ſuperioribus: et ſi probare poteris, te in eos ipſos cõpetitores tuos beneuolo eſſe animo oſtendito. Quoniam de amicitijs conſtituẽdis ſatis dictũ eſt, dicendũ eſt de illa altera parte petitionis, quæ in populari ratione uerſatur. Ea deſiderat nomenclationem, blanditiam, aſſiduitatẽ, benignitatem, rumorem, ſpem in Rep. Primum id, quod facis, ut homines noris, ſignifica, ut appareat; & auge, ut quotidie melius fiat. nihil mihi tam populare, neque tam gratum uidetur. Deinde id, quod natura non habes, induc in animũ ita ſimulãdũ eſſe, ut natura facere uideare. nõ cõmittas tibi neceſſe eſt, ea, quæ bono ac ſua ui homine digna sũt. ſed opus eſt magnopere blãditia:

quæ etiã si uitiosa est, et turpis in cætera uita, tamẽ in petitione necessaria. tibi. n. cum deteriorem aliquẽ assentando facit, improba est: cũ amicioré, non tá uituperãda. petitori uero necessaria est, cuius & frõs, et uultus, & sermo ad eorũ, quoscunq; conuenerit, sensum, & uoluntatem cõmutandus est. iã assiduitatis nullum est præceptum: uerbumq; ipsum docet, quæ res sit. prodest quidem uehementer nusquã deesse: sed tamen hic fructus est assiduitatis, nõ solum esse Romæ, atque in foro, sed assidue petere, sæpe eosdem appellare, non cõmittere ut quisquam possit dicere, quod eius sit conseq ui possis, si abs te non sit rogatum, & ualde ac diligẽter rogatum. Benignitas autem late patet, & est in re familiari. quæ quanquã ad multitudinem peruenire non potest, tamen ab amicis laudatur, & multitudini grata est: est in conuiuijs, quæ facete abs te, & amicis tuis concelebrentur & passim, & tributim: est etiam in opera, quam peruulga, & cõmunica: cura, ut aditus ad te diurni atque nocturni pateant, neque foribus solum ædium tuarum, sed etiam uultu, et fronte, quæ est animi ianua. quæ si significant uoluntatem abditam esse ac retrusam, parui refert patere ostium: homines enim non modo promitti sibi, præsertim quæ à candidato petant, sed etiam large ac honorifice promitti uolunt. quare hoc quidem facile præceptum est, ut, quod acturus sis, id significes te studiose, ac libenter esse facturum. illud difficilius, et magis ad tempus, quàm ad naturam accõmodatum tuam; quod facere non possis, ut id iucunde neges. quorum alterũ est boni uiri, alterum boni petitoris. nã cũ id petitur, quod

honeste, aut sine detriméto nostro promittere nõ possumus, quo modo si quis roget, ut contra amicum aliquã causam recipiamus: belle negãdum est, ut ostendas necessitudinem, demonstres quã moleste feras, alijs te id rebus exacturũ esse persuadeas. audiui hoc dicere quẽdam de quibusdam oratoribus, ad quos causam suam detulisset; gratiorẽ sibi fuisse orationẽ eius, qui negasset, quã illius, qui recepisset. sic homines fronte, et oratione magis, quã ipso beneficio, req; capiuntur. uerum hoc probabile est. illud alterũ subdurũ tibi homini planè perito suadere: sed tamen tẽpori tuo cõsulã. quibus .n. te propter aliquod officiũ necessitudinis affuturũ negaris, tamẽ ij possunt abs te placati æquiq; discedere. quibus autẽ idcirco negaris, ꝙ te impeditũ esse dixeris aut amicorũ negotijs, aut grauioribus causis, aut ante susceptis; inimici discedunt, omnesq; hoc animo sunt, ut sibi te mentiri malint, quã negare. C. Cotta in ambitione artifex dicere solebat, se operam suã, quod nõ contra officium rogaretur, polliceri solere omnibus, impatire ijs, apud quos optime poni arbitraretur; ideoq; se negare nemini, ꝙ sæpe accideret causa, cur is, qui pollicitus esset, nõ uteretur; sæpe, ut ipse magis esset uacuus, q̃ putasset; neq; posse domũ eius cõpleri, qui tãtũ modo reciperet, quãtũ uideret se obire posse; casu fieri, ut agãtur ea, quæ nõ putaris, illa, quæ credideris in manibus esse, ut aliqua de causa nõ agantur: deinde esse extremũ, ut irascatur is, cui mẽdaciũ dixeris. id si promittas, et incertũ est, et in diẽ, et in paucioribus. sin autẽ id neges, statim abalienãt se, et inimicãtur: plures. n. multo sunt q rogãt, ut uti liceat opa alterius, q̃ q utãtur. quare satius est, ex ijs aliquos aliquãdo

tibi in foro irasci, quàm omnes continuo domi, præser
tim cum multo magis irascantur ijs, qui negent, quã
* ijs, quem uideant ea causa impeditum, ut facere, quod
promisit, cupiat, si ullo modo possit. Ac ne uidear aber
rasse à distributione mea, qui hæc in hac populari par
te petitionis disputem; hoc sequor, hæc omnia non tam
ad amicorum studia, quàm ad popularem famã perti
nere. etsi inest aliquod dictum ex illo genere, benigne
respõdere, studiose inseruire negotijs amicorum, ac pe
riculis: tamen hoc loco ea dico, quibus multitudinẽ ca=
pere possis, ut de nocte domus compleatur, ut multi spe
tui præsidij teneãtur, ut amiciores abs te discedãt quã
accesserint, ut quamplurimorum aures optimo sermo
ne cõpleant. Sequitur. n. ut de rumore dicendum sit.
cui maxime seruiendum est. sed quæ dicta sunt omni
superiori oratione, eadẽ ad celebrandum rumorẽ ua=
lent, dicendi laus, studia publicanorum, et equestris or
dinis, hominum nobilium uoluntas, adolescentulorum
frequentia, eorum, qui abs te defensi sunt, assiduitas,
ex municipijs multitudo eorũ, quos tua causa uenisse
appareat, bene homines nosse, comiter appellare, assi=
due ac diligenter petere, benignũ, ac liberalẽ esse, bene
loqui existimare, domus ut multa nocte compleatur,
omnium generum frequentia adsit, satisfiat oratione
omnibus, re, operaq; multis proficiatur, id quod fieri
potest labore, & arte, & diligentia, non ut ad popu=
lum ab ijs omnibus fama perueniat, sed ut in ijs studijs
populus ipse uersetur. Iam urbanam illam multitudi=
nem & eorum studia, qui conciones tenent, quæ ade
ptus es in Pompeio ornando, in Manilij causa recipiẽ=
da, Cornelio defendendo, excitanda nobis sunt: quæ ad

huc habuit nemo, quin idem ſplendorẽ omnium, uolũ tatesq; haberet. Efficiendũ etiã illud eſt, ut ſciant omnes, Cn. Pompeij ſummam erga te eſſe uoluntatem, & uehemẽter ad illius rationes, te id aſſequi, quod petis, pertinere. Poſtremo tota petitio cura ut pompæ plena ſit, ut illuſtris, ut ſplẽdida, ut popularis, ut habeat ſummam ſpeciem, ac dignitatem, ut, etiam ſi qui poſſit, ne competitoribus tuis exiſtat aut ſceleris, aut libidinis, aut largitionis accõmodata ad eorum mores infamia. Atque etiam in hac petitione maxime uidendum eſt, ut ſpes Reip. bona de te ſit, & honeſta opinio. nec tamen in petendo Reſp. capeſſenda eſt, neq; in ſenatu, neque in concione. ſed hæc ſunt tibi retinenda, ut ſenatus te exiſtimet ex eo, ꝙ ita uixeris, defenſorem auctoritatis ſuæ foræ; equites R. boni, & locupletes ex uita acta te ſtudioſum otij ac rerũ tranquillarũ; multitudo, ex eo duntaxat quòd oratione in cõcionibus, ac iudicio popularis fuiſti, te à ſuis cõmodis alienum nõ futurum. Hæc mihi ueniebant in mentem de duabus illis cõmotionibus matutinis, quo tibi quotidie ad forũ deſcendenti meditandum eſſe dixeramus; nouus ſum: Conſulatum peto: tertium reſtat, Roma eſt, ciuitas ex nationum cõuentu conſtituta; in qua multæ inſidiæ, multa fallacia, multa in omni genere uitia uerſantur; multorũ arrogantia, multorũ contumacia, multorũ maleuolentia, multorũ ſuperbia, multorum odia ac moleſtia perferenda eſt. uideo eſſe magni conſilij, atq; artis, in tot hominum cuiuſq; modi uitijs, tantiſq; uerſantem uitare offenſionem, uitare fabulam, uitare inſidias, eſſe unum hominem accõmodatum ad tantam morum, ac ſermonum, ac uoluntatum uarietatẽ. qua

re etiam atq; etiam perge tenere istam uiam, quã instituisti: excelle dicendo: hoc & tenentur Romæ homines, & alliciuntur, & ab impediendo, ac lædẽdo repelluntur. & quoniã in hoc uel maxime uitiosa est ciuitas, quod, largitione interposita, uirtutis, ac dignitatis obliuisci solet, in hoc fac ut te bene noris, id est, ut intelligas eũ esse te, qui iudicij ac periculi metũ maximũ cõpetitoribus afferre possis. fac itaq;, ut se abs te custodiri, atq; obseruari sciant. tum diligentiam tuam, tũ auctoritatẽ uimq́; dicendi, tũ profecto equestris ordinis erga te studium pertimescent. atq; hæc ita te uolo illis proponere, ut uideare occasionem nõ meditari, sed ut hoc terrore facilius hoc ipsum, quod agis, cõsequare. et planè sic cõtẽde omnibus neruis, ac facultatibus, ut adipiscamur quod petimus. uideo esse nulla comitia tam inquinata largitione, quibus nõ gratis aliquæ cẽturiæ renuncient suos maxime necessarios. quare si aduigilamus pro rei dignitate, & si nostros ad summũ studiũ beneuolos excitamus, & si hominibus studiosis gratiosisq́; nostri suum cuiq; munus describimus, et si cõpetitoribus iudicia proponimus, si ex equestribus metum inijcimus, diuisores ratione aliqua coercemus: perfici potest, ut largitio nulla fiat, aut nihil ualeat. Hæc sũt quæ putaui nõ melius scire me quã te, sed facilius his tuis occupationibus colligere unũ in locum posse, & ad te perscripta mittere. quæ tamẽ etsi ita scripta sũt, ut nõ ad omnes, qui honores petant, sed ad te proprie, & ad hãc tuã petitionẽ ualeant: tamen tu, si quid mutandũ esse uidebitur, aut omnino tollendũ, aut si qd erit præteritum, uelim hoc mihi dicas: uolo.n. hoc commentariolũ petitionis haberi omni ratione perfectũ.

SCHOLIA PAVLI MANVTII IN SECVNDAM CICERONIS PHILOSOPHIAE PARTEM.

Pagina 2.

CAVSAM, *id est principium, philosophiæ esse scientiam*] *Nisi enim scientiæ nobis amor à natura esset insitus, nō erat causa cur philosopharemur. scientiam autem philosophiæ causam, & originem esse, inde cognoscitur, ꝙ de natura deorum non modo uariæ sunt doctissimorū hominū opiniones, uerū etiā discrepantes. cuius rei causa est scientiæ cupiditas. Cur autē nōnulli hanc lectionē adeo nō probauerint, ut corruptum exēplar sequi maluerint, nō intelligo: nisi si ea, quæ in suo libro manuscripto nō uident, ex ingenio, & coniectura esse omnia in animum induxerunt.*

2.

QVID *est enim temeritate fortius?*] *Aut hic fortius in malā partem est accipiendū, quasi uiolētius; qua significatione hanc uocem alibi nō memini me legisse: aut pro fortius corrigendū, fœdius; quod affirmare sine uetustis exemplaribus non audeo.*

2.

QVOD *uero maxime etc.*] *Receptam lectionē nō improbo: neq; enim est cur debeā. sed ut medici nō eos solum, qui ægrotant, sed eos etiam, qui satis cōmode habent, quandoque curant, ut ad naturæ beneficium addito artis adiumento, quamoptimam ualetudinem, & speciem consequantur: sic nos non ea mo-*

do, quæ errorum tenebris inuoluta, minus perspicua sunt, sed siquid etiã eiusmodi est, quod lectorem omnino non lateat, quanto magis possumus correctione illustramus ut hoc in loco, dixi me receptam lectionem non improbare; neque, cur improbem, causa est: tamẽ ad uenustatem, & ornatum quiddam addetur, si ita legas. Quod uero maxime rẽ, causamq; continet, utrũ nihil agant, nihil moliantur, ab omni curatione et administratione rerum uacent; an contra ab his & à principio omnia facta & constituta sint, & ad infinitum tempus regantur, atque moueantur; in primis magna quæstio est.

6.

PHYSIOLOGIAM] Post hanc uocem sequebatur, id est naturæ rationem: quod induximus, uidentes glossam esse ab aliquo adiectam, qui physiologiam interpretaretur.

8.

A' MAGISTRO Platone uno dissentiens] Primum non ab uno, sed à multis dissentiebat; nam philosophi de dijs uarie sentiebant: deinde ab alijs potius, quàm à Platone; cuius eandem ferè de dijs fuisse sententiam paulo ante ostendit: quam eius discipuli, Aristoteles, & Ponticus Heraclides, sunt secuti: itaque uidendum, num ita legi possit: A' magistro Platone non dissentiens.

9.

ET tamen modo mundum, tum mentem diuinã esse putat] Corrigo, Et tum mundum, tum mentem Deum esse putat: itaq; planè est in Maffei libro, nisi ꝙ

habet, Et cum mundum,

6.

THEOGONIAM, id est originem deorum] Hic quoq; glossa fuit: nam illud, id est, originem deorum, quis non uidet adscriptum fuisse, ut Theogoniæ significatio ostenderetur? qua ratione adducti deleuimus, eo libentius, quòd quibusdam in antiquis libris expositio illa non est.

6.

VSITATAS perceptasq; cognitiones] Rectius opinor, insitas perceptasq; cognitiones: nã & in Maffei libro ita scriptum legitur: & pagina etiã 10: Insitas, dixit deorũ cognitiones habemus. Et alibi nõ semel. atq; etiam Lucretius hac locutione usus est: Vnde (inquit libro V.) insita notities est utilitatis.

11.

NON modo uiderat animo, sed etiã sic tractat, ut manu, doceat] Huius loci correctionem sensus ipse uidetur ostendere: tollet enim omne mendum, si quis ita legat, Non modo uiderat animo, sed etiam sic tractarat ut manu, docet.

11:

EXISTAT, & ad deos affluat] Legendum puto, A deo affluat, sententia ita postulante: de quo dubitandum eo minus est, quòd pagina 24. Cum inquit, ex ipso imagines semper affluãt. et Lucretius nostram coniecturam libro 4. planè confirmat.

15:

QVOD & non prædicanti tam facile quidem credam, sicut] Tam, & sicut particulæ non sunt sibi

inuicem respondentes: itaq; & locutione magis usitatata, & sensu aliquando aptiore legetur: Quod et nõ prædicanti, tamen facile quidem crederem, sicut mali ædificij, &c. quam lectionem habet Maffei liber manuscriptus.

17.

HVIC pulchrior deo?] Concinnior erit sententia, si legatur; Hui, pulchrior Deo?

18.

IPSVM sibi displicere] Sic libri manuscripti: à quibus non dissentio: uidendum tamen est, num rectius ita possit, ipsum tibi displicere.

18.

SIGILLA numerantes] Sensus, ut opinor, meliore, clariore quidem certe legetur, Sigilla uenerãtes,

19.

QVAE funditus gens uestra non nouit] Puto legendum esse, Quem: ut subaudiatur, morem: & deinde, argumentis sententiam, non argumenti sententiam.

19.

COR, pulmones, iecur cæteráq;, detracta utilitate, quid habent uenustatis?] Corrigo, Cor, pulmones, iecur, cætera; quæ, detracta utilitate, quid habent uenustatis? ut à præcedentibus tenui distinctionis nota se iungantur, & ad uerbum, habebit, referantur.

22.

SVPERIOR aer] Antiqui libri & superius aer, & supremum aer, habent. ego rectius legi putarem, superiorem aer; ut subaudiatur, locum teneat:

uel, superior aeri: ut insequens membrum spectet.

24.

HOMINES non colant] Hominibus non consulãt, magis probarẽ. erat. n. hæc Epicuri sententia, deos hominibus non consulere. quod Cotta refellit cũ hoc loco, tũ in fine libri, cũ inquit; dij nulla re egentes, & inter se diligũt, et hominibus consulunt. Itẽ libro II. pag. 59. Si, inquit, omnibus hominibus deos cõsulere cẽsemus. Et huius disputationis libro 3. pagina 72: Primum deorum ne prouidentia mundus regatur: deinde consulant ne dij rebus humanis. & alibi in eandem sententiam sæpissime: quæ quia tam manifesta in re minus uidentur esse necessaria, prætermittam.

24:

PRODICUS Chius] Alij uidentur legisse in antiquo libro, Prodicus Cius. nos hic hæremus, cum ex pagina 9: auctorem huius sententiæ fuisse Perseũ appareat. nisi si uelis legere, Perseus Citieus, nõ Prodicus Cius, literis haud ita dissimilibus, ut correctio temeraria uideri possit. Perseũ autẽ, Zenonis auditorẽ, fuisse Citieum, Suidas, & Laertius in Zenone testatur.

29.

DISTINCTIONEM, ueritatem, pulchritudinem, ordinem] Ex ijs, quæ sequuntur, manifestũ est, uarietatem potius hic esse legendum, quàm, ut antea, utilitatem: ut illa ratio omittatur, quòd de utilitate, qua homines adducti deos agnoscunt, non in quarta causa, sed in secunda mentionem facit.

35:

BIS bina quid essent] Bina numerum significat,

non qualitatem:itaq; sic opinor rectius, Bis bina quot essent, una litera immutata, siquidem quit pro quid ueteres scribebant: quæ deinde multorum errorũ causa fuit, describentibus libros hominibus imperitis.

39.

IS RAPVIT Proserpinam] Hærebat antea lector hoc in loco deprauatione uerborũ implicatus. nunc ex Maffei libro correctione adhibita nemo tam tardus est, qui, uel cursim legens, sensum nõ percipiat.

43:

SONITV, & spiritu] Qui pro spiritu, legere malunt, strepitu; non animaduertunt ex sua lectione uersum claudicare. hunc autem uersum, & alios consequentes recitat Priscianus in libro de comicis metris.

44.

SICVT inciti, atq; alacres rostris perfremũt] Metire uersum pedibus: uitium deprehẽdes: quod mutatione parua tolletur, si pro, sicut inciti, leges, Sicuti citi.

51.

VOMITIONE canis purgare aluos ibes Aegyptiæ curant] Varie legitur in libris manuscriptis: nam pro purgare, & purgante, & purgantes, & purgant, reperitur, & pro canis, canes: ut fortasse ita corrigendum sit: Vomitione canes purgantur: aluo se ibes Aegyptiæ curant. Cuius rei historiam ex Plinio, et Plutarcho licet cognoscere.

53.

MOLLITVR cibus] Satis aptus elicitur sensus: mihi tamen magis placeret, Molitur; à uerbo mo-

lo molis, unde molares dentes. atq; etiam in hoc uerbo Maffei liber l consonantem non geminat.

55:

APERTE tangendi] In libro Maffei lectio probabilior, Pariter tangendi: cuius sententiam, quia patet, ostendere superuacaneum uidetur.

60.

SI mehercule, inquit, Vellei] Aut in his uerbis mendum est, aut quidpiam desideratur. quod si ita corrigas, sanè hercule, inquit, Vellei; non erit, quo lector offendatur. subaudietur enim, paratus uenio : & optime cum sequentibus sententia conueniet.

64:

SENSUM, & rationem, & orationem, hæc eadem & caniculam non habere] Antiqui libri alij habent, sensum, & rationem, hæc eadem & caniculam non habere: alij, sensum, & rationem, & orationem, hæc eadem orionem, & caniculam non habere. emendo, sensum, & rationem, orionem hæc eadem, & caniculam non habere.

67:

IDAEIS indigenis] Idæis digitis, alij: utrunque deprauatum. sequor Constantij Fanensis, eruditi sanè hominis & admodum diligentis, sententiã, qui legit, Idæis Dactylis, ex Strabonis libro X. qui scribit, unum ex Idæis Dactylis Herculem fuisse nominatum. & ex Diodori sexto, cuius hæc sunt uerba: Primi in Creta circa Idam habitarunt Idæi Dactyli appellati. & infra, Scribunt unum ex eis appellatũ Herculem. Sic etiam legitur in Maffei libro. Digitis autem, ut idem Cõstan

tius recte conijcit, glossa fuit, uerbo Dactylis superim positas: unde & indigitis, & indigenis errore aucto factum est.

71.

CVIVS Abazea sunt instituta] Maffei liber, Cuius Sabazea: lego, Cui Sabazea: pro, in honorem cu ius. Sabazius autem Dionysij cognomen fuit: unde Sa bazia sacra. cuius nominis etymologiam Suidas ex= ponit in uerbo Σαβάζιος, & Aristophanis interpres in Auibus, & Vespis. ut fortasse apud Macrobium libro 1. Saturn. pagina 141. Legendum sit, Sabazium, non, Sebadium.

72.

IN Palatio, & ædem Larũ] Lares inter res per= niciosas annumerari mirabar, cum in Maffei uetusto exemplari scriptũ animaduerti, in Palatio, & Orbonæ ad ædem Larum. quæ mihi lectio admodum sanè pla= cuit; quòd Febris, Orbona, Mala Fortuna, recte & ui= deri, & dici res perniciosæ possunt. quod si quis hoc ar gumento contentus nõ est, et, præter antiqui libri au= ctoritatem, amplius præterea desiderat, Pliniũ audiat, cuius hæc sunt uerba libro 2. cap. VII. nat. hist. Febri fanum in Palatio dicatum est, Orbonæ ad ædem La= rium ara, & Malæ Fortunæ Exquilijs.

73.

POSTQVAM pater, &c.] Septenariũ hunc uersum oportet esse, quemadmodum & insequentes reliqui sunt. ut autem legitur, pedibus recte distingui nõ potest. neq; secus habent antiqui libri. sed animad= uerti, uersum, nulla mutatione, restitui posse, si ita

ſcribatur, ut incipiat à uerbo, Appropinquat, & duæ præcedentes dictiones, tanquam ſuperioris uerſus extremæ, ſeiungantur.

78.

QVINAM Tantalidarum, &c.] Senarij tres iambici ſunt: quos nemo hactenus agnouit. mihi cum ſemper ipſa uerba poeticum quiddam olere uiſa ſunt, tum multo magis, poſteaquam in Maffei libro ſcriptũ legi, ſatias ſupplicij, non, ſatietas ſupplicij. quod cum animaduertiſſem, confugi ſtatim ad menſuram; eáq; uſus, deprehendi uitium, quod propter continuatũ uerborum ordinem latebat. ſenarios inquam iambicos ex uetere poeta, eſſe comperi: qui ſunt ita diſtinguendi:

Quinam Tantalidarum internecioni modus
Paretur? aut quænam unquam ob mortem Myrtili
Pœnis luendis dabitur ſatias ſupplicij?

Satias autem pro ſatietas quandoq; ueteres dicebant: unde Lucretius libro II. feſſus ſatiate uidendi. & libro V. iuuabant Cum ſatiate cibi.

83.

IN ſecundo Conſulatu] Puto corrigendum, in ſecundo de Conſulatu: ut ſubaudiatur, libro.

86.

AETHEIVM] Plutarchus in Craſſo Ateium appellat: quo modo hic etiam legendum puto: quando eum Dion hiſtoriarum libro XXXIX. C. Ateium Capitonem nominat: Capito autem cognomen Ateiorũ, non Aetheiorum fuit.

89.

MINVS mirum eſt] Hæc tota ſomnij inter-

pretatio constet e septenarijs: itaq; non intelligo quid spectauerint ij, qui ueterem lectionē mutarūt, et pro, Minus mirū est, legere maluerunt, minus mirandū est.

99.

POLYBVM Corinthium] Polidum Corinthiū, Maffei liber, minus corrupte, sed ut mundum tamen penitus non tollat: nam est scribendum, Polyidum Corinthium, ex Homeri loco, quem Cicero significat, qui est Iliadis libro XIII. his uerbis:

Ἦν δέ τις εὐχήνωρ πολυΐδου μάντιος υἱὸς
ἀφνειός τ' ἀγαθός τε, κορινθόθι οἰκία ναίων,
ὅς ῥ' εὖ εἰδὼς κῆρ' ὀλοὴν ἐπὶ νηὸς ἔβαινε:
πολλάκι γάρ οἱ ἔειπε γέρων ἀγαθὸς πολύϊδος,
νούσῳ ὑπ' ἀργαλέῃ φθίσθαι οἷς ἐν μεγάροισιν,
ἢ μετ' ἀχαιῶν νηυσὶν ὑπὸ τρώεσσι δαμῆναι.

99:

DE principum filijs sex singulis Etruriæ populis] Valerius Maximus nō sex, sed decem fuisse tradit, qui singulis Etruriæ populis in disciplinam traderentur.

99:

VT enim Aegyptij, ut Babylonij] Vt Aegyptij, ut Babylonij, libentius legerem; uel, Etenim Aegyptij, & Babylonij.

100.

SOMNIANDI causa excubabant] Videtur esse legendum, Incubabāt:, quo uerbo & Virgilius, de Latino Rege loquens, in eādem sentētiam libro VII. usus est, cum inquit: Pellibus incubuit stratis somnosq; petiuit. Incubabant enim, ut somnos caperent. at excubare contrarium significat.

101:

PRAEROGATIVAM *etiam maiores omnes iustorum comitiorum esse uoluerunt*] Nõ, omnes, sed omen, ueram lectionem esse puto : quo modo etiã legitur pagina 125.

102.

TIBI P. Claudius] Puto legendum, App. Claudius: qui fuit P. Clodij frater, augur peritissimus, qui etiam de augurali scientia libros edidit. q si, hũc esse Appium Claudium, probabitur : constabit ex hoc loco, uel ijs, qui iuuenes admodum essent, Romæ olim fieri augures licuisse, quippe cũ triennio ante Appij Aedilitatem Cicero Consul fuerit, Aedilitas autem Consulatum quinquennio præcesserit: qui ante XLIII. ætatis annum nemini, nisi extra ordinem, dabatur: eoq; anno qui Consules fiebant, suo anno Consules fieri dicebantur: quod alibi Cicero sibi contigisse dicit. sed hac de re & plenius, et distinctius in eo libro, quem de magistratibus Romanis aggressi sumus.

102:

ROMVLVS *pulcher in alto Quærit Auentino*] Liuius aliter: non enim Romulum, sed Remum in Auentino obseruasse tradit.

106:

VERISIMILE *est*] Ordinem uerborum & sententiam secuti sic emendauimus; cum antea legeretur, uerisimiles.

107.

PERMISTI *cum corpore animi*] Nihil mu=

to,neque mutandum censeo : fuit tamen, cum dictio nem,animi,crederem abundare.

107:

VT enim Ceos] Particulæ,ut,non uideo quid re= spondeat. omnino in Ciceronis scriptis nonnulla depre henduntur,quæ non habent quò referantur: sed utrũ id scriptoris, an librariorum uitio sit assignandum, ignoro. hic quidem unius literæ mutatione restitui poterit, Etenim Ceos.

116.

INDVCITIS] Duo uerba,quæ sequuntur, Captiones,& Explicetis,facile me adducunt, ut legen dum putem,Induitis:qua ratione item in Verrem di= xit,induere se in laqueos:& Lucretius libro IIII.Ac nos in fraudem induimus frustra nimis ipsi.

129:

AVT ea ne ipsi quidem dij significare possunt] Mihi hoc totum frustra uidetur inculcatum:quorsum enim, cum idem significet id quod dixit, Aut, quid euenturum sit,ignorant?

130.

NEGANT enim id esse alienũ maiestatis deo= rum,scilicet causas omnium introspicere] Apparet, hæc præcedentibus esse attexenda, locumq; ita corrigẽ dum:Negant etiam id esse alienum maiestatis deorũ, scilicet,casas omnium introspicere. quo.n.ordine Chry sippus,Diogenes,& Antipater rationes, cur diuinatio esset,attulerunt: eodem ordine eas ipsas rationes cona tur Cicero confutare.Negant etiã,inquit,id esse alie= num maiestatis deorum, casas omnium introspicere:

ἱερονικῶς: quasi dicat; Maxime est alienum maiestatis deorum, casas omnium introspicere, ut uideant quid cuiq; conducat. & dixit casas potius, quàm domos, ut humilitate uerbi maior esset ironia: domos enim principes uiri habitare solent, casas non solent, quæ agrestium propriæ sunt. Dictionem autem illam, scilicet, ita accipimus, ut per ironiã posita sit, non ut, id est, significet. Neq;, Maiestate, lego, pro maiestatis; cum alienus etiam generandi casu coniungatur: ut libro 1. de Finibus 51. Quis alienum putet eius esse dignitatis, quã mihi quisq; tribuit? & de Vniuersitate 198. Naturã fugientem, & eius copulationis alienã. & Sallustius in Cat. Domus D. Bruti propinqua foro, neq; aliena consilij propter Semproniã. & Lucretius libro VI. Alienaq; pacis eorum. & infra, Nec tamen hæc ita sunt aliarum rerum aliena.

131.

QVORVM interpres] L. Cotta: de quo Suetonius in Iulio Cæsare his uerbis. Percrebuit fama, L. Cottam XV uirum sententiam dicturum, ut, quoniam libris fatalibus contineretur, Parthos nisi à Rege non posse uinci, Cæsar Rex appellaretur. Ex quo Ciceronis locus illustratur, & simul intelligitur, libris sibyllinis interpretandis XV uiros præfuisse.

131.

QVAE Ennius fecit] Puto hoc inducendum, ut glossam præcedentis uerbi.

139.

STIRPES omnes eijciendæ sunt] Elidẽdæ, non dubito quin corrigendum sit, ut cum uerbo, stirpes, &

cum uerbo item, propaganda, quod in superiore membro positum est, in tralatione consentiat. Sic etiam locutus est Tusculanarum quæstionum libro 3. pagina 208: Stirpes, inquit, ægritudinis, trunco euerso, omnes elidendæ.

141.

QVID autem magnum, & naufragum illum sine nomine in riuo esse lapsum?] Tollenda stellulæ nota, nescio quo modo è regione posita. sensus est: quid mirum est, naufragũ quoq; illum in riuo esse lapsum? intulit autem post uocem magnũ particulam, et, propterea quòd iam exemplum de Daphita, & de Philippo confutarat: quasi diceret, præterea.

160:

DISPVTARI solent nimirũ ista] Vetustum exemplar Maffei, Disputari solet nimirum ista: unde mihi orta coniectura est, nimirum ista, glossam fuisse, eamq; omnino esse inducendã: quod tamen prius non adducar ut faciam, quàm id mihi per antiquos libros licere perspiciam.

162:

VNDE enim illa] Rectius ex antiquo libro, Vnde est illa: nam coniunctio, enim, non ita cum præcedenti, aut cum insequenti membro cohæret.

163.

ATTICE * uidetur] Tale quidpiam suspicor deesse, Vt opinor: ut ita continuata oratione legatur. Attico, ut opinor, uidetur, mihi quidem certe, ex natura ortum esse ius.

167:

ESSE uoluerunt] Recte, noluerunt, legit iuriscõsultorum princeps Alciatus in libello de quinq; pedũ præscriptione. & paulo post, Sed nos tres arbitri.

168.

SVIS, omnibusq; naturæ coniunctos] Suis coniunctos, non uideo quo sensu legatur. rectius uideretur, sibi.

170.

EOSDEM migrare] Eos demigrare, crederem esse corrigendum: & paulo post, Videar adduci, pro uideam adduci.

170.

CVM pro Ambio] Quis hic Ambius fuerit, ignoratur: neq; pro eo Ciceronem, aut Pompeium dixisse, comperimus: utrunque autem pro Balbo, pro quo extat luculenta Ciceronis oratio: itaque corrigo, Cum pro Balbo, approbante Maffei libro manuscripto.

170:

QVAM ex Quinto sæpe audio] Ineptum, si ad amœnitatem referatur: potius referẽdum uidetur ad id, quod sequitur de Thebano Epirote: & pro, Quá, legendum, Quemadmodum: quam uocem ita scimus à librarijs nonnullis apice superimposito cõtrahi solere, ut interdum uel Quam, uel aliud simile potius, quàm quemadmodum, significare uideatur.

173.

NE'VE nouos, sed ne aduenas] Verã lectionẽ esse puto, Néue nouos, et ne aduenas; parua admodũ, et propè nulla mutatione; siquidem, set, ueteres scri=

bebant pro, sed; & sæpe hoc mendi genus deprehendimus, cum alicuius uerbi prima litera ex ultima antecedentis sumpta, & repetita est. Maffei liber habet, Néue nouos, siue aduenas. antiquitatem magis oleret, Néue nouos, néue aduenas.

173.

TEMPLA liberata et efflata] Ex antiquorum testimonio, & auctoritate legendum est, Effata. nam M. Varro de lingua lat. Hinc, inquit, effata dicuntur, quod augures finem auspiciorũ cœlestium extra urbem agris sint effati. hinc effari templa dicuntur. ab auguribus effantur, qui in his fines sunt. hinc fana nominata, quod Pontifices in sacrãdo fati sint finem. Et Gellius lib. xiij. cap. xiiij. de pomœrio his uerbis. Pomœrium quid esset, Augures populi R. qui libros de auspicijs scripserunt, istiusmodi sententia definierunt. Pomœriũ est locus intra agrum effatum, per totius urbis circuitũ penè muros, regionibus certis determinatus: qui facit finem urbani auspicij. & in eodem cap. neq; postea D. Iulius, cum pomœrium proferret, intra effatos urbis fines incluserit. Pomœrium est circa murum locus, quẽ in condendis urbibus quondam Hetrusci, quà murũ ducturi erant, certis circa terminis inaugurato consecrabant. Vti appareat, effari, & consecrari idem esse. Præterea Liuius lib. I. Iouis Statoris ædem uotam, ut Romulus ante uouerat: sed fanum tantum, id est locus templo effatus iam sacratus fuerat.

174.

VT et tu rogas] Allusit ad tabellas, in quibus scriptum erat, uti rogas. Vide ad Atticum lib. I. & Liuium

uium libro XXXIII.

175.

MALAE Fortunæ, deteſtatæq;] In antiquioribus libris, Malæ Fortunæ deteſtatur. ut exiſtimem uerbum, deteſtatur, eſſe inducendum, ueluti gloſſam ab aliquo ad ſcriptam ad id, quod ſequitur, Quæ omnia eiuſmodi repudianda ſunt: ut oſtenderet Ciceronem eiuſmodi omnia deteſtari.

177.

EVMOLPIDAE'QVE NOSTRI] Aut corrigendum, Eumolpidæq; ueſtri: aut in nominibus perſonarum error eſt: nam Eumolpidæ ſacerdotes erãt Athenis. repetam igitur quod ſupra eſt, idq;, ut eſt in Maffei libro, perſcribam. Verſatur oratio. at uero, quod ſequitur, quo modo aut tu aſſentiare, aut ego reprehendam? M. ſanè quæro Tite. quid tandem id eſt? Att. De nocturnis ſacrificijs mulierum. M. Ego uero aſſentior, excepto præſertim in ipſa lege ſolenni ſacrificio ac publico. Att. Quid ergo aget Iacchus, Eumolpidæq; noſtri, & auguſta illa myſteria: ſiquidem ſacra nocturna tollimus? non enim populo R. ſed omnibus bonis, firmisq; populis leges damus, excipis, credo, illa, quibus ipſi initiati ſumus. M. Ego uero, &c. Hoc totũ uacare mendo exiſtimamus. nam illud, ſanè quæro Tite, refertur ad memoriam. quæro inquit, quid ſit quod in lege ſequitur. deinde, quaſi reminiſci non poſſet, infert. quid tandem id eſt?

182.

ASTIM cum illo] Ex Maffei libro legendũ eſt, ne in Aſtico ſepeliretur. Aſticus autem locus erat Athe

nis, ubi liberi homines ſepeliebantur, cum alibi merce dem pro ſepulcro penderent.

182:

DOMVS'QVE funeris] Dominusq; funeris, opinor emendandum : quemadmodum etiam in ora= tione in Vatinium dixit, Dominus epuli.

188:

PERTVRBANDAS] Tollenda aſteriſci no ta ſine cauſa appoſita.

188:

SAPIENTIA maiore nihilo uide] Alij, Nihi lo uideris, ſenſu mihi quidem parum probato. Maffei liber habet, ſapientia inde maiorum nõne uides, quod: ut putem eſſe legendum: ſapientiam maiorum nonne uides, quòd conceſſa &c.

189.

QVOD ſi is caſus. &c.] Hic locus ex Maffei li= bro ita uidetur eſſe corrigendus. Quòd ſi is caſus fuiſ= ſet rerum, quas pro ſalute Reip. geſſimus, ut non omni bus gratus eſſet, & ſi nos multitudinis uis furentis in flammata inuidia pepuliſſet , Tribunusq; aliquis in me populum, ſicut Gracchus in Lenatem, Saturninus in Metellum, incitaſſet: ferremus ó Quinte frater: etc.

290:

QVI eas frangere deberent, cupiditatis eiuſdem tenerentur ?] Etſi teneor cum genitiuo legitur apud Plautum : tamen & ad ſententiam , & ad uſum lo= quendi magis placeret hæc lectio : Qui eas frangere deberent, eiſdem tenerentur.

190:

QVAECVNQVE *mutatio morum extiterit, eandem in populo secuturam*] *Cum de præteritis oratio sit, apparet legendum esse, In populo secutam.*

190:

IVDICANDO *quin in lege*] *In uerbo, quin mendum esse constat: neque uetusti libri discrepant. forte, itemq́;, legendum sit.*

191:

FLETVS] *Fluctus, recte putat esse legendum Hieronymus Ferrarius uir pereruditus. est autem sensus: Faciebat Gratidius Arpini, quod post Romæ filius eius Marius fecit. hoc autem translatis uerbis eleganter expressit.*

191:

AC *nostro quidem, qui cum*] *Si relatiuum, qui, tollatur, mendi nihil supererit. non enim assentior ijs, qui illud, Ac nostro quidem cum præcedenti membro connectunt: ex quo inepta planè, atque insulsa fieret sententia. noster autem sine substantiuo quandoque ueteres usurpabant, ut Terentius in Phorm. Noster, quid ageret, nescire: et Cicero in epist. fam. 236: Quòd nostra tibi gratias agit.*

192:

DILIGENTIAE *memoriam esse*] *Corrigo ex Maffei libro & ex sensu, diligentis memoriæ esse. nam illud, diligentiæ memoriam esse, frigidam habet sententiam, & perabsurdam.*

192:

OPEM *referre*] *Opem Reip. ferre, coniecturam*

ſecutus emendo. erroris origo, ut opinor, ea fuit, quòd in antiquis libris cum ſcriptum eſſet, R. P. ferre, pro Reipublicæ ferre, ab imperitis immutatum eſt, & ſcriptum referre.

193.

SERVI, & latrones] In antiquis libris, Serui atque patroni, &, Serui, & patroni tui, legebatur: nos, Serui & latrones, emendauimus: ut tamen, ſi quis melius attulerit, libenter eum ſecuturi ſimus.

193.

SEQVITVR de captis pecunijs, de ambitu legis] Adiutus à uetere ſcriptura emendaui: Sequuntur de captis pecunijs, de ambitu leges. duo enim capita, quorum alterum ad captas pecunias, alterum ad ambitum pertineret, leges appellat: ut paulo ante, cũ dixit, Leges præclariſſimæ de XII. tabulis translatæ duæ, quarum altera priuilegia tollit, altera de capite ciuis rogari, niſi maximo comitiatu, uetat.

196.

EXPLICANDVM uidetur, eſſe cognitio] Verba Platonis in Timæo hæc ſunt. ὡς ἄρα τοὺς λόγους, ὧν πέρ εἰσίν ἐξήγηται, τούτων αὐτῶν καὶ συγγενεῖς ὄντας. ex quibus apparet legendum eſſe, cognatio; non, cognitio: ut fortaſſe ita locus reſtituendus ſit. In omni oratione, cum ijs rebus, de quibus explicatur, uidetur eſſe cognatio.

196.

RECTE ne igitur, &c.] Videtur ita corrigendum. Recte ne igitur unum mundum dixerimus; an fuit, plures & innumerabiles, dictu uerius et melius?

transtulit enim Platonis locum totidem uerbis: quem subijciemus, ut, si quis uelit, conferre possit. πότερον οὖν ὀρθῶς ἕνα οὐρανὸν προσειρήκαμεν; ἤ, πολλοὺς καὶ ἀπείρους, λέγειν ἦν ὀρθότερον.

197.

DEIVNCTA] Ex sensu, & ex Platone corrigo, Deuincta.

197.

ALTERA gigneretur] Alter, legendum esse, & sensus & uerba Platonis ostendunt. mirũ autem, tam multis mendis hunc de uniuersitate librum ad hunc diem refertum fuisse, cum ex collatione Platonis non ille quidem ubique, sed certe plurimis in locis potuerit emendari.

198.

CONCLVDVNTVR: & globosus] Recte: neque mutatione opus est. græce tamen sic: διὸ καὶ σφαιροειδής. quod est, Quare & globosus.

198.

QVOAD eius præstabat indicio dissimilitudini similitudo] Sensus requirit, ut legatur, Quòd eius: idq; potius græca uerba significant: νομίσας μυρίῳ κάλλιον ὅμοιον ἀνομοίου.

198.

INGRESSVS corpore sustineret] Maffei liber, Ingressurus corpus sustineret. ueram lectionẽ puto, Quibus ingressus corpus sustineret. græca uerba, οὐδ᾽ ὅλως τῆς περὶ τὴν βάσιν ὑπηρεσίας.

198.

FIGVRAE eius] Antea, Figuratus. nos græca

uerba ſecuti, Figuræ eius, emendauimus, & proxime, cohiberet maxime, cum antea legeretur, cohiberet. maxima. quo loco ſententiam diſtinctio mutabat.

198:

QVI erat] Græca lectio, ὄντος ἀεὶ λογισμὸς θεοῦ: ut uideatur legendum, Qui ſemper erat.

198:

NATVRAM'QVE illam, quam alterius diximus, uel cum eadem coniunxit] Vel, expungendum; &, ui, reponendum. τὴν θατέρου φύσιν δύσμικτον οὖσαν εἰς ταυτὸ συναρμόττων βίᾳ.

198:

PERMISCENS cũ materia] Diſtinguendum à ſuperioribus, et, Autem, addendum: ut ſit, Permiſcens autem cũ materia. μιγνὺς δὲ μετὰ τῆς οὐσίας.

199.

ATQVE ita cum alterum eſſet exteriorem amplexus orbem] Et ſenſus, et græca lectio indicat hæc duo uerba deſiderari, Alterum interiorem: ut hic ordo ſit, Atque ita cum alterum eſſet exteriorem, alterum interiorem amplexus orbem. quod etiam ex inſequenti membro clarius oſtenditur, cum ſubijciat, illũ eiuſdem naturæ, hunc alterius nominauit. græca uerba Platonis hæc ſunt: καὶ τὸν μὲν ἔξω, τὴν δ' ἐντὸς ἐποιεῖτο τὸν κύκλον, τὴν μὲν οὖν ἔξω φορὰν ἐπεφήμισεν εἶναι ταυτοῦ φύσεως, τὴν δ' ἐντὸς τῆς θατέρου.

199.

EAM'QVE, quæ erat eiuſdem, detorſit à latere in dextram partem; hanc autẽ citimã & à media] Ex græcis uerbis uidetur emendandũ, Eumq́;, qui erat

eiusdem, detorsit à latere in dextrā partem; hunc autem alterius, à media etc. est enim de orbibus oratio, ut in Platone perspicitur. & uerbum, citimam, nō est in Maffei libro, sed, item, pro eo.

199:

RATIONIS, contentionisq; etc.] Totum hunc locum opinor ita esse corrigendum: Rationis cōcentionisq; (ἁρμονίη graece) compos & particeps: quo nihil ab optimo & præstantissimo sempiternarū rerum et sub intelligentiam cadentium genitore melius procreatum. λογισμοῦ δὲ μετέχουσα καὶ ἁρμονίας ψυχή. τῶν νοητῶν ἀεί τε ὄντων ὑπὸ τοῦ ἀρίστου, ἀρίστη γενομένη τῶν γεννηθέντων.

199:

QVIPPE qui, &c.] Hic locus ex græcis uerbis ita corrigendus. Quippe qui ex eadē iunctus, alteraq; natura, adiuncta materia, temperatione trium partium, proportione compactus, se ipse conuersans, cum materiam mutabilem arripuit, & cum rursus indiuiduam atque simplicem, in se omnis mouetur, etc.

199:

RATIO autem uera] Alij, Ratio autē utraq;, non recte. ijsdem enim uerbis græca lectio respondet: λόγος δὲ ἀληθής.

200.

SINE uoce, & sine ullo sono] Si quis græcam lectionem sequatur, intelliget addendum, reuoluta: φερόμενος ἄνευ φθόγγου καὶ ἠχῆς. & quod sequitur, legendum, cum eam partem; non, cum eandem partē: ex græcis uerbis, ὅταν μὲν περὶ τὸ αἰσθητὸν γίγνηται.

200.

ORBIS *illius generis alterius*] *Vt hoc totum sine interspiratione cum superioribus continuetur, & omnia referantur ad illud, Tum opiniones: crederem legendum, Orbisq; illius generis alterius: ex græcis uerbis, καὶ ὁ τοῦ θατέρου κύκλος. quæ etiam uocem, Illius, uacare significant.*

200.

ITA *uim suam*] *Recte à superioribus interuallo distinctum: nam ad quinquaginta uersus intercepti sunt.*

200.

QVANDO *igitur, &c.*] *Hoc totum si cũ græco conferas, intelliges ad hunc ferè modũ esse restituendũ. Quando igitur unũquodq; eorum syderum cursum decorũ est adeptum, quibus erat motus tẽporis cõsignãdus; colligataq; corpora uinculis animalibus animantia orta sunt: tum imperio parere didicerunt.*

201.

TERTIVM * *terrestre quartum*] *Restituo, Tertiũ aquatile, terrestre quartũ. hæc enim græca uerba:* τρίτη δὲ ἔνυδρον εἶδος: πεζὸν δὲ καὶ χερσαῖον, τέταρτον.

201.

CVMQVE *similem uniuersitatis naturæ efficere uellet*] *Nihil muto, tamen magis arrideret, Vniuersitatis figuræ, quàm, uniuersitatis naturæ.* τῷ δὲ παντὶ προσεικάζων.

201.

COMITEQVE *eum sapientia quamoptimæ*

mentis effecit] Adſcribam *græca uerba, quibus latina haud plane reſpondent.* τίθησί τε εἰς τὴν τοῦ κρατίστου φρόνησιν, ἐκείνῳ ξυνεπόμενον.

201.

H V N C *uarietate diſtinctum.*] Ex Maffei libro, & ex Platone, Hac *uarietate diſtinctum, reſtituo.*

201:

I A M *uero terrã, &c.*] Græca *uerba recitemus. ut, quo modo latina ſint reſtituenda, uideamus.* γῆν δὲ τροφὸν μὲν ἡμετέραν, εἰλουμένην δὲ περὶ τὸν διὰ παντὸς πόλον τεταμένον, φυλάκα καὶ δημιουργὸν νυκτός τε καὶ ἡμέρας, ἐμηχανήσατο πρώτην καὶ πρεσβυτάτην σωμάτων ὅσα ἐντὸς οὐρανοῦ γέγονε. *Ex quibus apparet, latinam orationem ita eſſe corrigendam. Iam uero terram, altricem noſtram, quæ traiecto axe ſuſtinetur, diei noctiſq; effectricem, eandemq; cuſtodem, primã & antiquiſſimam corporum uoluit eſſe eorum, quæ intra cœlum gignerentur.* Maffei *liber nõ nihil hanc emendationem adiuuat: nam pro, eorum qui, habet eorum q;: cum uera lectio ſit, eorum quæ.*

201:

R V R S V S' Q V E *emerſi errorem incutiant rationis expertibus*] Corrigo, *terrorem incutiant, uel, ut eſt in* Maffei *libro, horrorem incutiant.* καὶ πάλιν ἀναφαινόμενοι φόβου καὶ σημεῖα τῶν μετὰ ταῦτα γενησομένων τοῖς δυναμένοις λογίζεσθαι πέμπουσι.

201:

V S V R P A R E, *atque appellare uidemus*] Paſſiue *puto eſſe legendum, uſurpari atque appellari uidemus. nam in* Platone, λεγομένους ἴσμεν,

202:

NON *ſunt diſſoluta me inuito*] Aliј, Hæc ſunt indiſſoluta me inuito. Corrigẽdum puto, Hæc ſunt indiſſolubilia me inuito. hoc.n.græca uerba ſignificant; ἃ δι᾽ ἐμοῦ γενόμενα, ἄλυτα ἐμοῦ γε θέλοντος. id eſt, quæ per me facta ſunt, nõ diſſoluentur, ſi ego uoluero. Cicero uertit illud, ἐμοῦ γε θέλοντος, me inuito. quod tamen eandem habet ſententiam, quam haberet, me uolente: ut, qui conſiderabit accuratius, intelliget.

202:

TENEAT *autem oportebit, ut eodẽ nequid abſit, quæ à me ipſo effecta ſint, quod deorum uitá poſſit adæquare*] Corruptio locus, & fortaſſe mutilus: quem ex græcis uerbis qui uoluerit emẽdabit. δεῖ δέ, εἰ μέλλει τέλεος ἱκανῶς εἶναι δι᾽ ἐμοῦ δὲ ταῦτα γενόμενα, καὶ βίου μετάσχοντα, θεοῖς ἰσάζοιτ᾽ ἄν. ac fortaſſe non abſurde, mutatione certe parua, ſic corrigi poſſit. Teneat autem oportebit, ut ex eo nequid abſit. ſed quæ à me ipſo effecta ſint, deorũ uitæ poſſint adæquare. nam & Maffei liber uerbum, Quod, inducit.

202:

SVPERISQVE *permiſtionis*] Forte, ſuperiorisq́; permiſtionis. τὰ τῶν πρόσθεν ὑπόλοιπα κατεχεῖτο μίσγων.

202:

NISI *quòd, &c.*] Plato ſic. ἀκήρατα δ᾽ οὐκέτι κατὰ ταῦτα ὡσαύτως, ἀλλὰ δεύτερα καὶ τρίτα: quæ referuntur ad uerbum ὑπόλοιπα: ut uideatur in Cicerone legendum: Niſi quòd nõ ita incorruptas, ut eæ quæ ſemper idem, ſed à dijs ſecundas ſumebat atq; tertias.

202.

CVM autē animis corpora cum necessitate inse uisset, cumq; ad corpora necessitate tum abscessio fieret, tum accessio, necesse erat, etc.] Trallatio cũ græcis uerbis non planè congruens. quòd si uerius uertere quis uelit, ita scribet. Cum autē animos corporibus necessitate inseuisset, cumq; ad corpora tum accessio fieret, tum abscessio: primo necesse fuit sensum existere unum, communemq; omnium, uehementiore motu excitatum, coniunctumq; naturæ. quã lectionem & antiqui libri quadam ex parte probant. Græca autem uerba hæc sunt. ὁπότε δὴ σώμασιν ἐμφυτευθεῖεν ἐξ ἀνάγκης, καὶ τὸ μὲν προσίοι τὸ δὲ ἀπίοι τοῦ σώματος αὐτῶν, πρῶτον μὲν αἴσθησιν ἀναγκαῖον, εἰ μίαν πᾶσιν ἐκ βιαίων παθημάτων ξύμφυτον γίγνεσθαι.

203.

ALIOS in terra, alios in luna] Terrã & Lunã accusandi casu, rectius legetur græca quidem uerba significant, Solem & Lunam, non Terram & Lunam. τοὺς μὲν εἰς ἥλιον, τοὺς δ᾽ εἰς σελήνην.

203.

DEINDE ut huic animanti, &c.] Si græca uerba sequamur, ita corrigemus, Deinde ut huic animanti principes se ducesq; præberent, uitãq; eius pulcherrime regerent, et gubernarent, nisi si ipse sua culpa sibi aliquid miseriæ quæreret. καὶ πάνθ᾽ ὅσα ἀκόλουθα ἐκείνοις ἀπεργασαμένοις ἄρχειν, καὶ κατὰ δύναμιν ὅτι κάλλιστα καὶ ἄριστα τὸ θνητὸν διακυβερνᾶν ζῶον, ὅτι μὴ κακῶν αὐτὸ ἑαυτῷ γίγνοιτο αἴτιον.

203:

MODO *huc, modo illuc*] *Post hæc uerba, ubi ſpatium in noſtris libris eſt, amplius* LXXX *uerſus deſiderantur.*

203:

CVM *ignis oculorum cum eo igne, qui eſt ob os offuſus, ſe confudit, & contulit*] *Non nihil deeſt: nam in* Platone *ſic.* τοῦ περὶ τὸ πρόσωπον πυρὸς, τῷ περὶ τὴν ὄψιν πυρὶ, περὶ τὸ λεῖον καὶ λαμπρὸν ξυμπαγεῖ γιγνομένῳ.

203:

ADIVVANTIA *cauſarum*] Lego, *Adiumenta cauſarum, & ex* Maffei *libro, & ex* Platonis *uerbo: quod enim ille dixit,* ξυναίτια; *recte uertit* Cicero, *adiumenta cauſarum.*

FINIS.

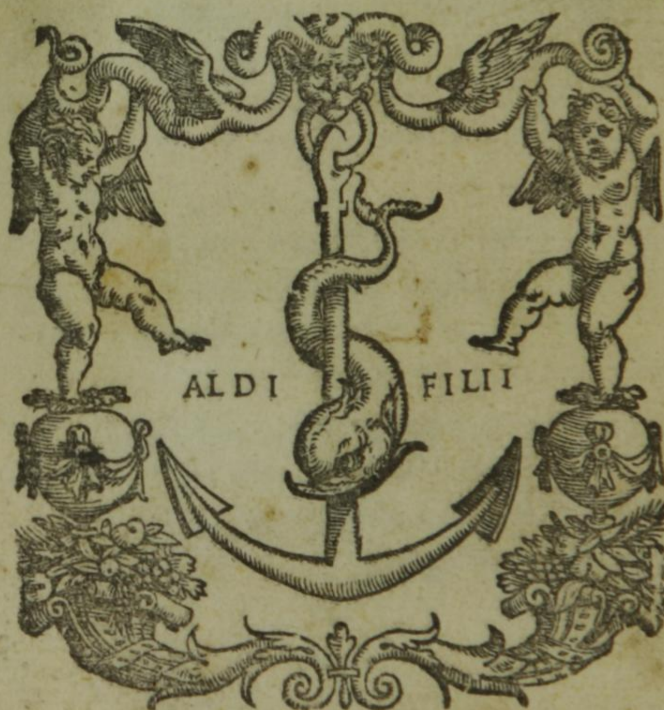
SERIES LITERARVM.

ABCDEFGHIKLMNOPQ RST
VXYZ, AA BB CC DD EE.

Omnes quaterniones.

APVD ALDI FILIOS.

VENETIIS, M.D.LII.

ALDI FILII

FIRENZE

